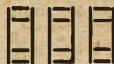

Articole care pot să rămie

I.

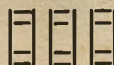
OAMENI CARI AU FOST

Amintiri și Comemorări

DE

N. IORGA

• • • VĂLENI-DE-MUNTE • • •

Tipografia <Neamul Românesc>

• • • • • 1911 • • • • •

ARTICOLE CARE POT SĂ RĂMÎIE

I.

OAMENI CARI AU FOST

— AMINTIRI ȘI COMEMORĂRI —

DE

N. I O R G A

VĂLENIÎ-DE-MUNTE

«Neamul Românesc»

TIPOGRAFIE. — EDITURĂ.
— LEGĂTORIE DE CĂRȚI.

1911.

DOUĂ RINDURI ÎNNAINTE.

Multe scrie omul, și e bine când vremea lui a cerut să le scrie. Ce vor zice alte vremi, cu alte nevoi și alte credințe, — cine poate ști? Învățații cari vor trăi după noi vor găsi gazetele și jurnalele noastre și vor aminti, judecându-le, luptele și dușmăniile noastre. Cei dintre dinșii cari vor putea înțelege, vor descoperi răpede scopul ce s'a avut în vedere, și vor prețui după dînsul. Năcazurile nu se țin în seamă după ce se duc năcōjiții, dar orice ostilitate îndreptățită împotriva oamenilor și curentelor care împiedecă un popor în dezvoltarea lui ori îi falsifică simțul moral și-i întunecă vederea idealului, va fi socotită, nu numai ca un lucru de folos, dar și ca o manifestație de energie nobilă.

Nu reneg din tot ce am scris — niciodată pentru a scrie, ci pentru a da un adevăr ori pentru a înălătura o minciună — decît ce se răzîma de o informație insuficientă. N'am jertfit dușmăniei adevărul, ci adevărului i-am jertfit multe prietenii. Dar n'aș tipări din nou cu plăcere paginile în care se cuprînd atacuri împotriva unor oameni cari nu se mai pot apăra, fiind astăzi dincolo de lumea greșelilor ome-

nești, ori nu s'ar mai apăra fiindcă în ei a răsărit altă conștiință, pe care tocmai mă străduiam s'o trezesc.

În foile pe care le-am condus pe rind, în ani de război cultural, aproape încheiat, după lămurirea care era de nevoie, ori de război politic, care va ținea încă mult timp, au apărut însă schițe scurte în care se cuprinde amintirea unor oameni pe cari i-am cunoscut și cu cari adesea s'au dus cele mai bune prietenii ale mele, sau, alte ori, comemorarea celor, mai vechi, ale căror nume stau pe cele d'intăiu pagini ale culturii și politicei noastre moderne. Din când în când aceste articole au fost căutate, și e foarte greu astăzi a răsbate prin colecții rare și necomplete până la ele. Îmi îngăduiți a le înfățișa publicului, care le-a primit odată simpatic.

Am de gând să dau pe urmă un volum de Propagandă, în care se vor afla, culese din aceleași foi, îndemnuri vechi și nouă către acea viață de cultură națională și morală care mi se va părea totdeauna singura putere adevărată a unui neam, pentru el în-suși și pentru omenire.

I.

TEOFIL FRÎNCU.

Se vestește «din Ardeal» moartea lui Teofil Frîncu. S'a spus de toți că răposatul, dispărut încă în toată puterea vârstei, a fost ziarist și funcționar la Ministerul nostru de Instrucție. S'a uitat însă de unii titlul lui de căpetenie pentru recunoștința noastră, frumoasa-î carte despre Romîniî din Munții Apusenî, despre falnicii, cerbicoșiî, neînduplecațiî Moțiî, în cari pare că trăiește eroismul răbdător și îndărătnic al străbunilor Daciî, fruntașiî neamurilor dunărene, aceia cari fugiră de robie prin porțile largi ale morțiî. Frîncu își scrisese cartea împreună cu alt Moț, blîndul și blondul Candrea, pe care o receală-l doborî, în deplină tinereță, pe cînd căuta în străinătate, la Graz, odihna plăcută a vacanțelor : cetitoriî își vor fi aducînd aminte de sîrguința pioasă cu care prietenii săi au izbutit să-î ridice un modest monument în cimitirul depărtatului oraș unde l-a prins moartea. Cartea, ai căriî autori nu mai sînt astăzi nici unul în viață, e una din cele mai bune lucrări de etnografie ce avem pînă astăzi cu privire la poporul nostru, cu care ne fălim saî de care ni batem joc (de multe ori facem întiul lucru pentru solemnități și publicitate,

iar cellalt în intimitate), fără să-l cunoaştem cît e de plin de interes, de culoare, de energie, — de viaţă în manifestaţiile ei felurite. Cei doi Moşi au scris cu pricepere şi cu drag despre Moşii lor, — aşa cum nu şi-a mai amintit la noi nimeni despre al lui din satul, din Ținutul lui, după ce paşii i s'au pierdut pe drumul de înstrăinare al vieţii.

Ei, Moşii, şi uită mai greu de cît alţii; adică nu uită nimic. Cărturarii ce se ivesc între dînşii şi trebuie să-i părăsească, rămîn totuşi necontenit cu gîndul spre casă, spre văile înguste, spre munţii cu suişurile grele, spre gospodăriile curate, mulţămite în sărăcia lor muncitoare... Ca şi vechii Daci din aceleaşi cuprinsuri, cari şi ei au pornit din această cetăţuie, au cîrmuit dintr'însa popoarele supuse şi s'au înmormîntat în zidurile ei, supt giulgiul cerului curat şi rece, de un albastru ca al ochilor, cînd paşnici în urmărirea idealelor depărtate, cînd străbătuţi de li-căriri de mînie, de sete de luptă, ai acelor ce trăiesc şi astăzi pe acolo.

Întîmplarea a adus pe Frîncu la noi, dar el nu s'a deprins niciodată, de şi a stat atîta anî aice, cu apucăturile noastre de vorbă multă şi uşoară, de glumă care nu prea alege oamenii şi lucrurile, de mulţămire cu plăcerea din fiecare clipă. Niciodată nu şi-a putut el călca pe suflet ca să recunoască fraţii romîni în lighioanele pripăşite care alcătuiesc în mare parte naţiunea politică în Regatul romîn, dacă nu temeiul neamului în Romînime. Cînd vorbea de aceşti speculatori ai unii patrii de care-i leagă numai interesul, ochii Moşului, ochii albaştri, mărunţi, scă-părau răutăcios, şi faţa-i căfăta o înfăţişare crudă

Cînd însă se convingea că înaintea lui are un om de ispravă, care crede în legea lui națională, altă lumină-î venia în privirî, și, în graiul lui apăsător, stătea bucuros de vorbă despre ce-î era mai la inimă, despre idealul pentru care de două ori acei munți ai vitejiei s'au încruntat de sîngele jertfei și al răsbunării.

Nu-l știam bolnav cînd l-am văzut, acum vre-o zece zile, căutînd cu lăcomie soarele înaintea cănelei otelului unde zăcuse de piept trei luni în capăt, după o zi de vifor ce-l prinsese nepregătît. Era aproape de nerecunoscut; figura-î era scăzută ca a unui copil, și în ochii plini odată de atîta putere se oglindia duioșia nespunsă a celor ce se sting, știind aceasta. Mi-a spus de suferințele lui, de slăbiciunea ce-l stăpînește, de apropiata lui plecare acasă. De această plecare vorbea mai bucuros ca de orice. Acolo, departe, în munți, își are încă locul: pămîntul părinților și al moșilor și al strămoșilor, pămîntul neasămănat de scump prin două mii de ani de luptă și de muncă ai celor ce au vorbit și ei tot graiul ce îngheța acum pe buzele lui. O moșioară pe care n'a vîndut-o, o căsuță pe care a păstrat-o, și unde locuia fratele lui, care fusese ofițer, străbătuse țerile străinilor, dar simțise și el nevoia neînduplecată de a se întoarce la acea moșioară și la căsuța aceia. Va sta acolo, dacă-î va fi să mai trăiască: cu pensia ce i se cuvine, va trăi acolo fără să-î lipsească nimic, mulțămît, fericit... Și, ridicîndu-se glumeț în picioare, ducîndu-și mîna la pălărie: «Mai bine decît un profesor de Universitate în București...» Iar, dacă nu se va putea întrema, el a lăsat casa lui —, școlii.

Și școala se va așeza acum în căsuța pe care atîta timp o încunjurase de departe cu dorul lui Moțul înstrăinat. Iar de pe băncile ei se vor ridica, în ciuda tuturor străinilor de pe lume, rînd pe rînd, an de an, tineri ca dînsul, cu sufletul curat și drept, cu inima neînduplecată, cu ochii scăpărători de minie în fața nedreptății saū a ușurinții, și scâldați în lacrimi de bucurie înaintea mijirii îndepărtate a idealului românesc....

25 Maiū 1903.

II.

UN UTOPIST: AUGUST TREBONIU LAURIAN.

Acum cîteva zile s'a desvălit, înaintea cîtorva profesori, un mic bust de marmură, lucrat cu îngrijire și, — după cît se zice, — plin de asămănare, care e chemat să amintească și copiilor din școala vecină și pușinilor trecători din acel unghiū al Bucureștilor numele și faptele lui August Treboniu Laurian.

August Treboniu Laurian ?! Pentru cine cunoaște trecutul de dăunăzī al literaturii romănești, aceste trei nume, curat, căutat, pompos latinești —, o ade-vărată proclamație, ascunzînd cine știe ce nume obișnuite prin satele de dincolo —, chiamă în memorie cărți care nu se cetesc de mult, saū care nu s'aū întrebuințat niciodată, de localnici saū de străini. *Tentamen criticum* — un îndrăzneț *tentamen*, o absurdă fantasmă de limbă, care avea drept scop să puie temelia unei nouă ortografii, unei nouă alegeri, unei curățiri a cuvintelor, ce ar fi făcut din romăneasca de la 1830, o limbă atit de adîncă «conruptă», vrednica fică a limbii latine, cu care s'ar fi asămănat cu desăvîrșire. Apoi *Istoria Romînilor*, trei volume îndesate de nume, de date, de fapte, por-

nind de la leagănul lui Romul ca să se oprească numai la instalarea în România de la 1866, în secolul al douăzeci și șaptelea *ab urbe condita*, a principelui străin: operă ciudată, în care neamul nostru apare ca prelungirea firească a marelui popor roman, ce trăiește în al nostru cu toate însușirile lui; așa ceva ca unul din acele decrete romane de marmură pierdute în tinda vreunei biserici dunărene sau bucovinene și în josul scrisului sigur al căruia un biet cioplitor, țărănesc și barbar, de cruci de morminte a zgâriat semnele creștine ale veșniciei sufletului răscumpărat de la moarte. *Harta Daciei*, splendid lucrată pentru școlile Daciei nouă, liberă între hotarele cu rîuri late, cu șira muntoasă a Carpaților sprijinind-o la mijloc; Dacia viitorului nebun și a visului albastru, ca și al trecutului vechiu de două mii de ani, pe care-l pomenesc nume de astăzi scrise cu etimologii neînchîpuite: Tîrgul Vasului (Vaslui), Romnicul (Rîmnic), Romanaii celor născuți în Roma (*Roma nati*). În sfîrșit, *Dicționarul*, care era menit să fie îndreptariul limbii nouă, dicționarul cu cuvintele sucite, pe care nici nu le-a spus vre-odată, nici nu era să le spuie o limbă omenească, dicționarul de contrafaceri romane — ca medaliile antice false, ce ar fi fost bătute însă, nu pentru cîștig, ci din pietate, — pe lîngă cele două monumentale volume ale căruia se ascunde sfios în umbră vistieria, — totuși purificată temeinic și ea — a vorbelor proaste, vulgare, avînd pe ele neștersă, nu rugina timpurilor de decădere, ci tina fără nicio cinste a barbariei —, *Glosariul*.

Îți trec toate acestea prin minte: cărți moarte de mult sau cărți care n'au trăit niciodată, și zîmbești, — dacă ochii nu ți se opresc la figura de marmură

aspră, severă, mîndră, decît care mai săpat în marmură se zice a fi fost chipul bătrînului neînfrînt, care a murit crezîndu-se învins de neînţelegerea timpului său.

Învişilor nu li se ridică statuî nici busturî, nu li se cîntă laude, ci numai pe mormîntul uitat picură din cînd în cînd o lacrimă pioasă de la un tovarăş de luptă şi de suferinţă, pe care nu l-a cosit înfrîngerea. Dacă bustul s'a înălţat, totuşi, dacă priviri serioase şi mişcate l-au primit la desfacerea lui în deplina lumină glorioasă a lui Iulie, ce l-a cuprins de-odată în aureolă, dacă de pretutindenî a venit glasurî care cuprindeau, cu mai multă sau mai puţină cunoştinţă, o recunoaştere duioasă, — aceasta înseamnă că purtătorul celor trei nume romane, creatorul de limbă nebună şi iluzii zădarnice, n'a fost, în toate urmările faptei sale, un învins.

Căci pedestalul adevărat al monumentului său e greşala ce a făcut, în care şi-a închis, şi-a zidit viaţa, sufletul, — această mare şi sfîntă greşală.

Ştiţi legenda: o mare clădire se înalţă; este tot ce s'ar părea că ajunge: var, nisip, cărămidă, piatră şi marmură; sînt minile lucrătorilor, este rîvna cîtorului şi priceperea meşterului. Dar noaptea surpă ceia ce se înălţase ziua. Mai lipseşte ceva, care nu e nici ban, nici material, nici plan măiestrit: trebuie jertfa unui suflet, care se *fură* aici sau se *jertfeşte* aici, şi prin care se închiagă pietrele una peste alta, pînă se poate încununa cu flori şi steagurî virful săvirşit.

Pe cînd a venit Laurian la noi, inginer, filosof şi

latinist, istoric, geograf și arheolog din Viena, biet prooroc rătăcitor de felul celui alt Ardelean, Lazăr, — pe atunci, la 1830-40, se făceau șosele și felinare, ferme-model și numere pentru case, fântini, grădini, școli, biblioteci, supt cîrmuirea unor Domni funcționari turci, în jurul cărora se adunau puterile din țară ca funcționarii munteni sau moldoveni. Gustul de trai bun, de înaintare, de faimă ușoară robise pe fruntași, un Eliad un Asachi, cari putreziau de vii. Tinerii se zbăteau să-și descopere o conștiință a lor, din cîte lucruri cetise, auzise și văzuse. Lipsia o îndrăzneală, un ideal mare, care să smulgă această societate și s'o arunce mai departe.

Laurian a fost acest mare îndrăzneț. Visul lui era crearea unei Rome nouă cu acest material românesc pe care-l credea vrednic să dea o asemenea operă. Prin limbă, prin amintiri era să se facă această minune. Și, spre a imprima mișcarea, el își alege, ca și Lazăr, singurul punct de plecare solid pentru o asemenea faptă: școala. Începu cu cele muntene, și supt Grigore-Vodă Ghica el căpătă în mîna sa pe ale Moldovei. Energia lui predomni mai tîrziu în acea școală înaltă pentru oamenii mari care trebuia să fie Academia Romîna.

Și, cît se putea prinde din ideile sale, cît nu era sămînță moartă culeasă în urne antice, prinse. O mîndrie, capabilă de multe rătăcirii, dar și de multe cuceriri trainice, se coborî în sufletele umilite din care cu cîțiva ani în urmă se înălțase fumul de tămîie recunoscător către Regulamentul Organic și către Măria Sa Împărătească Țarul Nicolae. Credința că sîntem mai mult decît eram, ne scăpă de o sigură peire.

Luî însă, visionarului, nu-I ajungea aceasta, și sufletul prins se zbătea dureros în clădirea întemeiată prin jertfa lui. Limba rămăsese vulgară, scrisul se păstrase barbar, Roma viitoare tot nu se apropia de pământ. Sufletul se lovi de această realitate nevrednică, și se stinse.

Dar, răzimată pe realitate trainică, trăiește clădirea ; lucrătorii tot mai mulți îi adâncesc temeliiile și, în margine, străjerii, visionarii ca dînsul, păzesc și așteaptă ..

13 Iulie 1903.

III.

ANGEL DEMETRIESCU.

Acum cîteva zile a murit la Carlsbad profesorul Angel Demetriescu.

Celor mai mulți li va rămînea amintirea unui uriaș cu înfățișarea energetică și ochii strălucitori de bună-tate, a unui convorbitor puternic, variat. adînc adese ori și de cele mai multe ori original, totdeauna ales în cuvintele ce întrebuița și în felul cum ele i se orînduiau în graiul elocvent. Mulți nu vor uita pe profesorul lor, de la liceu de la seminariu, de la școala particulară pe care o întemeiase și a condus-o până la urmă: un profesor învățat în destul pentru a nu fi lăudăros, pretențios, trufaș; un profesor în stare să înțeleagă sufletele și destul de bun pentru a încerca aceasta cu toată serioșitatea și dragostea față de sufletele nelămurite, șovăitoare încă, ale școlarilor săi; un profesor hotărît, spre care se putea privi numai cu respect. Cîndva, în cuvinte mișcate, cineva ca Delavrancea a plătit datoria de recunoștință, caracterisînd pe acest adevărat învățător.

Angel Demetriescu era cunoscut apoi ca un om cu o largă și solidă cultură clasică, un înțelegător

de latinește și grecește cum nu se întîmpină adesea, un degustator fin al vechii literaturii de cumpătare, măsură și înalt meștesug în formă, un apreciator călduros al unor literaturii moderne, pe atît de frumoase și de bogate, pe cit de morale, înălțătoare de suflet, cum sînt literatura engleză și cea germană; un spirit doritor de a ști tot ce se scrie mai de căpetenie în lume, de la volumul de versuri său de nuvele pînă la studiile speciale ale marilor învățați; un amator de cărți care se găsea mîndru și mulțumit, ca într'un cerc de vechi prieteni, fără uitare și fără moarte, în biblioteca strînsă cu dragoste timp de treizeci de ani, bucățică cu bucățică.

Așa fiind, avînd sufletul astfel înzestrat, Angel Demetriescu trebuia să răspundă prin scris propriu la scrisul altora, care-și strecura atît de deplin înțelesul în sufletul lui primitiv de cunoștință și frumuseță.

A făcut întăiū trei cărți de școală. Apoi Academia, care începuse din veniturile fondului Zappa a tipări traduceri din clasici, îi dădu sarcina de a tîlmăci pe un istoric grec al Romei imperiale, care nu e, fără îndoială, tocmai ușor de înțeles și de prefăcut în altă limbă: pe retorul Dio Cassius. Traducerea lui Angel Demetriescu a apărut în 1878: e și o adevărată icoană a originalului și o povestire curgătoare ce se cetește cu plăcere. Mai e de ținut samă, spre lauda lui Demetriescu, și numărul mic, caracterul sobru, judicios al notelor lămuritoare; pe atunci era obiceiul, introdus de d. Hasdeu, de a se uimi lumea cu citații potrivite și nepotrivite, cu reproduceri de texte în multe limbi, și, făcînd altfel, tînărul scriitor dovedea cît de bine se folosise de studiile și cetirile sale în străinătate, unde fusese trimes cu o bursă de filologie. Era pe

atunci o îndrăzneală să nu fie cineva luxurios în po-doabe scumpe, și ieftene !

Cu cât știa, cu firea-î de om de autoritate, cu ușurința-î de a vorbi răspicat și lapidar, cu gustul său literar, Angel Demetriescu ar fi fost un foarte potrivit profesor de filologie sau de istoria antică la Universitate, unde era nevoie, pentru învățatura și educația studenților, de *astfel* de puteri. Un loc de profesor pentru istoria antică se deschise peste puțin, și, pentru a-l ocupa, alergă în străinătate un alt tânăr bursier al Statului român, aducînd ca dovadă a destoiniciei sale științifice un enorm volum, tipărit tot de Academia Romîna, *premiat* de dînsa : «Dacia înainte de Romanî», cea mai voluminoasă operă de erudiție alcătuită vre-odată de un Romîn. Tânărul acesta de-al doilea, cu cartea groasă, se chema Gr. G. Tocilescu. El se mai ocupase cu epoca lui Mihaî Viteazul, cu dreptul, cu istoria dreptului, cu limbile slave și cu antidinasticismul, supt conducerea supremă a d-lui Hasdeu.

Nu i-a trebuit multă vreme unui om ca Angel Demetriescu, ca să vadă adevăratul preț al lucrării din care concurentul său își făcuse pedestalul către faimă și leafă. În Octombrie 1881, apărea în *România Liberă* un foileton despre «Dacia înainte de Romanî», intitulat — titlul era cum nu se poate mai potrivit — : *Știința de contrabandă*, și iscălit cu un pseudonim foarte transparent, care nu ascundea de loc pe Angel Demetriescu. După acest foileton mai urmă unul. Era în ele, într'o formă desăvîrșită, turnată după modelele clasice, o strivire completă¹.

¹ Același autor îndurase, în Mart-April al aceluiași an, alta, magistrală, de la d. Hasdeu însuși (în ziarul *Binele public*).

Criticul arăta, fără putința unei replici, că d. Tocilescu plagiase și plagiase stîngaciū, naiv, grosolan, stricînd unde socotia că drege și descoperindu-se cînd credea că se pitește mai bine.

Dar toiletoanele n'au fost urmate. Cu toate că însuși profesorul și sprijinitorul d-lui Tocilescu, d. Hasdeū, primise cartea cu aceleași învinuirii desonorante, în public nu se produse o mișcare care să poată învinge aspectul învățat al operei-piedestal. Pentru «Dacia înaintea de Romani», pentru frazele ei împrumutate și citatele ei strămutate, d. Tocilescu ajunsese profesor universitar, apoi membru al Academiei și director al Museului de Antichități.

Uriașul Demetrescu, desăvîrșitul cunoscător al trecutului clasic, omul de gust și stilistul, nu era însă un luptător. El lăsa reputația zguduită de dînsul să se cîrpească și spoiască în umbră. Dacă nu se făcu, ca d. Hasdeū, bunul prieten și camaradul de luptă al omului pe care-l atacase în onoarea lui, — el nu mai risipi niciun cuvînt de înfruntare. De acum înainte, timp de douăzeci de ani, el tipări discursurile lui Barbu Catargiu, după rugămîntea familiei, traduse discursurile lui Macaulay, pentru spiritul larg, variat, pentru forma strălucitoare, bogată în perioade, atît de clasică și atît de modernă, a căruia avea un adevărat cult; publică ici și colo studii asupra anticității, fără mare valoare, precum și pagini, acelea în adevăr frumoase, despre oameni politici pe cari-i văzuse lucrînd și, mai ales, îi auzise vorbind. Activitatea lui, puțînă, se risipi în ziare, în reviste; mai ales în *Literatură și artă romînă*. Cele din urmă rînduri ale sale sînt o recenzie despre «Cuza-Vodă»

al d-lui Xenopol, în «Convorbirile literare» pe Iunie. Ajunsesse un elegant eclectic, influențat și de relațiile sale personale; apreciind falș — a văzut doar în d. Tache Ionescu frunzașul oratoriei romine! —, scriind cînd într'un sens, cînd într'altul, și aceasta într'o epocă de prefacere violentă, de luptă înviersunată între curente de peire și de înviere.

Dacă s'a ales așa de puțin lucru durabil de la un om atît de capabil și de inteligent, vina e, fără îndoială, și a celor cari aũ înnălțat pe d. Tocilescu la Universitate, Academie și Museu. Dar nu numai a lor. Împrejurările exterioare nu hotărăsc activitatea unui scriitor, mai ales a unui învățat, și acesta se preocupă foarte puțin de cîți cetesc și întrebunțează cum adevărul pe care l-a fixat, poate și într'o formă frumoasă, pentru a răspunde unei necesități superioare a sufletului său, pentru a *mărturisi*. Ceia ce decide nu sînt nici puterile intelectuale, care se pot pierde în lecturi, în convorbiri, în petreceri sau în reverii singuratece și desprețuitoare. Varga de oțel, puterea neînvingă e alta, încrederea în scopul căruia și-a închinat viața. și ce e mai rar la oamenii aleși prin darurile spiritului e mărgăritarul acela moral din adîncul tainic al sufletului, în care luminează sclipirile idealului. Dacă nestimata se află acolo, ce-ți pasă, în largul avînt al aripilor deschise pentru un drum lung cît viața, de cei de jos, de cei din cale, asupra cărora treci, tot mai sus și mai departe!

Și aceasta a lipsit lui Demetriescu, această singură însușire hotărîtoare: avîntul spre o țintă în care să i se încheie viața. O învățătură serioasă stă în aceste puteri de întăia mîna, mai mult pierdute decît cheltuite spre binele tuturor.

3 August 1903.

IV.

UN «IDEALIST»: APOSTOL MĂRGĂRIT.

De două lucruri are parte Românul din partea alor săi: în viață, de câte ori nu încapе cineva de dînsul, îl stampilează îndată,—se potrivește ori nu se potrivește,—ca trădător de țară, vînzător de neam, rău patriot și rău naționalist. Iar, cînd face loc în sfîrșit, murind—, totdeauna cu mult prea tîrziu pentru cei ce așteaptă afară, se zice din toate părțile, cu o duioasă unanimitate a prietenilor cari nu știu cum să laude, a dușmanilor cari, încercînd să spuie o vorbă bună, simt oarecum că prin aceasta-și îngroapă și mai adînc adversarul, și a indiferenților, cei mulți, cari totuși nu vreau să tacă la ocași mari; se zice: «oricum, a fost un bun patriot!».

Acest gînd îmi trecea prin minte cînd comparem, la moartea, întîmplată dăunăzî, a lui Apostol Mărgărit, strigătul de ură de odinioară, pîrile deputaților, călătoriile de tînguire ale localnicilor macedonenî (veniți la București, cum s'ar duce la Stambul, «cu rogojina în cap», ca să-și arăte focul), artileria zgomotoasă și grosolană a ziarelor de partid, ce-și aveau scopurile lor, și, acum, înaintea celui ce nu mai poate jigni și împiedeca pe nimeni, complimentul

funerar de «bun patriot», aruncat în treacăt de «organele opiniei publice», cum a fost aruncat, de sigur, și de atîția, în judecăți spuse prin graiū.

Din aceste două prețuirī, diametral opuse, care e cea adevărată? Se spune adese ori că, «în focul luptei», scapă osinde prea aspre, lovituri mīnioase, care aduc pe urmă păreri de rău. Și se spune iarăși că la moartea cuiva trebuie să zici totdeauna ceva de bine; poate chiar dacă ea nu este în viața celui ce a dispărut, trebuie să descoperi acea însușire sau faptă bună în inchipuirea ta miloasă, de creștin.

Amīndouă îndreptățirile n'au niciun temeiū adevărat. Nici oamenii politici, nici cugetătorii, nici scriitorii vrednici de acest nume nu se aprind în acel sens încît să nedreptățească în loc să distrugă nedreptatea. Și niciun om cinstit nu-și poate schimba judecata asupra unei personalități îndată ce aceasta nu mai cade supt simțurī, cu toate că înrīurirea ei nu pornește din ceia ce se poate îngropa.

De fapt, Mărgărit a suferit pe nedrept, fără ca pentru aceasta să trebuiască a scotoci marmură pentru statuia lui. Căci el n'a fost — păstrīnd umilele proporții — nici Iuda și nici Hristosul mișcării naționale din Macedonia (cită a fost, și cită este).

Înnainte de dīnsul, fuseseră dascălii, studenții, negustorii iubitori de neam din Pesta și Viena: oameni îmbătați de ideia nouă a romanității, și nu a «romīnismului», Mecenați, tipăritori de cărți înnainte de toate, — fără gīnd însă la izvorirea unui curent de cultură romănească în provincia de unde ei por-nise. Apoi urmă un al doilea rīnd de «frați macedoneni»: negustori și călugări veniți în Bucureștii

ce se străduia să treacă la civilizația Apusului, ei *cerură* bani pentru școli, care, puține la număr, se lăsară în căutarea sa necăutarea cui se găsea la fața locului. A treia perioadă o deschide Apostol Mărgărit, și ea a fost așa cum a înțeles și a voit el.

Era un om ager și hotărît, cum se găsesc în Orient mai mulți de cât în Apus, cu toată școala, disciplina și organizația acestuia. Când i se ivi în minte ideea că se poate crea o conștiință, o cauză, un viitor românesc în Balcani, cu elementele romanice, el își găsi îndată drumul și ajutoarele. Așa, fără carte multă, fără creștere aleasă, fără cunoștință de lume cum era, el izbuti să se impună respectului, să deștepte încredere, să încălzească simpatii. Regele a crezut în cinstea și destoinicia acestui om simplu, venit de departe; vorba lui avea o mare trecere în cercurile înalte ale dregătorilor turcești; consuli, misionarii catolici vedeau cu ochi buni silințele lui «latine»: un cunoscător ca d. Weigand a socotit cauza românească bine reprezentată printr'însul. E sigur că pe urma lui, dacă s'au încasat banii noștri, au răsărit școlile noastre.

* * *

Acțiunea lui n'a fost cea mai bună ce se poate închipui. Dar, când stai s'o judeci, trebuie să ții samă de două lucruri, care au fost uitate. Întăiu că era un Oriental, lucrînd între Orientali, și apoi că și-a început și urmat lupta supt influența normelor de propagandă grecești.

La București, unde păcatele se acopăr cu mînuși franțuzești de fățarnicie vicleană, se auzia cu indignare despre tirania lui Apostol Mărgărit, despre risipa

lui Apostol Mărgărit, despre desfrîul lui Apostol Mărgărit. E evident că ar fi fost mai bine ca inspectorul atotputernic al școlilor românești din Macedonia, reprezentantul politic neoficial și omul de încredere al Guvernului român să fi avut toate virtuțile unui apostol: și blîndeța, și iubirea de sărăcie, și castitatea unui apostol. Dar el nu era un apostol, și nu s'a înfățișat niciodată în această calitate. Era *un om de ispravă* răsăritean, cum e călăuzul unei caravane, păzitorul vieții unui Sultan, apărătorul unei măririi amenințate, uneltitorul său potolitorul unei răscoale. El garantează de succes: caravana va ajunge la țintă, nimeni nu se va atinge de viața stăpînului, dușmanii nu vor ruina situația amenințată, va fi liniștea saŭ neliniștea dorită. Dar să se lase toate lucrurile pe sama lui, și să nu se ia socotelii! Cu atît mai puțin să i se impuie un cod de maniere saŭ un catechism de moralitate privată, să i se poruncească sfințenie saŭ cuviință. Era destul că-și punea viața lui în primejdie: încolo, în pîrile, în prigonirile, în cheltuielile și chefurile lui să nu se amestece nimeni. Îi trebuia adecă întreaga stăpînire asupra unui fond secret al Macedoniei.

În utilizarea acestui fond, în toată combinația mișcărilor sale, el avea înaintea întrecerea cu Grecii. Aceștia voiau toată provincia, unde nu cunoșteau încă pe atunci alt popor decît al lor, alte drepturi naționale și istorice decît ale Elenismului, vechiŭ ca Omer, trecînd prin Constantin-cel-Mare. Spiritele trebuiau pregătite pentru ceasul cînd Europa va da Eladei regeluŭ Gheorghe Macedonia lui Filip și Alexandru-cel-Mare. Apostol Mărgărit știa geografia și vedea bine că de la el pînă la Dunăre mai sînt

hotare, dar, numai pentru că idealul lui cuprindea o și mai mare iluzie romantică, doar nu era să se dea învins, să se facă de batjocură, cerind și sfătuind nimicuri ca școli primare în dialect și îndemnul spre emigrație economică în România. Se jucă și el cu sutele de mii de oameni, născoci cifre și aruncă banii «poetic», pentru forme și închipuiri.

Se găsiră însă alții, printre foștii lui ucenici, cari găsiră că banii noștri se pot împărți altfel, și, după mult zgomot, Apostol Mărgărit căzu, pentru «imoralitatea» sa, și fu uitat.

Dar sistemul lui rămase. Statul român îl luă în regie și pretinse a face de la București ceia ce nu se putuse face de la Bitolia, și nu se poate face nici din Cer, nici din Iad. Așa se începu a patra fasă a chestiei române din Macedonia, al cărei rezultat îl vedem cu ochii.

Dar ceia ce a fost la o anumită persoană un joc de bursă al politicei, iar, la cei cari n'aū apucăturile politice, desorientare, — era la Apostol Mărgărit de sigur idealism. Acesta e meritul lui.

19 Octombrie 1903.

V.

DOCTORUL DAVILA.

Acum cîteva zile s'a ridicat în fața frumoasei, dar dositei Facultăți de Medicină de la Cotroceni, o statuie generalului-doctor Davila. S'a ținut cu acest prilej cuvîntările de rigoare, dar prin meșteșugul de vorbă, mai mare sau mai mic, al oratorilor de serbătoare se desfăcea neconținut — cum se desfăcea și la discursurile de la îngroparea lui Davila, acum nouăsprezece ani — o notă de sinceritate, de caldă recunoștință, de înaltă admirație, de adevărată iubire. Ba încă, pe lângă bătrîni de astăzi ai învățămîntului medical de la noi, a venit de peste Dunărea vrăjmașă, pentru a mărturisi aceleași sentimente de recunoștință, un Bulgar, care și el păstra în amintirile depărtate ale tinereții sale petrecute la noi icoana binefăcătoare a doctorului Davila.

Davila a fost și profesor la Facultatea înaintea căreia se va vedea de acum înaintea chipul său, dar fără îndoială că această Facultate a avut profesori mai străluciți, cărora însă niciun om cu măsură nu se va gândi vre-odată să li ridice o statuie. El a inventat, pe vremuri de holeră în războaie ce se desfășurau și pe pămîntul nostru, vestitele, neplăcutele

«picături», care au rămas în farmacopeia română, dar adevărata holeră trece lesne, în mersul ei ucigător, peste acest dușman, și alții, cari nu sînt me-niți la onoruri postume, se pot lăuda cu descoperiri mai frumoase, în cursul cercetărilor lor metodice și stăruitoare. El a scris, înainte de a veni la noi, o bună teză de doctorat despre anumite boale, însă activitatea lui de învățat s'a oprit aici, și marele doctor Davila n'are bibliografie, pe cînd alții cari o au, și încă îmbielșugată, nu vor primi niciun bust măcar, dela o posteritate recunoscătoare în piatră cioplită sau în bronz vărsat.

Fără Carol Davila, care e vrednic totuși de glori-ficarea ce i s'a făcut, am fi avut, neapărat, o Fa-cultate de medicină, o școală de veterinărie, o școală pentru farmaciști, asiluri pentru copiii schilozi și fetele fără părinți, am fi avut, pentru binele științei, muzee medicale și o grădină botanică. Orice civi-lizație organizată are nevoie de asemenea așezăminte pentru a răspunde nevoilor ei mai înalte, demni-tății ei, sau nevoilor practice, zilnice; și noi, pe vremea activității creatoare a doctorului Davila, eram îndreptați, prin necesități geografice, istorice, economice mai tari decît voia oamenilor conducători, spre reproducerea civilizației Apusului. Dar fără ini-țiativa îndrăzneată, fără lărgimea de vederi, fără talentul de a aduce pe ceilalți la părerile sale folo-sitoare, de a-i încălzi pentru sentimentele sale de iubire a oamenilor, fără priceperea-i, adevărat fran-cesă, de a face multe și trainice lucruri din bani puțini, toate aceste instituții medicale, care sînt *cea mai netăgăduită faimă a noastră astăzi*, toate aceste stabilimente-model ale mii de aproapele sărac sau

fără de puteri, în care iarăși se vedește ce e mai bun în firea compătimitoare, jertfitoare, a adevăratului Român, n'ar fi fost *atunci*. Și, în grabă năvalnică a popoarelor, care deosebește epoca noastră, în prefacerea văzută cu ochii a țerilor, înseamnă ceva să fi câștigat un pas mai înainte decât alții. Și, iarăși, fără el toate aceste temeuri de viață orînduită și de mîndrie națională n'ar fi fost *astfel*.

Căci, în întemeierea care ne-a apropiat de vechea Europă muncitoare, și răsplătită pentru munca ei, se descopăr răpede două mari avînturi, despărțite printr'o perioadă de preocupări aproape numai politice. La ultimul avînt aŭ fost de față și tinerii de astăzi: am auzit și noi vîjîitul prin văzduh al ploii milioanelor împrumutate, ploaie căzînd pe țarinii roditoare ca și pe stinca goală a trufiei și a interesului particular, și am văzut răsărind oastea în stare să apere patria și să-î cinstească numele, școlile elementare ale orașelor și satelor, drumurile de fier care ne leagă cu lumea și pe care se pot mișca în voie bogățiile noastre, podurile și porturile, în același timp cu palate babilonice, urîte și nepractice, pentru lucruri care nu sînt, saŭ, fiind, se puteau mulțami cu mai puțin, cu instituții pentru nevoia celui mai zgomotos saŭ a celui mai folositor în lupta politică. În această vreme cînd anume miniștri te trăgeau de mîneacă pentru a primi ceva din aurul rămas în fundul lăzilor risipei, a întemeia ajunsese o ocupație ministerială care, aducînd laude de organizator, nu cerea nici jertfe, nici muncă, nici cunoștinți, nici pricepere.

Dar Davila a fundat în alte timpuri, în timpurile umilinței, sărăciei și nepriceperii, cînd puținii înțelegeau, cînd nimeni nu vedea viitorul cu încredere (așteptam

a fi anexați din zi în zi!) și bani — se drăcăluiau de o mie de ori până să iasă la lumină, chiar pentru cea mai vajnică nevoie. Atunci nu era în stare să întemeieze, pentru gloriola sa, orice omuleț de rînd care avea una din cheile Vistieriei de împrumut.

Davila a venit în țară, ca «Ștab-doctor», doctor militar, în 1853, Mart. În toată Muntenia erau numai cîțiva medici sași, nemți, greci, cari tămăduiau cu arginți pentru folosul lor propriu; școala pentru «felceri», pentru ofițerii sanitari-ajutători a meritului dr. Crețulescu trebuise să se închidă, satele trăiau și muriau în voia lui Dumnezeu și a babelor. La 3 April încă, apare în *Buletin* legea pentru organizarea sanitară, care instituie medici de plasă cu un ajutor și un felcer. La 22 Iunie gazeta oficială dă lista celor numiți: Romîni sînt numai printre felceri. Dar, în Decembre al anului următor, Davila întemeiază la Mihaș-Vodă — o ruină bună pentru orice — «un muzeu de anatomie și chirurgie», pentru studenți, și anume «cu a sa cheltuială». Nu trece mult, și Cîrmuirea lui Vodă-Știrbei ia asupra-și muzeul, ajuns o școală de «meșteșugul felceriei». Peste doi ani, Davila călătorește în Franța și capătă de la Guvernul împărațesc deschiderea pentru absolvenții săi a porților Facultății franceze. Restul a venit de la sine.

Acestea — și altele — s'au făcut într'o vreme cînd nu se dădeau lefi, sau ele erau mici, cînd nu se asigurau pensii, cînd nu se împărțiau decorații, cînd nu erau ziare ca să cînte lauda celor buni, pe lîngă a celor răi. Și nu merită să fie amintit niciun lucru care nu pornește din inimă curată, dintr'o simțire altruistă.

Davila era un străin : născut în Parma, crescut în Angers, un străin care n'a avut vreme să învețe românește în peste treizeci de ani ce a stat la noi. *El n'a spus nicio singură dată că ne iubeste.*

Dar aici stă al doilea merit al său. Mai târziu a venit, îmbrățișînd pe toate cărările, sărutînd și aierul românesc, — numai buze lacome și brațe deschise, — filoromîni, cari aș făcut bani și aș escaladat situații, căci brațele aveau ghiare și buzele acoperiau falcă harnice. El, Davila, a venit *chemat*, și a făcut înzecit isprava pentru care-l chemaseră. Dacă ne-a iubit, ne-a iubit *pe urmă*, pentru binele pe care ni-l făcuse, — și, mai ales, n'a spus-o nimăru!

*

Dar el are și un al treilea merit, care nu e cel mai mic. A fost un învățător — ceia ce e mai mult decît un învățat —, un sfătuitoar prin exemplu și un călăuz.

Nu prin discursuri și prin cărți nu atîta chiar prin lecții. Văzutul și nevăzutul *sînt* de o potrivă, și se amestecă neconținut în lucrurile omenești. Cel mai mulți îndeplinesc ceia ce se vede, se aude, cade supț simțuri. Dar, la puțin de tot, pe lângă fapta materială, pe lângă *orice* faptă materială a lor, se mai adaugă ceva, o emanație neconținută a sufletului lor mare și bun, care înalță fapta, o *idealizează*. Și acest prisos personal, de aur curat, cade adînc în inimă, și alcătuiește aici o statuie, pe care numai foarte slab o pot imita pe urmă — cînd se ridică și *dacă* se ridică — statuile de piatră sau de bronz.

26 Octombrie 1903.

VI.

ȘTIRBEÎ-VODĂ

— CU PRILEJUL TIPĂRII CORRESPONDENȚEI SALE ¹ —

Domnia lui Știrbei-Vodă e, pentru prietenii, pentru dușmanii și pentru istoricul nepărtenitor o perioadă, de și scurtă, dar interesantă din istoria noastră contemporană.

Acești cinci-șese ani represintă întâi un regim special, acel al Convenției încătușătoare de la Balta-Liman, al tiraniei celor două suzeranități bănuitoare. Domnii numiți, Domnii cu soroc, Divane ad-hoc, chemate numai pentru luarea socotelilor sau pentru împrejurări neobișnuite. Acesta e cadrul vieții politice, care se zbuțumă mai mult decât oricând, zguduită de patimi ce urmăresc bietul «tron» de îndoită vasalitate ori locurile de trufie sau de câștig din apropierea lui.

Apoi în acești ani cade rătăcirea pribegilor de la 1848 în lumea largă a Apusului . a postolatul lor, când folositor, când serios numai, când mai puțin decât serios, dar totdeauna călduros, desinteresat, patriotic.

¹ Formează prefața la : *Corespondența lui Știrbei-Vodă. I, Corespondența politică*, București, 1904, în 8°.

Atunci se scriu pentru a pregăti viitorul cărțile, articolele de revistă, coloane de gazetă care au răspândit în Europa cunoașterea numelui românesc, a trecutului și idealelor românești, și au făcut astfel mult bine.

Tot în această perioadă se face în țară o excelentă politică practică. Apărându-se față de străinătatea cotropitoare prin cea mai corectă și mai politicoasă, — dar nu umilită, — dintre putări, Domniile Convenției, veniți după Domniile, ceva mai puțin nenorociți, ai Regulamentului Organic, caută gospodărește de trebile mărunte și de problemele cele mari, de carantine, de jandarmerie, de grăniceri, de oastea cea nouă, care trebuia să-i asigure și de primejdia unei răsturnări ca a Bibescuilor la 1848; se îngrijesc de muniții, de tunuri, cumpărate unele, cerute altele de la stăpînul din sus sau de la stăpînul din jos, de școli mici și de școli înalte, de instituții boierești pentru învățătura copiilor bogați și de ferme-model, de șosele, de căi ferate chiar — de care se vorbește acum întăia oară —, de porturi, de flotilă, și de atâtea altele. Dar, în același timp, ei au curajul trebuitor ca să se apropie, așa șubrezi cum se simțeau ei, de întrebări atât de grele cum era legea agrară, care a fost prefăcută de dinșii, ca situația călugărilor greci și a mănăstirilor închinată către Locurile Sfinte și chestia vămilor după tratatele nouă.

Țerișoarele din care s'au alcătuit, peste cîțiva ani după plecarea lui Grigore Ghica din Moldova și a lui Barbu Știrbei din Țara-Românească, Principatele-Unite, adică România una și nedespărțită, — s'au

folosit fără îndoială de pe urma acestei cîrmuirî, prea stingherită și supraveghiată, prea mărgenită ca să poată îndrăzni ceva strălucitor, dar destul de luminată, de harnică, de iubitoare pentru ca să nu lase nicîo singură zi neîntrebuințată. În cercul îngust de activitate pe care-l trăsesse, după înnăbușirea Revoluției din 1848, sabia Muscalului și a Turcului.

De Grigore Ghica, un luptător pentru unire și o frumoasă figură de visător nenorocit, căruia prigonirii nemeritate i-au pus mai tîrziu pistolul la tîmplă, de Grigore Ghica, prietenul revoluționarilor cari au impus felul lor de a vedea și în judecarea evenimentelor trecutului —, posteritatea și-a adus aminte, și cununa laudelor nu se usucă niciodată pe mormîntul său înstrăinat, unde s'a aruncat însuși în clipa desperării.

Ea a fost mai aspră cu Știrbei, asupra căruia căzuse neconținut, în cursul celor cîțiva ani de stăpînire, batjocura aruncată de Eliad, care avea să-și răzbune prăbușirea sa din Olimpul Republicei romîne, și de Bolintineanu chiar. El a fost în ochii urmașilor un «gospodar», trăind din mila Rușilor, în tovărășia Rușilor, cu gîndul la îmbogățire și la păstrarea cît mai mult timp în Scaun; un om al fiecărei zile și al fiecărui ceas, fără scopuri depărtate și cu totul lipsit de pasiune, de poezie; — pe lîngă aceasta, îndărătnic prigonitor al oamenilor de la 1848, pe cari nu i-a lăsat să se apropie de pămîntul patriei, nici atunci cînd ochii lor lacomi de lumina zărilor de acasă se acoperiau de negurile morții, ca Bălcescu. Dacă n'ar fi Bibescu, și mai urgisit, nu s'ar recunoaște poate lui

Știrbei nici guvernul său priceput și activ, *gospodăria* bună a răului «gospodar».

Judecata aceasta, care se înțelege de altmintrelea, e nedreaptă. Sîntem destul de departe ca să 'spunem aceasta.

Știrbei avea mari însușiri, care trebuie ținute în seamă cel puțin cît defectele. Era unul dintre cei mai luminați oameni ai generației sale, era un lucrător de o hărnicie deosebită și avea o conștiință a datoriei sale cum numai foarte puțini se întîmplă s'o aibă; pe lîngă aceasta, spiritul de bună și cuminte orînduială îl stăpîniă în toate împrejurările, făcîndu-l să înceapă numai lucruri pe care le putea duce la capăt bun. Sentimentele sale le exprima fără nehotărîre, și se putea răzîma cineva pe prietenia lui. Era, de sigur, un perfect om de onoare, într'un timp cînd intriga plăcută Orientalilor, minciuna lăudată ca o dibăcie, reaua-credință prefăcută într'o putere, rămășițe ale veacurilor rele, erau încă în toată înflorirea lor și se putea vedea un Suțachi, director al unei foarte însemnate Instituții de caritate, coborîtor al unei familii domnești, luînd calea hotarului cu bani de haram supt haina sa stropită cu decorații.

Sentimente de apostol n'avea, ce-i dreptul, și el cerea să i se plătească până într'un ban lista civilă, precum el plătia tuturor până într'un ban. Ținea la putere, poate și fiindcă era încredințat că o întrebuintează mai bine decît altul. Măsurile sale sînt aspre une ori pînă la cruzime, dar aceasta venia din nemlădierea pricipiilor din care pornia. În societatea internațională a marilor centre el e simția prea mult acasă, dar cine n'avea atunci stfel de

aplecării, ce trebuie să se osîndească cu toată energia cînd e vorba de oamenii de astăzi, trăine în Statul român și în mijlocul culturii romîne, care lipsiau de o potrivă la 1840-50?

El era un fiu de boier, crescut în Franța Restaurației, ocrotit apoi de Chiselev. Trei împrejurări care explică în de ajuns spiritul său conservator fără șovăire, cultul său pentru ordine, pentru disciplină, pentru orînduiala neclintită în toate lucrurile; adevărata groază pe care o avea față de orice însemna saŭ amintia Revoluția. Nu era, de sigur, mai puțin patriot decît alții, — măcar pentru munca pe care o cheltuise pentru țara sa —, dar se temea de vorbele mari așa de mult, încît nu zicea decît «limbă valahă», «limbă moldovenească», văzînd în cuvîntul «Romîn, românesc», un fel de steag tricolor al anarchiei. Gîndul lui mergea pînă la Unirea Principatelor, pînă la răscumpărarea de la Turci printr'o plată pentru totdeauna, dar pentru ca să ajungă acolo el știa o singură cale: a stabilității roditoare, a siguranței statornice în toate. Deosebirea între el și revoluționarii pe cari nu i-a iertat niciodată poate, era aceea că lui i se părea mai grabnică întemeierea înlăuntru decît liberarea de legăturile cu străinul, pe cînd ceilalți înțelegeau să înceapă întăi cu aceasta, nefiind timp de așteptat între fâlcile deschise.

Ei aŭ fost — cu toată tinereța lor — cei cu dreptatea, dar aŭ uitat prea mult pe urmă, după izbîndă, programul de muncă modestă în interior pe care-l desfășurase și începuse a-l realiza Știrbei. În fața biruinții lor, Domnul de la 1849-56 s'a retras în umbră, căutînd în străinătate, la care ținea de sigur prea mult, odihna bătrînețelor sale. Dar, cînd pe tronul

romănesc stătu principele Carol, el se întoarse în țară și sprijini din toate puterile sale, prin el și prin fiul său, stăpînirea cea nouă, de la care aștepta — și nu s'a înșelat — împlinirea idealului său: *stabilitatea*.

14 Mart 1904.

VII.

ȘTEFAN ORĂȘANU.

Miercuri, în 12 Novembre 1903, s'a stins în București, unde se întorsese sfărîmat de boală după un an petrecut în străinătate, Ștefan Orășanu, critic și istoric.

Dacă strălucitele însușiri ale acestui suflet ales s'ar fi întrupat într'un lanț de lucrări răspîndite, pretutindeni, dacă numele lui ar fi în gîndul tuturilor celor ce înțeleg și iubesc știința cinstită, dacă viața lui ar fi fost mai lungă și mai puțin retrasă, așa încît mai mulți să fi avut prilejul de a cunoaște spiritul său neobișnuit de viu și inima lui deosebit de bună, — n'aș fi scris aceste rînduri, care, într'un moment cînd căldura luminoasă a minții lui superioare pare că ne încunjură încă, îmi par curioase și mă înspăimîntă. Plîngîndu-l în singurătatea durerii mele, aș fi îndeplinit și dorința nemărturisită a prietenului care s'a ascuns înaintea oricărui recunoașterii a meritelor sale și a adormit cerînd de la cei ce-l încunjură: pace și liniște.

Dar, cînd viața lui s'a strecurat astfel, în margini înguste și prin mari greutăți și suferințe, cei ce l-au cunoscut și pot să facă astfel dreptate pentru dînsul,

înscriindu-î numele printre cei mai destoinici ai generației sale, n'au dreptul să tacă. Dacă morții nu mai cer nimic, din lumea lor nestrăbătută, — cere rostul bun și cuviincios al lucrurilor de aici.

Orășanu a început scriind versuri, supt influența unei școli care ispitia, în tinereța lui, pe mai toți tinerii de talent. În numărul jubilar al «Convorbirilor literare» se află două din poeziile sale, iscălite cu pseudonimul Z. Miron. Făcea versuri musicale și plastice, care n'ar fi trecut așa de puțin observate, dacă el nu s'ar fi smuls de pe această cale, pentru a urmări cu ochii lui străbătătorii, în locul minunii frumosului, severă culme a adevărului.

Întîmplarea i-a dat un loc la Biblioteca Academiei, și el ajunsese ceva mai târziu și funcționar al Fundației Carol. Atîția dintre colegii săi de Universitate își luară licența, se risipiră în străinătate și se întoarseră de acolo pentru a ocupa locuri în învățămîntul superior. Orășanu ar fi putut face ușor același lucru, dar dragostea de a cunoaște și de a descoperi, nevoia de a se lumina asupra întrebărilor celor mai felurite ale științei, de a se împărtăși de cît mai multă frumuseță din scrisele celor mari și aleși ai omenirii, îl opriră în loc, făcîndu-l să uite că el își datorește lui însuși, și tuturor celor ce ar fi putut să învețe de la dînsul, o carieră. În țara nemulțămiiților pe cari i-au copleșit totuși, din copilărie încă, toate binefacerile lumii, el nu găsia nici un motiv de plîngere împotriva vreunei nedreptăți ce ar suferi și nu cheltuia nicîo silință pentru a-și dobîndi un loc mai potrivit cu valoarea lui. Avea opt ceasuri de birou pe zi, ceasuri de muncă ma-

terială pentru alții, de lecturi personale întrerupte prin cererea cărților și lămuririlor, așa că lui nu-i rămîneau pentru studii liniștite decît serile, a căror întrebuintare costă scump, adesea. În cursul lor și-a strîns el totuși o bogăție uimitoare de cunoștinți, deplin organizate în limpedea lui inteligență. Le avea la îndemînă, așa cum un altul are, după multă trudă, un biet colțisor de specialitate; fără să fi cercetat un *seminariu* de pregătire în țară sau străinătate, o școală de erudiție care învață cu critica, el era stăpîn pe metoda modernă de cercetări, și spiritul său pătrunzător nemeria fără îndoială adevărul. Își dădea seamă cu totul de puterile sale, rîdea cu o minunată vervă de slăbiciunile de știință, de judecată și de gust ale altora, — dar nu scria. Între altele și fiindcă se simția foarte străin.

Tirziu de tot și-a găsit tovarășii, cărora nu li-a jertfit decît cu greu sfiala sa de a împărtăși altora cugetul său intim. Pe încetul însă s'a lăsat atras la scris și la luptă, pentru a face buna alegere între falsele păreri și între lucrurile care sînt și rămîn.

* * *

Și atunci însă, el nu vroia să apară cu o carte, cu o cercetare care să pară venite din dorința lui de a i se recunoaște și atribui ceva. În aparență, el nu făcea de cît dări de samă. Revolta contra insuficienței supt toate formele ei îl scotea din umbra în care ar fi fost bucuros să trăiască și mai departe, cetind cărți bune, strîngînd note, redactînd capitole, închise apoi cu scumpătate, glumind cu prietenii pe cari-i iubia frățeste, din toată inima lui bogată în sentimente nespuse de delicate. Darea de samă însă, care distrugea cu si-

garanță, printr'o logică implacabilă, de o puritate liniștită cum nu se mai găsește la altul, toată confuzia și toată minciuna, — nu se încheia nicîo dată negativ. Alături de concluziile sale nimicitoare, el amesteca lucrarea sa de înălțare a clădirii adevărate, și rămînea uimit cînd o vedea desfăcîndu-se întregă la capătul luptei. Iar el se înfățișa până la capăt ca și cum n'ar face alta decît a curăți terenul de o zidire netrebnică.

Logicianul fără greș, raționalistul puternic era în același timp — însușire care amintește pe ruda sa, polemistul politic Nicolae Orășanu —, un desăvîrșit, om de spirit, un sarcastic corosiv. Și aici însă fără violență, cu conștiința că, dacă prostia trebuie sfărîmată din cauza urmărilor ei, prostul nu e vinovat de dînsa. Humorul lui, nou totdeauna, avea aceeași discreție aristocratică, aceeași nuanță aleasă care colora orice gînd, orice spusă, oricare din sentimentele și oricare din faptele lui.

Pentru cine nu-l cunoștea personal, admirabilele sale studii critice despre cărțile d-lui Bengescu, d-lui Damé, d-lui Eliade, d-lui Gîdeiă, tînarului O. Lecca, cercetarea lui despre botanica populară, erau uimitoare. Un necunoscut aproape, fără nicîo situație din acelea care impun respectul, apare, azi pe un teren, mîne pe altul, și vedește orîcînd și pretutîndeni o competență perfectă. Dar noi, cei ce-l cunoaștem, știam cît de pușin sînt aceste studii, întîmplătoare mai mult, față de tot ce ar putea să mai dea încă.

Pentru că nicîodată în literatura noastră o boală grozavă, o moarte înainte de vreme n'au distrus mai mult. Orășanu-și luase de aici titlul universitar

pe care de multă vreme îl putea privi ca al său, de și nu voia să întindă mîna ca să-l primească, el ținuse cîteva săptămîni la Universitate prelegeri care arătaseră toată bogăția științei sale; o bursă în Germania-i dăduse mijlocul de a cunoaște de aproape știința apuseană, de la care el n'avea să mai ieie decît orientări și îndemnuri. Nu vedeam nimic prea greu și prea sus pentru dînsul. Față de boala lui, grija noastră dureroasă nu pornia numai din iubirea ce aveam pentru cel mai bun și sigur prieten, ci și din frica de a pierde un astfel de tovarăș de studii.

El se știa lovit de moarte, dar i se păru că nu trebuie să vorbească de teribila lui taină, care-l privia numai pe dînsul. Până dăunăzi vorba lui atingea, une ori glumeață, orîce alte subiecte, asupra cărora se opria sufletul său tot vioiu și puternic, și din ce în ce mai clar, mai senin. Până ce, într'o dimineață de odihnă, după lungi zile de chinuri, el se duse în pacea, în odihna pe care o doria de mult.

Și, cînd sicriul alb a pornit sus, în lumina de apunere a soarelui blînd de toamnă,—cu atîta din trecutul nostru, din fericirea și din sufletul nostru, simțiam că înmormîntăm și o largă parte din viitorul științific al neamului nostru.

23 Novembre 1903.

VIII.

ANDREI ȘAGUNA.

Cu prilejul zilei de Sf. Andrei, o parte din Romînia de dincolo — aș fi dorit să pot zice: toată, căci vrednicia omenească și meritele față de neam nu pot fi umbrite în mintea oamenilor cu o cultură modernă de deosebiri confesionale —, a comemorat prin scrieri și cuvinte pe Andrei Șaguna, Mitropolit al Romînilor neuniți din Ardeal și Ungaria, baron din grația Împăratului, și din mila lui Dumnezeu unul din marii binefăcători ai națiunii sale. Cei de peste munți au dovedit astfel încă odată puțința lor de a fi recunoscători, pe care, precum se știe cu prisos, n'o împărtășim cu dînșii.

Puține nume sînt așa de populare în Ardealul românesc ca al lui Șaguna. Chipul lui cu ochii străbătători și larga barbă răsfirată e în mintea tuturora, și în conștiința generală, mult mai simțitoare și mai statornică acolo, a intrat faptul definitiv că acest maiestos bătrîn a fost de pe Scaunul „său” de episcop, ca de pe un tron de oameni și un îndreptător al vremilor, — căroro nu li s'a supus ca exemplarele obișnuite ale omenerii, ci le-a întors de pe povîrnișul lor spre culmea lui.

Cît se va vorbi limba noastră pe cealaltă cină a munților-părinți, Ardeleanul de legea Răsăritului — și poate mîne și cel unit cu Roma — va ținea minte acest fapt.

* * *

Nu orice laudă se potrivește cu orice om, și cele pe care le aruncă o admirație, fie și sinceră, care nu-și găsește cuvintele, cununile banale de la capul tuturor morților, nu se potrivesc decît cu acei ce nu merită o adevărată și deosebită laudă. Totuși Șaguna a avut din bielușug parte de dînsele.

Un scriitor n'a fost, — cu toate că a scris, și încă mult. Era fără îndoială un om învățat, de o cultură care întrecea cu mult a clericilor neuniți pe cari ajunse să-î păstorească. Dar cărțile sale n'au o valoare durabilă, și nicîo frumuseță nu s'ar putea descoperi în ele. Cînd îl pune cineva alături cu Timoteu Cipariu, canonicul din Blaj, gramatic și istoric, deschizător de cale în studiul limbii românești, spirit neobișnuit de bine hrănit prin cunoașterea întregii literaturi, nouă și vechi, sacre și profane, minte originală și îndrăzneată, — înțelege răpede că temeiul vieții și al faimei acestui om trebuie căutat aiurea. Scrierile lui Șaguna au fost mai ales pentru întăia învățătură a celor mulți și represintă, venind de la înălțimea sa, mai mult un puternic îndemn decît un monument.

Pe paginile, cînd senine ca o albă idilă din vremile păstorilor patriarhalî, cînd pătate de sîngele mucenicilor și al jertfelor unei răzbunări răsplătitoare, ale Revoluției de la 1848, numele lui Șaguna luminează numai ici și colo, și nu totdeauna de o

lumină puternică și egală. La dreptul vorbind, el a avut în acele zile de avânt, de încercare și suferințe, care au adăugat la un răbuș secular, o singură clipă mare, pe care o împarte cu acela care 'n acea clipă i-a fost un frate, și nu un rival, cu arhiepiscopul Uniților din Blaj. Înaintea unei mulțimi fără de număr, țeranii din toate unghiurile ardeleni, veniți ca la propoveduirea unei noi Evanghelii, apărură Vlădicii, amândoi Vlădicii, în cîmpul de pe Tîrnave, lângă Blaj. Cine știe ce va fi avut de gînd să spuie unul și cellalt, dar vorbele pregătite rămăseră nespuse: căci din suferința, din nădejdea, din adîncă iubire gata de jertfe a acestor săraci și necărturari se desfăcu de odată ca o neoprită suflare a Duhului Sfînt și făcu pe cei doi păstori să se mărturisească frați înaintea lui Hristos mîntuitorul și a sărmanului lor popor umilit, ce-și aștepta mîntuirea de la Dînsul, și de la dînșii.

De almintrelea, anul Revoluției a fost și cel d'întăi din cîrmuirea lui Șaguna. Fiul de Romîni macedoneni, nepot de negustor din Pesta, crescut în lumea ungurească, străbătut de învățămintele Sîrbilor de aceeași lege, el nu putea găsi de la început înțelegerea adevărată a rolului său. Și, în negurile grele ce ascundeau depărtările, cine ar fi putut descoperi atunci calea cea sigură?

Dar, cînd mișcarea națională ungurească se mîntui printr'un desastru, în lupta întreită cu Împăratul, cu naționalitățile dușmane și cu străinul, se văzu în sfîrșit limpede înaintea. Pe multă vreme, forța austriacă și spiritul austriac erau să stăpînească peste țerile Coroanei Ungariei, și cine se luptase pentru tron avea dreptul la răsplată. Încă de la 1850, Scaunul

episcopal din Blaj căpăta demnitatea metropolitană, și Vlădica Alexandru Șuluț era după Atanasie, îndepărtătorul Unirii cu Roma, cel d'întăiu Mitropolit românesc.

Biserica neunită, care pornise de la cei ce nu voiseră să urmeze pe Atanasie în ruperea de vechea Biserică a Răsăritului, reclamă însă pentru dînsa, păstrătoarea ortodoxiei străbunilor, mitra arhiepiscopală a Albeilui. Titlul de independență al Mitropoliei îi era, de altfel, de nevoie pentru existența ei: căci, precum Ungurii amenințau se cotopească Biserica Unită, primejdia sîrbească stătea înaintea Neuniților.

Dar această Biserică răsăriteană trăise în despreț și luptă: abia după șezeci de ani i se dăduse un Vlădică sîrb, apoi altul și altul, tot sîrb; tocmai tîrziu un Român, om slab și cu minile legate, și acesta, Moga, fusese predecesorul nemijlocit al lui Șaguna. Cei cu credința tolerată puteau aștepta ei ce se dăduse acelor cari fuseseră patronați totdeauna?

Însă norocul voi ca Șaguna să fie acuma *omul împrejurarilor*. În lăcașul de umilință al episcopiei din Sibiiu, el se purtă și vorbi ca un vechi aristocrat, ca un mare senior, ca un principe al Bisericii celei mai glorioase. Vaza lui crea parcă un trecut respectat diecesei ce cîrmuia. Și astfel la 1864 și el fu Mitropolit, și el căpăta neatîrnarea de străin.

Și aici vine cea mai cuminte faptă a învingătorului. El nu se mai simți preot înaintea de toate, ci Român, și prin Statutul Organic, care dădu alcătuirea noii Mitropolii, hotărînd împărțea irea laicilor la sinoadele conducătoare, el dăruie Biserica neunită poporului său.

* * *

Cine vrea să judece mărimea faptelor lui Șaguna, meargă la Rășinari, frumosul sat românesc, curat românesc, din vecinătatea acelei cetăți a Sibiului unde e Mitropolia și unde mîni va fi Museul Național român. La Rășinari aș stat cei d'întăi episcopi pentru Romîni neuniți: Sîrbi și desprețuiți cu cari-i miluise Viena. «Reședința» unuia dintre dînșii se arată încă: o biată căsuță cu ferești oarbe, între bălării: pe prispa pustie o pisică toarce a ruină.

Iar în față, lîngă una din înaltele biserică de astăzi, vezi o capelă funerară, peste cununile bogate în flori ale căreia se încrucișează bandele largi ale tricolorului românesc, de care *aici* nu cutează să se atingă nimeni. E mormîntul lui Șaguna.

14 Decembre 1903.

IX.

ALEXANDRU ODOBESCU.

— CU PRILEJUL TIPĂRIRII UNEI SCRISORI DIN ADOLESCENȚA LUI —

Sînt aproape zece ani de cînd a murit Alexandru Odobescu, cea mai desăvîrșită înfățișare a eleganței în literatura și în știința românească, cel mai aristocratic spirit printre scriitorii noștri, și în același timp unul dintre cei mai buni cunoscători ai graiului românesc, al graiului de la țară, bogat în cuvinte, mlădios în legătura lor vioaie și plin de înțelesuri cumișny, tot așa de potrivit pentru săgetarea glumiș ca și pentru deschiderea adîncurilor înțelepte.

Odobescu a scris pușin, — de și mai mult decit a pus în mîna publicului ediția într'ales (aleasă de dînsul cu o zgîrcenie neobișnuită), făcută acum vre-o douăzeci de ani de librăria Socec. Avea toate însușirile unui nuvelist istoric: cunoștea, c' archeolog, înțelegea ca om de gust și putea chema la viață nouă ca poet priveliștea amănunșită și colorată a vieșii altor timpuri, care sînt pentru unii o fantasmie strălucitoare, iar pentru alșii nume și date. Condeii său ușor, penelul său delicat, cu tonuri blînde și discrete, romantismul său dulce și plin de o taină străvezie, erau potrivite să dea chipuri plutind între ceia

ce se întoarce din mormintul realităţii şi ceia ce se înalţă din gândul creator al cântăreţului. Dar el n'a scris decît *două* nuvele.

Cercetător artist al anticităţii, el avea simţul frumuseţii, care trebuie mai mult decît orice învăţătură pentru ca să cuteze cineva a proiecta lumina lămuririlor asupra corpului de curată şi veşnică marmură al artei greceşti. El ajunsese archeolog — pentru el cuvîntul sună oarecum pedant, şi s'ar putea zice mai cu dreptate că el avea o *catedră* de archeologie — prin iubire, şi astfel rămase totdeauna, căutînd a înţelege mai mult ca să poată admira mai deplin ceia ce i se impunea de la început prin neîntrecutul farmec al celei mai senine armonii, al măsurii celei mai matematic exacte, al cumpătării celei mai aspre cu sine însăşi. Dar el n'a dat decît o serie de lecţii universitare, care sînt, — mai degrabă decît *Istoria archeologiei*, cum se intitulează, — o convorbire spirituală, strălucitoare prin digresiile dibaci şi împleticite, asupra întinsului domeniu al artei de acum cîteva sute sau de acum două mii de ani. Acelaşi caracter de diletantism pasionat, de şagă adîncă, de desordine foarte meşter orînduită, de trecere în fugă fără ca nimic de căpetenie să scape din vedere, o are şi marea sa lucrare franceză asupra *Tesaurului de la Pietroasa*, care nu e o carte de ştiinţă obiectivă, ci o carte cu totul personală, cu mult mai mult a autorului decît a subiectului.

Acest închinător al idealului elin, care nu vede sufletul decît prin trup, era totuşi un înţelegător, credincios pînă la înduioşare, al idealului artei creştine, care urmăreşte ţinta imposibilă de a găsi o frumuseţe nouă, *num* sufletească. Pe o vreme cînd

înstrăinarea claselor noastre conducătoare ajunsese foarte departe, el, care pornise din ele și trăia în mijlocul lor, a descoperit, se poate zice, comorile de artă în clădire, săpături și zugrăveală, ce sînt mănăstirile noastre, în care se văzuseră până atunci numai venituri și pisani. El a cercetat toate lăcașurile mai însemnate, notînd tot ce merită a fi admirat sau cunoscut. El a fost până acum, și în această *archeologie* mai puțin arhaică, singurul care, în același timp, să știe, să simtă și să poată scrie într'un chip vrednic de știința și simțirea sa aplicate la rămășițele artistice ale vieții noastre de demult. Dar rapoartele sale către Ministeriu n'au văzut lumina decît într'o mică parte, și, cînd a stat să-și adune *Operele*, el a jertfit și din puțînul care fusese publicat.

Odobescu avea ca puțîn alții talentul de cronicar, acela de a prinde lucrurile ce se strecoară, supt unghiul cel mai interesant, și de a spune despre dîsele așa, încît oricine să se poată lumina, să le vadă mai adevărat, mai întreg și mai frumos, fără să simtă umilința că primește o dojană sau măcar o învățătură, socotind mai mult că a găsit un tovarăș de păreri în acest priceput convorbitor, care, zîmbind, își urmăria neconținut scopul de a instrui, de a convinge, de a îndrepta. Dar n'a colaborat decît puțînă vreme la unul din ziarele mari de pe la 1870-80, și apoi nu s'a mai văzut un rînd al lui în presa zilnică, de care a fost acoperit de ocări în anii din urmă ai vieții lui.

Era prea cochet pentru ca să fie un scriitor cu stăruință. Ținea prea puțîn la metodă — care stă la îndămina oricui —, la disciplină —, care e din darurile ce se capătă —, ca să fie un învățat sistematic

Era prea ironic pentru a crede în el sau în alții. Nu era de loc ambițios, și mândria lui, marea lui mândrie, care nu voia însă să stăpînească pe cei mulți, cari-l vor fi părut vulgari, era mai mult un «Nu te atinge de mine». Iubirea sa pentru frumos se mulțămia prin sine însăși, prin fulgerul trecător al admirației, și n'avea nevoie de scris. Prin societatea noastră legată de pămînt cu multe fire, el a trecut doar —, fără să desprețuiască de loc lucrurile de aici, căci el era, ca anticii săi, un idealist al materiei, un entusiast al vieții prin tot ce are ea mai frumos, până în clipa cînd a sfărmat însuși paharul golit al vieții, fără nicio părere de rău.

Scriitorul murise mai de mult încă, — și el, nu din nevoie, ci din voință. Lumea l-a uitat răpede, și din multele lucruri netipărite ce au rămas de la el, nimeni n'a văzut până astăzi lumina¹.

În deosebire n'avem în tipar nicio scrisoare intimă a acestui om care povestea cu atîta drag și știa așa de bine să se facă plăcut. Bunătatea d-nei Ana Odobescu, cumnata scriitorului, mă face să pot da astăzi o scrisoare a lui care înfățișează îndoitul interes de a fi bine scrisă și de a fi fost scrisă la... *patrusprezece ani*.

Căci ea poartă data de Iulie 1847, și însemnările de familie ale tatălui său, colonelul reacționar de la 1848, spun așa :

¹ Le însemn aici: amintiri dintr'o călătorie de tinerețe la Londra, pagini, ilustrate frumos, din călătoriile sale la mănăstiri, o conferință de cuprins pedagogic și interesante scrisori. D-na Odobescu mi le-a incredințat pentru a găsi un editor; ginerele lui Odobescu, d. Damian, le a reclamat însă după puțin timp. — Unele scrisori le-a dat răp. V. A. Urechii într'un Anuar al Facultății de litere din București.

«1834, Iunie 23, s'aŭ născut fiu-mieŭ Alecsandru, la 6 ceasuri dimineața, în zio de Sîmbătă.

«1834, Septevre 14, s'aŭ botezat Alecsandru.»

Scrisoarea e redactată într'o franțuzească bunișoară — noi dăm, firește, o traducere —, și totuși Alexandru Odobescu — numele pare a-î fi fost dat după al Domnului din 1834, Alexandru Ghica, prietenul «polcovnicului» său, căruia i-a adresat o sumă de scrisori, păstrate, — nu ieșise încă din țară, și numai la 13 Decembre 1853, după o scrisoare din 14, el a trecut la Paris bacalaureatul în litere înaintea unei comisiuni presidate de vestitul St.-Marc Girardin.

Mama lui Odobescu, către care e adresată scrisoarea, era Catinca, — fata doctorului scriitor Caracaș, și una din cele mai frumoase și mai culte femei ale timpului.

Balta-Albă, satul Grădiștea-din-Vale; Miercuri, 8 Iulie 1847.

Dragă mamă,

«Va să zică iată-ne și la Balta-Albă, unde sîntem de o săptămîină aproape: din fericire, sîntem foarte bine cu toții, și tatei îi este mai bine la mîină. Copiez în această scrisoare jurnalul mieŭ din săptămîina trecută. Iată-l:

«Joi, 2 Iulie, am plecat la Călăreți cu poșta, și am stat acolo o parte din zi, și, se poate zice, o parte din noapte, căci am plecat Vineri, în ziua de 2 Iulie, la 5 ceasuri dimineața, și știți că, pentru ca să poți pleca la 6, trebuie să fii sculat de la 3 și jumătate. Drumul a fost foarte lung. După cinci poște grozave am sosit la Buzău, unde am prînzit la d. Perticari (ispravnicul). Pornind din nou, am ajuns sara la

Rîmnic. Nu era chip să mergem mai departe: nu era lună, și noaptea era întunecoasă. Decî ne-am dus la d. Niculescu (*le maitre de grâces*¹), la care am petrecut noaptea. Drumul a fost foarte frumos, însă cam lung. De o parte vedeam munții, până la cari era o jumătate de poștă, de alta, un șes întins și roditor. Am trecut și multe rîuri, dar cele mai multe erau secate. Țin minte și trei sate foarte frumoșele.

«În sfîrșit, Sîmbătă (4 Iulie), după o poștă destul de lungă, am sosit în satul Balta-Albă, care e departe de lac un șfert de ceas. Satul e plin de lume: Muntenî, Moldovenî, orî Evrei și Nemțî. Pe lîngă casele țeranilor, s'au clădit baratce de lemn, care samănă de departe a grajdurî; comparație care poate măguli mult pe locuitorî lor.

«Locul e foarte întins. Dar în jurul lui nu sînt adăposturî trainice, așa încît bolnavî și cei sănătoși (cari sînt mai mulți decît ceilalți) au fost siliți să-și înnalțe pe mal căsuțe de scîndurî, orî să-și întindă corturî. E foarte ciudat să vezi acest șir lung de astfel de locuinți, așa de hazliu alcătuite.

«Vezi acum în ele prăvălii de mode, cofetarî și alți negustorî, cari vin să-și vîndă vechiturile la oamenii din țîrgurile de prin prejur. Stradei acesteia i se zice Podul Mogoșoaii al Bălțiî-Albe. În această înșirare de colibe, fiecare neam se deosebește: așa încît nu vezi într'o parte decît Muntenî, în alta decît Moldovenî, și așa mai departe.

«Apa lacului e sărată-amară, noroioasă în fund și foarte limpede în față. Se află și multe buruieni de apă, așa încît nu poți înota până la mijlocul Bălțiî,

¹ Alușie la lucrurî pe care nu le putem lămuri astăzi.

unde e foarte adînc, de teamă să nu ți se prindă de picioare orî de mîni. Nicî mirosul apei nu o foarte plăcut: e de pucioasă.

«Am uitat să spun că în satul Balta-Albă este de două orî pe săptămîină bal mascat și o represintație de circ.

«Dar trebuie să ne întoarcem la povestea noastră, adecă să povestim ce am făcut și unde am fost Sîmbătă. Astfel dar, după ce trecurăm, cum am spus, acea aleie de case de lemn și de corturi, am sosit în satul Grădiștea-din-vale sau Turtoiū, mai aproape de apa Buzăului decît de Balta-Albă. Colonelul Engel (comandantul Brăilei) ne-a primit acolo: el pregătise o odaie pentru noi în casa unde stă. Eraū abia 10 ceasuri; cele trei care ni rămîneau pînă la prînz, trecură cu îmbrăcatul, cu orînduirea odăii și primirea visitei colonelului Horbațchi (*Garbatzki*), care sta într'un sat lîngă al nostru. La 1 am prînzit: pînă la 6 am dormit, am învățat și m'am primblat. Apoi la 6 plecarăm spre Balta-Albă: atuncî am luat cea d'întăiū baie; apa era foarte caldă, dar, din păcate, neplăcută prin adîncimea ei mică, prin miros și prin gust. După o baie de 20 de minute (căci doctorii nu te lasă să stai mai mult), am ieșit și am făcut o primblare prin așa-zisul Pod al Mogoșoaii. La întorsul acasă, am cinat și m'am dus să mă culc; tata și colonelul Engel aū mai rămas.

«Duminecă, 6 Iulie. Ziua aceasta nu e prea însemnată: a plouat după amiazi. Am petrecut seara la d. Horbațchi, de la care ne-am întors pe jos, și, fiind foarte obosit, m'am culcat îndată.

«Luni, la 7, colonelul Engel a plecat la Brăila, unde mă voiū duce și eu cu dînsul, Lunea cealaltă. După

obișnuita baie de la 6 ceasuri, ne-am întors acasă ; și colonelul s'a întors îndată : mi-a adus o pușcă, cu care ucid în fiecare zi vrăbii ; pun să le frigă ; și le mîncăm cu multă poftă. Aș fi vrut să-ți trimet și ție, dar păcat că nu se poate. Pușca asta e acum pentru mine o distracție foarte bună ; merg foarte des la vînat, dar totdeauna cu cîte cineva.

«Miercuri, maiorul Lenz a prînzit la noi. M'a luat cu el sara, și am petrecut noaptea în satul Balta-Albă. Acolo se face danț în fiecare sară și bal în toată forma de două ori pe săptămîină. Petrecerile, balurile acestea se dau într'un casino, o sală lungă de scînduri, acoperită cu postav. Acolo se joacă cărțile, biliardul, se dănuiește și se prînzește. Așa dar, sera am mers la petrecere, dar danțul n'a început decît tocmai cînd plecam eu : erau acum 11 ceasuri.

«A doua zi am stat tot la vînat. Tata a prînzit la Balta-Albă. Prînzul era destul de bun, dar trebuie să ai o strașnică răbdare ca să aștepți felurile. Pe cînd stăteam la masă, a început o ploaie tare. Ni era frică să nu ni facă un duș, căci ploua în sală prin mai multe locuri, ceia ce nu e așa de mirare, căci acoperișul e de pînză ; dar avurăm norocul că, în partea unde eram, ploaia n'a răsbătut. După-amiaza a fost foarte tristă din pricina ploii acesteia păcătoase : de aceia am dormit numai. Sara era bal, dar noi am plecat înainte de a se începe. Noaptea aceasta era minunată : de aceia am și făcut o descriere foarte romantică :

«Ne întoarcem de la Balta-Albă. Luna-și desfășura farmecul pe un cer albastru stropit de nori fini (nuancés) ; stelele erau puține, și acele pe care le vedeați chiar aveau strălucirea lor slăbită de a luni,

care-și răsfrîngea razele de aur în apele lacului, pe care un vîntisor blînd le făcea să se zbeguiască grațios. De jur împrejurul lacului se mai zăriaă focuri mărunte, care păreaă că-î fac o cunună de stele. Fulgere slabe țîșniaă ici și colo din toate părțile, și păreaă niște vulcani depărtați în mișcare.

«Dar părăsim malul, și, în curînd, printr'un șes sterp, sosim acasă. Mă miram cum se poate ca un lucru care e așa de *material* la lumina soarelui, să fie așa de romantic supt lună. Așa încît, dragă mamă, vezi cum ni trecem vremea. Pe Micul nu l-am văzut de zece zile, dar, cînd l-am lăsat, era foarte bine. D. Arnold mi-a făgăduit că, dacă Micul s'ar îmbolnăvi, mi-ar scrie îndată, dar, din fericire, nu mi-a scris încă, și doresc ca nici să nu-mi mai scrie, adecă doresc ca Micul să fie tot sănătos. Sărut de miî de ori pe draga mica Marie¹. Dați-mi, vă rog, știri despre voi. D. Engel îți înfățișează complimentele sale: el trimete răspuns Mariei să-î aducă ceva de la Paris, și să nu-l uite. Adio, dragă mamă.

Fiul tău foarte devotat:

ALEXANDRU.»

7 Mart 1904.

¹ Sora lui Alexandru Odobescu, d-na Adolphe d'Avril, soția cunoscutului scriitor.

X.

ANTON PANN.

Tipografia «Minerva» a pus în vânzare volumul întâiū dintr'o nouă ediție a operelor (fiind vorba de *acest om*, eū aș zice mai bucuros: scrierilor) lui Anton Pann.

A! știm, vor zice uniī, cei mai mulți; știm ce e Anton Pann: un poet pentru băieții de băcănie, un cîntăreț de glume nesărate, represintantul literar al mahalalelor și tejghelelor, al stranelor în care țircovnicul cîntă lui Dumnezeu, trăgînd cu ochiul la cele mai gingașe din făpturile lui; al cîrciumelor îndosite, unde fețele mai simandicoase beau vin vechiū în odaia din fund, cu perdelele trase. Acela e Anton Pann. Pe vremea lui, cînd calfele și ucenicii nu erau încă romantici, nu vorbeau cu neologisme franțuzești, va fi avut și el rostul lui, pentru astfel de cetitori, cam de o seamă cu dînsul. Astăzi însă i s'a încheiat rostul și acolo. Publicul său de odinioară a trecut la istoria haiducilor, și s'a înălțat de acolo la foiletoanele fioroase ale gazetelor, de care nu prea erau pe vremea l i Anton Pann; iar literatura umoristică a aceluiași public desprețuiește une ori «Șapte fete p'un flăcău» ca să cetească odată pe săptămînă

ziarul ilustrat «*Veselia*». Atunci pentru cine o ediție nouă a lui Pann? Amatori de literatură veche și istoricii literari vor găsi doar la Academie cărțile lui cu buchii, care pot câștiga oarecare farmec măcar prin această înfățișare bătrână a lor.

Alții, cei puțini, foarte puțini, își vor fi aducând aminte de inscripția pusă de Eminescu pe mormântul literar al bietului Pann:

«[Anton Pann], finul Pezelei, cel isteț ca un proverb»,

și vor socoti cu totul altfel. Anton Pann? Dar el e una din întrupările cele mai bogate și mai depline ale literaturii populare, căreia îi stă poate mai bine în antierul de paracliser al acestuia, decât în haina boierească, croită nemțește, a lui Alecsandri. Rare ori s'a văzut așa o albină de folclorist! În ce părți din Romînie n'a mers el, ca să adune comoara de cîntece, povești, snoave, zicale, cuvinte, credințe și datine ale poporului: mai că s'ar zice că de aceia a cîntat el ca băietan în biserica rusească din Chișinăul Basarabiei, că de aceia a colindat drumurile de țară și bîlciurile muntene, că de aceia a fugit la Brașov cu Anica, frumoasa nepoată a Stariței, că de aceia, în sfîrșit, a răsărit odată, tipărindu-și cărți, la Sibiiu. Cine nu crede ce factor de cultură a fost, în vremea lui, Anton Pann, n'are decât să cetească bibliografia analitică, de nu mai puțin decât 133 de pagini, pe care i-a alcătuit-o în 1891 cel mai mare lăudător, descoperitorul lui în multe privințe, răposatul G. Dem. Teodorescu!

Întru adevăr, Anton Pann n'a fost nici una și alta, — sau, dacă voiți, a fost și una și alta.

* * *

Biograful său, Teodorescu, ni-l înfățișează ca Român, fiul adevărat al unui căldărar român, așezat în Bulgaria, la Slivden, și al unei Grecoaice, Tomaida. Ni e îngăduit însă să ne îndoim de rominitatea căldărarilor de la Slivden. Sau poate această rominitate era macedoneană, căci se știe că în unele țări balcanice, ca în Bosnia, căldărarii aromîni se află în mare număr. El, Anton, avea însă figura grecească a mamei sale, care a trăit până tîrziu în București lângă fiul ei *Antonachi*. Iar sufletul său nu era nici bulgăresc, nici macedonean, nici grecesc, ci întocmai ca al țeranului și mahalagiului român de pe malul nostru al Dunării. Dacă în adevăr a venit în București, fugind din Rusia, unde fugise din Turcia, după război, — abia în 1812, cînd avea 18 ani, — apoi trebuie să recunoaștem că rare ori s'a văzut un om care să se prefacă mai desăvîrșit, să se identifice mai deplin cu aceia în mijlocul cărora soarta l-a făcut să trăiască. El, care face haz de felul de vorbă al Grecului și al Sasului, se ferește a glumi se seama Bulgarilor, și nu uită să spuie că e «străin»: dar se poate zice că niciun scriitor de atunci, afară de Eliad în scrierile sale în prosă, n'a avut o sintaxă așa de *adevărată*, — mlădioasă, limpede, mirosind a floră de cîmp și a vîzdoage de psalt, — ca dînsul; pe lângă el, atîția mari scriitori din aceiași ani pare că scriu într'un jargon schilod, tîrîndu-se în cîrje franțuzești!

Anton Pann a fost cîntăreț la mai multe biserici din București, profesor de musică — *musiche!* — la seminariul din Rîmnic și la cel din București. Musicant și psalt a fost și alt scriitor român din București cu multe și urîte biserici: Filimon. Dar Filimon

a fost înainte de toate scriitor, critic, nuvelist, romancier, pe cînd Anton Pann era cîntăreţ de strană înainte de toate.

Pann mărturiseşte el singur că făcea cărţile sale de literatură, cu care a început foarte tîrziu, ca să-şi treacă vremea — «scriind cîte ceva, mi se pare că-mi petrec vremea foarte dulce» — şi ca să cîştige bani albi pentru nevoile casei, pentru petrecerile, la vin bun, cu prietenii şi pentru modele răsăritene sau apusene ale nevestelor şi ţitoarelor sale, persoane foarte cheltuitoare, după însăşi mărturia victimei lor. Astfel de lucrări, calendare, cîntece de lume, poveşti în versuri, i se păreau, de altmintrelea, o nimica toată, «lucruri mici»: li dădea aşa de puţină însemnătate, nu din despreţ pentru sine, ci din despreţ pentru literatura uşoară a orîşicului, încît, publicînd «Spitalul amorului», el n'a însemnat totdeauna supt feluritele poezii numele alcătuitorului, judecînd că, pe un astfel de teren, tot una e dacă poporul, sau mahalaua, sau un poet vechiu, sau el însuşi, sau altul din zilele lui a aruncat în lume cîntecul de dragoste.

Dar ia să fi poftit cineva să-I tăgăduiască drepturile de autor asupra melodiilor pe care le înseamnă cu note bisericeşti, vă rog, la sfîrşitul fiecăruia caieţel, — şi nici n'ar fi primit el asupra-şi răspunderea unei melodii închipuite de altul! Marea lui dragoste şi marea lui mîndrie au fost totdeauna muzica. Întăiu cea bisericească, în slujba căreia a stătut nu mai puţin de 44 de ani, cîntînd condace şi irmoase din copilărie până cînd în cele din urmă timpuri ale vieţii sale şi căreia i-a consacrat o mulţime de publicaţii teoretice lucrate şi prelucrate, în tipărituri speciale în *Magazine Antologii, Gramatică*

și *Principiū*. El a început a trăi într'o vreme cînd musica bisericească suferia, ca atîtea alte lucruri, supt înrîurirea nouă a ideilor Apusului, o schimbare hotărîtoare. Revoluția musicală a fost patronată în-dată în Moldova de marele Veniamin, iar în Țara-Românească de Mitropolitul Dionisie Lupu. S'au trimis tineri în străinătate ca să învețe noua *musicie*, și, după istoricul Dionisie Fotino, — care a fost, cel puțin în aceiași măsură, și musicant, — vestitul Macarie a tipărit luxos, în Austria, anumite cărți de cîntări. Pribeagul fecior de căldărar, care, cum se plînge singur, nu cercetase niciodată vre-o școală, învătă noul meșteșug al cîntecului dela «Dionisache Moreotul» (adecă Fotino). O psaltichie scrisă de dînsul la 1823 recunoaște această ucenicie: în ea Anton fiul lui Pann își deslușește numele cărtură-rește, Anton Pantaleon, adăugînd, de bună samă după locul de origine al tatălui său: «Petrovanu».

Începu să dea cărticelele sale literare, spre scrierea mai departe a cărora îl îndemna tot mai tare mulțimea cumpărătorilor, dintr'un împătrit motiv.

El moștenise manuscrite de la dascălul Dionisachi, și, știind bine grecește, se gîndi firește a le tălmăci după obiceiul timpului. Astfel traduse, pe lîngă atîtea tratate de musică, și «Noul Erotocrit», care ieși la Sibiiu în cinci volume la 1837.

Ca un alcătuitor de melodii profane, Pann trebui să simtă nevoie de a da lumi și cuvintele: de aici micile sale culegeri de cîntări și cîntece, care pornesc dela 1822 și se încheie cu «Spitalul amorului».

Scriitorii ardeleni, pe cari Pann i-a cunoscut de sigur, treziseră gustul de cetire în popor prin po-

vestiri, luate tot de la popor sau prelucrate după deosebite cărți. Astfel și-au câștigat o faimă care ține până în zilele noastre, Vasile Aron și Ioan Barac. Pann se luă pe urmele lor. El traduse în prosă isprăvile lui Nastratin Hogeia, după originalul turcesc. El puse în versuri lungi, presărate cu o mare bogăție de proverbe (care, nu trebuie să uităm, se strîngeau pe atunci și de marele boier Iordache Golescu) fel de fel de snoave românești, de fabule (e vremea lui Donici și lui Grigore Alexandrescu), de apologuri orientale și de închipiri proprii, în carticele care au format la sfîrșit «Povestea Vorbei» (1851-3). El a pus în versuri de același fel cîteva povești, ale noastre și răsăritene, în cadrul unei șezători, intitulîndu-le «O șezătoare la țară» (1851-2).

În sfîrșit, Pann, un om al bisericii, avea aplecări spre misiunea de moralist, și-l vedem traducînd odată o «*Hristoitie*», adică o carte a purtărilor bune. În «Povestea Vorbei» și în alte lucrări de acest fel, el înțelegea și aceia ca să învețe pe oamenii a fi harnici, blînzi, fără vicii, fără superstiții, primitori, darnici, foarte supuși oricărui cîrmuirii, fie a «Măriei Sale Iorgu Bibescu», fie a Revoluției dela 1848, pe care i-a cîntat de-o potrivă:

Ce nu ar face Crăimea de n'ar fi stăpînitori,
De n'ar fi temnițe, ocne și n'ar fi pedepsitori!
De aceia totdeauna trebuie să mulțămim
Stăpînirii cei înalte, cărîi supuși ne numim.

*

Care e acum valoarea scrierilor literare ale lui Anton Pann?

Foarte amestecată. Limba e totdeauna bună, spiritul vioiu, naivitatea atrăgătoare, versul corect. Însă

unele bucăți din «Povestea Vorbei» sînt prea lungi, multe se mîntuie stîngaciū : dar sînt cîteva care întrec cu mult toate încercările de literatură populară făcute în urmă de un Speranță sau un Dulfu ; ele sînt adevărate mici capodopere, cum e Vinătorul fără cap sau Căsătoria vulpii. Sînt și versuri cărturărești care ne miră, așa sînt de bune :

Zgudui îndată toată frunza vîntul
Cit de groază multă jos se scuturară :
Păsările 'n aer de prin crăci zburară.

Judecata Strugurelui e plină de o noutate fermecătoare, și lui Pann i-a trebuit o minte îndrăzneată ca să dea chip, înrudire și acțiune tuturor buruienilor și fructelor de pe lume (gîndiți-vă numai la jupăneasa Ceapă, care :

Se 'mbracă îndată iute cu minie,
Dousprezece haine puse, de dimie,
Și cămăși atitea, albe, supțirile,
Îmbrăcînd binișul roșu peste ele.
Pieptănînd și barba albă și bătrînă,
Scuturînd-o bine de pămînt, țărînă...

Cea mai desăvîrșită dintre lucrările sale — și care se pare nouă până astăzi — e Șezătoarea : aici povestirea drumului, vorbele schimbate, tonul, basmele ce se înșiră, formează un tot armonic și una din cele mai bune scrieri românești.

El a fost astfel povestitor, — popular, dar nu vulgar, vesel, dar nu batjocuritor, simplu, dar nu monoton. Versurile sale lirice, afară de cutare pomenire de primblări

Sara, pe lună, de mină.,
Cu vorbă dulce și lină, —

sînt mai toate plicticoase, false, fără putere și cu totul fără avînt. Melodiile lui, cine le mai cîntă? Povestirile lui, acelea vor rămînea : pentru popor, — dar nu numai pentru popor !

25 April 1904.

XI.

GHEORGHE BARIȚIU

— CU OCAZIA INAUGURĂRII MONUMENTULUI SĂU —

Sînt abia optsprezece ani de cînd a murit Gheorghe Barițiu, care a fost atîta vreme fruntașul pe toate terenurile și conducătorul Romînilor din Ardeal, și totuși se pare că poporul nostru s'a despărțit de foarte multă vreme de dînsul. Însă la 12 Maiu 1892 el primia încă, la a optzecea aniversare a nașterii sale, urări venite din foarte multe părți, dacă nu din toate părțile românești (căci neînțelegerea și nerecunoașterea între sine a fost totdeauna cel mai mare păcat al Romînilor); cu cîtva timp înainte, în 1891, el vorbea la prînzul dat de Rege Academiei Romîne, care împlinia douăzeci și cinci de ani, și el aducea regalei scriitoare muițămirea femeilor din Ardeal pentru paginile pe care le-a dat și literaturii romîne. Atîția printre acei cari nu sînt bătrîni, își mai pot aduce aminte de moșul cu fruntea înaltă, ochii vioi și nasul în vînt, un nas de glumă și de istețime. Dar, de cîte ori se aude numele lui, i se pare orîcui că acest nume e cules dintr'un capitol mai depărtat al istoriei literaturii noastre; el a fost în prezentul

culturii noastre, dar venia dintr'un trecut pentru care puținii aveau înțelegere.

Aceasta, pentru că scrierile lui Barițiu nu erau în mîna nimănuî. Poet n'a fost, nuvele n'a scris, în istorie n'a dat pînă în anii din urmă decît puține memorii de erudiție, în care nimic nu chiamă și nu reține pe cetitor. Pentru publicul cel mare, și chiar pentru acea parte din publicul cel mic căreia i se poate vorbi numai prin frumuseță, n'a rămas nimic de la dînsul. Numele său singur plutește de-asupra operei sale, care pare înneacă, dar slujește de temelie pentru ceia ce se vede la suprafață.

Și totuși acest scriitor, căruia uitarea i-a luat operele complete, a fost un foarte harnic om de condei, care a scris fără întrerupere, zi de zi aproape, de la douăzeci și șase pînă la optzeci și unu' de ani. Enorme volume s'ar înfățișa într'o lungă serie dacă ar fi să se cuprindă la un loc tot ceia ce el a împărtășit pe încetul, din cunoștințele, părerile și simțirile lui, Romînilor de dincolo, iar, în anumită vreme, și în oarecare măsură și mai tîrziu, celui de dincoace.

*

Căci Gheorghe Barițiu a fost un gazetar. Nu, bine înțeles, un gazetar al intereselor celui ce plătește, ci un gazetar al conștiinței și al idealelor sale și, pe lîngă aceasta, ca o întregire neapărată, fiindcă e vorba de un spirit așa de înțelegător și de cuminte, un gazetar «pentru toți», gazetarul poporului romîn supus în Ardeal unei stăpîniri străine. A scos pe rînd, de la 1838 înainte, «*Foaia pentru minte, inimă și literatură*», apoi «*Gazeta de Transilvania*», care trăiește și astăzi în Brașov, supt un nume puțin

schimbat, și, la sfârșit, «*Observatoriul*». În aceste foi s'a cules învățătură în formă ușoară și plăcută, sfătuirii morale, îndreptării naționale, îndrumării de călăuz încercat în nesiguranțele și primejdiile unui popor care se luptă zilnic cu grele împrejurări. De la o vreme, alții, de vrîsta lui sau mai tineri decît dînsul, aũ arătat alte căi și aũ înțeles altfel ținta lungii călătorii de muncă și osteneli, dar, pînă în apropierea anului de deșteptare și de prefacere 1848, el a fost marele duhovnic al poporului său.

Deci scrisul lui Barițiu, așa de imbielșugat, a fost practic și trecător: el a fost ca acea parte din apa cerurilor pe care pămîntul o înghite fără a mai da rîuri veșnice, dar din care se înnalță pe cîmpiile de catifea verde și de aur palid hrana miilor de oameni, cari adesea uită să mulțamească. Sînt oameni a căror chemare e de a fi ziarști: oameni cari înțeleg repede, se înflăcărează o clipă, vorbesc cu convingere și ușurință, dar nu păstrează totdeauna pe a doua zi ideile care păreau că-î stăpînesc și sentimentele de care se arătau zguduiți. Cu Barițiu nu e însă așa. El era o fire adevărat românească și țerânească, avînd o reflexivitate adîncă, îndărătnicie în urmărirea scopurilor sale, o deplină consecvență și darul de «a ținea minte» din care se întemeiază caracterele puternice și vrednice de respect. Avea în adevăr talent literar: un talent foarte sobru, cu multă pază în alegerea și orînduirea cuvîntelor, putînd să miște însă foarte mult atunci cînd un sentiment de revoltă saũ un avînt ce nu se mai poate opri, rupea zăgazul cel tare. În chestii culturale foarte înnalte și gingașe, el avea de mult părerile care aũ învins pe urmă, tîrziũ de tot, în zilele noastre: încă din

1865 el striga, în *Calendariul pentru poporul român*, împotriva «stricării limbii» și era în stare să cuprindă într'un articol de trei pagini critica întreagă a pornirilor spre latinește, franțuzește, nemțește și ungu-rește, care împestrițau vocabularul și conrupeau sintaxa. Ar fi putut să se manifeste pe orice teren cu onoare și, când Academia l-a invitat, pe dînsul, septuagenarul, să-și însemne amintirile, puind în același timp vremea sa în legătură cu vremile trecute, el a dovedit că poate descoperi și strînge toată informația, că o poate preface într'o povestire netedă și că se poate feri de orice patimă în expunerea lucrurilor în care fusese acea *magna pars* de care vorbește vechiul cîntăreț.

Dar el a știut să descopere totdeauna locul, punctul unde trebuia dusă lupta pentru neamul său și să se înfățișeze acolo cu steagul în mînă, jertfind odihna sa, interesul său și, ceia ce e și mai mult, jertfind soarta reputației sale după moarte. În aceasta-î stă meritul cel mare.

Era în 1835-6. Pleiada marilor scriitori ardeleni se stînsese. Ei lăsaseră cărți, dar nu erau școli. Cele mici, din vremea lui Iosif al II-lea, erau în decădere; cele mari se resumaū încă în școala înnaltă din Blaj. Pentru cei ce nu erau de confesiune unită, și se feriau de dînsa, pentru cei ce nu încăpeau la Blaj, pentru cei ce voiaū să știe și lucruri care nu se predaū acolo, erau școlile străine (și Barițiu a învățat la Cluj), cu toate urmările lor. «Școli sînt de lipsă, școli», proclamă la 1835 tînărul profesor de fizică din Blaj, exprimînd cea d'întăiū nevoie a timpului. Unit, el primi să fie dascăl la Neuniți din Brașov, nu pentru leafă, care era sărăcăcioasă, ci

pentru însemnătatea aceluï centru românesc din Brașov și pentru foloasele ce trebuiaû să izvorească pentru neam din aducerea la crezul național a vechiului cuib de negustori interesați și de drept-credincioși înainte de toate. Barițiu fu învățătorul Brașovenilor cît a fost de nevoie, și la 1844 el nu stătu pe gînduri să dea altuia locul unde prezența sa nu mai era neapărată.

O altă necesitate a timpului era presa de literatură ușoară, dar cu miez moral și cu orientare națională: un fel de școală a celor ce nu mai puteau veni pe băncile ucenicilor și erau răspîndiți în tot cuprinsul Romîniim. *Foaia* sa, mai populară, mai puțin personală decît publicațiile periodice, ceva mai vechi, ale lui Eliad și Asachi, cu care el trebuie pus în același rînd, a răspîndit gustul de citire și a pregătit condițiile materiale ale literaturii de mai tîrziu. A fost o vreme cînd ea, rămîind singură, a cîștigat și cetitorii din Principate.

La 1848 și după această dată, activitatea politică venia pe planul întăiû pentru Romîniim din Ardeal. El se supuse și veni și la acest asalt, în rîndul întăiû. Și, iarăși, pe cînd Asachi făcea mătăniim înaintea Sfințiiilor Lor Muscaliim, iar Eliad, pierzîndu-și cumpătul, se improvisa dictator revoluționar și semizeu în numele Libertății, Barițiu fu omul poporului.

Un «om reprezentativ», o expresie a nevoilor neamului său, o personalitate binefăcătoare care n'a crezut niciodată că are drepturi și asupra sa însăși: acesta a fost Barițiu. Și pentru aceia el e așa de greu de deslușit pentru cei ce caută în el *omul* și atît de lesne de respectat pentru acei cari-î văd munca.

9 Maiu 1904.

XII.

O ICOANĂ CURATĂ: MITROPOLITUL VENIAMIN COSTACHI.

— CU PRILEJUL POMENIRII SALE —

Comemorațiile nu învie morții. Dar ele scot din colțul lor de nemurire, unde arde înaintea lor numai lumina săracă a recunoașterii din partea celor puțini, chipurile mari ale trecutului și le aduc, în lumina făcliilor de pomenire, înaintea atîtora cari până atunci său nu știaū nimic despre acei oameni său îi uitaseră. Și poporul întreg pentru care se face comemorația (și nu pentru mortul de cîțiva ani său de cîteva veacuri), se simte în adevăr trăind mai puternic în clipele procesiilor, rugăciunilor și cuvîntărilor, căci la puterea lui se adaugă atunci, în ceasul de recunoștință, puterea, păstrată în scrise, așezămintele și fapte, a celui care se pomenește.

De aceia a fost bine că, în anul închinat lui Ștefan-cel-Mare, un gînd pios s'a îndreptat către Veniamin Costachi arhipăstor al «Moldaviei și Sucevei», a căruș școală de preoție a împlinit la 1-iū Ianuar trecut cel de-al sutălea «an nou».

El n'a fost, ca unii episcopi și Mitropoliți ardeleni,

o întrupare a neamului nostru, în nevoile și speranțele lui, și n'a luptat în rîndurile mirenilor săi în fruntea lor pentru învierea și neatîrnarea țerii și poporului său. N'a fost un om al războiului care cucerește și mîntuie, și dușmanii noștri nu s'aș temut înaintea lui. Scaunul său de arhierie n'a ajuns un înlocuitor al vechilor tronuri mîndre din vremea vitează. Energia, hotărîrea, ca și asprimea soldatului, aș fost străine de dînsul.

Nici scrisele lui, multe, foarte multe tălmăcirii — dintre care una e să vadă lumina acum, prin îngrijirea părintelui Atanasie episcopul Rîmniceului —, nici aceste cărți săi prefețele la cutare lucrări — prefețe ce s'aș strîns iarășii cu acest prilej — n'aș însemnătate literară. Orîcît aș vrea, nu veș putea găsi o mare pagină caldă, clară, nemuritoare, lamură veșnică a sufletului său bun și curat, pe care s'o tornă în bronz, scriindu-i dedesupt numele ca pe soclul unei statuï. Ca și purtarea și firea sa întreagă, scrisul harnicului tălmăcitor era smerit și sfios. Tablele legii pentru vremi nouă nu le putea da el.

Însă, dacă aș fi întrebat acum șezeci-șeptezeci de ani, în Iașii lui Mihaï Sturza Voevod, în care trăiaș însă, pe lîngă mulți tembeli și svăpăiașii, și aștiaș oameni cu frumos caracter și cu multă rîvnă pentru cele bune, aștiaș bătrînii cumînșii și aștiaș tinerii gata de multe jertfe, dacă aș fi întrebat pe boierul de modă veche ca și pe studentul din Paris, pe creștinul drept-credincios ca și pe Evreș chiar, cine e omul cel maș bun din Moldova, ei ar fi răspuns într'un glas: «părintele Veniamin». Dacă aș fi cercetat pe lîngă aceiașii oameni care e omul cel maș harnic din țară, acel care nu lasă nicșo clipă fără

o întrebuintare folositoare altora, și s'ar fi arătat în căsuța săracă a vechii Mitropolii dărăpănate un bătrîn călugăr de aproape optzeci de ani care-și mai aprindea candela vegherilor pentru a ciștiga și a împărtăși învățătura Scripturilor, ce i se părea lui călăuza cea mai sigură pe grelele drumuri ale vieții. Dacă ai fi vrut să știi care e cel mai sărac, cel mai lipsit, cel mai vîndut de dator dintre făcătorii binelui care se vede și al multului bine pe care nu-l știe nimeni, și s'ar fi șoptit același nume venerat al octogenarului Mitropolit. Într'atîta lume amestecată și împărțită în ceia ce privește judecățile, era înțelegere deplină în această singură privință. Pentru că avea o altă părere, — sau poate tocmai pentru că împărtășia părerea tuturor —, deșteptul, dar egoistul și lacomul Voevod goni pe arhipăstorul Moldovei din Scaunul său, și, într'o aspră zi de iarnă, în Ianuar 1842, leșeniî vedeau pe atît de bătrînul Mitropolit luînd drumul munților, unde la Slatina, în vechea mănăstire a lui Alexandru Lăpușneanu, îl aștepta chilia simplă în care sufletul său putea porni în liniște către «veșnicile lăcașuri» la care rîvnia el de mult. Și, adunînd și cernînd aici cu mintea toate cîte le făcuse și le îndurase, el scria cu o mîină tremurătoare, în voința lui de pe urmă, această mărturisire, smulsă din cea mai deplină și curată conștiință a vieții sale: «Totul ce mi-a stat prin putință am făcut, și cu sfatul și cu fapta, ca să sporesc, și sufletește și materialicește, înflorirea sfintei Biserici și patriei». Acolo a și murit, în 1846, și oasele sale obosite s'au așezat, după datina smerită a celor mai mari înaintași ai săi, *afară* din biserică unde se rugase în cei de la sfîrșit ani ai vieții sale, la dreapta lîngă zid,

unde se vede și acum simpla piatră cu inițialele numelui și dregătoriei sale bisericești.

* * *

Veniamin nu venise din bordeiul țerănesc său de peste munți, ca atîția dintre cei mai mari păstori ai Bisericii moldovene. Leagănul său fusese pus, în mijlocul serbătorilor de iarnă ale anului 1768, supt un acoperemînt boieresc din Roșiești, în Ținutul Fălciului. Tatăl pruncului Vasile se chema Grigore Costachi, un boier ca oricare, ce se coboria, prin străbuni îndrăzneți și lacomi de putere, de moșii și averi, din răzăși de la Tutova. Copilul era să samene însă în partea mamei, o Cantacuzină, Maria, al cărei tată, Dinu, venise de la Munteni: în acest neam de împărătească obîrșie, ambiția faptelor mari și aplecarea spre binefaceri fusese o moștenire obișnuită, și strămoșii Mariei, Constantin Postelnicul și Elina, fiica lui Radu-Vodă Șerban — din care, astfel, se coboria Veniamin —, se înfățișează urmașilor ca o păreche sfîntă.

Vasile trăi până la vîrsta de șese ani în frămîntările războiului, căci Turcii și Rușii se urmau în Iași, aruncînd pe boierii prin casele lor de la țară. Mamă-sa muri, apoi, cînd băiatul avea acum șeisprezece ani, tatăl. Vasile rămase supt epitropia episcopului de Huși, Iacov Stamati, care a fost apoi un vestit Mitropolit. Cu puțin înaintea, el fugise spre mănăstirea Neamțului, unde starețul Paisie făcuse o harnică școală mănăstirească: *voia să fie călugăr*. Iacob nu se îndură să-i împiedece chemarea, și astfel, în același an cînd rămăsese orfan, frumosul copil andru cu părul bălan și ochii albaștri luă la Huși,

din mînile episcopului său, rasa călugărilor, și cu dînsa numele, potrivit cu vrîsta și făptura lui, dulcele nume de Veniamin. Peste cinci ani el era Vlădică la Sfîntul Spiridon și, îndată, mîna dreaptă a noului Mitropolit Iacov. După ce păstori la Huși și Roman, el ajunse la 1803, pentru aproape patruzeci de ani, Mitropolit al Moldovei.

El găsisse o mișcare spre talmăcirea întreagă, de iznoavă, pe o limbă «nouă», mai bună, a tuturor cărților bisericești. Paisie o începuse, și Nemțeni, cari aveau și o tipografie — a doua fiind la Iași —, lucra în necurmat pentru acest scop. Mitropolitul li dădu tot ajutorul său, ca patron și ca traducător el însuși. În același timp, după modelele din Ardeal și Rusia, el făcea, la 1804, seminariu în mănăstirea Socolei.

Dar Veniamin nu căpătă desăvîrșirea sufletului său decît după 1821, cînd cuvîntul «patrie» suna pretutindeni ca o muștrare și un îndemn. Atunci întăiu el sfărîmă pămîntul înguștii ai cugetării călugărești și răsufliă aierul limpede al întinderilor largi deschise înaintea lui. «Părintele Veniamin» se făcu «patriot», și așa rămase până la sfîrșitul zilelor sale.

Abia aș trecut șezeci de ani de la moartea lui, și trăiesc încă bătrîni cari l-au văzut în copilăria lor. De la dînsul a pornit o puternică mișcare de morală și cărturărie religioasă, care a trecut și peste Milcov. Un Mitropolit Grigorie al Ungrovlahiei, un Chesarie de Rîmnic, și, mai încoace, un învățat ca Melchisedec de Roman, un sfînt ca răposatul Mitropolit Iosif al Moldovei vin toți de la Veniamin. Și cine știe dacă în vre unul dintre copiii cei mulți,

învățăcei de preoți, cari, la serbarea de la Seminariu, ascultau rugăciunile privind chipul de marmură al bătrînului Mitropolit nu se trezia o conștiință de puteri și chemarea de a fi acel nou Veniamin Costachi pe care-l așteptăm pentru a împăca iarăși, prin bunătate și înțelegere, Biserica veșnică și ideile de astăzi ale poporului nostru ?

17 Octombrie 1904.

XIII.

EMINESCU ȘI GENERAȚIA DE ASTĂZI.

— CU PRILEJUL UNEI CĂRȚI NOUĂ ¹ —

E un lucru hotărît astăzi că fiecare generație, fiecare «rînd de oameni», cum se zicea odată și în scris, și se zice astăzi numai în graiul neprefăcut al țărâniș, vede altfel lumea, judecă altfel, în problemele de căpetenie ca și în lucrurile mici, și are, pentru oameni și natură, o simțire deosebită. Logica de evoluție ce se află în orice proces de cultură și felul particular în care generațiile se pregătesc pentru viață, cer această neconținută prefacere.

Faima ca și felul de înțelegere a unui scriitor cresc sau descresc și se preschimbă în această frământare de idei și sentimente nouă a unor mulțimi omenești înnoite. Măruntele articole de modă intelectuale pierd orice căutare, și fabricanții lor își înneacă, într'un faliment definitiv, reputația. Operele mari și traînice pot să aibă o eclipsă, o întunecare, ce corespunde cu o încetineală sau o oprire în mersul civilizației

¹ Ioan Scurtu, *Mihail Eminescu's Leben und Prosaschriften*; Leipzig, 1903; 158 pp. în 8°. E cea d'întăiu bună biografie a unui scriitor român.

naționale, dar lumina lor călăuzitoare tot învinge la sfârșit. Sufletele văd și se dezvoltă la această lumină, dar într'un timp se deosebesc unele linii în focarul binefăcător și i se dau unele explicări, iar în timpurile ce urmează, altele. Bogăția ei pare că nu poate fi cuprinsă de odată, și se desfac părți pentru a fi înțelese. Iar începutul e totdeauna același pentru mărimile dominante: soarele a răsărit, iar veghetorul întârziat ce scrie slove mici la raza roșiatică a lampei se simte îndemnat a coborî perdelele ca să împiedece intrarea crudă a luminii albe, care-l tulbură. Peste câteva clipe însă, lumea întreagă va cânta imnuri de recunoștință astrului triumfător.

*

Ce vicisitudini și în soarta reputației și tălmăcirii lui Eminescu !

Acum treizeci de ani «Convorbirile literare», pe atunci o foaie din Iași, o foaie revoluționară în materie de limbă, de orientare culturală și de prețuire a trecutului și prezentului literar, tipăriau din când în când, în paginile lor lungărețe, poeziile de M. Eminescu. Un nume simplu, *schlicht*, supt rînduri iarăși simple, populare se poate zice, în care se exprimau toate adîncurile tragice și toată gingășia de colorii superficiale ale sentimentelor, toată înțelepciunea unei minți cu experiența largă și nenorocită, toată bogăția unui spirit de o vastă și felurită cultură, toată noutatea strălucitoare a unui gînd deprins a străbate până la capăt, neînfrîurit și neînfricoșat. Așa cum vorbea el, în ritmurile de o muzică îmbătătoare și tainică, oricine dintre cei umili putea să se mîngîie

și să se îndemne, să învețe și să fie mai bun : rostul armonios al lumilor găsisese încă un glas omenesc prin care să se învedereze întru cât e îngăduit aceasta.

Și în ce stătea mulțămăta față de acela care n'o cerea, care, într'o mișcare de mândrie, se făcea a o răspinge chiar, dar care s'ar fi încălzit, de sigur, de dînsa ?

Cei de aproape, membrii «Junimiî» — afară de unul singur — găsiau că tînărul sărac, care părea străin în mijlocul lor și a căruî prietenie cu Creangă era legată mai mult prin păharul cu vin și prin gluma rustică, — are ceva talent, dar că nu e încă stăpîn pe un scris limpede și că păcătuiește în privința limbii și a gustului; ca ideî, îl găsiau cam înapoiat. Ca oameni cu priință pentru dînsul și pentru literatura românească, acești prieteni de o dată pe săptămînă își dădeau osteneală pentru a-i pieptăna stilul, și erau oarecum jigniți cînd îl vedeau că, în loc de a fi recunoscător, se îndărătницеște. Cînd poesiile apăreau, i se răspundea de la București, — unde unul din corifei era d. Hasdeu, plin de un adînc despreț pentru Eminescu —, prin hohote de ris batjocoritoare. Iar omul trecea înnainte, înfășurat în platoșa lui de diamant, iscodind neconținut, în cursul zilelor lui singuratece, și aruncînd apoi, nepăsător, în urmă aurul uimitor al frumuseții nouă.

Într'o zi, nebuni, — de nebunia unei boale urîte, de nebunia neamului său fără noroc, de nebunia oboselilor unei munci de gazetar făcută cu prea multă sinceritate, cu prea multă jertfă și cu o uitare așa de desăvîrșită de sine însuși, încît dădea dreptul orîcuî să-l uite. D. Maiorescu făcu atunci să apară un

volum de poezii alese ale lui Mihail Eminescu. În toată țara spiritele romantice ale tinerilor de amîndouă sexele se entusiasmară pentru poetul nebun: băietanii și băiețoii își lăsară plete, vorbiră gros, se uitară crunt, împărtășiră cu scumpătate gînduri tenebroase și sentimente oculte, se prefăcură că au halucinații și porniri bolnăvicioase; iar, pe de altă parte, ei strînseră ceva bani, pentru a avea dreptul să se numere între binefăcătorii poetului, ale cărui versuri le declamau cu atîta admirație pentru... sine însuși.

Dușmanii literari primară, firește, cu alte sentimente noutatea fatală pentru literatura noastră. În nebunia lui Eminescu ei vedeau ca o consfințire a nerecunoașterii lor. Mîntea încîlcită a poetastrului trebuia să fie cuprinsă odată de acest mare întunec. Unii o spuseră prostește și cinic, alții, mai isteți, dar nu mai puțin bucuroși, nu uitară să adauge de acum înainte la vorbe de laude ce nu li ieșiseră din gură până atunci, calificativul injurios de «nenorocit», care se dă cu mîndria milei. Acești oameni nu s'au desmințit nici până astăzi.

Dar o generație nouă de scriitori se ridica. Unii se iviră în zodia lui Eminescu și călcară întru cîțva pe urmele lui. Alții scrieră cu totul neatîrnat, arătînd însă cu orice prilej cultul lor pentru Eminescu și căutînd în viața lui norme pentru viața lor artistică, în modul de producție al lui canoane pentru artă. Ei înțeleseră pe Eminescu ca pe un romantic: din voia lui el se despărțise de lume, pe care «artistul» — termen importat, cu nouă teorii estetice, din Franța — are dreptul și datoria de a o desprețui,

iar, întâmplător, chiar de a o minți, exploata și înșela. Trăise cu toată demnitatea schivnicului într'un «turn de fildeș», — «nepăsător și rece», cum singur s'a zugrăvit. Avea oarecare simpatie pentru vremi de tot vechi, compătimire pentru cei de tot săraci și, încolo, dorise pentru neamul omenesc distrugerea pe care o merită. Scrisese puțin și greu, amestecînd blestemul pentru realitate în rugăciunile lui către Ideal. Un zeu sinistru, tăiat în marmură neagră. Cît rău a făcut această concepție, — nu se poate spune în de ajuns.

Însă iată că ea se dovedește falsă. Se scot la lumină articolele poetului, și se vede că el nu le-a scris pentru pîne, făcîndu-și ris de cei ce i-o dădeau cu o cumpănă prea mică, ci din căldura adevărată a unui suflet ce voia să facă bine, nu șie însuși, nu prietenilor de cafenea și ȃerărie, nu membrilor unui cenacul literar, ci neamului întreg, mai presus de clase și mai presuș de hotare. Se destăinuiesc scrierile ale lui pierdute prin ziare, se comunică o sumă de caiete, în care se cuprind poezia și prosa pe care nu le-a tipărit. *Dar nici nu le-a distrus*, căci el știa bine că sînt în ele diamante care așteaptă numai ceva mai multă tăietură pentru a străluci deplin. Se văzu astfel că Eminescu, marele cetitor, era și un mare comunicativ, un foarte harnic scriitor, și se înțelese că el nu s'a născut beteag în aripile voinții sale de a produce, ci că aceste aripi au fost frînte prin dușmănie, și mai ales prin acea prietenie neînțelegătoare care le distruge mai sigur.

Un nou Eminescu apăru: minte setoasă de a ști, suflet doritor de a se împărtăși altora, inimă revărsîn-

du-se în bunătate, ochi puternici țintind neconținut idealul.

Și tinerii timpului nou, desmorțiți de beția formulilor misantropice și individualiste, simțind, odată cu puterile unei rase sănătoase, nevoia de a le exercita pentru izbînda unei culturi adevărate, au primit cu bucurie solia cea bună. La lupta lor ei au mai găsit un îndemn în icoana, curățită astăzi de ceață, a celui mai strălucit reprezentant al minții românești creatoare, în timpurile moderne.

16 Novembre 1903.

XIV.

UN ORATOR AL GENERAȚIEI BĂTRÎNE; NICOLAE IONESCU.

A murit Nicolae Ionescu, oratorul generației în-
nălbite astăzi, tribunul unor lupte uitate de multă
vreme, șeful liberal al unor prefaceri care s'au să-
virșit cu totul.

E ciudat că a mai fost vorba odată, acum câteva
luni, de moartea acestui om, atunci cînd de mult îl
nu mai trăia cu adevărat. Căci nu era trai , nici
pentru un om de o solemnă indolen a ca a lui, a i-
pirea în odaia r u îngrijită de la cel mai ieftin r nd
al unui otel bucureștean, alegerea la Cameră sau la
Senat, după multe st ruin i umilite și fără ca alesul
să se fi putut mișca p n  la alegători, să fi putut
desmor i o clipă coardele de aramă ale vestitului,
ale *unicului* său glas, pierderea fără g nduri și fără
simțire în marea via a roditoare a c mpului, supt
cine știe ce șopron de șindil  veche, la o r zeșie
p r genit  din Roman și, iarăși, țintuirea într'un
scaun la Academie — era aș  de bătrîn, de scorșos,
de pecetluit în încheieturi,  nc t pentru dînsul părea
cu totul nepotrivită aș  o jucărie de lemn cum sînt

acelea din sala sărăcăcioasă a ședințelor, ci vedeai bine că i s'ar fi convenit un mare jilț de piatră aspră, cu care să se fi făcut un trupul său împietrit. Nicăi ca agitator, nicăi ca orator parlamentar, nicăi ca profesor — a fost profesor de istorie universală la Universitatea din Iași —, nicăi ca om în societate, el nu mai era de mult între cei vii. Îl amintea numai celor puținii cari-l știuseră în viață acel chip de pustnic părăsit, înnodat în articulații și cu graiul mort, acea față de o gălbeneală de ceață foarte liniștită, acei ochi stinși supt ochelarii bătrânești cari păreau înfiți în carne și părul buhos, mișos, care în bogăția și neorânduiala lui dădea acestei fețe de patriarh încremenit și o iluzie de tinereță zglobie.

Sînt oameni la mormîntul cărora nu poți vorbi decît de viață, de viața întrupată odată în ei, care n'a zburat de la dinșii decît în clipa din urmă, aruncînd în urmă trupul zdrobit al învinsului, și care, petcutuită cu firea, cu numele lui, va merge și de acolo înaintea anii și zecii de ani încă, stăpînind mințile încălzind inimile, îndemnînd și poruncind. Așa, în acest înțeles, mor și tinerii de douăzeci de ani și bătrînii cari au ajuns cele din urmă hotare ale traiului. Dar sînt și alții, altfel oameni cari au avut un nume, o glorie, înaintea cărora s'au descoperit capetele mulțimilor admiratoare, și pe cari moartea-i găsește morți și-i iea, nu numai fără luptă, dar fără bărbăteasca supunere senină, îi iea cu un fel de desiluzie, ca din mormînt. Departe trebuie să te cobori în urmă, îmbrăcînd formele de cugetare și de simțire ale unei epoci cu totul stinse, pentru ca să poți înțelege întru cîtva, și spune, care a fost pentru acel om rostul ce i-a dat numele, faima și admirația celor

ce-l așteaptă, în cea mai mare parte, de mult în lumea morților.

*

Neculai Ionescu sună foarte puțin boierește; e un nume șters, răspîndit pretutindeni în mulțimile tirgoveților. Înseamnă Neculai fiul lui Ion. A fost deci, în Roman, un preot Ion care a botezat Nicolae pe unul din feciorii săi. Altul s'a chemat tot Ion ca tatăl său, și, pentru a se deosebi de atîția alții cu numele lui, și-a zis mai târziu, după locul unde-și dovedise la urmă, după multe rătăcirii economice și politice prin lumea largă, cunoștințele de agronom, Ion Ionescu *de la Brad*.

Era pe vremea cînd Ion, fratele mai mare, și Nicolae, fratele cel mic, aū ajuns tineri, o clipă de prefacere în ceia ce privește stratele societății noastre. De la 1821, boierii noștri făceau liberalism, dar tot între boieri, vorbind de constituție, cerînd senate parlamentare și învinuindu-se de *ciocoinicie* și de *carbonarism* (carbonarism).

Fiii acestor boieri aū făcut revoluția de la «patruzeci și opt», revoluția pentru Drepturile Omului, așa cum le vestiseră și le cuceriseră luptătorii franceși de la 1789: ei vorbeau de îndreptățirea tuturor oamenilor la stăpînirea pămînturilor și la stăpînirea societăților. Pe cerul tînăr al sufletului lor plutiau ușoare neguri albe, ca niște aripi de înger, și multora li se părea că sînt de fapt înger, cari vin miloși, cu trîmbița desrobirii pe buze.

Se făcuseră școlii la noi, supt regimul, european ca formă, al Regulamentului Organic. Cu multă pază și sfială se învățau și lucruri bune în ele. Feciorii de țeran, de tirgoveți nevoiași, de preoți fără avere,

primiți într'însele, se pregăteau pentru o viață care nu fusese îngăduită de multă vreme lăstarelor sărăcimii. Cite unul a mers și în străinătate cu bursa Cîrmuirii. Și astfel printre frasele sunătoare ale boierilor tineri din București, stăpîni la 1848 pe «România» regenerată, se auzi și graiul lui Ion Ionescu Moldoveanul, un grai așa de frumos, de cuminte și de bun, așa de priincios muncitorilor încătușați ai cîmpului, încît nu poate să-l creadă nimeni pînă nu l-a cetit.

Ion era agronom, economist, om de știință și de practică. Nicolae nu s'a ales așa. În curînd el a înțeles că în gitlejul său e o musică rară, puternică și felurită, care poate fermeca oamenii. S'a descoperit cuvîntător. Pe cînd Ion, izgonit din țară ca revoluționar, era pus să administreze nu știu ce averi ale Vizirului prin Asia-Mică, Nicolae, rămas în Moldova, se pregătia pentru cariera unui om politic în stil mare, cum îi înfățișa pe atunci Franța, modelul nostru, în persoana de visionar vibrant a unui Larmartine. El a scris și în ziare, ba a întemeiat ziare, dar chiar pentru acele timpuri scrisul său părea slab. Învățase franțuzește, englezește chiar, cetia mult, dar învățătura nu era chemarea lui. Avea glasul: deprinse gestul, larg său energic, mersul solemn, atitudinea de dictator. El desăvirșia pe încetul *mijloacele din afară* ale oratorului. Din ce în ce mai mult, lumea le cunoștea și le admira.

Dar pe atunci, prin anii 1850, cînd el atinsese treizeci de ani și deplinătatea însușirilor și puterii sale, noi n'aveam Cameră, Senat, întruniri publice, care i-ar fi trebuit lui. Domnul liberal al Moldovei, Grigore Ghica, se încunjurase de «tineri din popor»:

un Codrescu, un Vasile Alexandrescu, un Nicolae Ionescu, pe cari-i întrebuița la gazetărie și corespondență, Ghica fiind căpetenia mișcării pentru reforma situației românești cu ajutorul Europei. Peste câțiva ani se ajunse însă la «întrebarea» de această Europă a «locuitorilor Principatelor», : în fierberea celei d'întăiu mari lupte dintre partide, celei d'întăiu mari frământări a mulțimilor, Nicolae Ionescu se arată în sfârșit ceia ce doria să fie, fermecătorul pentru frumoasele idei mari ale deșteptării neamului, : le neatîrnării și împodobirii lui cu toate așezămintele de libertate, egalitate și fraternitate pe care le cunoștea lumea. *Causa* învinse: România se făcu, și mîndrul Alexandru Ioan I-iă răsări din figura de om șters și stors a colonelului Cuza.

Acum e vremea lui Nicolae Ionescu,—vor fi zis atîția.

Și se înșelau: era vremea lui Ion. Omul practic și inimos care înțelegea că, fără alt țeran decît al vremilor de umilită robie, România nu înseamnă decît o pană de papagal într'o căciulă spartă, își încordă toate puterile până se ajunse la improprietărirea țeranului. În acel timp Nicolae căuta ce trebuie să facă. Și, neînțelegînd că fără de iubire către oameni, uu mare talent de orator e o mare primejdie, el se opri ascultîndu-și cîntecul, același cîntec: întăiu duios și nou, apoi cunoscut, nesuferit pe urmă, iar, la sfârșit, ridicol. Cînd înțelese și el aceasta, tăcu. Și pentru el tăcerea era moartea,—căci Universitatea, știința, studiile istorice, de care trebuia să-l lege catedra lui, acestea nu-l puteau stăpîni niciodată. Așa a trăit Nicolae Ionescu de

prin 1880, de cînd l-am cunoscut, cînd ni făcea trei lecții pe an, pînă acum, în 1905.

Pentru tinerii de astăzi este un învățămînt în trista carieră a acestui meșter al cuvîntului, — al cuvîntului *sterp*.

6 Februar 1905.

XV.

UN SCRITOR PENTRU POPOR: I. POP RETEGANUL.

În satul Reteg, din Ținutul Bistriței ardelene, sat în care acum aproape șase sute de ani a fost cîrmuit dregătorii lui Petru Rareș, Domn al Moldovei, și asupra căruia s'a u întins drepturile cetății Ciceului, pe care Ștefan-cel-Mare a căpătat-o de la Matiaș Corvinul rege al Ungariei, — a murit sînt cîteva zile, Ioan Pop Reteganul, adecă Ioan fiul lui Pop din Reteg. Pe la noi nu s'a prea auzit de dînsul, cu toate că *Noua Revistă Romîna* a tipărit în vremuri cîte o schiță din ale lui. Odată chiar numele acesta, care se părea ciudat într'o țară unde porecele grecești și bulgărești a un oarecare gust ales aristocratic, a fost luat în batjocură de un scriitor al căruî spirit se arată, din fericire, de cele mai multe ori altfel. În Ardeal însă, el era printre cei mai cunoscuți, mai căutați și mai iubiți.

Să nu se creadă pentru aceasta că Ion Reteganul a avut o «viață literară», că dădea interviewuri la gazetă, că avea teorii artistice, că încerca să creeze o școală, că rîvnia la demnități academice și la ve-

nituri potrivite cu talentul ce avea, că se uita cu ură la aceia cari lucrau lângă ogorul de lângă al lui, că-i acoperia cu batjocuri ca să-i smomească de la munca lor. Nu, fecior de țeran, «venit pe lume la patru ani după ștergerea iobăgiei», cum scrie însuși ca ușurat de o grea povară, el n'a călătorit în copilărie la școli mai înalte decât cea din Năsăud, centrul cel mai românesc al acelor locuri, și preparandiile pentru învățătorii din Gherla și Deva. S'a întors ca să învețe copiii satului său de naștere, ceia ce a făcut până la vârsta de patruzeci de ani. Apoi ieși la pensie, ca «biet dascăl sărac, care trăiește din mica pensie de 26 coroane lunar, cu șapte membri», spunea el într'o scrisoare. A mai trăit zece ani acolo, trecînd abia de vârsta de cinczeci de ani. O viață mai tăcută și mai smerită decât aceasta nu se putea închipui.

Scriitor nu l a făcut ambiția — căci, zice el, «în mine fudulia nu s'a putut nădăjdui: am fost pururea mult mai ocupat decât să mă gîndesc la fuduli», nici lăcomia de bani, căci a trăit toate zilele lui în acea sărăcie grea pe care ni-a arătat-o mai sus, tot el, în același grai moale și supus ca al poporului său întreg; l-a făcut scriitor destăinuirea ce a primit încă din cea mai fragedă copilărie despre frumusețile de închipuire pe care le păstrează în sufletele lor întunecate cei mulți și umiliți din acest neam. Școală de gîndit, simțit și scris, Facultate de litere și «cerc literar», i-au fost lui pe rînd căsuțele Regelului, unde meșterii spuneau povești. «Cînd eram încă mic — și până mă instrăinaiu de acasă, veniau la noi în serile de iarnă vecinii, prietenii de ai tatei, și stau în «povești» până cînd trebuia dat de cină

la vite. Ît auziam decî cum puneau la cale trebile economiei, cum pîrîndau preţul vitelor, al bucatelor, al lemnului, umblarea vremii, ş. a. Apoi, cînd prindeau a căsca, în semn că-şi gătaseră poveştile zilnice, începea unul orî altul : «Spuneţi careva o poveste, să ni treacă somnul».

Cu cîţiva ani în urmă, alt fecior de ţeran asculta dincoace de munte, în Humuleştii-Neamţului din Moldova, tot poveşti de acestea «ca să treacă somnul», şi le păstra şi el în minte pentru a le face cunoscute apoi cărturarilor de la oraşe, cari au povestitorii «ca să li vie somnul». Între Ioan Reteganul şi cellalt Ion din sat, Ion Creangă, era o mare deosebire, cu toate că, dacă s'ar fi întîlnit vre-odată, s'ar fi privit ca fraţi şi ar fi înecat graniţele în cîteva pîhare cu vin vechiu. Reteganul nu era un poet, n'avea nici închipuire şi nici puterea de a idealisa, ridicînd lucrurile din această lume spre desăvîrşirea altor lumi care nu sînt decît în dorinţa şi în avîntul inimilor noastre. Dar el ştia povestea aşa de bine, cît o poate şti cineva, şi cunoştea graiul ţeranilor din Ţinutul său, care-l plăcea aşa cum era şi pe care n'ar fi cutezat să-l îndrepte sau să-l îmbogăţească. Un graiū scurt, noduros înfrînat, de sigur aspru, dar pecetluind puternic luarea aminte, şi nu se văd oare urmele acestui graiū în felurita şi imbielşugata poezie a lui Coşbuc, care ni-a venit tot de acolo, coborîtor al sătenilor din Hîrdău?

Reteganul era şi un om foarte harnic, cu o viaţă măsurată şi cuminte. E o uimire ce a strîns el într-o viaţă destul de scurtă şi plină de atîtea greutăţi. Broşurile lui de literatură a poporului — cea mai

bună e cea apărută la Pesta în «Biblioteca poporului român», supt titlul: «De la moară, povești și snoave» — înfățișează o minimă parte din tot ce avea în lada lui de acasă: «manuscrite multe-multe, care conțin vre-o 4 000 de poezii populare, apoi multe legende...»

El nu înțelegea rostul acestor lucruri în alt chip decât ca o țetire potrivită cu mintea poporului, ca o țetire sănătoasă și morală. El nu era *povesteaș*, cât scriitor poporan, moralist pentru cei cari primesc cu mai multă dragoste buna morală creștină. Pe această cale el urmă unor înaintași cărora de mult li se plătește cu recunoștință osteneala ce au cheltuit: Barac și Vasile Aron, cei ce au pus cartea «de lume» în mîna poporului, care nu știa până atunci decât de cartea bisericească. Pentru aceia a tălmăcit și alcătuit el nuvele luate din viața satelor (o culegere din ele ar împodobi orice bibliotecă pentru popor). Pentru aceia a făcut el «foița» — noi zicem foiletonul — la atitea gazete de peste munți, pentru aceia a scos el «Revista ilustrată», care n'a mers, și a primit să ajute la «Gazeta Duminicii» din Șimlău.

*

Acum vre-o două săptămîni am primit din Ungaria o lungă scrisoare, așternută în slove groase, rare, pe hîrtie de format mare, de la Reteganul, pe care nu-l cunoaștem. El cetise «Sămănătorul» și-î plăcuse; ca pe unul ce căpătase astfel încredințarea că sint un om de omenie și un om cum se cade, «îl prinsese un dor de a-mî scrie cîteva șire». Îmi arăta ce viață duce: «acu-s uitat aci la poalele Ciceului, mai moçoșesc cît pot, dar nu cît aș vrea și cît m'ar trage inima; necazurile de multe feluri s'au ridicat pe

umerii miei slabi de mă mai cotropesc. Dar bun e Domnul : cît pot, nu mă dau răului ! ». Iar, ca să-mi facă o bucurie, el îmi făgăduia să mă ducă la Ciceu, sus la cetate, la Ștefan-Vodă, la dreptatea cea veche de demult, spre care se uita el în fiecare dimineață : «dacă la vara viitoare ai fi bun să mă cauți, nu atît pentru mine, cît mai mult pentru ruinile și împrejurimile Ciceului ». Aceasta, firește, dacă el va mai fi acolo, supt cetate, căci «în mîna zeilor din Olimp e soarta muritorilor ».

I-am trimes «Pomenirea lui Ștefan-cel-Mare» ca unuia dintre aceia pentru cari fusese scrisă, apoi exemplarul meu din «Sămănătorul», pe care-l ceruse (până atunci îl cetise numai cînd mergea la tîrg). Mi-a trimes o legendă pentru revistă, și mi-a mulțămît de două ori ; în cel din urmă răvăș, de la 19 Mart trecut, el amintia iarăși drumul la Ciceu : «De abia aștept să vină vara, doar voiă avea norocul să te văd aci, să mergem la Ciceu ».

Și nu i s'a făcut pe voie. La Ciceu nu vom merge niciodată, dar, dacă este ceva după viață, tot îl voi vedea cîndva, acolo unde el a crezut că pleacă spre a aduce stăpînului din Ciceu vestea durerii neprecumate a poporului său nenorocit.

3 April 1905.

XVI.

SERBĂRILE PENTRU SCHILLER.

În reg neamul german a pomenit printr'o măreață serbare, care s'a întins, se poate zice, de la un capăt al Europei la cellalt, a încălzit o parte din America nouă și a găsit răsunset în atâtea puncte din alte continente — decî o serbare universal-germanică —, ziua cînd a murit Schiller, în mijlocul activității sale producătoare, într'o epocă de maturitate bucuroasă, bogată în idei nouă și în planuri înalte. Dintre cîte popoare trăiesc pe lume, nu e unul care să aibă o viață mai armonică, mai echilibrată, și printr'aceia că la dînsul curentul spre bunurile materiale ale vieții e totdeauna precumpănit de iubirea statornică, în forme neconținut nouă, pentru ideal: pentru adevărul cugetării, pentru elaborarea științei, pentru îndeplinirea frumuseții. Aici nu e ca în America de Nord, unde un biet suflet de împrumut tremură ticălos în uriașul trup, care se luptă pentru tot mai multă hrană. Nu e iarăși ca în cutare Spanie decăzută, unde focul sălbatec pentru ideile moarte, sau care nu se vor atinge niciodată, mistuie o carne săracă. În clipa cînd bate mai puternic inima de fier a industriei, a negoțului german, cînd, după produsele slabe ale

literaturii, dacă nu și ale artei de astăzi, mulți ar putea crede — și atîția se grăbesc să și proclame — că s'a dus pentru totdeauna dulcea fecioară Germania cu umezii ochi albaștri și părul bălaiu îmbălsămat de toate florile primăverii, — în acea clipă Germania cea mare, întinsă cu mult și peste hotarele largi ale Împărăției, uită grijile aspre și lupta necruțătoare și, parcă întinerind cu o sută de ani, simțindu-se ca în vremile blînde de prietenie și filosofie umanitară ale lui Schiller, încunjură acest mormînt, care e, ca toate mormintele oamenilor mari, și un altar.

Frumoasă priveliște, care pe unii îi va îndemna să facă și ei tot astfel, iar pe alții — nu se apropie-oare serbarea lui Alecsandri, n'a trecut oare destul de ștearsă, cît privește pe orașeni, pomenirea lui Ștefan-Vodă cel Mare? —, pe alții îi va umplea de părerea de rău că nu pot face tot așa, fie și în măsura restrînsă a unei puteri mai mici.

* * *

Cu prilejul acestei serbări s'aŭ scris o sumedenie de articole, s'aŭ desgropat și împărtășit publicului biografii, chipuri de rude uitate ale poetului — multora li va fi fost jale că nu pot publica și chipurile autentice ale bucătăreselor lui Schiller —, s'aŭ făcut ediții nouă, la înălțimea criticei de astăzi, în același timp și tipărituri frumoase și cărți așa de ieftene, apărînd și în fascicule, pentru mai multa ușurință a cumpărătorilor, încît ele s'ar putea găsi în casele celor mai umili cetitori; orașele, mari și mici — numai în Rădăuții Bucovinei, astăzi un «Radautz» evreo-germanic, un venerabil habotnic din Consiliul

comunal n'a vrut să voteze pentru serbarea lui Schiller, fiindcă: «Îl cunosc, mă rog, pe dînsul? Mi-a făcut el o vizită?» —, editorii, societățile au lucrat pe întrecutele pentru a se glorifica după cuviință «marele German».

Și aici vine întrebarea: ce fel de «mare German» a fost Schiller? Ceia ce înseamnă: întru cît merită el ca poporul său să fi trăit cîteva zile supt raza întinerită, strălucitoare a stelei sale?

* * *

Două feluri de spirite nu s'au încălzit nici acum de numele și amintirea lui Schiller. Spuind care sînt ele, se vede lesne ce a fost el.

Înainte de toate, nu-l iubesc și nu l-aș iubit, de vre-o jumătate de veac încoace, *scriitorii* Germaniei nouă, cu poeziile în frunte. Ei sînt, de atunci înainte, oamenii artei, preoții Frumosului, ai frumuseței care se chibzuiește, se pregătește, și, cînd apare, nu îngăduie nimic lîngă dînsa. Dacă au nevoie de un înaintaș, ei îl caută sus de tot, în marele, în luminosul Olimp rece, unde tronează pe un Scaun de diamant, zeu cu stăpînirea fără de margini în loc și timp, Goethe: «Schiller și Goethe», mormăie autorii de manuale, în stupiditatea tradițională a meșteșugului lor. De ce «Schiller și Goethe»? Unul ajunge pentru un urmaș orîcît de mare. Acest adevărat părinte a atins toate coardele lirei veșnice și nu s'a coborît să zbirnie strunele din mațe de oaie, pe care cîntă, la bucuriile și durerile oamenilor, poezii-lăutari. Schiller a fost întru cîtva dintre aceștia. Orîcît a făcut filosofie estetică, orîcît a desbătut principii cu Goethe, orîcît a studiat în baia de abur a metafisicei, el a

rămas visătorul, idealistul din specia pe care Napoleon I-iu, un Goethe al cuceririlor, a înfierat-o «ideologî»; el a murit umanitarul cu ochii în lacrimi. Pentru acel sfirşit al veacului al XVIII-lea şi al vechiului regim, în care aleşii vărsaui lacrimi de apă dulce, care nu înroşesc ochii, nebănuind că aşteaptă la uşă vremea plinsetelor de sînge, — el era omul *chemat* şi care venise la ceasul lui. Primind de la Goethe cel tînăr revolta, sorbind il el toată compătimirea, cam pregătită şi uşuratecă, a saloanelor, a cercurilor de «prieteni», a cugetătorilor asupra «mecanismului de Stat», distilînd dintr'insa un nectar de dulce adormire visătoare, el a fost recunoscut îndată, iubit foarte mult şi plîns amar, la moartea-î înaintea de timp.

Veni însă îndată epoca de bronz, în care şi el trăi zece ani şi mai bine din scurta lui viaţă. În zgomotul sălbatec al armelor învălmăşite i se păru însă că aude zurnăiala triumfătoare a lanşurilor care cad, şi el voi să creadă că groparii ce lucaui pe urma bătăliilor celor mari nu fac decît să sape la temeliile statuii nouă a libertăţii. Cei ce luptau însă, credeau altfel.

Alţi tineri veniră însă la rîndul lor, cu altă primăvară a oamenilor, după ce acum barbarii trecuseră, şi ei îşi găsiră destulă umbră supt ramurile ocrotitoare ale poeziei lui Schiller. Apoi iarăşi frămîntările unei vremi nouă. Şi tot aşa se merse, pacea visătoare înlocuind încrucişarea armelor, până ce la urmă nu se mai găsiră tineri pentru Schiller, buni tineri cu inima podidind de iubire, cu gîndul pierdut în smirna albăstrie a visurilor, ci tineri atleţi ce se încingeau pentru întăiele lupte.

Cei ce se războiesc astăzi pentru dreptate au altă temelie a credinței lor și întrebuintează alte mijloace de izbândă. Acel cântec frumos e prea depărtat de dinșii.

*

Dar toți cei cari înțeleg că o stare de spirite pregătește pe alta, nu pot face nedreptate *tinărului* Schiller, așa de bătrîn astăzi. Iar în abstracțiile lui blinde și alții decît adolescenții pot să găsească un adăpost și o mîngiere.

15 Maiu 1905.

XVII.

CITEVA RINDURI DE «DINCOACE» ÎN AMINTIREA LUÎ TIMOTEIU CIPARIU.

Se făcu, acum cîteva săptămîni, și serbătorirea lui Timoteiū Cipariu. Cum e și firesc la oameni cari trăiesc în împrejurările fraților noștri de dincolo, n'a fost nicîo solemnitate mare, niciun amestec oficial sau măcar oficial-bisericesc. S'a făcut un parastas, rugăciuni de pomenire, care erau și de mulțămîtă, într'un biet sat al Ardealului apusean, de unde a pornit spre școala din Blaj, spre munca de ani îndelungați în acest centru de cultură, spre o curată glorie în toate colțurile Romîniiei care cugetă, copilul care era să fie canonicul metropolitan Cipariu. În Blaj chiar, alt luminat om al Bisericii și al neamului, alt priceput și harnic, canonicul Augustin Bunea a vorbit, cald, însă cuminte, despre începătorul adevăratelor studii științifice cu privire la limbă, cultură și istorie, în Ardealul românesc. Aud că s'a scris și o broșură, de profesorul Rațiu din Blaj. Apoi visitorii acelu sat smerit și sărac s'aū întors înapoi încunjurați de bune amintiri, îndemnătoare și mîngietoare pentru toate timpurile.

Cetind până aici, cutare animal de gazetă bucu-reşteană sau ieşeană se va întreba cu indignare : «Şi cine e acest Cipariu, despre care se cutează a vorbi astfel ? Nu e preotul acela ciudat care-şi scria numele într'un fel şi-l cetia în altul ? Am auzit doar că a voit să strice limba şi ortografia, că a scris Jucruri la care, cum te-ai uitat, şi pufneşti de ris... N'a fost el învins strivit şi înmormîntat în batjocură de cei cari au venit după dînsul ? Atunci de ce să űinem isonul celor ciűiva cari, din interes de clopotniűă, i-au făcut serbare în satul Pânade ?»

Nu animalului de gazetă, care, să vrea şi tot nu poate înűelege deplin, adecă şi cu sufletul şi cu inima, ci publicului celui mare românesc — către care, orű de ascultă, orű de nu, am căpătat deprinderea să vorbim, — se pot da aceste lămuriri.

Şcoala cea mare a Ardelenilor din veacul al XVIII-lea, apărătorű ai romanităűii desăvîrşite şi nepătate, eterne şi imutabile ca însăşi Roma, îşi găsise în Petru Maior şi reprezentantul cel mai logic, mai sistematic, şi cel din urmă reprezentant. Căci toűi cari au apărat pe urmă aceste idei, fie şi Laurian, meşterul dicűionarului limbii care *trebuia să fie*, toűi aceştia nu se pot asemăna cu înaintaşii lor în ceia ce priveşte însemnătatea lor adevărată în mişcarea poporului românesc.

Ca oricare altul din anii 1810-20, cînd a învăűat Cipariu la şcoala mică şi la cea mare, copilul din Pânade a primit, din graiű şi din scris, ideile intransigente. Gîndul la Roma, — şi atît. Dar, cînd el ajunsese a judeca fără epitropie şi constrîngere, Cipariu avu şi siműul că limba românească, de a căreia îndreptare şi întocmire din nou, de a căreia schilodire se

tot vorbia, că decî această limbă *trebuie* să fie cum este. Urmărind-o în timp şi în spaţiu, peste veacuri şi peste ţeri, cu iubire de fiu, şi nu cu despreţ de pedagog, el o văzu în toată întinderec ei largă şi vechimea ei venerabilă. În toată *mărimeu* ei. Ea nu mai era un derivat fără preţ, o rătăcire vrednică de compătimire a limbii latine, un copil pierdut care se duce înapoi la vatră, spăşit şi cu ochii în pămînt, ci un voinic ce-şi croise drumul în lume, pe care-l ştiaŭ multe plaiuri şi prin care se îndepliniseră multe isprăvi. După toţi aceia cari tămiiaseră înaintea sepulcrului antic al limbii latine, crezînd că de acolo se va innălţa viitorul nostru, el, Cipariu, înţelese că viitorul se desface întâiŭ din viaţa care *esie*, şi decî o îmbrăţişă cu iubire pe aceasta.

Astfel autorul «Principiilor» şi al «Gramaticel» fu apropiat de trecutul cel nou, românesc mai mult decît oricare înaintea lui. Şcoala cea veche latinistă se cufundase în cronicî pentru a da povestirea uşcară a lui Clain şi analele masive ale lui Şincai, numai la începutul ei, cînd nu i se desluşiseră încă însuşirile deosebitoare. Pentru un Petru Maior însă, nu mai aveaŭ niciun interes povestirile despre Voevozii sălbateci, cari sămănaŭ aşa de puţin a Cesarî, şi, dacă el a vorbit despre Vlădiciî necărturarî şi grosolanî în «Istoria bisericească», aceasta a făcut-o cu alte scopuri, şi nu de hatîrul lor numai. Pentru Cipariu, care înţelegea pe deplin şi gusta, întrebuintînd-o ştiinţific, limba vechilor scriitorî, şi chipurile însemnate de dînşii trebuiaŭ să trăiască. Lui i-aŭ plăcut episcopiî ardelenî din vremile mai puţin luminate, pentru cunoaşterea căroră a lucrat şi el.

Viața românească de la Dunăre îi vorbia apoi, de-a dreptul, de la suflet la suflet.

Cercetînd deosebirile de graiū de la un Ținut la altul, interesîndu-se de dialecte, care aveau mare preț pentru acest începător al studiului lor, Cipariu se apropia în sfîrșit, acum cînd era un mare cărturar, și de viața poporului românesc de pretutindenți, care se poate zice că nu i-a fost străin în niciuna din manifestările sale. Mîntea lui *se complectă* astfel neconținut.

De noi, ceștii de dincoace, nu i-a fost rușine niciodată, ca altora. În vremuri grele, la 1836, a călătorit în principatul muntean, și a avut bunătatea să ducă înapoi cu dînsul numai amintirile cele bune. A venit bucuros la deschiderea Academiei Romîne, pe care ar fi ajutat-o și mai mult dacā n'ar fi învins de la început rigiditatea latină a lui Laurian, care era în România, unde Cipariu venise numai ca oaspete, acasă la el.

*

Și o inteligență mică poate folosi dacā lucrează cu disciplină într'un cîmp potrivit cu dînsa: ea poate chiar apleca pînă la sine arborii cei mai înalți prin vîrfurile ramurilor de jos. N'a fost așa Cipariu. Cine a străbătut vre-odată salele, astăzi prăfoase și părăsite, ale bibliotecii sale, a trebuit să rămîie uimit de largă rază a interesului său științific, a interesului său literar, și, mai bine, a interesului său *uman*. De la manuscriptul de cronică a Moldovei, pînă la versurile arabe legate în marochin roșu, și pînă la poezia lirică a timpului său, — n'a făcut și el versuri? —, totul se întîmpină acolo. În aceste încăperi a cetit

el mulţi ani de zile după ce noi nu mai ştiam să-i cerem a scrie. Stătea închis în frăţia cu duhurile morţilor celor mari, şi nu-î păsa de lumea care judecă migălos, cu o cumpănă de spiţer, greşelile făuritorilor de înalte clădiri ale minţii avântate. În bătrîneţa ca şi în tinereţa lui, el n'avea nevoie decît de foarte puţină odihnă, şi ceî ce l-au cunoscut ştiu să spuie despre uşurinţa cu care trecea de mai multe orî pe noapte de la întunerecul somnului la lumina cetirilor de învăţătură şi de frumuseţă, în odaia unde lampa — ca un simbol! — nu se stîngea nicîdată.

Acesta a fost bătrînul cu ochii vioi supt fruntea înaltă pe care ni-l înfăţişează chipurile: un muncitor, un cugetător şi un om deplin. O ştiu aceasta Blăjeniî, cari vorbesc despre dînsul pănă astăzi cu acelaşi respect ca şi cum l-ar avea supt ochi şi astăzi; şi ar trebui s'o ştie şi alţii. Căci puterea unui popor vine şi din conştiinţa limpede a tuturor oamenilor aleşi pe cari i-a avut şi-î are, şi din cultul desinteresat al acestor «eroi».

26 Iunie 1905.

XVIII.

C. NEGRUZZI

CU PRILEJUL UNEI EDIȚII NOUĂ A OPERELOR LUI ÎN PROSĂ.

«Minerva» a început, supt îngrijirea d-lui Il. Chendi și d-rei E. Carcalechi, o ediție nouă, și data aceasta în adevăr completă, a Operelor lui C. Negruzzi, povestitor măsurat, fin și clasic, unul din întemeietorii prosei noastre moderne. Volumul I-iu a apărut de câteva săptămîni și cuprinde întreaga «Prosă» a acestui autor. Se scot din uitare și unele lucruri mai mici pe care nu le găsiseră editorii de mai înainte. «Prosa» lui Negruzzi e însă tăria, însemnătatea, valoarea lui de căpetenie. În acest volum avem ce-i trebuie mai mult publicului din toate scrierile lui, destul de felurite, de și foarte puține la număr.

Sînt rari scriitorii clasici pe cari școlarii să-i înțeleagă și să-i guste, la cari să se gîndească apoi cu plăcere și după amintirile din clasă. Nu-mi aduc aminte să ne fi mișcat Alecsandri, care suna și trecea ca o musică, nici chiar Bolintineanu, cu toți eroii lui tăiați grosolan, colorați tare și încăierăți sălbatec. Deci, cînd profesorul de romîna din clasa a IV-a a liceu-

lui din Botoșani, un Ardelean entusiast, care păstra acasă la el ca o comoară vechea ediție Socec, legată scump, a scriitorilor noștri celor mari, când deci acest aspru profesor de inimă deschise volumul elegant al lui Negruzzi și alese pentru citire pe «Alexandru Lăpușneanu», nu eram mai bucuroși decât de o citire obișnuită, — adică nu eram de loc bucuroși. Pe încetul însă acele frase simple, cuminti, pe care-ți venia să le citești cu un glas potolit, parcă aveai să spui o taină, acele frase de toate zilele, fără o comparație, fără o exclamație, fără un meșteșug și o șiretenie, acea poveste lină ca de martur bătrîn al vechilor împrejurări puse stăpînire pe noi. Sufletul copilului e cinstit: el nu poate fi cucerit de orice, dar se dă întreg. Copiii urăsc citirea în ea însăși și o iubesc numai cînd ea nu mai este o citire, ci fereasta limpede prin care anumite lucruri mari, strașnice, minunate, se văd. Și iarăși copiii au în inima lor bogată puțința, care lipsește celor mai mulți dintre oamenii mari, de a înțelege, de a admira și, întîmplător, de a îndeplini *eroismul*. Cîte suflete de viteji și Feți-frumoși nu zugrumă școala și nu îngroapă viața! Iar cei ce rămîn viteji și Feți-frumoși, aceia, — uitați-vă la nedestoinicia lor pentru înșelare, pentru trădare, pentru lingușire, pentru socotelă, pentru *izbindă*, — aceia au rămas copii.

Deci atunci, într'una din odăile de slugi ale unei vechi case boierești din Botoșani, unde era clasa noastră și unde acum stau slujbași de-ai Poliției aceluși oraș, am văzut noi — vre-o douăzeci de copii, cari pot fi oricînd marturi despre aceasta — pe Alexandru-Vodă Lăpușneanu — groaznic om! —

și pe fricoasa Doamnă Ruxanda, care poate însă să-și otrăvească bărbatul cu învoirea și binecuvîntarea Mitropolitului, pe Moțoc Vornicul, care se zbate așa de dureros înaintea morții prin sfășierea de către norod — noi îl vedeam ca un șarpe căruia stă să i se zdrobească capul! — și cite unul din ceilalți. Vedeam cămări de prînz, în care vinul roșu se amesteca în revărsarea încleștărilor cu sîngele roșu pentru ca să îmbete de o potrivă, până la nebunie, pe tiran, vedeam tăcuta odaie de umbră în care bolnavul nelegiuit hîrcîia asupra morții, năpădit de sîngeroase vedenii, și aveam un suspin de ușurare cînd aflam că s'a îndeplinit fapta, că a murit acel Voevod rău, cu hohotul de ris al dracului în gîtlej.

Și profesorul ni dădu să bem mai departe din băutura visurilor.

Parcă cetesc astăzi pe «Sobieski și Romîni!». Iarăși, nu îndeplinim această treabă mecanică de a depăna slove negre în odaia cu mirosul de muced, ci privim de pe culmile de ziduri negre ale Cetății Neamțului cum vine regele, «riga», și Hatmanul, și stolul strălucitor de oaste către cuibul nostru de plăieși, așa de puțin numai pentru ca să fie așa de mari. Rîdem cu despreț, noi, toți cei douăzeci din clasa a IV-a, cînd crainicul cu trîmbița lungă ne îndeamnă spre închinare. Și stăm noi așa zi de zi împotriva mulțimilor, tot mai flămînzî și tot mai eroici, până ni se îngăduie de Sobieski, uimit, ieșirea cu cinste din cetatea moldovenească. Și ni cresc aripi, aripi mari cît idealul, cînd putem spune cotropitorului regal că sîntem numai șese oameni, după ce «zece din noi au perit din Mila Măriei Tale».

Ba am pătruns și hazul de ghiduș, foarte *istoric*,

de altfel și îmbătrînit, din descrierea provincialului de la Iași, sau din alte chipuri și scene ale Scrisorilor la un prieten. Acel afurisit stil limpede, ușor, care începea ca în gramatica lui Manliu sau ca în *Războiul* lui Weiss, până te lua întreg în brațe, acela ne momia. Și doar atunci întîiași dată învățam istoria Romînilor, cu un bun profesor moliu, care dormia cînd nu ne adormia, așa încît nimic, dar nimic nu ni se prindea de inimă! Și doar atunci am mers să vedem mănăstirea Păpăuții a lui Ștefan-cel-Mare și ne-am întors de acolo ca și cum am fi văzut la țară niște vechi grajduri dărîmate! Numai prin Negruzzi am avut multă vreme vedenia trecutului.

Peste doi ani cetiam pe Eminescu și pe... d. C. Mille. Ceva mai tîrziu, pușinil *cetitor* dintre noi dădea iama prin noutățile librăriei franceze. Ce departe rămăsese în urmă Cetatea Neamțului și iatacul de agonie al Lăpușeanului!

Cînd pe urmă am cetit, cu ochiul «critic», data aceasta, pe C. Negruzzi, am găsit, odată cu slova lui, și impresiile, *vedeniile* mele. Numai în Scrisori zîmbetul era cam vestejit de vreme; rîsul acela batjocuritor și rău al satiricului fără îndrăzneală, fără ideal, îmi hihia la ureche prea bătrînește. Mă întrebam din cînd în cînd, desmorțindu-mă de monotonia aceluși scepticism ușuratec, totdeauna asemenea cu sine însuși, mă întrebam dacă pe acel timp de prefaceri mari, în acele zile de luptă încordată, cînd ni făuriam viitorul, nu era și cîte ceva care să zguduie sufletul, să miște inima într'un ritm larg, să înțepenească de serioșitatea patimei acea față mică,

bătrîncioasă, răutăcios-zîmbitoare pe care o vedeam în locul portretului cunoscut al lui Negruzzi. «Flora romîină», scrisorile acelea cam *prețioase*, alcătuite din rămășițurile anilor din urmă, mi se părură cu totul uscate. În *Zoe* — povestea unei fete care moare de iubire —, în *Alergarea de cai*, un cadru de moravuri romantice, ușoare și spirituale, care s'ar potrivi de sigur mai bine în Parisul din 1830 decît în Chișinăul Basarabiei, cu eroi din Rusia și din Moldova —, în acestelalte două mari *nuvele*, m'a răspîns sentimentalitatea falsă, cuvîntările reci pentru patimă caldă. Mai dăunăzi aflăiū printr'un articol al celui mai bun cunoscător de scrieri din acest timp, d. G. Bogdan-Duică, aflăiū că vestita schiță «*Cum am învățat românește*» e pregătită, nesinceră și neadevărată, și că a făcut multă durere unui biet dascăl cum se cade, care n'a uitat-o până la moarte. Scrisorile pe care le dau editorii cei noi, n'aū nici concentrare a sufletului, nici lumină. Iar din articolele foii oficioase, conduse de Negruzzi, îl văd că avea cea mai proastă idee despre țerănimea din vremea sa.

*

Toate acestea se explică de sigur. N'a fost în străinătate ca alții; a cetit la întîmplare. A trăit ca mic funcționar. A scris după stăruința prietenilor: a lui Eliad, a lui Asachi, a lui Kogălniceanu. Și n'a avut public. N'a avut ideal. Dar toate timpurile și toate vrîstele vor arăta aceiași admirație pentru *Alexandru Lăpușneanu*, pentru *Sobieski* și *Romîni*.

3 Iulie 1905.

XIX.

CEL D'INTĂIU VOLUM DIN OPERELE ÎN PROSĂ ALE LUÎ EMINESCU.

A fost cîndva un Eminescu de o învățătură, de o bogăție, de o sinceritate și de o putere uimitoare. El a scris versuri de cîteva feluri și prosă de foarte multe feluri. Numai cele d'intăiū au fost luate în samă, și o îngrijire prea scumpă a prietenilor alesese într'un timp, pentru a le răspîndi, numai o mică parte, cea socotită fără slăbiciuni și pete, a versurilor poetului. Tinerimea de prin ani 1880-90 a fost robită de farmecul măiestru al acestui cîntec de iubire neobișnuit de cuceritor pentru inimă, de voluptatea amară a strigătului de revoltă, de desnădăjduire, de blestem aruncat asupra oamenilor și vieții, de sfînta seninătate, împăcată cu neajunsurile și mărgenirile ursite omenirii, pe care cugetarea înaltă o așternuse asupra patimilor obosite. S'a mai întîmplat, pe lîngă întîmplarea acestei publicații parțiale, — nebunia marelui scriitor. Și aceasta a mers de-a dreptul la inimă tinerilor romantici ai unor timpuri neașezate și neînțelepte. S'a ivit atunci în închipuirile aprinse și nestăpînite idolul furtunatec și rău al

genialului nenorocit, al uriașului fără conștiință și fără îndreptare, al mărețului demonic, care ispitia spre un scris cu toane și spre o viață rea. Mulți oameni s'au nenorocit, la o vristă fragedă, prin acest păcat de închipuire, și pe altarul lui Eminescu, ca și pe al lui Byron, al lui Musset, la alte popoare, s'au jertfit suflete, dintre care nu toate erau netrebnice.

Din fericire pentru dînsul, Eminescu n'a fost martur al acestei rătăcirii, pe care altfel ar fi căutat din răspuțeri s'o înlătore, reclamîndu-și personalitatea cea adevărată, impuind conștiinței publicului adevăratele lui păreri și scopurile lui adevărate. El n'ar fi primit nici într'un chip să sămîie un tip al poetului nimicniciei, al mucenicului unui *eû* nestăpînit. Și încă mai puțin ar fi putut el să se învoiască cu părerea că ale lui sînt numai acele versuri cu limba, cu ritmul îmbătătoare și că tot ce a scris prin ziare e numai lucru de meșteșugar plătit și desprețuit, de suflet vîndut sau închiriat, de insultător și proslăvitor cu simbrie, ca dumnealor cei mulți din spurcătoriî ziarelor zilei de astăzi. Nici ca să se înnalțe pe cerul negru unde trece Hyperion cu zîmbetul de durere și despreț al razei sale, nici ca să se împietrească în chipul unui sublim zeu fără legături cu toate ale pămîntului, nici pentru această mare glorie falsă n'ar fi jertfit el ceia ce trebuia să prețuiască mai mult decît orice: conștiința sa deplină de om care știe, crede, înțelege, iubește și urăște și care, deci, până la sfîrșitul zilelor ce-î sînt îngăduite, alege, propoveduiește și luptă. Nu, el n'ar fi consimțit, de dragul niciunei teorii și niciunui ideal estetic, să se izoleze din viața întregă a poporului său, dintre

cei pe cari-l avea materialicește lângă dînsul, dintre șirurile înnaintașilor, de la poarta viitorului prin care zăria așa de departe; el n'ar fi simțit plăcere să se rupă din curentul îndelung, așa de firesc și de bine-făcător, care de la întăia licărire a sufletului românesc duce până în zilele noastre, trecînd de la un ales al neamului la cellalt.

*

Cine, ca d. I. Scurtu, editorul «Scrierilor politice și literare» ale lui Eminescu, din care avem astăzi înnaintea noastră cel d'întăiū volum, în cea mai mare parte nouă, cine deci cercetează, întregește și scoate la iveală scrierile necunoscute sau nerăspîndite ale aceluî ce n'a fost numai poet, fiind totuși așa de poet în toate, acela restituie pe Eminescu continuu-tății sufletești, desfășurării literare a neamului românesc; el ajută să ni se dea înnapoî cu totul. E o faptă așa de bună aceasta, încît în Olimpul de oțel și ghiață al supra-oamenilor poate să lipsească un oaspete rătăcit pe nedrept.

Ce vedem, în adevăr, din volumul ce s'a publicat dăunăzi și se va împrăștia în măsură ce va izbîndi curentul sănătos și în cugetarea noastră de astăzi?

Un student care a lăsat Moldova, de care-l leagă numai anii celei d'întăiū copilării, pentru a culege învățătură, după voia lui și pe căile lui de adevărat *om mare*, la Cernăuți, la Blaj, la Viena, la Berlin. În fiecare din aceste locuri, sufletul său alege cîte o anumită înrîurire, care e cea mai bună. Din Bucovina iea, pe lângă cunoștinți de limbă tolositoare, idealismul curat al lui Pumnul, fără a-l lua rătăcirile; în Ardeal se pătrunde și mai mult de conștiința lup-

tătoare a rasei ; în Viena, în Berlin gustă cu patimă filosofia germană curentă, pe care a cetit-o în chip întins și a pătruns-o așa de bine, încît a făcut din ea un element al sufletului său, un element merit să se amestece de acum înainte în tot ce va gîndi, simți și exprima el, de la generalitățile politice și sociale până la nuvela fantastică, până la versuri în care fierb închegările și desfacerile lumilor.

Scrierile în prosă din acea vreme privesc mai mult chestii de drept ale poporului nostru ; ele pleacă de la principii generale, urmează într'o formă strînsă și fără podoabe, și după o logică strictă caută a stabili principii ideale. E siguranță și avînt fără îndoială ; ai neconținut conștiința lecturii întinse și aptitudinii pentru mînuirea abstracțiilor ce poseda foarte tînărul scriitor, care publică fără iscălitură prin diferite foî de «dincolo» sau își uită scrierile în saltar. Dar forma e încă rece și grea, avînd construcții silite și cite un cuvînt care nu era merit să rămîie în limbă.

Aceasta era prin anii 1869-73. Pe urmă studentul se întoarce în Moldova sa, de care-l leagă deocamdată numai foarte puțin. Schimbă un mediu de aspirații ideale curate, de iubire pentru știință cu altul în care se fac frase, se croiesc fețe de împrejurare, se scriu cărți și ziare fără miez, se urmăresc situații materiale și bănești sau se servesc utopii împrumutate cu neînțelegere de la Francesi, în altfel de an de studii decît ai lui Eminescu. Oamenii cu cari el să se poată înțelege, sînt foarte puțini, iar ca să-l înțeleagă pe el, *toate* puterile ce erau gata în sufletul și inima lui, — cine ? N'avea nici diplomă, nici cunoștinți personale ; puterea de a înșela și de a se înșela i-a lipsit totdeauna. I-ar fi trebuit un noroc

esecpțional, care n'a venit. A fost deci pe rînd director de bibliotecă fără rost, revisor de cîteva luni, destituit *motivată* la schimbarea de guvern, și redactor al părții neoficiale dintr'o gazetă de încunoștințări judecătorești «Curierul de Iași», din care nu se cetia decît partea oficială.

Cu cîtă cinste și conștiință a fost atunci redactor cel d'intăi om din generația sa! Ființa sa se întregise acum, într'un chip așa de larg și de cuminte încît amintește pe Mihai Kogălniceanu în maturitatea sa. E o uimire cîtă bogăție, noutate, logică, prevedere, căldură, cîtă mare și curată înțelepciune de om superior, genial, se cuprinde în acele buletine politice, dări de seamă teatrale, notițe despre cărți, care avea singura menire de a umplea coloanele goale ale bieteî foîte ieșene. La fiecare moment marea sa putere de intuiție fixează puncte său deschide perspective cu totul nouă. Din viața sa de mai înainte, cunoștea tot prezentul Romînilor, în cîțiva ani căpătase o vedere clară asupra trecutului lor întreg, păstrase toată vigoarea spiritului său filosofic, și, orîcînd, el stăpînia subiectul său, fie și atins în treacăt, de la o uimitoare înălțime. Avea în mîna în orice clipă toate legăturile romănești și omenesști ale subiectului.

Și aceste strălucite pagini nu erau cetite de nimeni. De nimeni în cel mai deplin și mai grozav înțeles al cuvîntului. Și moarte aș zăcut ele pînă în clipa de față, fără ca de la dînsese să fi plecat, într'o epocă de rătăcirî primejdioase și de crîșă strașnică, cea mai mică influență asupra vieții culturale romănești.

Ce soartă tragică!

10 Iulie 1905.

XX.

M O M M S E N

Un amănunt de fiziologie, ruptura unei artere osificate de bătrîneță, a înlăturat din viața intelectuală a marii Germanii sufletul de înțelegere deplină, de caldă simpatie, de neobosită luptă pentru adevăr al minunatului moșneag Mommsen. Un loc a rămas liber pe care altul îl va ocupa, dar nu-l va putea cuprinde, jilțul de stîncă al unui uriaș. Neamul german care după Bismarck recunoscuse în învățatul de la Berlin pe cel d'întăiū dintre mai marii săi, va fi silit să se coboare mult pentru a găsi o frunte pe care s'o încununare cu aceeași glorioasă coroană de «întăiū German». Și, pe cînd adevărul bătut în monedă universală cu efigia lui — ideile, constatările, lămuririle lui — vor circula mai departe îmbogățind, — între sufletele admiratorilor și sufletul lui se va întinde de-acum înaintea tragica perdea prin care nu poate străbate lumina noastră.

Între un nou Ministeriū unguresc, o întrevedere împărătească și un răspuns al Sultanului din Constantinopol la cererile de reforme ale Europei milostive, — lucruri mari care interesează trupurile oamenilor, ce trebuie ori nu tăiate, — patriarhul gîndului,

care în viața lui n'a cunoscut Canaanurile de odihnă, a fost fulgerat în cale.

*

În timpurile noastre cea mai bogată biografie o au aventurierii și aceia dintre oamenii politici cari seamănă cu dinșii. Rostul material al unei vieți ca a lui Mommsen se încheie în puține cuvinte. S'a născut în Schleswig-Holstein, în acele Ținuturi aproape scandinave în care cresc oameni cu oasele tari și sîngele bogat, pregătiți la munca îndărătnică oriunde-î aruncă întîmplarea sau îi așeză chemarea lor. Dintre frații lui, Tycho a fost o frumoasă inteligență, iar August și-a deschis un drum de îndrăzneț în știință. Teodor, care a dat numelui părintesc un răsunet de glorie, a învățat dreptul la Universitatea din Kiel, Universitate a regelui Danemarcei, în locul căruia tinerimea înflăcărată din cele două provincii doria un stăpînitor german. A scris o teză de doctorat în latinește despre un subiect de antichități. Peste un an, în 1844, a atacat, într'un scurt și substanțial studiu despre Triburile romane, o teorie a lui Niebuhr, care-l cucerise întăi și pe dînsul. S'a ocupat apoi de dialectul Oscilor și, urmînd aceste studii de filologie, a scris mai tîrziu o lucrare definitivă asupra tuturor dialectelor italiene din sudul Peninsulei. Între aceste studii flacăra de liberalism sentimental și zgomotos a anului 1848 a strălucit și pentru dînsul ca stîlpul de foc aprins ca să lumineze veșnic drumul popoarelor desrobite: în imnurile de triumf ce răsunau pretutindeni de pe altare fără trăinicie i s'a părut că aude și o chemare către viitorul național, german, al micii sale patrii încătușate.

La 1856 i se oferi să scrie o istorie a Romanilor, și el înălță din bogățiile de știință ce îngrădise, nu o practică lucrare de fier și ciment, ci un strălucit monument de marmură, în armonioasa desfășurare a căruia se vădi un mare artist.

Dar în sufletul lui de lucrător fără odihnă, de urmăritor al adevărilor nouă, lauda entusiastă a în-tregii lumi învățate nu trezi nici-o mândrie moleșitoare, și înviatorul vechii Rome nu-și găsi în acest triumf Capua. Și mai mult : i se păru că, mergând înainte, el ar duce pe drumuri mai puțin sigure, și avu curajul superior de a-și întoarce ochii de la ispita frumosului ce-l răsăria tot mai departe înainte. Aruncă jos mistria meșterului și luă iarăși, cu jertfire de sine, sapa muncitorului ce caută marmura.

De atunci până în clipa neprevăzută a morții, grijile, bucuriile și răsplătirile lui fură grijile mari, bucuriile cu prisos meritare și răsplătirile puține ale erudiției, care îngrădește cîmpuri mici pentru a scoate toată roada pe care pot să o dea, sau sfarmă realitatea vie și înșelătoare prin farmecul ei în fragmente abstracte, a căror taină se poate găsi numai prin pironirea îndelungată a unor priviri străbătătoare. Studiile sale, strînse apoi la un loc, dădură opere clasice, de care niciun cercetător al Romei antice nu se poate despărți : Istoria monedei romane și Instituțiile romane.

De la o vreme, dîndu-i fericirea lui și a omenirii lungile zile care s'au încheiat ei, cînd le începuse înainte de 1820, Mommsen ajunse stăpînul, familiarul, intimul vieții romane întregi. Mîntea lui avea unghiuri pentru cele mai mărunte probleme ale trecutului Romei. Cînd Academia din Berlin se hotărî

să tipărească într'un *Corpus* inscripțiile romane, «Academia» nu putea să însemne decît, în rîndul întăiū, Mommsen, și el porni vesel pentru o muncă titanică, al cărui sfîrșit nu se putea prevedea. A și îndeplinit-o.

Aceasta e viața lui Mommsen.

A fost un scriitor, un artist, atîta timp cît aripile i se destinseseră întregi în aierul luminos al frumuseții, dar el își opri zborul și se închise iarăși în umila chilie de jertfă din care pornise. Ceî ce nu sînt specialiști nu-l vor cunoaște decît prin volumele de «Istorie romană» —, de a căror scriere, cu cît vedea ceia ce mai este încă de descoperit, i-a părut rău, fără îndoială, uitînd că pe lîngă fapte e înțelegerea lor, ce fulgeră, din mai mult sau mai puțin, înnaintea celui chemat să înțeleagă.

A fost un cugetător, în acel sens că, în principala sa operă, nici-un lucru nu i s'a înfățișat vre-odată deosebit, smuls din pămîntul său, din mijlocul vecinătăților sale, de supt cerul care-l chemase la viață și-l hrănise cu lumina sa. Printre miile de umili răbdători cari pricep și spun abstract puncte de vedere și soluții parțiale, el a primit organic și a reprodus organic subiectul său, în toată ramificația delicată și puternică pe care subiectul o avuse, cînd *fusesse*.

A fost un sfătuitoar al vremii sale, ieșind adese ori dintre coloanele templului său de marmură antică pentru a spune în furtunile vremii, care se potoliau o clipă la glasul său curat, lăsînd mulțimilor răgaz ca să-l asculte, cuvinte oraculare. Dar de atîtea ori, și fiindcă era prea mult mărgenit într'o singură epocă, într'un singur popor al omenirii, părerea lui a fost falsă, și ascultătorii nu s'au ținut de dînsa. Pentru

Mommsen Englesii nu s'aũ înfrãþit cu Germanii cari rîvnesc ãi ei o dominaþie economicã asupra lumii ãi Austriacii nemþi n'aũ pãrãsit tendinþele lor de unire cu Imperiul german.

* * *

Ca artist, cugetãtor ãi profet, Mommsen, care întrece pe un Curtius, pe un Droysen, cercetãtorii antichitãþii greceþii, nu ajunge pe un Ranke, care acesta a murit în timpurii cînd Germanii erau mai puþin cultivaþi, decii mai puþin recunoscãtori. E mai mare însã decit oricine prin cuceririle fãcute în cîmpul sãu de cercetare, prin formidabila sa muncã de învăþat.

Þi astfel, cînd atletul binefãcãtor ajunsese la acea vîrstã care ridicã pe un om mare mai presus de rîndurile tuturor celorlalþi tovarãþi ai sãii, il *impersonalizeazã*, il preface într'un simbol de venerat, cînd asupra lui, desluþitorul lor, se revãrsã aceastã mai înnaltã favoare a zeilor Vechimii, o bãtrîneþã sãnãtoasã ãi însetatã de muncã nouã, poporul german recunoscute în Mommsen, cum recunoscuse în Bismarck, cea mai admirabilã din însuþirile sale: stãruinþa orînduitã, îndãrãtnicia metodicã. Astfel ceremonia funebrã de la Charlottenburg, înaintea viitorului Împãrat al Germaniei unite, n'a fost îngroparea obiþnuitã a unui om mare, ci, în înfrãþirea tuturor inimilor ce bat acolo pentru idealele înnalte ale omenirii, un imn cãtre însuþirile, cãtre munca ãi cãtre viitorul naþiunii întregii.

2 Novembre 1903.

XXI.

STATUIA LUI CUZA-VODĂ ¹.

O statuie lui Cuza-Vodă! Sîntem, ce e dreptul, în epoca ridicării de statui. Cîțiva oameni mari le aș pînă acum —, precum și cîțiva oameni mai mici. Va veni rîndul altora, dintre cei d'întăiū, și mai ales dintre cei de-aș doilea. Mulți oameni cu avere și cu grijă de faima lor după moarte vor prevedea în testament suma trebuitoare pentru cumpărarea locului, pentru plata sculptorului frances la care se va face comanda, pentru trenul delegațiilor, pentru coroane, pentru oratori, pentru fotografi și litografi, pentru editorii de cărți postale ilustrate, pentru ziaristi și pentru paznicii nemuririlor de bronz sau de marmură. Se vor vedea în toate părțile domni înduioșati cari vor saluta cu respect, mergînd la afacerile zilei, pe răposatul lor oferit admirației trecătorilor. Iar străinul care va străbate stradele noastre între statuile din dreapta și din stînga — poate că locul nu va mai ajunge, și atunci se va lua numai cu chirie, pe cincî, pe zece anî, după expirarea cărora alt bine-

¹ În jurul ideii unei statui pentru Cuza-Vodă se dădea o învierșunată luptă de opoziție, cu ascuțit și contra Suveranului-

făcător al patriei va fi aburcat pe pedestalul gloriei — străinul acela, uimit de cîţi zei se află în acest Olimp istoric românesc, va zice: «E drept că Romîniî sînt un popor care nedreptăţeşte, cleveţeşte, huiduieşte, ponegreşte, şi une ori ucide, pe mai marii săi, dar fie că la urmă aceste păcate sînt ispăşite prin dărnicia lor în monumente de expiaţie nemuritoare. Ce popor capabil de recunoştinţă!»

Să fie așa? Sîntem noi, Romîniî, adecă aceia cari aŷ răgaz să se gîndească la înmulţirea statuilor, un popor care să regrete loviturile crude date în mijlocul luptei şi să puie cu căinţă în suflet temelia monumentelor răscumpărătoare?

E vădit că nu. Orîcine e privit aici, de mulţime, supt unghiul interesului personal, şi e astfel foarte mare sau foarte mic, genial sau idiot, arhanghel al Providenţei sau iazmă răsărită din Iad, după cum întrebî pe primitivul X sau pe primitivul Y, ale căror pofte sînt diametral opuse. Dacă moartea ar rupe legăturile acestea, singurele în adevăr trainice, ale interesului, numele, amintirea s'ar astupa de aceiaşi ţărîină grăbită care ascunde răspingătoarele rămăşiţe ale unei fiinţe omeneşti.

Dar morţiî nu mor totdeauna întregi, fiindcă trăieşte, prin urmările ei, fapta lor, şi aceste urmări se întind tot mai departe în timpuri pe care mortul nu le mai vede. Sînt oameni sau grupe de oameni cari se sprijină pe morminte. Şi cultul adus acestora e o măsură egoistă de conservare proprie. Şi, iarăşi, sînt morţi cari se întorc înapoi în vălmăşagul vieţii, pentru a face, pe răspunderea altora, bine sau rău, pentru a păgubi şi folosi. Vezi, de aceia e așa de

recunoscător poporul român, represintat prin cărturarii și oamenii săi politici...

* * *

Maî bine decît în orice se vede aceasta din *casul* statuii lui Cuza-Vodă.

La 1859, Unirea stătea să se coboare în faptă. Puterile întemeietoare ale viitorului românesc n'o încuviințaseră, dar se putea trece pe lîngă voința lor. Moldova avea să aleagă întăiū un Domn, pe care-l putea alege apoi și Muntenia. Pentru ca acest din urmă lucru să fie cu puțință, trebuia un *om nou*, fără trecut și fără legături, dar ager, energetic și avînd o putere în mină. Alexandru Cuza, din boierimea moldovenească de a doua treaptă, om cult și încă tînăr, glumeț și original, emigrat de la 1848, apoi colonel din creațiunea fulgerător de răpede a Caimacamului anti-unionist Vogoridi, ispravnic al ace-luiași, dar demisionat cu zgomot ca o protestare în potriua ingerințelor căimăcămești, locțiitor al Ministerului de Războiū, părea căzut din cer anume pentru o asemenea alegere. După Moldoveni, Muntenii îl proclamară cu unanimitatea alegătorilor.

Și el ajunse Alexandru-Vodă, Alexandru Ioan I-iū (după datina Domnilor de pănă atunci de a pomeni după numele lor de botez pe acela al părintelui). Un principe cavaleresc, impunător în frumoasa-i uniformă cu brandeburgurī; un excelent om de salon și un convorbitor cu vorba strălucitoare și incisivă, caustică, crudă; un prieten sigur și fără pretenții îndatoritor și plin de iertare ca în zilele de sărăcie și obscuritate, un frate bun cu cei maî umili din neamul său, spre cari se coboria adese ori necu-

noscut, și vădindu-se de o dată prin darul domnesc, împărătesc al dreptății și facerii de bine; un înțelegător al celor mai înalte ideale, în stare să fie, pentru apărarea lor, pieptul înaintea dușmanilor; un vrednic campion al țerii, a cărei demnitate a exprimat-o în cuvinte de mândrie ce nu se pot uita. Aceasta pentru ceilalți: prietenii, oropsiții și patria, cărora li-a dat — cu ajutorul altora, dar *cu riscul lui* — situații și onoruri, mica proprietate rurală, pământurile mănăstirești, o armată, — și o *conștiință de mândrie pe care n'o avea*. Iar el pentru el a fost rău, fără îngrijire și cruțare, cam leneș și terfelindu-se în vicii¹, de la care porniau exemplul rău pentru alții, iar pentru dînsul neorînduială, nemulțămire și bătrîneță precoce. Într'un cuvînt, un boier moldovean al timpului său, cu însușirile și păcatele tipului —, cu o loialitate simplă însă și o mărinimie fără răbuș, care erau numai ale lui.

Pentru ce-a făcut el, bine și rău, țara, cufundată încă în incultură, a rămas nepăsătoare, afară de țeranul care a primit pămînt și a binecuvîntat numele celui ce i-l dăduse cu primejdia tronului său. Partidelor și individualităților nu li convenia: fiindcă era prea original, prea stăpîn pe cei întrebuițați de dînsul, prea incalculabil și prea *jsnant*. După o lungă campanie de nepotolită ură, *toți* oamenii marcanți ai țerii, cari nu puteau să încapă de dînsul,

¹ E o datorie de onestitate să păstrezi neschimbat tot ce ai scris: astăzi însă anumite mărturisiri explică într'un chip care nu se poate da încă publicității și acea legătură neîngăduită pe care cu atîta farisaism au exploatat-o și împotriva memoriei lui Vodă-Cuza dușmanii săi neîmpăcați.

l-a răsturnat, pe o cale ce a pătat un număr de ofițeri, cari s'a făcut vinovați de trădare.

El s'a dus. A lăsat tronul și a lăsat și petrecerile. A pornit în largul lumii străine, sprijinit pe desăvârșita iertare a sufletului nobil ce fusese mai sîngeros jignit de rătăcirile sale. Acest singur suflet l a iertat ; el a iertat pe toți. A murit răpede, poate de greșelile sale, poate de dor. L-a îngropat cu multă pompă într'un colț de țară, la Ruginoasa, unde stă acuma, mi se pare, un arendaș evreu. Apoi l-a uitat.

Doar cîte un credincios a mai plîns pentru dînsul lacrimi de amărăciune răsbunătoare, care nu plac morților. Dăunăzi un bătrîn istoric, d. Xenopol, i-a consacrat o carte slabă, în care lipsește mai ales, în locul laudei raționaliste, o caldă suflare de simpatie înțelegătoare. Totuși cartea a fost cetită cu interes, și un comitet s'a înjghebat la Iași pentru ridicarea statuii lui Cuza.

Cea mai bună statuie, aceia pe care ar fi primit-o el, ar fi un pios monument, fără parade pretențioase, pe singuratecul său mormînt, păzit de acum înaintea de orice profanare, o rugăciune trainică în colțul de umbră unde el a voit să se coboare. Dar nu !, acesta ar fi pentru dînsul, și sînt și oameni cari voiesc ca marea statuie impunătoare a lui Cuza-Vodă să fie pentru dînșii pentru setea lor de cîrmuire, pentru speranțele lor și pentru amenințările pe care le mîriie spre înălțimi unde asemenea zgomote nu pătrund.

Și așiftătorii de turburări n'aŭ nemerit la mormîntul care li trebuie. Omul care, cu o desăvârșită resig-

nare, a înțeles să clădească, pe piatra morții sale politice, edificiul viitor al patriei, nu e dintre strigoii ce se cheamă prin urite farmece, ca să facă rău¹.

9 Novembre 1903.

¹ Astăzi neamul nostru întreg, prin cei mici și mulți ai săi și prin cei de departe neliberi, a risipit toată negură a patimilor politice; el a scăpat încă odată pe Cuza-Vodă de dușmanii săi, ajunși și dușmanii urmașului său, din ace'eași motive; el vede în Statuia lui Vodă-Cuza așezată în Piața Unirii din Iași plata unei vechi datorii de recunoștință și un îndemn către viitorul de energie și demnitate pe care îl dorește.

XXII.

O LACRIMĂ PENTRU GEORGE POPOVICI.

Acuma două săptămîni aveam bucuria de a vedea în casa mea pe George Popovicî. Era bucuria prietenului care-și revede prietenul și bucuria pe care o simți totdeauna la desfășurarea unei inteligențe așa de puternice, de largi și de fine, cum era inteligența lui. *Era*, căci acum nu mai este. Aflarăm pe rînd moartea aceluî care plecase de lîngă noi plin de o așa de puternică viață a minții luminoase și a frumosului trup de viteaz, de cavalier mîndru, apoi moartea silnică, moartea prin otravă, într'un otel oarecare, moartea în chinuri și fără o față iubită, fără o față cunoscută lîngă dînsul. Aflarăm și pentru ce a făcut jertfa vieții sale scumpe: pentru ca să nu aibă rușinea de a nu putea plăti o datorie pe care n'o făcuse pentru dînsul, ci pentru viitorul poporului nostru din Bucovina, căruia i-a fost lumina cea mai curată și călăuzul cel mai chemat. Ieri, Vineri, am primit din Cernăuți, unde întrebasesm, această știre scurtă: «S'a înmormîntat astăzi». Sînt acum ceasuri de cînd zace supt pămînt, și niciodată n'o să mai văd ochii blînzî, zîmbetul bun, mîna lui n'o să se mai razime pe umărul mieu, și în nopțile lungi de

iarnă, cînd te simți mai singuratec, nu voiú mai auzi niciodată glasul lui cald și tînăr, vorbind cu aceeași măiestrie, cu același simț ales pentru adevăr și frumos, cu aceeași bogăție ușoară despre lucruri și despre oameni cari-î erau cunoscuți, așa de intim și așa de adînc. Numaî cine n'a trăit o grea viață de luptă, în care toate gîndurile îți sînt prefăcute, toate sentimentele cele mai bune tălmăcite în rău în care zilnic vezi plecînd un prieten mai fricos sau mai iubitor de sine și te înfiorî cîte odată de cît gol este împrejurul tău și al idealului pe altarul căruia slujești, numaî cine n'a fost ofensat și batjocurit, prigoni și urmărit pentru acel puțin bine ce este în sufletul său, numaî acela nu va înțelege nemărgenita durere ce simt acum cînd scriu cu lacrimi încete pomenirea bunului mieu prieten George Popovici. Mi se pare așa: că aceasta e ultima scrisoare pe care i-o scriu, o scrisoare la care nu mai poate răspunde sufletul lui frumos și deplin, pe care nu mai știu unde să-l caut.

*

Să ajung eu să-î spun viața pentru ca s'o știe acei cari vor ceti aceste rînduri ca orice altă pagină de biografie, ca un necrolog de toate zilele...

Prietenul nostru săvîrșit din viață era fiul părintelui Eusebiu Popovici, cleric și profesor la Universitatea din Cernăuți. Între cîți preoți au urmat cursurile Facultății de teologie bucovinene nu este unul singur care să nu pomenească cu evlavie numele acestui venerabil bătrîn, care e pentru dînșii și pentru oricine-l cunoaște un sfînt, un sfînt al științei și al Bisericii sale și care e acum și mucenicul

fără mîngiere al celei mai mari dureri ce o poate suferi pe lume un suflet omenesc. În casa acestui mare învățat, acestui devotat învățător al școlarilor săi iubiți, acestui Român bun și harnic și acestui om de o superioară valoare morală — numai bunătate și jertfă — George Popovici a primit o creștere asemenea cu aceia ce se dădea în cele mai nobile timpuri ale antichității.

Cu puterea lui de cugetare, frumosul student voinic — căci Popovici era însăși icoana celei mai puternice frumuseți bărbătești, — a mîntuit jucîndu-se Facultatea de drept, pe care a urmat-o, nu în Cernăuți, unde e slabă, ci în centre mari ale științei germane din Austria, în Innsbruck și Viena. Zîmbia vorbind de acele zile de școală cînd profesorii rămîneau uimiți de cunoștințele ce avea studentul care nu părea capabil de atenție și de sirguintă. A trecut în chip strălucit doctoratul.

Carierea funcțiilor, a unei advocături răsplătitoare îi stătea deschisă. El însă voia altceva. Coborîtor al țeranului român din Bucovina, fiu de preot român bucovinean, el îmbrățișă cu o caldă iubire pe acest purtător, pururea jertfit, al conștiinței noastre naționale din pămîntul lui Ștefan-cel-Mare, supus străinilor. Dorința lui era să fie deputatul țeranilor. S'a dus între ei, li-a vorbit în graiul lor, ca un învățat frate mai tînăr, i-a unit așa de mult în suflet cu dînsul, încît dăunăzi la Putna, după ce el își părăsise țara de naștere, unde venia acum numai ca un oaspete al serbărilor pentru Ștefan-cel-Mare, țeranii adunăți în preajma mormîntului sfînt purtau pe pieptul lor cinstit chipul deputatului de odinioară, pe care

nu-l uitaseră și pe care acum îl vor fi plîngînd ca pe un binefăcător și un consîngean în căsuțele lor din muntele Cîmpulungului.

Popovicî a fost ales cu o mare majoritate. În Camera din Viena el a ținut memorabile discursuri, predicînd o alipire către Austria a Romînilor din toate părțile, cari ar fi asigurați prin această alianță sinceră de peirea cu care-î amenință alte neamuri.

A doua oară, s'aû luat măsuri ca să nu mai fie ales. Om sărac, împovărat cu toate sarcinile ce-î puseseră pe umeri niște alegători de prin orașe cari nu înțelegeau să-și aibă degeaba deputatul la Viena, el nu putu să lupte cu presiunile și corupția, pornite din locuri ce erau în stare să-l răpuie. Peste cîteva luni, era în România, ca un învins și ca un pribeag fără nicio nădejde.

*

Aici — și atîția ar trebui să simtă cele mai strașnice muștrări de cuget, — aici el n'a fost înțeles, recunoscut și sprijinit, — ceia ce era cu atîta mai de nevoie, cu cît el însuși era cel mai îndatoritor față de alții și omul cel mai lipsit de grijă pentru sine, chiar pentru interesele de căpetenie ale vieții lui, pe care l-am cunoscut vre-odată. Văzîndu-l că nu se înfățișează și nu-și face loc dînd în lături atîția netrebnicî și nemernicî cari nu meritaû locurile lor, toți l-aû uitat.

În orice parte, el ar fi fost un factor neobișnuit, prin nobleța lui desăvîrșită, prin bogăția culturii sale te-meinice, prin frumuseța elocvenței sale — de care ni-a dat dovadă, vorbind odată românește la Ateueu —, prin experiența lui politică și legăturile ce păstrase

în Austria și care s'au văzut acum la moartea lui neașteptată, când cuvintele cele mai pioase și mai înțeleghătoare au venit de acolo. Dar pentru ca să facă politică în România i-ar fi trebuit o mlădiere morală, un despreț pentru credința față de principii și de oameni, o îndrăzneală în afirmarea însușirilor sale, — pe care nu le avea. Pușiniș săi prietenii știu însă ce bine și ce aspru judeca el acele partide ale noastre, care au crezut cu toatele că n'au nevoie de un om ca dînsul.

Odată scrisese versuri de care zîmbia, însă fără dreptate, căci baladele, tipărite în «Convorbiri literare», ale lui «T. Robeanu» sînt mai frumoase decît cîntările atîtora cari, cu mai puțin talent și mai multă stăruință, sînt azi pentru oricine poeți recunoscuți ai neamului. Inspirația versurilor sale era cea istorică, și, prin cetiri neconținute, Popovici ajunsese cel mai bun cunoscător al vechii istorii moldovenești, iar în cunoașterea dreptului nostru de odinioară, el era singurul.

A tipărit însă puțin: în «Convorbiri literare» și în «Prinosul D. A. Sturdza», chiar în cite un ziar, Trată puncte speciale din trecutul Moldovei și așezămintelor ei, dar, în marginile înguste ce-și impusesese, se grămădia un material nespuse de bogat și în mare parte cu totul nou, care dădea încredințarea că acel ce a scris puținele pagini ale memoriului e stăpîn desăvîrșit al întregului cîmp, pe o brazdă a căruia se oprise, adîncind-o. De curînd începuse a lucra la opera lui cea mare: Istoria dreptului român, și dăunază încă el spunea că vrea să rămîie în București toată vara pentru a lucra la cartea aceea pe care el n'a scris-o și multă vreme n'o va putea scrie

nimeni; o carte a cărei pierdere trebuie s'o deplîngem cu atît mai mult, cu cît ea era întregă, ca idei conducătoare și ca amănuntele cele mai mici, în gîndul și în notele sale, carte de maturitate deplină, definitivă și mănoasă pe care au nimicit-o urmările otrăvii.

Academia-l alesese membru corespondent, și trebuia să fi văzut cineva sîmbiala cu care el luă, în ședința trecută, un loc pe care atîția l-au compromis și-l compromis. Era vorba, — era dorința lui, și cu mult mai mult dorința noastră, — să fie profesorul de drept *romin* al Universității din București dar, cînd se cunoscuse această dorință, o mare furtună se stîrni împotriva lui, din toată dușmănia sufletelor neisprăvite și păcătoase: un Bucovinean făcu scandal în ziare, în ziarul «Conservatorul», acoperind de insulte pe acest om corect și bun, modest și delicat, care n'a jignit niciodată pe nimeni; o tabără întreagă se alcătui în Facultate pentru a-l opri intrarea. Noi știm cît de adînc l-a rănit acea insultă, pe al cărei făptaș îl știa și tocmai de aceia vedea că nu poate cere nicîo satisfacție și, față de împotrivirea acelor profesori de Universitate, neînțelegători și răi, știm cu cît desgust spunea că «nu mai ține astăzi la acea catedră».

*

Dacă a fost vre-odată o viață de om chinuită și jertfită pentru aleasa gingășie, pentru nemărgenita bunătate, pentru mărinimia superioară a sufletului regal care o stăpînia și nu putea să stăpînească și împrejurările unor vremuri nenorocite, a fost viața prietenului nostru George Popovici. Între învinșii

păcatelor noastre, între acei pe cari i-a ucis prostia și răutatea din acest neam, nu știu niciunul pe urma căruia să trebuiască atîtea lacrimi. A fost aur curat în calea acelor cari, împodobindu-se cu plumbul, l-au călcat în picioare.

Aceasta nu se va înțelege nici acum, cînd asasinatul s'a săvîrșit. Iar, cit despre noi, pușiniî lui prietenî, căroro n'a fost bine pe care să nu ni-l dorească, nici îndatorire pe care să nu ni-o ofere, rugîndu-se numai să nu-î mai vorbim de dînsa, — astfel mie mi-a revăzut stilul întregii istorii a Romînilor în limba germană și a stăruit hotărîtor ca numele lui să fie trecut supt tăcere —, noi nu vom putea scrie un rînd fără să vedem neconținut lîngă noi, peste hotarele morții, pe omul acela care s'ar fi bucurat mai mult de scrisul nostru, de munca și de izbînda noastră.

24 Iulie 1905.

XXIII.

JUBILEUL D-LUI P. PONI.

Dumineca trecută, fruntașii intelectuali ai Iașilor și câțiva represintanți ai societăților științifice din București — între ei bătrînul secretar al Academiei Române, d. D. A. Sturdza, — se adună la Iași pentru a serbatori jubileul de profesor și învățat al d-lui Petru Poni. Aă fost mulți de față, de și unii numai cu trupul; aă fost însă foarte mulți cari aă lipsit. Oricum, cu toate lipsurile și stîngăciile, a fost de sigur una din cele mai frumoase serbători culturale, din cele mai limpezii fapte bune, și, fiindcă d. Poni, fostul ministru, nu va mai fi, cum nici nu voiește să fie, un ministru, a fost și una din cele mai curate mulțămiri pe care le poate primi un om în vrîstă de la foștii săi școlari, de la toți aceia cărora li-a folosit sufletește prin activitatea sa, de la publicul științific al țerii lor.

D. Petru Poni a fost de două ori, scurtă vreme, Ministru al Instrucției Publice, demnitate pe care a primit-o fiindcă doria să aducă la îndeplinire un proiect de reformă a Învățămîntului. A fost ales multă vreme senator al Universității din Iași, până ce majoritatea profesorilor acelei Universități aă că

pătat, și au împărtășit-o prin votul lor și altora, încredințarea că d. I. Găvănescul, cunoscutul pedagog dulce, îi poate reprezenta mult mai bine. A vorbit însă foarte rar, și numai în chestie de învățămînt. Om politic, în înțelesul de om care se lăcomește după putere și o primește oricînd și prin orice mijloace, n'a fost niciodată, cu toate că a avut totdeauna o mare autoritate în clubul liberal din Iași.

D. Poni a scris și cărți de știință și cărți pentru școală. Academia Romîna, al cărei președinte a fost, a tipărit un întins studiu al său asupra petroliului, și specialiștii aduc cele mai mari laude acestui studiu, în care se adună un îndelungat șir de cercetări de amănunte. Școlarii din generația mea au avut în mîna cele două cărți de fizică și chimie ale d-lui Poni, și ei nu vor uita niciodată forma exterioară plăcută, tiparul îngrijit, împărțirea metodică și bogata ilustrație a acestor manuale, cu care puține puteau să se asemene, precum ei vor ținea minte totdeauna bielsugul acestor cărți, care li cădea cam greu, și scurtimea unui stil științific, care nu încărca, dar nu împodobia și nu ușura înțelegerea unor lucruri destul de grele. Dar de sigur era de vină și vechiul program, care voia să facă din copii niște specialiști în toate ramurile enciclopediei, și firea pedantă, neiertătoare și necruțătoare a multor profesori de pe vremuri, cari cereau cu atît mai mult, cu cît ei înșiși înțelegeau mai puțin.

O altă față din personalitatea d-lui Poni am cunoscut-o noi însă numai cînd am intrat în Universitate. Pe atunci erau foarte puțini studenți și încă

mai puține studente. Nu se pomenia pe atunci de împărțirea Facultății de litere în atâtea și atâtea secțiuni, care, alcătuite și îndreptate prost, trebuiau să ajungă a-și fi rivale și chiar dușmane. Nu numai că privirea studenților «de la litere» se întindea asupra tuturor ramurilor de studii cuprinse în Facultate, dar aveam un oarecare interes și pentru alte Facultăți. Ca niște tineri simpli și foarte aplecați spre admirație ce erem (unde mai sînt astăzi asemenea suflete de *ucenici* bunți, plini de sfială copilărească și de cuviință fiască!), cercetam adesea pe colegii din alte Facultăți despre profesorii lor, mai ales despre aceia ale căror nume le cetisem întâiu cu respect pe titlul cărților scrise de dînșii. Așteptam cu nerăbdare, cu bătaie de inimă, să-i vedem, și, în loc să scoatem ochii cu țigara, ca studenții de astăzi, «profesorilor străini»¹, ni făceam o cinste să ni descoperim capul înaintea lor.

Despre nimeni dintre învățătorii lor nu vorbeau «cei de la științe» ca despre «domnul Poni». Ciraci n'avea, lingușitorii nu puteau să-l încunjure, șireții nu puteau să-l înșele la examene, limbuții nu puteau să-l uimească; prin niciun mijloc nimeni nu putea să-l clinească de la dreptatea care-i împodobia sufletul. Mai erau ca d. Poni profesori cari nu lipsiau niciodată de la oara lor (puținii erau ceilalți — o timpuri! — cari făceau altfel), mai erau profesori cari-și amintiau și se opriau în chipul cel mai sever de la gluma prea tare, de la critica necuviincioasă, de la orice spontaneitate originală, greșind, de sigur, în această

¹ Din fericire o educație morală îngrijită a făcut ca aceste moravuri să fi dispărut astăzi cu totul. O spun cu o deosebire la curie.

din urmă privință; mai erau dascăli de aceștia cu fața senină, cu mersul încet, cu o înaltă demnitate impunătoare în toate mișcărilor și vorbele lor. Însă o dreptate așa de sigură, așa de *inexorabilă* ca la profesorul de fizică și chimie nu se mai afla la altul. Cunoscutul zîmbet rece și vestita exclamație «păcatele mele!» sublinia la examine orice încercare de șiretenie ca și orice dovadă de neștiință. Cine o pășia odată, pleca hotărît să nu mai încerce fără o pregătire deplină. Astfel se înălța în ochii studenților și profesorul, și materia lui, și știința însăși.

Învinșii de la examine vor fi avut poate năcaz, dar numai pe dinșii. Biruitorii plecau cu siguranța că nu li s'a dat nimic de pomană. Și unii și alții căpătau la începutul carierei lor încredințarea că munca sfîntă nu se poate înlătura, nici încunjura.

*

Și de sigur că prin această însușire a lui mai ales jubilarul de astăzi a strîns în juru-î acel public de oameni învățați cari-î mulțămiau aclamîndu-l, — prin această magistratură a profesoratului pe care a reprezentat-o. Va mai trece multă vreme pînă ce o serbare culturală de recunoștință va putea să plece de la acest sentiment.

22 Ianuar 1906.

XXIV.

JUBILEUL EPISCOPULUI POPEA.

La 17 Februar trecut unul din arhieriei bisericii ortodoxe din Ungaria a serbat una din acele aniversări înaintate pe care nu oricine are norocul să le ajungă și care dau celui ce se învrednicește de ele un prestigiu deosebit pe lângă acela pe care și l-aș știut câștiga, prin muncă spornică și prin purtări curate, prin iubire față de poporul lor în mulții ani ce au acuma în urmă. P. S. S. episcopul Nicolae Popea, al Caransebeșului, adevă al Banatului român de confesiune ortodoxă, a împlinit atunci cinzeci de ani de viață călugărească și optzeci de ani ai vrstei sale.

Un episcop de optzeci de ani, un episcop român de această vîrstă trăind în astfel de împrejurări cum sînt ale conaționalilor noștri din acele părți de peste munte se impune și prin singură această însușire a bătrîneței sale adînci și a situației sale înalte respectului tuturor. Dar episcopul Popea are și calități personale care-l înalță înaintea lumii românești sau — fiindcă nu avem o singură lume românească măcar în astfel de sentimente frumoase — *ar trebui* să-l înalțe înaintea Romînilor de pretutindeni.

Anume Prea Sfinția Sa reprezintă în Biserica ortodoxă din regatul unguresc cu toată desăvârșirea un vechi tip simpatic de cleric: «șagunistul». Iar, în timpul cînd nu mai găsim acolo scriitorii printre arhieriei noștri de amîndouă confesiunile, episcopul de Caransebeș e un om deprins cu lucrul literar, un om de o înaltă cultură, care a simțit încă din tinereță iubirea de știință și a înțeles că un popor nu se ține numai din materialitatea bunurilor, oricît de îmbielșugate, ale acestei lumi, ci și din pînea sufletească, prin care capătă conștiință de sine, încredere în viitorul său, mîndrie față de alte neamuri, simț pentru idealul care unește pe oameni mai presus de interesele și de patimile lor, trecătoare și nemernice, și-l fac să se poată păstra în mijlocul celor mai vrăjmașe vijelii și pornirilor celor mai îndirjite împotriva lui. Și, în sfîrșit, Romîni de oriunde, și nu printre cei din urmă și noi din Regat, trebuie să ni amintim cu acest prilej că Vlădica Nicolae din Caransebeș a fost ales membru al Academiei Romîne și că, aflînd această veste, și-a pus bătrînețele pe drum, a venit, spre spaima fricoșilor, în București, a cetit cu o vrednicie, cu un înalt simț al demnității sale care a impresionat pînă la lacrimi pe toți cei de față, cuvîntul său de deschidere înaintea regelui Carol, patron al culturii românești, care presida ședința de primire a venerabilului arhierie. Episcopii noștri erau de față la această neobișnuită serbare a cărturăriei, a Bisericii și a unității de cultură care ne leagă pe toți în amintirea trecutului și în pregătirea viitorului. Și de sigur a fost pentru orîșicine, pentru sufletul cel mai acrit și mai hîrșit, una din acele priveliști care nu se uită întîlnirea în aceiași

sală închinată științii noastre, scrisului nostru, limbii noastre, geniului neamului nostru a acestor bătrâni dintre cari doi erau purtătorii cîrjelor arhieresti din două mari Ținuturi, iar cel de-al treilea era însuși suveranul României libere. A fost mișcătoare și pomenirea din partea bătrînului episcop a Mitropolitului aceluia mare, mulțămită căruia Romîni ortodocși, «neuniți» din Ardeal și-au cîștigat neatîrnarea ierarhică față de străinii de aceiași lege și o alcătuire înțeleaptă care, pe departe, nu are numai o însemnătate bisericească, ci e încă un zid de cetate tras în jurul vieții națiunii noastre. Nimeni nu putea lăuda cu mai multă cunoștință, cu mai multă căldură, cu mai multă evlavie de ucenic, de fiu după suflet pe Andrei Șaguna, decît acela care a crescut în preajma lui, i-a primit învățăturile, i-a văzut viața de toate zilele, — ceia ce înseamnă și mai mult în pregătirea unei firii omenești de către alta — și i-a cules oarecum moștenirea de tradiții. După această cuvîntare, episcopul bănățean s'a îmbolnăvit și a stat cîtva timp în primejdie în București, ca și cum întîmplarea ar fi vrut să ni aducă dovada jertfei pe care o făcea bătrînul pornind la un drum așa de lung pentru a-și face datoria față de cartea românească și față de poporul căruia ea trebuie să caute totdeauna a-î sluji.

*

Activitatea literară și științifică a episcopului Popea începe încă de pe cînd era student la Cluj, prin participarea la silințele de literatură ale tinerilor romîni de la Universitatea din acel loc. Tocmai peste vre-o douăzeci de ani, studentul de odinioară, care a mai mers la Pesta și chiar la Viena, dă o lucrare însem-

nată, Istoria «vechii Mitropolii ortodoxe române a Transilvaniei, suprimarea și restaurarea ei». Această carte din 1870 nu mai are pentru noi prețul pe care l-a avut pentru contemporani: și ortografia, și limba noastră, și informația științifică, și punctul de vedere — pe care, din fericire, și clerul tânăr, de amîndouă confesiunile, îl are cu mult mai larg, cu mult mai puțin aplecat spre dușmănia pentru Papa și *filioque* sau contra lui *filioque* și a Papei, în mijlocul unui biet neam primejduit și abia atins de cultură —, nimic decî din acestea nu mai sînt astăzi ca atunci. Dar oricine va lua în mînă această scriere întinsă și «contra-critica» merită să o apere, va căpăta impresia că are a face cu un cercetător îngrijit, cu un om într'adevăr cult, cu un cleric ce-și impune seninătate și cuviință chiar atunci cînd are să se învingă cu greutate pe sine însuși.

Nu va fi cu putință să scrie cineva despre Șaguna fără să iea ca basă mărturisirile și actele pe care Veniaminul lui le-a răspîndit supt mai multe forme, dar mai ales în *Memorialul* din 1889. A urmări însă viața lui Șaguna e a te strămuta în mijlocul întregii activități de crîșă a Romînimii din Ungaria după anul 1848. Academia Romîna ar putea să iea asupra-și continuarea acestei publicații, care s'a oprit la vol. I, cu toate că autorul are de sigur toate materialele pregătite, ca unul ce a copiat cea mai mare parte din archiva învățătorului său.

Acesta ar fi un frumos dar pentru știință și ar aminti aniversara de optzeci de ani a episcopului Popea în acel chip care l-ar mișca mai mult și pe venerabilul jubilar.

26 Februar 1906.

XXV.

UN SCRITOR NECUNOSCUȚ : MIHAIL TELIMAN.

Ce slabe erau până ieri legăturile dintre Romîni și deosebitelor Ținuturi! Pe cînd în Cernăuți abia dacă pătrundea în casele românești cîte o carte de-a scriitorilor noștri celor mai buni, pe cînd nu se simțea nicio nevoie de o librărie românească, ce nu s'a întemeiat acolo, în haosul limbilor și veneticilor, nici până acum, cu toate că mica Suceava are astăzi una, — în acest timp deci, nimic din scrisul bucovinean, răspîndit prin ziarele de acolo, nu ajungea până la noi, unde, de alminterea, nimeni n'avea gîndul că s'ar cuveni să-l trimeată. Parcă nici n'ar fi fost timpurile cînd Alecsandri era primit ca un tînăr zeu biruitor în casele și cercurile românești din Bucovina, cînd scriitorii moldoveni cari treceau dese ori de gîrlița Molnei se simțeau ca acasă la dînșii pe acest petec înstrăinat al pămîntului nostru; parcă n'ar fi trăit niciodată un Petrinò, tot așa de prețuit pentru cînturile sale în Moldova de dincoace și în acea Bucovină, Moldovă de dincolo, din care plecase. Parcă nici n'ar fi trăit Hurmuzăcheștii, Mol-

dovenii trecuți în Bucovina, cari, iubind două țeri românești, aveau o îndoită iubire pentru neamul nostru, întemeietor și împodobitor al amîndurora!

Prin anii 1880-90 abia dacă treziau oarecare luare-aminte la noi năzdrăvăniile prigonitoare ale cutărilor guvernatorilor al Bucovinei sau confiscările și ciopîrtirile, caraghioase prin desimea și neîndreptățirea lor, împotriva unora din ziarele noastre bucovinene, ale căror coloane albe pomeniau zi de zi o grosolană încătușare a cugetării. Incolo, despre oamenii de frunte, ca și despre împrejurările însemnate de acolo, nu se știa și nu se vorbea nimic.

De aceia în 1902 nu s'a găsit nimeni să scrie cîteva rînduri cu înțeles și simțire la vestea morții ziaristului și scriitorului Mihail Teliman, care se stînsese de oftica unei biete vieți sărace, umile, singuratece, cu rostul sfărîmat. Ce puteam noi ști despre frumusețile literare de mîna întâi care se perînda, abia ținute în samă și acolo, acasă, în foiletonul unei foi care nu ajungea aici decît în mîna cîtorva Bucovineni deșterați, ce-și mai aduceau aminte de obîrșia lor! Cele cîteva cuvinte de plîngere pe care le-au scris Bucovinenii înșii, au fost reproduse și la noi, tot așa cum se reproduce buletinul funebru al unei celebrități din Asia Răsăriteană. Și, firește atît.

Ba, o clipă, și bietul Teliman și-a avut norocul literar în România. «Convorbirile literare» din 1899 erau în cea mai desăvîrșită neînțelegere cu toată literatura tînăra din regat, pe care în ruptul capului nu voiau s'o recunoască. Scriitorilor celor noi din țară li s'au scos deci înainte, cu o deosebită bucurie, scriitorii de dincolo, unde se spunea că se află

adevăratul izvor al literaturii viitorului. Ca mărturie a fost adus și Teliman. El a fost înfățișat cu o schiță din cele mai slabe ale lui, o glumă cu privire la o greșală de tipar, și încă din acea schiță, pentru unitate, s'a scos partea de la început, nepotrivită, de sigur, cu cea din urmă, dar cu mult mai bine scrisă. S'a întâmplat că paginile reproduse mai cuprindeau și câte un cuvânt de întrebuintare locală, care la noi suna ciudat. Așa încît pentru acea bucată din «Moartea lui Dule» nimeni dintre cititorii pușinii ai «Convorbirilor» din 1899 n'a păstrat numele lui Teliman. Cîteva pagini în care s'ar fi vorbit cu căldură despre scrisul lui întreg ar fi fost neapărat cu mult mai folositoare decît o asemenea retipărire.

*

Tinerii bucovineni cari cetiau pe băncile școlilor schițele și atacurile, glumele și blestemele lui Teliman n'au uitat însă de dînsul. Acești tineri au astăzi merite însemnate față de cultura românească; ei au urmărit cu sîrguință și iubire toată literatura nouă a neamului lor din toate părțile; ei au izbutit să se adune în jurul unei nouă reviste românești pentru Bucovineni, unde orice scînteiere de talent e bine venită și ajutată. Pentru a dovedi, pe de o parte, că, în timpurile nouă chiar, Bucovinenii au totuși o literatură și pentru a zgudui încă odată pe amorții și adormiții, pe ghiftuiții și cocoțații de acolo, pentru a dezmetici pe năucii și a pedepsi pe vînzătorii, s'a pus la cale strîngerea într'un volum a celor mai bune din foiletoanele lui Teliman. D. G. Tofan, care se desvoltă ca spiritul conducător în noua generație bucovineană, a făcut acest lucru cu

hărnicie și cu gust și a pus înaintea scrierilor lui Teliman o notiță, foarte bine orînduită, foarte limpede scrisă, în care se vede puterea de a înțelege și de a caracteriza o epocă de cultură sau o individualitate literară.

Nu pot să-mi dau samă de felul cum va fi primit acest dar de către Bucovinenii inșiși; dacă ei, de la baron până la învățător și până la studentul sărac, se vor grăbi să iea cartea pentru a-și hrăni sufletul dintr'însa, dacă vor îndemna astfel la culegerea altui volum din schițele lui Teliman, ei vor dovedi, mai cu folos de cum încearcă s'o facă d. Tofan în prefața sa, că este în adevăr la Bucovinenii de astăzi acea iubire pentru cartea românească în care se recunoaște cea mai senină formă a dragostei de neam.

Dacă nu, constatările pe care le-am făcut de curînd, cu mai multă durere de cum aș simțit aceia cari le-aș cetit, se vor întări încă.

Cetind pe Teliman, nimeni nu va face o jertfă a timpului său. Din două, trei rînduri culese oriunde se desface îndată un om cu gînd adînc și cumpănit — asemenea, în mai mic, cu al lui Eminescu (și firile lor nu se asemănă numai întru aceasta), un cetitor cu stăruință al bunelor opere din literaturile străine, un înfocat iubitor al neamului său așa de nenorocit, un descoperitor fără silință al celor mai strălucitoare icoane, un umorist, un ironist cu totul nou ale căruia apropiere de idei, a cărui închipuire răsturnătoare a legăturilor obișnuite dintre lucruri, a cărui putere caustică, arzînd fulgerător, ar fi făcut cinste oricărei literaturi. Cu mai multă cunoaștere a ve-

chiului scris românesc, într'un mediu zilnic mai puțin înstrăinat, între prietenii și prețuitorii adevărați, nu se poate afirma în de ajuns că el s'ar fi ridicat până la mari înălțimi.

Așa cum a fost, el trebuie privit ca unul din acei mucenici ai sufletului lor puternic și neînduplecat, cari se împină la micile individualități etnice osîndite. Orice rînd al lui, orice scăpărătură a acestui mare duh vioiu ne interesează. Și cerem d-lui Tofan, cerem indirect Bucovinenilor, să caute și mai departe într'o zgură de prosă gazetărească unde sînt încă fără îndoială strălucitoare diamante.

9 April 1906.

XXVI.

UN EROU MODERN : HENRIC IBSEN.

Norvegia are un doliu literar *național* (în România nu se știe ce înseamnă aceasta : înseamnă că un neam întreg plînge ca pe un părinte, ca pe un frate, pe un bun prieten, de mult iubit, pe unul din tagma aceia a scriitorilor, care e întrebuițată la noi de Guverne pentru făcutul și împodobitul gazetelor, pentru cărți de ocazie, pentru îndeplinirea unor anumite funcțiuni de biuro). A murit Henric Ibsen. Era de mult bolnav bătrînul cu ochii pătrunzătorii supt ochelari, cu favoritele răsfirate ca barba unui viching, unui rege al Mării bătut de vîntul vrăjmaș, cu părul alb ridicat pe frunte în neorînduială ca aureola de zăpadă a unui sălbatec zeu de supt cenușiile ceruri ale Miazănoptii, cu gura tăiată ca de sabie, deslușită în rostul ei de energie neînfrîntă prin buza de sus rasă. Boala veche-l strămută pe mulți ani de zile în buna Italie caldă, care cruță pe omul plăpînd, înfășurîndu-l slăbiciunea în raze și flori. Apoi, mînat, parecă, de presimțirea sfîrșitului, el se întoarce la el acasă, în Cristiania norvegiană cu apa de leșie și aierul aspru. Are norocirea să vadă ceia ce dorise în tinereță : neatîrnarea țerii sale, desfăcută de acea

unire cu Suedia pe care patrioții norvegieni au privit-o totdeauna ca o umilință. Supt ochii lui obosiți a fluturat în sfârșit steagul leului nordic fără de lanțuri. Apoi, după această ultimă răsplată a silințelor sale, moartea cu ochii de ghiață a prins în giulgiul ei alb pe bătrîn și l-a lăsat, după o clipă de străbateră a lumilor, în cercurile veșnice ale lui Odin străbunul, ca pe un luptător tînăr și vînjos, care de la sine și-a luat locul la cupele de mied spumegător, lîngă marii războinici din toate timpurile, cari povestesc și cîntă, unul în auzul altuia, faptele mari săvîrșite de dînșii în viață pentru Norvegia oamenilor de fier.

Și e vrednic de această tovarășie a tuturor eroilor cari n'au rîvnit triumful, ci au iubit lupta, au iubit-o fără de margini și înainte de toate înțelegînd că ea este pentru viața morală ceia ce este tragerea aierului viu în plămîni pentru viața fizică. Un războinic cu arma totdeauna gata, un asaltator al idealului, un rîvnitor, nu prin visuri, ci prin faptă, nu prin șoaptă, ci prin strigăt, prin comandă, un închinător prin jertfa care suferă, — acela a fost Henric Ibsen. Vechii haiduci de Mare cari n'aveau altă odihnă decît aceia pe care o legănau valurile, cari n'aveau alt sălaș decît pînza luntriî sau pînza cortului, cutreierătorii tuturor țermurilor, răscolitoriî tuturor neamurilor, aceia cari alegeau ca patrie libertatea și ca neam pe tovarășii de isprăvi, — aceia-l pot recunoaște, fără să scadă ei și fără a-l face pe dînsul să scadă. Niciodată un om n'a făcut parte mai mult din poporul său, cu tot trecutul acestuia, decît bătrînul demon al cugetării moderne care s'a stîns în depărtata Capitală nordică.

A fost poet? Da, în tinerețã a scris versuri, care alcãtuiau bucãți lirice scurte, sau lungi, foarte lungi drame istorice sau fantastice, *Comedia iubirii*, *Brand*, *Peer* (Petru) *Gynt*. A fost lãudat pentru cã prin el limba norvegianã a cãpãtat, cu sila, frãmintatã de vînjoasa mînã a uriașului, o formã nouã, de încã mai mare energie. A fost un dramaturg? Da, a scris acele drame ale *vichingilor* vechi și ale noilor rãtãciți pe lumea fãrã minuni și fãrã farmec. A scris apoi, în al doilea avînt al sufletului sãu, acel care a ținut pãnã la urmã, drame moderne, într'un stil scurt, smuncit, chinuit, de prosã puternicã și neobișnuitã. În ele a discutat, cu o îndrãznealã, o lipsã de cruțare unicã, pentru orice și oricine, viața omului în toate legãturile cu ai sãi, în familie și în societate și, iarãși, în legãturã cu idealul moral, cu legea de fier a *necesitãții* morale, înaintea cãreia își ard toate averile și fericirea aceia cari sînt eroii sãi.

Firește cã bucãțile lui în versuri sînt poezii, cã scrierile lui pentru teatru sînt drame, care s'au și re-pesentat în fața salelor europene, pe rînd înduioșate, zguduite sau aprinse de minie față de noutatea cugetãrii revoluționare a acestui om. Dar el n'a cîntat niciodatã frumusețile naturii pentru ele însele, mișcãrile sufletului omenesc pentru durerea, dorul sau duioșia ce se cuprinde în ele. Și, iarãși, el n'a pregãtit în dramele sale *efecte*, n'a fãcut din ele alcãtuirii meșteșugite, n'a urmãrit scopul de a covîrși prin potriviri dibace sufletul ascultãtorilor. Pe de altã parte, el n'a înfãțișat patimile omenești pentru plãcerea ce ar fi avut de a cerceta și desluși, de a înfãțișa expresiv și puternic aceste fapte. Și el ar fi putut spune, în alt înțeles: «ce-mi este mie Hecuba»,

— bătrîna regină care a pierdut pe toţi ai săi şi care rătăceşte prin lumea străinilor, învinsă, roabă, sfărîmată? Lui îi era în adevăr, nu de durerea sa de fericirea omenească în sine, privită naiv saŭ lămurită cu artă; lui îi era de altceva: de motivele durerii, de ţinta spre care se îndreaptă omul stăpînit de dînsa şi care trebuie să fie şi înviorat, înnoit de crisele ei.

Na fost decî un Sardou, meseriaş mare al teatrului, n'a fost un Cossa, trezitor al vieţii trecute, n'a fost un Sudermann, ale căruî drame, înaintea de toate *reale*, trăite, să se poată tălmăci într'un fel şi în altul. Şi, în lumî mai apropiate de a sa, n'a fost nici ca un Gerhard Hauptmann, căutînd durerea mulţimilor saŭ durerea fiecăruia pentru a i da un glas nou, nici ca un Alexandre Dumas fiul, expert de morală a unei societăţi îmbătrînite. El era, el se privia însuşi ca întăia căpetenie, menită tuturor urletelor şi tuturor săgeţilor, a celei mai înaintate cete de luptători pentru prefacerea lumii întregi după norme de adevăr şi de dreptate, de cea mai deplină şi nemiloasă stăpînire a dreptăţii şi a adevărului.

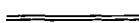
Revoluţiile care dau o altă înfăţişare societăţilor nu-i ziceau nimic; partidele răsbunării şi prefacerii nu-l mişcau. Sămăna cu Tolstoî în această privinţă şi, ca şi el, aştepta totul numai de la prefacerea *înlauntru* a fiecăruî om din societăţile noastre năpădite de tot felul de datine, împiedecate de deprinderea tuturor concesiilor şi compromisurilor, stăpînite de vechi stafii răufăcătoare, ca acea corabie, cîntată de dînsul, care-şi ducea pe scîndurî, tot mai departe, morţii.

Dar, pe cînd Tolstoi cere omului numai să iubească după propovedania frățească a legii creștine, să iubească și să se roage, Ibsen are ochii numai asupra pămîntului, și acesta-l pare un cîmp de luptă pentru desăvîrșirea erei de libertate. Va fi ea vre-odată ajunsă în adevăr? El nu credea. Dar, și atunci, el nu putea să înțeleagă seninătatea odihnei sau a muncii mulțămite, ci lupte nouă erau prevăzute pentru altă formă, și mai înaltă, a libertății sufletului oamenilor. Libertatea, în ea se adună toate însușirile: de la ea pleacă, firește, de sine, acea *dreptate* căreia i se închinau în rîndul întăiū frații de gîndire ai săi, radicalul creștin Carlyle și Multatuli, anarhistul fără Dumnezeu.

*

Și de aceia nu-l putem vedea după moarte în Pantheonul creștin al mînilor încrucișate pe piepturi, al ochilor ridicați spre lumină, ci în pîgina Walhala a celor cari urăsc mai mult pacea decît înfrîngerea însăși, fiindcă și din înfrîngere și din robia brațelor sufletul își hrănește libertatea.

21 Maiu 1906.

XXVII.

UN POET DIN VREMILE NEHOTĂRITE: N. NICOLEANU.

D. G. Bogdan-Duică dă în culegerea de autori mai vechi, de «clasicî» a «Minervei» o ediție-model, după cari vor trebui să se iea de acum înainte și ceilalți cari fac astfel de publicații pentru Casa de editură bucureșteană. Într'un singur volum se cuprinde, pe lângă multe pagini de informație literară, întreaga operă a lui Cîrlova și a lui N. Nicolescu, precum și bucăți alese din scrierile lui Stamatî Basarabeanul.

Despre Cîrlova a mai fost vorba aici, cu prilejul studiului pe care i l a închinat d. I. Rațiu, și cele mai bune lămuriri asupra lui rămîn acelea pe care le-a dat tot d. Bogdan-Duică în această revistă. Despre Stamatî va fi vorba într'un număr viitor. Să încercăm astăzi a statornici chipul de scriitor al lui Nicolescu.

Acesta e, printre scriitorii de acum jumătate de veac, cari nu se mai cetesc de nimeni, unul cu o mai bună reputație. Ni amintim cu milă de viața

lui zvînturată, pe rînd băiețaș oploșit la o Episcopie unde se mîncea puțin supt un Vlădică zgîrcit, apoi dascăl de franțuzește pe la casele oamenilor cu dare de mîină, mai pe urmă student în Paris, pe socoteala nu știu cui, după aceasta, în curs numai de șapte ani (1861-8), revisor financiar rătăcitor al rolurilor de plată ale contribuabililor, director de liceu și de internat în Iași; pentru oda ce închină răsturnătorilor lui Cuza-Vodă, el e făcut apoi de oameni d'n Februar, cîrmuitorii cei noi ai țerii: revisor școlar, funcționar la Ministeriul de Instrucție, secretar la archive. Nu se uită așa de ușor ca versurile lui soarta grozavă a nebuniei care atinse la începutul anului 1868 pe acest tînăr care abia trecuse de treizeci de ani, ori întunerecul desăvîrșit al zilelor sale din urmă. Rămîne înfipt în minte și chipul său neobișnuit, de romantic luptător: părul zburlit în șuvițe revoltate de-asupra înnaltei frunții albe, privirea cam nehotărîtă și tulbure de visător care nu se încrede în el, șfichiurile zburdalnice ale mustăților și barbișonului său după moda lui Napoleon al III-lea. Din scrierile sale au rămas anume avînturi de mînie, bogată în frase retorice, anume porniri de indignare, anume gesturi de răspingere neiertătoare a ticăloșiilor și slăbiciunilor omenești. Tînăr, frumos, nenorocit, pletos, purtîndu-și cravata ca un steag, gata să fulgere împotriva «tiraniei», împotriva «lașității», a «trădării», a «corupției», — așa se înfățișează el înaintea noastră. Cu toate multele schimbări săvîrșite din vremea lui până astăzi, cu toată raritatea scrierilor sale puține, cu toată deprinderea altor cetiri stăpînitore, ceva din el a trăit, încunjurat de cearcănul de lumină cu care iubirea oamenilor încunjură totdeauna fruntea

celor ce au pătitit și n'au ajuns să stăpânească vreodată, celor ce au murit ducînd cu dînșii talantul pe care n'au putut să-l facă a rodi pe lume așa cum s'ar fi cuvenit.

El se zicea Craiovean, și într'una din bucățile sale a pus alături cele trei Capitale pe care le-au avut Romîniî de dincoace, alegînd din ele Craiova, care ar vorbi mai mult sufletului său prin biruitoarele amintiri ale copilăriei și tinereței. Aiurea el spune deslușit că «a văzut lumina zilei, a scos primul său suspin»

Ling'a Oltului măreață, iute, falnică șoptire.

Un Ardelean, însă, profesorul Țircă (ce se scria Circa), asigură că ar fi copilărit cu cel ce era să fie poetul Nicoleanu, pe vremea cînd acesta era numai Neagoe băiatul lui Tomoșoiu, țeran din Cernat, unul dintre cele șapte sate ale Săcelelor din marginea de munte a Brașovului. Ar fi trecut cu ai lui, la vrîsta de treisprezece ani numai, pentru a hoinări prin țară, până ce nemeri într'o chilie de la Buzău, unde alt fecior de Mocan, al lui Perșoiu, ajunsese Vlădică, — Filoteiū cel cu punga legată strîns la gură. Numai pe urmă, profesorul Caloianu l-ar fi luat cu dînsul la Craiova, unde era școala cea bună a lui Ioan Maiorescu.

Pare că aceste știri sînt cu totul vrednice de crezare. Nimic ardelenesc n'a rămas totuși în sufletul pribeagului din satul Mocanilor. Nicoleanu scriitorul nu amintește prin nimic pe Tomoșoiu cel de acasă. Abia dacă e vre-o legătură între dînsul și viața românească de dincoace de munte chiar. A trăit la o

parte, ferit de oameni; a trăit puțin. Întimplarea cîte unei slujbe-l ducea doar prin Roman, und se scîrbia vîzînd în undele Moldovei albastre ce a dat numele unei țeri, în locul voinicilor și frumoaselor de odinioară, pe

Jidoavca nerușinată și cu Jidovul murdar.

Tot acestor călătorii de funcționar li datorește el și șederea în Iași, unde avu norocul să fie unul dintre cei d'întăiu scriitorii ce se strînsesă în jurul steagului «Junimii». Întipărirea ce a purtat-o el totdeauna a fost însă aceia a literaturii franceze din anii 1850: o primise cetînd mult în țară și trăind cîțva timp în mediul Parisului, de unde s'a întors așa cum era să rămîie toată viața. A tradus ceva din Musset; în cutare bucată se vede limpede imitația vestitului sonet al lui Arvers; e și ceva din Lamartine în unele bucăți ale lui mai senine, ca acelea pe care le închinasă lui Cîmpineanu sau fraților Golești. Dar Musset îl stăpînește mai mult, și anume prin partea de vehemență în aruncarea cuvintelor abstracte, de vijelioasă luptă cu entitățile metafisice. «Geniu», «mormînt», «sărăcie», «bogăție», «libertate», «tiranie», «iubire», «voluptate», «speranță», «proscris» sînt cuvintele cu care el se joacă mai bucuros, în lungi versuri de cele mai multe ori șterse, rare ori aprinse de un foc ce se stinge îndată în ghețurile abstracției incolore și insipide. Morți înainte de vreme:

A candelii lucire d'odată tremură,
Iar dulcea creatură tăcu și expiră,

iubirii sfărîmate de trădare, desfășurarea obrăzniciei ce întovărășește puterea și bogăția nemeritată, cam acestea sînt temele sale.

Ar mai merge încă dacă Nicoleanu — care punea de alminterea foarte puțin temeiū pe scrierile sale și pe chemarea care-l îndemna la ele —, dacă tînărul romantic de moda francesă ar avea o limbă bogată, vînjoasă, nouă. Din nenorocire însă, e jargonul acela boieresc, curățit, frizat și parfumat, adus în acea vreme de o strivitoare înrîurire francesă, care ne făcea să ne rușinăm de tot ce e mai vioiū, mai adevărat și mai frumos în graiul pe care-l vorbesc milioane de oameni cu suflete răspicate și focoase. Se mai adaugă în sfîrșit și un simț foarte slab al armoniei care nu-l împiedecă de a schilodi foarte adese ori intonația firească a cuvintelor.

Astfel se înfățișează el în cărticica iscălită modest N. N., pe care o scotea la Iași în 1865 și în care turna la un loc, fără a ținea în seamă timpul, cîntece de tot vechi, de prin anii 1850, foarte slabe acestea, lingă altele, cu mai multă înțelegere a armoniei, cu o mai puternică suflare, care făceau să se prevadă în el un adevărat poet.

La 1866, cînd d. Hasdeū începe a scoate ziarul *Satirul*, al cărui colaborator se iscăliau cu pseudonime chinezești, sufletul lui Nicoleanu se desăvîrșise în foarte multe privinți. El era în stare acum să înțeleagă și greutatea și menirea cea mare a cîntecului. În notița sa despre o piesă proastă a lui Pantazi Ghica vezi un om de gust, în conferința sa de la Ateneū se desvăluie un deplin înțelegător al legăturilor neapărate ce trebuie să aibă arta cu societatea, atît în originile sale, cît și în acea înrîurire pe care, orîce-ar face, o va exercita asupra oamenilor. Păstrînd aceiași aplecare către satira omenească generală, fără privire la o anume vreme și la un

popor deosebit, rămânînd lipsit de comparații, de icoane, de coloare și de realitate, el dă, din Februar până în Iunie 1866, în paginile *Satirului*, singurele lui bucăți desăvîrșite, singurele care ar trebui puse înaintea altora decît istoricii literari: de la frumosul «În carnaval» până la Oda către biruitorii din Februar. Ici și colo e o putere eminesciană în unele versuri și îmbinări de versuri, deși, pentru a putea fi comparat cu Eminescu, i-ar fi trebuit lui Nicoleanu acele mari însușiri care sînt o cultură largă, multă cunoștință de oameni și locuri, vederea realităților, puterea de străbatere în adîncul temeiurilor lumii și meșteșugul ce se cere pentru a frămînta deplin o limbă pe care romanticul acesta de moda francesă o atinge numai ușor.

Cînd Nicoleanu-și perdu mințile, o întreagă viață părea că i se deschide încă înaintea, și cine știe ce roade de poezie ar fi putut el culege într'o maturitate de care nu i-a fost dat să aibă parte ¹.

25 Iunie 1906

¹ «Un strănepot al poetului Nicoleanu vine să confirme știrile r-lui din «Sămănătorul» de la 25 Octombrie, privitoare la nașterea, ce era aproape o taină, a acestui poet. Căci Nicoleanu, Neagoe Tomoșoiu cu adevăratul-i nume, s'a născut la 9 Mart 1833 în Cernatul Săcelelor, în casa unde astăzi e școala românească din Cernat (în țîrg, în fața bisericii celei mari, Sf. Adormire). Părinții lui: Ion Tomoșoiu și Paraschiva, născută Chițu, l-au avut ca al optulea copil, gemen cu Nicolae, mort curînd, și al cărui nume probabil că l-au luat fratele său Neagoe, mai tîrziu Nicoleanu. Părinții lui, oameni gospodari (un fiu, Gheorghe, era cel mai avut din toate Săcelele), l-au dus la carte, la seminariul ce era alipit pe lângă episcopia din Buzău, în 1846, de unde în 1849 plecă la Craiova, condus de profesorul Vasile Caloianu».

XXVIII.

UN POET BASARABEAN: C. STAMATI.

I.

D. Bogdan-Duică dă numai o parte din opera, foarte întinsă și foarte neegală, a poetului basarabean C. Stamati. Ce a apucat să se tipărească și s'a păstrat deci din scrierile lui e, iarăși, numai o parte din manuscrisurile pe care acest om harnic, cu multă tragere de inimă și mult răgaz, le îngrămădisise pe încetul, într'o muncă literară de o jumătate de veac aproape. Stamati, care ni a lăsat șese sute de pagini de literatură amestecată, era mult mai bogat decât atîta.

Din multe puncte de vedere, această figură literară, care n'a fost pentru public tocmai vie niciodată și care a ajuns astăzi ștersă ca o foarte veche fotografie, e vrednică de luare aminte.

Nu atîta din punctul de vedere al vieții pe care a dus-o scriitorul. Despre această viață, fără schimbări și fără strălucire, de alminterea, se știe foarte puțin. Era nepotul Mitropolitului Iacob Stamati, care, luînd, în 1792, Scaunul arhipăstoresc al Moldovei, își chemase din Ardeal, din cercurile țerănimii de

acolo, un frate, din care făcu un Păharnic, și un văr-primare, pe care-l făcu să fie numit Vel Șătrar, Simion Stamati. Costachi, scriitorul, era fiul Păharnicului Toma, despre care, de alminterea, n'avem nici un fel de lămurire, și al unei femei din boierimea moldovenească.

A trăit un timp în vechea Moldovă, în prietenia feciorilor de boieri risipitori, bătauși și obraznici, fără niciun fel de înțelegere pentru învățătură, pe cari-i descrie într'un clasic dialog dintre cocoana-mamă și bietul dascăl pe plată mică, adăugînd că și el a auzit în tinereță așa ceva, «din tinda casei» tovarășului său de vrîstă, și, poate de petreceri.

În 1812, Rușii luară, ca o fărîmă din zdrențele turcești, Basarabia. Boierii avură voie să aleagă între pămîntul împărătesc și acela care se ținea încă de Turci. Cei mari se hotărîră, fără deosebire, pentru Moldova rămasă în vechile ei datine și pentru domnescul Scaun de stăpînire al Iașilor. Dintre cei mărunței, mulți aleseră însă noua Basarabie, bine rînduită, cu privilegiu și regulamente polițienești. Între aceia a fost și Păharnicul Toma, cunoscut numai prin fratele și fiul său. Îl oprise la stînga Prutului vre-o moșioară căpătată din bunăvoința mărinimoasă a fratelui Mitropolitul. Feciorul de țeran din Ardeal n'avea pentru pămîntul și rostul moldovenesc acea deosebită iubire care opria dincoace de apa despărțitoare pe atîția din urmașii adevăratei boierimii.

Costachi n'a mai făcut școală rusească. De sigur încă din Moldova știa atîta grecească, încît să poată copia, la întimplare, asămănările lui Omer, și atîta franțuzească, încît să poată ceti curent, cu înțelegere și simțire, pe noii poeți ai școlii romantice. La 1830

el făcu, până la iarmarocul din Folticenî, o călătorie moldovenească din care se alese cu credința că acea cultură a Apusului pe care, împreună cu cultul lui Napoleon, o atacău cu aprindere scriitorii ruși, a adus în Moldova numai atîta folos că a nimicit vechea evlavie și curăție și a creat un tineret de vorbe ușoare, de trufie multă și de fapte desfrîdate. În 1834 vestea morții soției sale, Tinca, îl află în Moldova, unde el cîntă, în *Străjerul taberei*, începutul oștirii nouă. Și în 1839 el a mers în Bucovina, unde alți Stamatești, poate niște rude, aveau moșie, la satul Stroeștilor. Aici a văzut Suceava și Putna, poate Cernăuți. A avut a face cu Ilie IIschi, neam de mazil, al cărui părinte iscălia lingă Șătrarul C. Stamatî din 1760-70, pe un Stîrcea și pe frații Hurmuzăchești, căpeteniile vieții românești, culturale și politice, din acești anî de crîsă a sufletelor. Prin Costachi Hurmuzachi a ajuns el, fost colaborator al *Albinei* lui Asachi, a tipări o poezie în *Dacia* lui Kogălniceanu, din 1840. În 1843 el publică la Iași *Povestea Pceștilor*, editată tot de Kogălniceanu.

De atunci n'a mai venit pe la noi. Trăia în Basarabia, unde o decorație, cu care e înfățișat în portrete, îi dăduse titlul de cavaler și unde prin 1850 era pameșcic, sub-prefect, pe la Hotin, credem. Era un burlac, fără copii, trăind mai mult pe la prietenî. Din cînd în cînd mai trimetea ceva pe la ziarele moldovenești din acești anî 1850. La 1863, manuscrisele sale ajunseră în stăpînirea lui I. M. Codrescu, proprietar al tipografiei «Buciumul Român», care începu o ediție, supt titlul de «Musa Românească», oprită la vol. I. Cartea se ceti puțin, dar în destul ca să facă pe autor, în 1866, membru basarabean al Aca-

demiei. Nu primi această cinste, care-l făcea să se teamă de prigoniri. În curînd se auzi că a murit, dar sfîrșitul său zăbovi pînă la 1870.

II.

Stamati era un foarte harnic cetitor, de cărți franceze firește, fiindcă nemțește nu pare să fi știut, și cercul unei cetiri românești era foarte îngust; cît despre literatura rusească, deși a tradus dintr'însa o schiță satirică, după Sincovschi, el pare s'o fi cunoscut foarte puțin numai. Cetînd, el lua condeiu în mînă și traducea sau prefăcea, fără să arăte autorul, — între altele, și fiindcă nu credea că încercările sale vor fi vre-odată tipărite. Întrebuința un grai liniștit, bătrîncios, dar plin de cuvinte pe atît de potrivite, pe cît de rare; une ori cite un vers bine încheșat scipește din mijlocul mării moarte a stihurilor îngîinate, ca o dîră de argint în plumbul topit :

Căci eternul suflet nu îmbătrînește ;

Sau :

Te văd în oglinda lacurilor line,
Și, suflînd zefirul, glasul tău îmi pare,

Ori, iarăși :

Și s'aude vîntul suspinînd din munte.

Așa a «imitat» — e cuvîntul întrebuințat de dînsul — după Lamartine (trei «Meditații»), după Hugo (măcar două bucăți), după Alfred de Vigny (p. 508 și urm. din «Musă» = «Grandeur et décadence», p. 256 și urm.), după La Fontaine (în multe din fa-

bulele sale, alcătuite după 1850), după Musset și Béranger și alții de sigur. Ba odată găsim două strofe din marele liric irlandez al iubirii, Moore, dar ne-deplin înțelese și apăsător tîlcuite, după vre-un tîlmăcitor frances.

Une ori, el își dădea osteneala, care nu era prea grea pentru dînsul, de a sorbi poezia străină în sufletul său, plin de vechi amintiri din viața moldovenească, din poveștile veșnice, din străvechi letopisește. Așa «Silful» lui Hugo ajunsese frumoasa legendă românească a «Zburătorului», din care se desfac versuri ca acestea :

Cînd fetele care fac clacă de furcă,

ce nu se pot întîmpina în originalul frances, și ceva mai departe :

Frații miei mai ageri s'aũ dus după soare,
Alții ce rămase, prin flori se culcară...
Văd că joacă morții cu lină săltare,
Și luna senină holbat îi privește...

De la o vreme, el îndrăzni să se încerce cu puterile sale chiar, fără a părăsi însă vechiul meșteșug al prefacerilor și potrivirilor, mărturisite numai în genere. Odată, inspirîndu-se din *Orientalele*, așa de pline de culoare, ale lui Hugo, el cîntă, într'o bucată aproape desăvîrșită, baia cucoanei moldovence. Altă dată, după străbaterea strofelor săltărețe ale lui Ariosto, din *Orlando furioso*, el începe a povesti în versuri fără silă și strînsoare despre Dragoș-Vodă, care

.... Umblă singur prin cetate :
Adinc întunec, tăcere mocnită,
Numai prin ferestre vijie vîntul,

despre desrobitorul Dochiei, ce merge cutezător prin
locuri unde

.... Liliiecî, stance, cucuveicî și buhne
Zburau ca un nour de-asupra cetății,

până ce apare iubita domnească :

Iată'obrajii rumeni ca bujorii proaspeți
Iată ochisorii plini de drăgănele,
Iată o guriță ca cireșa coaptă,
Ce ademeneste sărutarea dulce.
Iată coame negre chiar ca urșinicul
Îi invelesc pieptul, spatele și boiul,
Ce prin el vede chiar zăpadă albă ;
Iar statul ei gingaș ca molidul tinăr.

În alt ritm, și mai sprinten, el zice apoi despre
Vodă Bogdan tinerelul, cules și din romanele ver-
stificate ale Apusului și din cronică și din basm :

Lingă el șezu ;
Un bătrîn cu barba țapoșă, ciudată,
Cu ochi scinteiți,
Grebănos de spate, avînd cîngi și coadă,
Coarne și un băț.

cu meștere legăturii de vers ce arată cum

Pădurea vuieste iar lupul, în luncî,
Tremura urlînd,

Orî :

Clocotul stăpînește,
Din pămînt zbucesște
Dracu 'nfricoșat.

În alt rînd, Byron, cu alaiul său de blestemați și
pecetluiți de soartă fără milă, îi dă avîntul demonic
ce trebuie pentru a scrie «Păgînul și ficele sale»,

istoria unui bătrîn sălbatec ce s'a vîndut dracului, el și sufletele nevinovate de lîngă el.

Asemenea bucăți rămîn întregi, prin forma plină și vie, care cucerește sufletul, prin amestecul dibaciu al credințelor și închipuirilor noastre, prin atîtea note de adevăr prinse din lumea trecutului pe care acum o știe foarte bine cîntărețul.

Tot așa rămîn înțeleptele fabule, în care metru se rupe, se zbeguie, se adună iarăși ca în maestrul La Fontaine. Și chiar unele bucăți în prosă, pline și de putere și de învățăminte, ca descrierea ironică a Folticenilor sau evocarea înduioșată a Sucevei Voevozilor ce se mîntuie însă printr'o altă «imitație», foarte vădită, despre strălucirea pierdută a Romei Cesarilor¹. Altfel, elementul personal e de tot slab și abia tremură în versurile din 1834 pentru soția pierdută :

Une ori îmi pare că te văd umblind,
Îți aud și pașii, ce-î cunosc prea bine.

De și a murit abia la 1870, cu douăzeci de ani înaintea morții lui Stamatî era încheiată : fabulele aŭ fost ultima sa scriere, de sigur. El începuse ca un răsunset slab și grosolan al poeziei romantice franceze, cu care i se confunda sufletul, fără să o facă însă mai adevărată și mai felurită. O imbinare cu viața și firea sa se săvîrșesc apoi în baladele de fantazie glumeață sau de închipuire strașnică. Dacă ar fi trăit chiar în Moldova, între prietenii și înțele-

¹ Am să mulțămesc d-lui Em. Girleanu pentru comunicarea *Calendarului* pe 1854 (al *Buciumului Român*), în care se află, întreagă, bucata «Suceava» (p. 1 și urm.) și pentru a celui pe 1855, cu poesia *Stejarul singuratec* (p. 62 și urm.).

gătorii, el putea merge departe pe acest drum. În Basarabia, n'avea din ce-și hrăni verba. Când i-a venit apoi de peste Prut veștile că acolo prin imitarea limbii latine s'a născut o «linguă nouă», deosebită de graiul «slavo-român», de «idiomul vechiū rustic», el s'a simțit cu umilință un «autoriū popular», cu totul înapoiat: s'a mulțămît să scoată, în etimologii fantastice, din latinește până și «cinstea» («de la Spania *chiste*») și «slava» (de la «solvo»), și n'a mai cutezat a scrie pe înțelesul țeranilor și țirgoveților fără învățatură. Din această umilință a bătrînețelor sale i se trage deci încetarea scrisului, care, de și aproape fără urmări, nu e și fără însemnătate ¹.

2 Iu'ie 1906.

¹ Am dat o alegere din scrierile lui Stamatii în *Poezii Romine de supt stăpînire rusească*, Vălenii-de-Munte, 1910.

XXIX.

O PERSONALITATE CULTURALĂ DIN AR- DEAL: IOAN LĂPĚDATU.

(1844—1878).

«Asociația ardeleană» a tipărit din nou, pentru cetirea poporului, în două volume, îngrijite de d. Andrei Birseanu, «Nuvelele istorice» ale lui Ioan Lăpădatu, unul dintre cei mai buni profesori pe cari i-a avut buna școală românească înaltă a Brașovului. Cărțile vor pătrunde, de sigur; ele vor fi cetite cu plăcere, căci spun lămurit, limpede, foarte răspicat și cuminte, pe înțelesul oricui aproape, despre vechi lucruri românești pe care, puțin supus schimbărilor, cum a fost, poporul le înțelege, le prețuiește și e în stare a le iubi cu mult mai mult decât atîția dintre cărturarii foarte «moderni» din zilele noastre.

Și de acești cărturari și de alții, cari mai pot să-și aducă aminte de faptul că sîntem și noi un popor, cu adînci rădăcini în trecut și cu o puternică tendință firească de a ne întinde și desfășura în viitor, — n'a fost ținută în samă cituși de puțin această retipărire, care este pentru generația de astăzi ca o scoatere din mormînt. Cîți au avut chiar în mînă

«Nuvelele istorice», înnoite ca ortografie și tipar, nu vor fi mers prea departe în răsfoirea lor. Dacă e limba de astăzi — și o îngrijită, o mlădioasă limbă —, anumite semne ale unor timpuri cu totul șterse îi vor fi răspins: declamația sentimentală ce se întâmpină pe alocurea, dar, mai mult decât dinsa, năivitatea, nevinovăția pe care cătau pe atunci s'o dea scrierilor lor și autorii cu viața îndoielnică și cu gândul necurat și care pornia de la sine din sufletul iubitor, prietenos, gata la muncă și la jertfă, în cel mai înalt înțeles al cuvântului, al dascălului brașovean. Și, astăzi, rânjește cineva mai bucuros decât să fie văzut zîmbind părintește, și puținii sînt aceia cari să nu fie bucuroși de a fi crezuți mari bețivi, strașnici înșelători de femei, trădători și făcători de rele în cercul legăturilor lor de intimitate!

Lăpedatu n'a fost un om ambițios; el nu s'a gândit poate niciodată la prețuirea, la iubirea care-l încunjura, la sentimentele cu totul deosebite pe care le avea față de dînsul școlării săi, ce-și amintesc și astăzi cu duioșie de dînsul; el nu și-a dat samă de faptul că era mai bine pregătit decât cei mai mulți pentru sarcina de a fi un bun îndreptător, nu numai al școlii, ci și al culturii poporului nostru de peste munți. Cu gândul numai la o frumuseță artistică pe care o cunoștea din întinsele și feluritele lui cetiri, din îndelungata petrecere pe care a făcut-o în Franța și în Belgia, unde a luat și titlul de doctor, el nu-și ascundea slăbiciunea mijloacelor poetice pe care le avea la îndămină și, cu părere de rău, dar fără amărăciune, el se mărturisia ca o «mediocritate» foloșitoare într'un timp în care lipsia cu totul în Ținutul său ardelenesc talentele cele mari. Pentru noi însă,

cari avem perspectiva, el se înfățișează altfel, — nu numai ca un om simpatic, nu numai ca un harnic muncitor răpus la treizeci și patru de ani de o muncă fără preget și fără cruțare, nu numai ca un escelent om de școală, ci, mai ales, ca o figură interesantă prin înțelegerea nevoilor unei epoci nouă și prin deslușirea acestora cu predicăția învățătorului ca și cu exemplul scriitorului.

Generația de la 1848, cu puternica ei mândrie latină, cu idealul ei de mare libertate romană, dispăruse. Ce trebuia să tacă tinerii, dintre cari făcea parte și Lăpedatu, născut din părinți țeranii într'un sat din marginea Oltului, la 1844? Să repete cuvinte pe care nu le credeau, să scrie pe steag ideale pe care știau bine că nu le pot atinge, să încerce cu puterile scăzute de neîncredere ceia ce nu izbutise acelora ce închinaseră în serviciul aceleiași cause o convingere fanatică, din acelea care pot face minuni? Să îmbrace șarlatanește veșmintul care stă rău pe umerii epigonilor? Și, în același timp, să trăiască închiși în aerul specific ardelean, cam învechit fără a deschide ferestrele largi curenților nouă ce băteau de pe plaiurile «țerii»?

Mulți au și fost de această părere: să fim latinii, romanii, intransigenții, neîmpăcați; tot sau nimic: Roma sau Fofeldea! Alții și-au dat samă că acest popor nu mai poate folosi la nimic, și atunci s'au așezat frumușel lângă mesuța de birt, pe alba față de masă a căreia se tot înnoia halba de bere: ei au trecut astfel de la cele mai înalte neguri romantice în cele mai proaste adâncuri ale vieții de burtă-verde provincial.

Pe Lăpedatu l-aŭ scăpat de această soartă unele însușiri ale sufletului și unele împrejurări ale vieții. Avea prea mult bun simț pentru a rosti crezuri gigantice ca ale înaintașilor «cari, dincolo și dincoace de Carpați, aŭ luat giulgiul întins peste sicriul în care zăcea mortul, adecă poporul român». Dar avea prea multă mândrie, demnitate, simț de civilizație și iubire de neam pentru a putea îngădui viața celor mulțamiți cu băutura noastră cea de toate zilele. Se întâmplase apoi că el învățase în orașe latine, la un loc cu studenți din «țară», că-și căpătase catedra la Brașov, pe unde e mai largă pentru drumeți și pentru idei trecătoare muntelui.

Deci el avu totdeauna înaintea ochilor o *singură* literatură românească, o singură inspirație, un singur stil și o unică ortografie. Între Români dn «dincoace» și cei de «dincolo», el nu face nicio deosebire. Scrie la «Familia» d-lui Vulcan, dar și în «Traian», de la București, al d-lui Hasdeu. Se crede că a imitat în versurile sale, care n'aŭ nicio valoare originală, căci acest suflet cuminte și înțelegător n'avea nici putere, nici visiune, pe Murășanu; poate într'o parte mai mică de cum se bănuiește. Mult mai strâns se ține el însă de gingășia bogată în diminutive, de ușoara glumă de iubire a lui Alecsandri (v. d. ex. «Miri»), sau de pledoariile înfocate ale lui Grigore Alexandrescu (v. d. ex. «La Provedință»), ori de fantasia romantică a lui Bolintineanu, ba chiar de tînguirea socială a lui Boliac. De la «mielușeaua» și «floriceaua», de la «crinul plăpînd» la oda către «Provedință», de aici la umbrele Corvinilor din cetatea Inidorei, și în sfîrșit la orfanii, orfane, la «bol-

nava mamă», la «moșneagul sărac». Cînd încearcă ritmul popular în «Cucul» :

La umbră de fag ședeam
 Și la mindra mă gîndiam ;
 Dar un cuc, de-asupra mea.
 Tot cînta și prorocia :
 Cuce, ciți ani îmi vei da
 Până cînd m'oiu însura ?...

 Eū plîngeam, cucul zbură,

singura poezie a lui ce se poate citi cu plăcere —, e tot o înrîurire a lui Alecsandri.

Din viața ardeleană a anului 1848 el și-a scos drama «Tribunul», lupta între iubirea pentru o femeie și simțire pentru neam —, care cuprinde, pe lîngă un foarte frumos grai, și unele scene puternice¹. Dar, cînd începură la noi studiile istorice pe urma edițiilor și lucrărilor d-lui Hasdeu, ca și supt înrîurirea, astfel întărită, a publicatorilor de izvoare din anii '40, Bălcescu, Kogălniceanu, — încă odată scriitorul ardelean se inspiră din mișcarea literaturii de peste munți. În cele două ziare ce a scos între anii 1874 și 1878, «Orientul latin» și «Albina Carpaților», el a dat rost, mișcare și chiar oarecare culoare vieții trecute a neamului în țerile cu Domni de la Dunăre sau în Împărăția de păstorii aromîni a Balcanilor. «Nuvelele» acestea, din vremea lui Țepeș, a Asăneștilor, a Movileștilor, a luptelor pentru stăpînire date de Cantacuzin, vor rămînea de sigur.

¹ La un loc cu poeziile, ia «Încercări de literatură», Brașov, 1874.

Subiectul e foarte bine studiat, eroii vorbesc frumos româneşte, după datina vremii lor (Lăpedatu gîceşte așa de bine tonul, încît une ori ți se pare a ceti un vechi răvaș domnesc); ici și colo, ei se mișcă vioi.

Ar fi meritat un mai mare răsunset articolele de îndrumare pe care Lăpedatu le-a strîns în broșura din 1877 «Asupra situațiunii». Ele cuprind un întreg program de acțiune nouă care ar fi fost îndeplinit măcar în unele puncte dacă enunțătorul lui au s'ar fi stîns așa de răpede.

Lăpedatu crede că a venit acum epoca de gospodărie, de muncă, de îmbogățire, de consolidare și generalizare a conștiinței. Romîni să se ia pe urma Sașilor, să se facă meșteri, negustori, să cucerească orașele, să caute a se înțelege între sine, pentru scopuri mai înalte. Spre a deschide calea, cărturarii să lupte cu arma culturii. Să se culeagă, să se facă roditoare arta poporului, să se întrebuițeze adevărata limbă a celor mulți, să se scrie cărțile ce luminează. Să se închege societăți pentru dezvoltarea trupului și a minții. «Asociația» să-și întindă cercul de acțiune: să facă expoziții pentru națiune, să îndemne la scrisul cărților învățătoare. O întreagă operă de educație națională să înceapă astfel pentru «a pune în relief caracterul propriu, fisionomia bine marcată și originală», ce avem. Prin ea să se capete, în locul vechiului «servilism», pe care-l biciuiește, noua încredere în sine și avîntul ce trebuie pentru a birui.

*

În aceste credințe s'a încheiat viața lui Lăpedatu.

Ele sînt astăzi ale celor mai mulți scriitori și cugetători. Mine, ele vor fi atmosfera vieții noastre naționale. E vremea să îndreptăm un gînd pios către acela care le-a avut de mult și le-a spus, de și știa că puținîi îl vor ceti, înțelege și urmă.

9 Iulie 1906.

XXX.

UN ROMAN DE EMINESCU.

Era foarte frumos să se știe că Eminescu a scris șezeci de poezii «perfecte», — pe cari alții aveau însă toată voia să le găsească mai puțin «perfecte». Despre poetul însuși, se povestea acum cincisprezece ani, cînd studențimea se închina — mai mult sau mai puțin serios — în numele lui, că, atunci cînd geniala frunte-i răsăria din nou din haoticele neguri ale nebuniei, ar fi luat în mînă eleganta cărticică, ar fi privit-o lung ca o neplăcută amintire a vremurilor cînd avea și el dreptul la aceleași bucurii ca toți oamenii, și ar fi rupt-o în bucăți cu furia mulțămită a celui ce distruge un păcat. Înnainte de nenorocirea sa, el avea, fără îndoială, cu conștiința neobișnuitelor sale puteri, și credința că scrisele sale întrec cu mult literatura poetică a timpului, dar, ca un spirit mare ce era, nu vedea cele îndeplinite de dinsul decît în legătura, umbritoare, cu frumusețile pe care-și simția menirea de a le întrupa în cuvinte. Și în cele șezeci de bucăți «perfecte», el ar fi ales, ar fi înlăturat, și ar fi ales poate și înlăturat rău.

Însă poesia lui Eminescu n'a căzut din ceruri binefăcătoare în piatra neagră a unei solii dumnezeiești.

Cu strălucirea, bogăția, adîncimea și fermecătoarea ei taină, cu tragicele ei lupte interioare, cu credința, cu desnădejdea și supunerea ei, această operă superioară s'a înălțat din societatea pe care a resumat-o dacă n'a putut s'o stăpînească și s'o conducă. Poetul acesta nici n'a fost *numai* un poet, așa un poet naiv și copilăresc, — rămîind oricît voișii de mare, — care să fi vînat tablouri, senzații, sunete. Astfel de poeți se ivesc în vremi sigure și liniștite, la popoare cu o cultură orientată și armonioasă. El a fost, cel puțin în aceiași măsură, un cugetător, un luptător, un profet, — da un profet, ca profeții vechii Iudeie, biciuind și arzînd, de o parte, sfătuind și revelînd, de alta, în numele aceluiași Dumnezeu al înțelepciunii. Pricina curat sufletească a nebuniei sale nici n'a fost tragedia zilnică a celor ce se avîntă spre culmile scaldate în aur ale unei Frumuseți ce nu se poate atinge, și cad, cînd mai sus, cînd mai jos, pe ascuțiturile stîncii, ci zădărnicia luptei sale de cugetător într'o societate trîndavă și robită plăcerilor: puterile mari, care puteau revoluționa în afară, zăvorîte în lăuntru prin indiferența mediului de plumb, au distrus.

Așa fiind, Eminescu nu se poate înțelege ca un estetik al Franciei sau al Italiei secolului al XIX-lea, ca autorul, fără înțelegere omenească, socială, al propriei sale antologii, ca resumătorul sufletului său în șezeci de bucăți rimate. Un astfel de suflet, cald, comunicativ, războinic, a trebuit să se *răspîndească*. Și orice a rezultat din neconținută activitate a acestui suflet ales merită să fie cunoscut, — pentru însușirile ce neapărat trebuie să aibă, și pentru lumina ce aruncă

asupra unor lucrări mai desăvârșite ale aceluiaș maestru.

E bine deci că s'a tipărit romanul «Geniu Pustiú» pe care Eminescu-l scria între nouăsprezece și douăzeci de ani, ca student la Viena. Să n'aibă grijă nimeni: niciun fir de iarbă de pe mormîntul poetului nu se va mișca de indignare la această «divulgare» a gîndului său încă nesigur, a simțirii sale ce nu-și găsia totdeauna întruparea statornică și adevărată. Nu, — ci, dacă, peste hotarele vieții, se schimbă ceva între cei ce sînt și cei ce au fost, cel mai mare cîntăreț al neamului nostru va primi aceasta ca o solie duioasă a tinerețelor sale de vultur ce-și încearcă aripile pentru a pluti întăiași dată.

*

Iată ce e romanul.

Cineva rătăcește prin urîtele mahalale bucureștene scăldate în ploaie putredă, la vreme de noapte. Într'o cafenea — cum se găsesc însă mai curînd la Viena decît spre marginea Capitalei noastre — el întîlnește un emigrat ardelean. E un suflet-frate, și, în grandiosul neprevăzut al vieții de *bohème*, cei doi prietenî își schimbă gînduri, care zboară departe de fața pămîntului, și de aceia și sînt, îndrăznețe de sigur, dar șterse, reci, neorînduite, ca orice se desface prea mult de izvorul veșnic al vieții, de cîrmuitorul sigur prin legi neapărate. Un avînt de pribegie romantică duce pe Toma Nour — numele se potrivește — tocmai la Copenhaga, apoi tocmai la Turin, și de aici, unde eroul se află — ca mai totdeauna — pe pragul morții, Ioan, căruia i-am putea zice Negură, primește un manuscript, care formează a doua parte a cărții.

Toma a crescut fără mamă. Pentru învățătură a mers la Cluj. Aici trebuia să găsească ceia ce este menit, în legea romantică, oricărui tânăr de vrîsta sa : sufletul-frate al prietenului. Prietenul se cheamă Ioan, și iubește neapărat o femeie-înger. Aceasta moare, fără îndoială, după aceleași legi. Pentru desăvîrșirea armoniei, ea are o soră — Eminescu i zice Poesis, și aceasta înseamnă : «nu credeți : sînt visuri ; luați-le ca visuri, și veți vedea că sînt frumoase» —, și Toma iubește pe acea soră. Ea are un tată bătrîn, care e musicant și sărac ; el cade bolnav, și, după normele romantice, Poesis îl îngrijește cu banul de jertfă al viciului. Ioan, deși e bolnav — ați înțeles : ftisic — plecase în lume. E anul 1848 ; el se luptă contra Ungurilor. Prietenii sînt despărțiți ; dar Toma află trădarea iubitei sale, și aleargă și el supt steaguri, unde întîmplarea-l face să-și descopere fratele. Se descriu, cu o putere uimitoare, scene de grozăvie din Revoluție, care i-a fost povestită lui Eminescu în astfel de episoade de colegii săi de gimnasiu din Blaj. Ioan moare, și Toma, întors la Cluj, află — final de împăcare și armonie — scrisoarea de explicații a frumoasei Poesis, moartă.

*

Povestea are totdeauna însemnătatea ei, dar ea nu e cea mai mare. Lîngă dînsa e forma și e țesătura împleticită a ideilor.

Judecată astfel, opera de întăie tinereță a lui Eminescu e vrednică de poezia pe care o cunoaștem, și cu anume părți din care e și *contemporană*. Ce limbă frumoasă, ce putere de icoane, ce avînt adesea ! Dacă nerealitatea jignește aici, motivul e numai că

ritmul prozei nu liberează de legăturile vieții cu aceeași desăvârșire ca farmecul de cristal al versului.

Fondul ideal nu e nici el străin de credințele durabile pe care le-a manifestat poetul în maturitatea sa: e aceeași convingere că numai din viața celor mulți și curați, a țăranilor, se poate desface și vitejia și frumuseța, și partea a doua e o epopee țărănească în limba minunată de la țară. Pentru stăpînitorii noștri, el avea și la 1870 desprețul de mai târziu, și cum se poate spune mai bine despre inconștiența lor de maimuțe-papagalii decît că: «ei sînt, cum o spun înșiși, Romîni de naștere, Francesi în inimă și, dacă Franța li-ar procura semidoctîilor noștri avantajile pe care li le dă nefericita lor patrie, ei ar fi emigrat de mult, — cu toții?»

Și — adăugim noi: cum n'a dat Dumnezeu!

11 Ianuar 1904.

CORESPONDENȚA LUI ALECSANDRI.

Întăia parte din corespondența lui Vasile Alecsandri a apărut supt îngrijirea d-lui Il. Chendi și a d-rei E. Carcalechi ¹.

Cine s'ar aștepta să găsească părerile poetului asupra chemării sale literare, ideile sale asupra marilor întrebări ale vieții, portrete bine schițate ale contemporanilor, descrieri meșteșugite, judecăți despre cărțile văzute de dînsul, s'ar înșela. Alecsandri făcuse studii foarte ușoare, pe care nu le-a complectat niciodată, într'un traiu din care distracțiile luau cea mai

¹ Socec, 1904. — Să dă și note folositoare. O bibliografie foarte complectă și îngrijită se află înaintea volumului. Al doilea trebuie să cuprindă scrisorile franceze, multe la număr, ale poetului. Cred că n'ar trebui să se reproducă — precum s'a făcut cu corespondența lui M. Kogălniceanu, apărută în «Convorbiri literare» — chiar textul în limbă străină, căci, oricît de multă obișnuință ar fi avut Alecsandri în vorbirea limbii franceze, el o scria slab și fără culoare; dacă s'ar face altfel, atenția cititorilor n'ar putea deschide volumul. O ediție franceză cu traducere ar costa prea mult și n'ar răscumpăra cheltuiala printr'un mare folos. De sigur că la sfîrșit vom avea și un indice de nume.

Astfel pentru întăia oară se va înfățișa într'un chip cu totul vrednic corespondența unui scriitor român.

mare parte. Citirea sa era de tot restrînsă; vara întreagă și-o petrecea privind din cerdacul casei sale din Mircești frumuseța, totdeauna aceeași, dar veșnic nouă, a cerurilor de Iulie și August. Cărțile clasice ale tuturor literaturilor au rămas închise pentru dînsul, și din literaturile contemporane el cunoștea numai, într'un chip ușor, pe cea francesă, începînd de la romanticii cei mari, pe cari a căutat, după puteri, să-i imite. Cărțile erau pentru dînsul un mijloc de trecere a timpului: niciodată ele nu i-au stors un strigăt de admirație, niciodată ele nu i-au impus să cugete mai multă vreme la înțelesul lor, să scoată din ele învățăminte și îndreptări. Veselul ciripitor n'avea privirea pătrunzătoare a vulturului, nici nevoile acestuia de aier mult, de lumină bogată, de înălțime, spațiu și raze.

Nici oamenii nu-i erau bine cunoscuți, — afară de un mic cerc de prieteni, între cari se simția bine și pe cari-i chema cu bucurie acasă la dînsul, în zîmbitoarea-i locuință de țară. Politică a făcut puțină și fără multă tragere de inimă: îl încălzia doar cutare chestie specială, sau chestia evreiască, în care era antisemitul cel mai hotărît.

N'a prea călătorit. În străinătate a căutat numai orașele unde se duc de obicei boierii noștri și care-i erau așa de cunoscute, încît nu mai vedea nimic în ele. Pagini ca acelea ale schițelor de drum în Maroc, alcătuite în tinereță, nu se mai întîlnesc în opera lui. Îi plăcea să se strămute numai în locurile unde era sigur să găsească tot confortul și mulțămiri fine pe care nu le putea da țara.

Tot *boier moldovean* tipic era el și în ceia ce privește legăturile sale cu trecutul și cu acea parte a

presentului care e viața țerănimii. Scrierile istorice le privia ca făcînd parte din domeniile specialității. Cu săteniș săi va fi fost bun, dar mîndria stăpînului de pămînt, a domnului de oameni nu l a lăsat să-și plece privirea pînă la smerita bogăție de simțiri a țeranului. Cel ce a strîns și a prelucrat poesia populară n'a știut, de fapt, ce se petrece în inima celor de cari a fost încunjurat mai mult în viață.

Deci corespondența lui trebuie să aibă mai mult un interes biografic decît unul literar și așa și este.

Ea se împarte în acest d'intăiū volum, astfel: scrisorî către d. Maiorescu, scrisorî către d. Iacob Negruzzi, scrisorî către Papadopol-Calimah și scrisorî către d-na Paulina Alecsandri.

Cele d'intăiū sînt de tot puține. Alecsandri s'a raliat la mișcarea «Convorbirilor», dar n'a avut legăturî personale cu conducătorul «Junimiș». El se adresează d-lui Maiorescu, mai mult ca ministrului, cerîndu-i anumite măsuri și hotărîri. Scrisoarea-raport despre biserica romînă din Paris, scrisoarea-schișă despre biserica din Mircești sînt dintre cele mai întinse și mai îngrijite ale colecției Chendi-Carcalechi.

Din potrivă, poetul a scris foarte des d-lui Negruzzi, ca redactorului «Convorbirilor». Pentru producția literară a lui Alecsandri chiar, pentru felul cum el judeca scrisele altora — în general într'un chip foarte ușor, dar mai totdeauna prietenos pe cît se putea, chiar iertător cînd era vorba de cineva care-l jignise —, aceste scrisorî aū o mare însemnătate. Se vede mai ales cît de fără pregătire, fără cugetări îndelungate asupra unui subiect și felului cum el s'ar putea lucra mai bine, începea Alecsandri scie-

rile sale. Se vede însă iarăși ce însemnătate punea el pe unele semne de recunoaștere din partea lumii care de cele mai multe ori n'au niciun preț: complimente de salon, laude ale confrăților, ș. a. m. d. I s'a părut totdeauna că premiarea sa de Felibrief din Sudul Franciei, cari — fără a discuta seriositatea lor — aclamau pe un Latin de foarte departe, i s'a părut că această primire e o mare izbândă și un mare noroc, nu numai pentru el, ci și pentru țara, pentru neamul său. Tresari de uimire când îl vezi punînd odată alături luarea Plevnei și încoronarea lui la Montpellier.

Papadopol-Calimah era, în adevăr, un prieten intim, și, față de acest coborîtor de Domn, Alecsandri iea un ton mai cald și se spoveduiește mai deplin. Iarăși, foarte multe știri despre viața zi de zi a poetului. Multe aprecieri cam exagerate ale însemnătății literare a corespondentului său. Plîngerii mișcătoare, din anii din urmă, pentru moartea fratelui său Iancu, pentru boala sa proprie, pentru neplăcerile șederii în Paris supt cerul rău, fără lumină, al iernii nordice, în izolarea strașnică a marilor mulțimi străine în ocupația fără plăcere a vizitelor goale, a prînzurilor de gală, în care el, ministrul unui Stat mic și privit cu bănuială, se simțea așa de puțin, pe cînd era deprins să fie așa de mult în palatul din Sinaia al Regelui României unde Regina-cîntăreață îl privia ca pe un maestru în arta amîndurora. Ceva desplăcut e, aici stăruința cu care Alecsandri cere lui Papadopol-Calimah să-l dovedească în public presupusa — și cu totul neadevărata — obîrșie din nobilii Alessandri ai Veneției.

Față de d-na Paulina Alecsandri, poetul se arată

un soț plin de cea mai adevărată iubire și de îngrijirile cele mai delicate. Scrisorile vin din străinătate, din Sinaia, din București pentru a face ca soția rămasă în Mircești să se bucure și ea de cinstea ce se face soțului glorios, de izbîndele pe care el le cîștigă.

Cetitorii volumului I-ii din această Corespondență nu vor afla un Alecsandri nou, dar, alături de multe noutăți din viața lui Alecsandri, colțuri simpatice din sufletul celui bogat și mai zîmbitor dintre poeții literaturii noastre mai vechi.

1 August 1904

XXXII.

LONGFELLOW.

America, și împreună cu dînsa, toată lumea de limbă englesă, serbează o sută de ani de la nașterea lui Henry Wadsworth Longfellow, pe care istoria literaturilor universale îl vor pune foarte sus cînd se va judeca, în deplină siguranță, partea ce a avut-o scriitorii în crearea simțirii și moralității vremilor nouă.

Culegerile mai vechi ale operelor sale îl arată ca un tînăr cu părul mare revoltat, cu pătrunzătorii ochi fără căldură. Așa va fi fost cînd pleca în Europa, nu pentru călătorie de plăcere, ci pentru a învăța de la civilizația ei bătrînă, care stăpînește și inima, nemulțămîndu-se cu descoperirea celor mai bune mijloace de a studia și întrebuița natura, pentru a deprinde de la societățile acestea cu datine, de la literaturile acestea cu tradiții, de la zidurile acelea cu trecut istoric și de la pămîntul acela cu amintiri un alt fel de a înțelege viața decît cel pe care-l aveau asprii republicanii cu firea de oțel, tare, dar rece. A învățat desăvîrșit nemțește, franțuzește, italienește, spaniolește; a văzut peisagiul romantice, s'a apropiat de frunțașii cugetării și vieții politice

contemporane, a cetit cu răbdare toate literaturile cele mari ale continentului vechi, din care știa o parte pe de rost. Astfel și-a făcut o personalitate poetică fină bogată, felurită și, pe lângă toate acestea, deosebit de duioasă, de miloasă, de bună. Pe cînd își făcea lecțiile de istorie literară la una din Universitățile cele mai mari ale Lumii Nouă, el prelucra materialul îmbielșugat pe care-l adusese cu sine. Tot romantismul, cu baladele lui mîndre, cu suspinele lui sentimentale, cu groaza lui de taină, cu jocul lui de cuvinte a fost înfățișat astfel, în cea mai dulce și mai ușoară limbă englesă, de un American pentru Americani. Pornind, ca de obicei, de la o temă europeană, el a cîntat, după modelul lui *Hermann și si Dorotea*, idila țerănească a marelui Goethe, viața liniștită, de fată de la țară, iubirea curată, lunga rătăcire tristă după cel pierdut, zguduitorul întîlnire a *Evanghelinei*, fiica «pădurii primitive». Învățîndu-se după Châteaubriand a iubi pe Indieni, pe bieții *P. et-Roșii* prizonieri, el li-a cîntat viața în tablourile cîntecelor lui *Hiawatha*.

Cu acestea și, în lirica-i de tinereță, cu vestitul *Excelsior*, așa de bine tradus de St. O. Iosif, el își atinse culmea. Dar până la sfîrșit el scria pentru un public plin de nesfîrșită iubire pentru el, poetul poezilor, ale cărui cîntece pătrunseseră până și în cea mai depărtată colibă a căutătorului de bogăție prin pădurile Vestului. A pus pe Mîntuitorul însuși într'o tragedie, foarte curată, destul de sfîntă, plină de versuri armonioase, dar care nu s'a impus. De obicei însă, el lăsa să-i cadă de pe buze cîntece. Era acum un prea-frumos bătrîn, cu barba albă, cu ochi foarte buni, și cînd, într'un tîrziu, moartea cuteză

să-î aducă aminte de drumul cel lung, ea-l găsi cu mierea cîntărilor pe buze.

În altă țară, la un adevărat popor, în alte vremi de avînt al cugetării, el ar fi întrebat mai mult sufletul său însuși și ar fi rîvnit mai sus, ar fi gîndit mai bărbătește asupra tainelor. Așa cum era însă, viața lui a fost pentru America englesă o binecuvîntare a inimii tuturor în numele poeziei.

Și iată ea și-a adus aminte.

1907.

XXXIII.

PAGINILE ALEXANDRINEI MIHAESCU

(1876—1895).

Într'o casă de proprietari de la munte în părțile Buzăului — munți dezgoliți, joși, urțiți, dintre cari se desfac râuri prin locuri care se zic pentru aceasta *guri*, — la Gura Sărății, creștea, acum vre-o zece cinsprezece ani, o fată șubredă, care, prin exemplul groaznic al surorilor ce se coborîau pe rînd la mormînt, era deprinsă a se gîndi la nimicnicia vieții, la zădărnicia așteptărilor, la spaima neagră din groapă. Își vedea moartea apropiindu-se, nu ca mîngîietoarea unei vieți oboseite, stoarse de iluzii, slăbite de lupte, nu ca războinica ce vine să înfrunte puterea, ci ca hoța fără milă ce se răpède asupra tinereții întăi, ce se învierșunează a rupe din rădăcină pomul pe care au înălbit abia florile lui April. Dar, cu tot strașnicul gînd ce-l locuia supt fruntea deschisă între vițele părului nesupus, ochii mari, strașnic de mari, se deschideau lacomî culegînd în pripă cîte privești putea să înfățișeze acel colț de pămînt, auzul fin prindea toate vorbele ce zburau în toiul lucrului său în zgomotoasa bucurie, une ori brutală, a hore-

lor; sufletul nesățios de viață, în a cărei trăinicie nu-l era îngăduit a crede, prindea în sine cât putea din traiul acelor care mai aveau zile înaintea lor. Și slaba mână albă a copilei însemna grăbit pe bucăți de hîrtie, cu scrisoarea fină pe care i-o dădea mai mult gustul ei firesc decît învățătura a patru clase primare de sat, versuri, schițe, nuvele. Un frate—d. N. Mihăescu— a destăinuit, descoperindu-le din întâmplare, — cîteva din poeziile fetiței; alte auzit într'un volumaș care a stîrnit uimire și durere, după moartea ei, la 21 Iunie 1895. Acum ele se înfățișează toate în a doua ediție a *Florilor de zăpadă*, pe care o dă librăria Socec.

*

De moarte se tînguiesc toate versurile; viața o cîntă toate povestirile și descrierile. Un dualism care se lămurește ușor: de o parte setea de a trăi, de altă parte jalea, mărturisită de suflet în singurătate, de *a nu putea trăi mai mult*.

În poeziile, scrise uneori într'o prosă trăgănată, alte ori în metrele obișnuite, adesea în același al poeziei populare, pe care a auzit-o deseori copila de la țară și pe care a și cules-o, jalea morții se cîntă în multe feluri, dar în același ton simplu, adînc omenesc, fără nici-un meșteșug și pregătire, fără nicio «artă» învățată.

Vintule rău și turbat,
 Multe flori ai scuturat!
 Moarte, moarte rea, pustie,
 Mulți ochi plini de veselie
 Îi adormi pentru vecie
 Supt o galbenă făclie.

Simțî, neapărat, că mintea din care a pornit această tînguire, e una care a primit hrana cărților, a conversațiilor «culte», dar chemarea către vîntul ce scutură frunzele, *generalitatea* durerii, duiosia ferită, vădesc pe cineva care a băut larg la izvorul poeziei poporului.

Vîntul mi a stîns florile
Și moartea surorile,

— așa se mîntuie această tînguire. Mai desăvîrșită în această gamă e una din puținele bucăți scrise ca pentru viață, acel «Bate vîntul», în care este totuși stăpînitore nota de tristeță, fără obișnuita perspectivă a sicriului pus pe masă și a cimitirului unde dorm surorile :

O veni vremea vre-odată;
De-o'nfrunzi pădurea toată,
Cînd prin frunzele de nuc,
Mi-o cînta ușor un cuc....

Mirezme eminesciene dulci și îmbătătoare, se desfac din cutare cîntec de iubire :

O lasă-ți brațul supt al mieu,
Să mergem împreună ;

sau din acel «Noapte bună», care nu e o urare de liniște și pace senină, ci încă o formă de amintire a morții :

În sicriu e întunec, —
Noapte bună !

Flori, îngeri, vedenii, raze, — în povestiri scurte, foarte curate și albe cuprinzînd însă în ele același negru grăunte al deznădejdi, nu vin de nicăiri, sau,

mai bine, ele vin din Cartea de cetire, dar trecînd prin sufletul adînc al unui copil cum nu se află alții.

Căci în colțul ei de lume închisă, această neobișnuită fetiță bolnavă se înălțase, tot chinîndu-și sufletul prin îndelunga oprire dureroasă asupra lui, până la vederi filosofice personale, până la gînduri asupra rostului lumii, a cărei cheie de suferință o avea :

Cum de-oiu muri acuma,
Acele miî de stele
Vor lumina țarina
De-asupra groapei mele
Și alți simți-vor vraja
Atitor nopți frumoase,
Cînd eu voiu fi pierdută
Prin bolți întunecoase.

Sau în aceste patru scurte versuri, bogate'n înțeles :

Flori albastre înflorite,
Cît de trist ați fost ursite :
Ieri înveseliați un munte,
Azi împodobiți o frunte !

Prosa volumașului cuprinde schițe din viața de sate, în coloare romantică de obicei — iubiri între ciobani și domnișoare bogate de la oraș —, dar cite una zugrăvită tare, aspru, cu trăsături de realism energic și conștient. Se găsesc pretutindenți comparații nouă și fine — copiii «mărunței ca ulcelele», luna ce se ivește «curioasă ca o fată la geam», sălciile care «sărută cu vîrfurile lor apa străvezie», stelele ce se stîng dimineața «ca niște fluturi argintii ce în ajunul morții mai bat încă din aripă» —, cuvinte ce intrupează o psihologie întregă —; «a, de cînd n'am mai băut apă din satul mieu», zice flăcăul

întors de departe. O adevărată capodoperă de serio-
sitate mistică e povestea Maicei Domnului ce merge
să caute pe Isus coborît de pe cruce: n'am văzut o
mai desăvîrșită înveșmîntare în frumoase cuvinte
poetice a legendelor religioase pe care le știe po-
porul. Sînt apoi idei poetice schițate în prosă rit-
mată, sînt scrisori care-ți strîng inima de mila acestui
suflet superior care se stînge într'un rece mediu
banal, din care nu se află nimeni să-l smulgă —
căci în alte împrejurări nenorocita fată ar fi trăit,
spre folosul literaturii noastre —, sînt paginî de jur-
nal intim, cu scene de moarte, paginî care nu sînt
de loc mai prejos de acelea care aû făcut pe Maria
Bașchirțev, autoarea cunoscutului ziar al vieții sale,
întrerupte în tinereță, o scriitoare vestită în toată
lumea.

Nu e numai o curiositate psihologică și literară
această cărticică, ci o parte integrantă a literaturii
românești mai nouă.

1-iû April 1907.

XXXIV.

UN CERCETĂTOR AL VIETII POPORULUI ROMÂNESC: S. FL. MARIAN.

A murit părintele Marian, blajinul membru al Academiei, care stătea așa de smerit între colegii săi din România, politiciani mari, profesori mari, bogătași mari, la sesiunea generală din Mart și care făcea, în țara noastră de respect pentru situațiile înalte, pentru bogățiile triumfătoare, o așa de ciudată impresie prin haina lui de preot ca oricare altul, fără, măcar, tăietura de «reverendă» și șireturile roșii ori vinete, căptușelile bătătoare la ochi ale veșmîntului clericilor de dincolo, cari fac parte din învățata Adunare. În fiecare an venia de la Suceava, se înființa de la începutul sesiunii își vizită prietenii bucovineni, pe Dimitrie Onciul, pe V. Gr. Pop de la Consiliul Permanent, care întreba pe toată lumea cu nu știu cîte zile înaintea dacă a venit «popa Marian, Marian popa», asculta cu o nesfirșită răbdare toate cuvîntările, și cele bune și cele rele și cele ce se auziau și cele ce nu se auziau, nu dormia ca atîția membri din țară, privia cu o neturburată seninătate cele mai groase certe din comisiile de premii,

vota cu puterea, și pleca mulțămît acasă, fără mîndrie, dar fără desgust.

Cine nu i-ar fi cetit cărțile — atîția decî din colegiî lui chiar — ar fi putut crede că acest biet preot în anterioriu negru, care nu face niciodată comunicări publice, e unul dintre rătăciții în Academie, că meritul lui e numai că vine din Bucovina, că e unul din scriitorii cari nu scriu. De fapt însă, nu era așa. Pe cînd alți membri ai Academiei nu făceau măcar o comunicație într'un an, el dădea în fiecare an un volum întreg. Cum îl făcea, cum îl aducea, cum îl presenta, cum i se vota, — nu știa nimeni. Dar deodată apărea încă una din cărțile părintelui Marian. Și atunci își dădea samă că în anul acela toate lucrurile au fost cum trebuie să fie.

Lucra de mult. În tinereță, supt înrîurirea poeziilor populare, culese și *pregătite* de Alecsandri, și el adunase cîntece și balade din Bucovina, pe care le-a tipărit într'o broșură la Botoșani. Apoi de la cîntare a trecut la povestirea poetică. Fecior de țeran din satul Ilișești, Simion Florea Marian auzise în satul unde se născuse și copilărise, atîtea legende și povești, și, prin satele unde trecea ca paroh, el strîngea cîtă bogăție de aceasta o mai păstra, în vremile nouă, poporul. De la un timp a prins să întrebze și prin alte părți, pe la prietenî, pe la colegi de preoție pe la atîția alțiî, pe cari-i credea în stare și cu voie să-l ajute; întrebările lui s'au întins apoi și în România. Materialele se îngămădiau și, cînd adunătorului i se păreau destule, lua condeii și, încetinel, într'un scris îngrijit, cu cite o floriceică ici și colo, își alcătua cartea.

A început cu cite spune țeranul nostru despre pa-

seri, pe care le știe anume, le cunoaște una câte una ca pe niște tovarășe și prietene. Făcînd cele mai mari silințe de stil din viața sa literară, Marian a scris atunci «Ornitologia populară romînă», care s'a tipărit acum vre-o douăzeci de ani, în două frumoase volume, și pe care a popularizat-o apoi reproducerea în culegerea mică și ieftină a «Bibliotecii pentru toți».

Apoi, cam în aceeași vreme cu d-ra Sevastos, cercetătorul bucovinean a început, îndemnat și de unii factori hotărîtorî din Academie, a strînge datinele de la naștere, de la nuntă, de la moarte ale țeranului, dînd astfel capitole din adevărata «psihologie a poporului romîn». În volume mari se cuprindeau, într'o rînduială care, dacă nu era cea mai bună, nu era, de sigur, nici cea mai rea, sute și mii de știri venite din toate părțile, mai totdeauna de la oameni siguri; mica bibliografie ce se adunase asupra deosebitelor puncte era după cuviință întrebuițată. Astăzi nu se poate încerca pătrunderea științifică în sufletul acestui neam fără întrebuițarea integrală a trebuincioaselor cărți pe care le-a pregătit, poate fără a-și da seamă pe deplin de toată însemnătatea lor, harnicul și modestul cleric.

Ici și colo, el încerca și câte o comparație și câte o explicare generală. Ca toți oamenii generației sale, el vedea pretutindenî la începuturile noastre pe Romanî. Aceasta trebuia să-l ducă la multe greșeli. Și atîtea lămuriri luminoase nu le putea da, în schimb, pentru îndestularea culturii sale. A avut însă bunul simț care trebuie pentru a ocoli sau a atinge numai ușor chestiile pe care n'ar pregătirea să le elucidezi.

Astfel a scăpat de primejdia de a pune la un loc utilul cu ridicolul.

Dar Marian nu s'a închis în această operă. Odată ieșea la lumină o culegere de «farmece» ale poporului, altă dată dădea o păreche ornitologiei publicând o adunare a celor ce le spune săteanul despre gizele pământului și ale văzduhului, care îngînă său se apucă să-I strice lucrul, său despre dobitoacele ce-l ajută ori îi fac pagubă. Povestirile despre Maica Domnului, mai ales despre durerile ei pentru fiul răstignit ca să se ierte oamenii, au mai adaus un volum la opera lui. Două volume mari, de tot frumoase, cuprindeau mai de mult calendarul serbărilor poporului, celor creștine, prefăcute de dînsul, după părerea și gustul lui, și celor păgîne, pe care le apăra de orice afurisenie bisericească un respect superstițios de două mii de ani. A încercat, cel dintăi, a vorbi despre colorile pe care le întrebunțează meșterele din sate, și a scris cromatica poporală. In manuscript se spune că a lăsat o întinsă lucrare de botanică a poporului.

Și să nu uităm încercarea lui de a da Bucovinei o cetire culturală, în care să se amestece totuși și discuția realităților politice, să nu uităm «Revista politică» din Suceava, care a trăit mai puțină vreme de cum merita, și cele cîteva scrieri istorice ale lui.

Printre tinerii din Bucovina văd mulți oameni destoinici și ambițioși, văd și atîția ambițioși fără a fi destoinici, dar între rîndurile acelor care prin situația lor socială nu pot ambiționa prea mult, nu văd cine ar putea lua moștenirea liniștitului lucrător pentru cunoșterea poporului nostru care a fost părintele Marian.

22 April 1907.

XXXV.

LEON TOLSTOI.

În Leon Tolstoi, despre moartea căruia s'a vorbit, fără temeiū, dăunăzī, nu numai Rusia, dar lumea întreagă aū încă pe unul din cei mai mari oameni ai timpurilor de față, — mare prin opera, dar, înainte de toate, prin sufletul său de credință și lăunătate, cum nu mai este altul nicăiri în timpurile noastre.

A ajuns la optzeci de ani, vrîstă de patriarh pentru un om care are și fața și graiul și viața de patriarh — căci de mulți ani s'a coborît în mijlocul naturii, cerînd de la simplitatea ei sublimă un răspuns simplu la tainele sublime a căror deslegare îl chinuise ani îndelungați, și e acuma un frumos țeran bătrîn, cu barba lungă, sălbatecă, cu plete ca de egumen, cu fața arsă de soare din care se desface pătrunzătoarea întrebare a neliniștitorilor ochi de leū. Și multora li se va părea că e o mare deosebire între acest bogat «om de țară», a cărui bogăție o caută și o țin alții, între acest predicator și prooroc în haine de țeran, care vede în iubirea creștină, în pacea creștină, în mărghnirea și cumpătarea creștină

a tuturor nevoilor, în cultivarea omului creștin din fiecare, singura soluție mulțămitoare a dureroaselor probleme superioare, și între tinărul ofițer, între puternicul scriitor care coboară în operele lui, cu o putere de evocație fără păreche, o lume, o vreme întreagă, cu toate tipurile ei deosebite, dându-i în același timp întreaga viață morală de care era în-suflețită și zguduind-o de toate curente de idei, de toate patimile timpului, în mărețele creațiuni ce sînt, după schițele din Caucas, «Războiul și pace» și «Ana Karenin». Și de pe atîtea buze cade cuvîntul de superficială și lesnicioasă osîndă: decădere, slăbire a însușirilor productive, misticism, manie religioasă!

Nu, nu așa! Decăderea n'o poți afla, nici oboseala marelui creator. În «Sonata lui Kreutzer», care vrea să desguste de iubirea cărnii, în marile scene de durere din romanul de bătrîneță «Înviere», unde totul trăiește cu o putere de vrajă, de la biserica de sat luminată de făcliile Învierii până la căsuța păcatului, până la temnița crimei și la ispășirea surgunului, în cuprinzătoarele schițe care presintă pe scurt viața unei nevinovate fături cu patru picioare a aceluiași Dumnezeu, sau povestea morții omenești, pe cîmpul viscolit ori în odaia luxoasă a funcționarului înalt, dar tot așa de smerită, de fricoasă, de chinuită de dorința unui razim, unei mîngîierii, unui îndemn, care nu pot fi din această vîoaiă viață a egoismului ce înflorește pentru împodobirea lumii, — în toate e același gest de înviator fericit și măreț. Și nu e nici misticism rătăcitor, nu e nici complicație de teorii și visări religioase în părerile sale despre om, despre traiul și menirea lui, ci e simplitatea

evanghelică, a cărei supunere poate să înnalțe mai mult decît mîndria.

Și e, de sigur, plină de unitate această viață. Vedeți pînzele acelea mari de război, de viață socială scumpă, înaltă, zgomotoasă, felurită. Sînt mulți oameni, sînt atitudini frumoase, sînt mișcări îndrăznețe. Dar simți îndată că nu pentru a le înfățișa e scrisă cartea. Rînd de rînd, pagină de pagină, capitol de capitol aleargă flacăra întrebării, desmierdătoare asupra unuia, crudă asupra altuia, arzătoare asupra unui al treilea. Și, la capăt, cînd toți se duc, se resemnează, se topesc, se acopăr de umbră, limba de foc a întrebării se mișcă mai departe, tremurînd dureros în marele întunec. Îi trebuia, înaintea de toate, și lui să știe

Ce sînt aceste lucruri ce veșnice n'or fi.

În filosofie a găsit vorbe rare care se ciocnesc, construcții înalte ridicate pe nori ce plutesc, argumentații care mulțămesc rațiunea unui timp, dar nu pot rodi în inimă, pe care n'o ating; în părerile mistice a găsit creștinismul de origine fără acea simplitate și nevinovăție care sînt însușirile lui cele mari prin care a putut și a trebuit să cucerească lumea.

Atunci el abdică mîndria cugetării, îndrăzneala gîndului răzvrătit cu care se lovise de porțile de aramă ale tainei, și, dacă făcu jertfa aceasta, se găsi alături de durerea și bucuria orîcu, chiar ale celui mai umil, se înfrăți cu zilele muncite ale celui mai sărac, și trăi ani de bătrîneță cum puținii fruntași ai epocii noastre de luptă aș putut să-i aibă, pe altă perină de mîngiere.

Și cea ce are însemnătatea cea mai mare, e că el nu s'a făcut creștin după Evanghelie pentru fericirea Raiului, pe care l-a ignorat totdeauna, ci pentru suferința acestui Iad, în care fără scop văzut se zbate și se stoarce omenirea învrăjbită, a cărei mîntuire el n'o vede în civilizație, — oprit de brutalitatea ei înfățișare materială de astăzi.

15 Iulie 1907.

UN ARHIEREU ARTIST: ANASTASIE CRIMCA.

Facultatea de teologie cere ca licențiații ei să-și publice tesele. Pe de altă parte, licența în teologie e o nevoie pentru a ocupa locuri de preoți în orașe. Își poate închipui cineva numărul teselor de licență ce se tipăresc de parohii noștri orășenești! Ar fi o adevărată legiune de scriitori bisericești, de maieștri în controversă, de moralisți filosofici, de casuiști subtili, de istorici ai Bisericii române. Mai mulți chiar de cum s'ar cuveni... Căci am ajunge o țară cu preoți autori în toate centrele mari, și n'ar fi de ajuns, dacă e vorba ca lucrările să fie și bune, nici atunci când toți oamenii cu chemare pentru știință sau cu talent pentru literatură ar veni să primească hirotonia. Și de unde să scoatem pe cei cari lipsesc?

De fapt însă, până mai ieri, tesa de teologie a fost o simplă formalitate. Candidatul o lucra, adică o *prelucra*, o copia, o traducea, o cîrpogia; cu aceasta intra în lumea scriitorilor și îndată după aceasta ieșia dintr'însa. Preotul cel nou nu era îndemnat măcar a scrie un articol de revistă, o notiță politică în vre-un ziar, a ținea cel puțin o predică acelor cari aū dreptul s'o aștepte de la el, de la buzele lui curate.

De cîtva timp nu de mult —, Facultatea e insuflețită de un spirit nou. Întăi, s'a văzut la autorii de tесе dorința de a fi originali și folositori. Acuma ei încep a izbuti. Cărticica d-lui C. Partenie despre Mitropolitul Anastasie Crimca e o dovadă despre aceasta. E scrisă limpede, îngrijit, are o împărțire bună, strînge știrile răspîndite cu privire la acest prelat și, ici și colo, aduce acte necunoscute, întregiri prețioase, îndreptări care fac să innainteze știința.

Figura lui Crimca merită să fie înprospătată.

Era un fiu de bogat negustor din Suceava, rudă, nepot de soră poate, al vestiților boieri Stroicești, cu atîtea moși, atîta vază și atîta înrîurire. Pe tatăl său îl chema Ion, pe mamă Cristina, sau cum se zicea atunci, cînd acest nume era românesc, și nu de împrumut, Cîrstina. Avea un frate, diacul Ilie, (căci n'aș crede și eu că acest Ilie, călugărindu-se, s'a prefăcut în Anastasie; numele călugărești începeau cu aceiași slovă ca numele purtat în mirenie). Crimca bătrînul a murit curînd. Cristina e pomenită singură în 1587, cînd Domnul de atunci, Petru Șchiopul, răsplătește pe Ilie pentru slujba bună ce-î făcuse în vremea năvălirilor căzăcești. Tot Ilie, sau Anastasie o îngropa la 14 Decembre 1594 în biseriçuța veche de la Petrăuți lîngă Suceava, unde și astăzi se vede la scări piatra tot mai ștearsă a «jupănesei» («cneaghinei») — decî ea era neam de boieri mari, sora lui Luca Stroici, cred, — «Cristina Crimcoia».

Anastasie crescuse pe lîngă Stroici, caruia-î împrumută și felul de a-și face, foarte artistic, după moda latină din Polonia, iscălitura. Nu se poate și

unde a intrat el întâi în tagma călugărească, din ce loc adecă, pentru a întrebuița cuvîntul vechiu, era «de postrig». Un Anastasie, Grec, era egumen de Galata, mănăstirea lui Petru Șchiopul, clădită pe unul din dealurile ce stăpînesc Iași; acela nu e însă Crimca: el și-ar fi îngropat mama de sigur în mănăstirea lui. La 1600 apoi, Mihael Viteazul, care, cucerind Moldova, nu găsise niciun arhiereu, căci toți fugiseră cu neamul domnitor al Movileștilor, la care ținea, dădu țerii altă ierarhie și puse la Rădăuți ca episcop pe un Anastasie, care-i jură credință, lui și fiului său, Nicolae-Vodă. S'ar crede că nici acest Anastasie nu poate fi Crimca: Stroiceștii erau și ei în tabăra Domnului fugar, și cu greu ar fi putut ajunge Anastasie al nostru arhiereul iubit al Movileștilor după ce ar fi primit semnele Vlădicii de la cel mai strașnic al lor dușman de moarte. Stăpînirea lui Mihael a fost privită, apoi, de fruntașii moldoveni ca o nenorocire, și el n'a putut găsi între dînșii niciun ajutător al politicei sale. Pe vechea bisericuță, azi dărîmată, de la Dragomirna, tot în preajma Sucevei, Anastasie, unul din ctitori, ar fi purtat totuși titlul de «fost episcop de Rădăuți».

La 1608 însă, Domn fiind Constantin Movilă, Anastasie Crimca ajunge episcop de Roman, unde stă trei ani. Încă din această vreme, dacă nu și mai înainte, el începuse ridicarea bisericii celei nouă din Dragomirna, biserică de piatră cu podoabe gotice, ciubuce în stilul Renașterii și rosete orientale. Ea se mîntuie numai la 1610, în primăvară, și e unul din cele mai strălucite monumente ale vechii noastre arhitecturii, iar pentru Crimca un titlu veșnic de glorie.

La această dată, — încă din 1608, — Crimca era Mitropolit, în Domnia lui Constantin Movilă; înaintarea lui se datorește marii puteri pe care o aveau Stroiceștii supt acest tânăr Domn, care nu putea cîrmi după ideile și potrivit cu cunoștințele sale. Cît statură Movileștii în Scaun, Anastasie avu aceeași trecere la Curte. I-o păstră chiar noul Domn, bătrînul Ștefan Tomșa, care, cu toată asprimea lui brutală, nu cuteză să se atingă de dînsul. Cînd însă Doamna lui Ieremia trecu Nistrul, aducînd pe tinerelul ei cucon Alexăndrel, Crimca turnă pe pletele acestuia mirul sfințirii ca Domn. Doamna nu putu să păstreze Scaunul de Domnie al Moldovei, ea fu încunjurată de oșți turcești venite tiptil, necinstită, prinsă, dusă în Stambul, unde intră în haremul unui Agă. Radu Mihnea, Veniaminul Turcilor, îi luă locul, și el sili pe Anastasie să lese cîrja din mînă.

Urmașul lui Radu, Croatul, catolicul Gașpar Grațiani, chemă înapoi însă pe mazil. Nu știu ce purtare avu Anastasie în răscoala acestuia împotriva Sultanului: de bună samă, învățat de restriște, se ținu de-o parte. În curînd, avu bucuria să primească un Domn nou din sîngele Movileștilor, pe Miron-Vodă Barnovschi, lîngă care stătea evlavioasa lui maică Elisafă.

După sfatul lui, Doamna bătrînă și Domnul tânăr clădesc biserică nouă, frumoasă: Sf. Ioan Botezătorul din «dricul», din mijlocul Iașului, astăzi cu totul preschimbată, deși formează vechea pisanie, Sintămăria, nu departe de aceasta — biserica lui Barnovschi de astăzi, și ea rău prefăcută, ba chiar fără inscripție, și, în sfîrșit, mareața Bîrnovă, pe moșia de unde tatăl lui Miron își trăgea numele, căci Bar-

novschi nu înseamnă alta decît Bîrnoveanul, boierul de la Bîrnova. Pe altă moșie, la Hangu, se ridică iarăși un schit, iar la moșia părintească din Toporăuți o biserică, și ea păstrată rău. Pe toate n'are vreme să le mîntuie; rămîn începuturi ruinate pe care le desăvîrșesc Vasile Lupu, Istrate Dabija, după cîteva zeci de ani.

Și tot gîndul lui Anastasie e în hotărîrea lui Miron de a moralisa clerul din mănăstiri, decăzut de la o vreme, de la moartea marelui Mitropolit al veacului al XVI-lea, Teofan. Se introduce pretutindeni felul de viață din Dragomirna. Flăcăi din Ardeal să nu mai între în mănăstiri, pentru a nu se ivi neînțelegeri cu Craiul de acolo; călugării străini să fie adăpostiți numai trei zile. Frații să trăiască, fără avere deosebită, toți laolaltă. Să-și aleagă pe cîte un an, putîndu-l întări și mai departe, un egumen, un număr de stareți pentru administrația întinsului domeniu, de metoșari de pe la metoace, un eclesiarh, purtător al socotelilor, un econom; să nu fie primire deasă de mirenți, nici ospete cu vin, ci numai la visite de Domni, la soboare, un păhar-două de «blagoslovie» și mîncare mai aleasă; «muierile, țigăncile, călugărițele», și chiar «coconii», să-și ia tălpășița de pe la sfintele lăcașuri (1626). Nu putu opri pe Domnul său de a închina biserica Sîntă-Măriei sau Adormirii la Sf. Mormînt, dar hotărîse, din parte-î, că Dragomirna nu va fi niciodată și niciunui Scaun răsăritean închinată, ci va rămînea locuită numai de călugări moldoveni.

În sfîrșit, pentru Dragomirna lui, Anastasie lucrase cărțile de nevoie, din care se păstrează două *Evanghelii*, două *Liturghii* și un *Apostol*, care dovedesc

în el unul din cei mai însemnați miniaturişti ai trecutului nostru.

Anastasiu nu trăi mai mult decît acest ultim prieten domnesc al său. Cînd capul frumosului Miron-Vodă cădea la Constantinopol, unde el fusese ispitit cu nădejdi de Domnie nouă, trupul Mitropolitului zăcea supt lespezile Dragomirnei, unde călugării n'au fost destul de recunoscători pentru a-l săpa numele pe mormînt și el însuși n'avuse trufia de a-și găti încă din viață piatra de pomenire.

29 Iulie 1907.

XXXVII.

B. P. HASDEŪ

Inclinându-mă înaintea mormîntului lui B. P. Hasdeŭ, n'am nimic de retras din tot răul și nici din tot binele ce am fost adus a spune, în deosebite prilejuri, despre dînsul.

A fost un om genial — cine i-a putut tăgădui serios această însușire? —, a dispus de cunoștinți neobișnuite în toate domeniile, așa încît oricînd putea uimi pe cei mai mulți; a avut un spirit elastic cum cu greu s'ar mai putea găsi altul, și, pe lîngă aceasta, pătrunzător, ascuțit; a fost un scriitor îndrăzneț în luptă și de o necruțătoare ironie, a fost un convorbitor care aducea în discuție puncte de vedere nouă și, cînd nu putea lumina, orbia prin scăpărarea scînteilor, și, cînd nu putea convinge pe dușman, îl îndepărta prin jignirea crudă a mîndriei celei mai legitime, a sentimentelor celor mai gingașe și a ideilor celor mai îndelung și mai adevărat iubite. Chiar biruit în fața lumii, el își încunjura retragerea de o strălucire meșteșugită care silia ochii să se închidă și lăsa totdeauna impresia unei superiorități omenești netăgăduite.

A dat culegerilor noastre de izvoare «Archiva istorică», cea d'întăiu carte a slavisticii la Romîni; a strîns în «Cuvente din bătrîni» probe într'ales din vechea limbă, — lucru ce nu se mai făcuse de alții; a grăbit desvoltarea studiilor istorice, aruncînd în circulație, mai ales pentru vremile mai vechi, prin «Istoria critică», o uriașă mulțime de informație nouă; a cutezat să viseze o mare Enciclopedie națională, încercată prin «Magnum Etymologicum». În atîtea ramuri ale științei istorice și filologice, el a fost un deschizător de cale, care, ce e drept, s'a mulțumit adesea să arăte numai drumul.

După încercări poetice și nuvelistice, el a izbutit să grupeze de mai multe ori în jurul său un mare număr de scriitori ai epocii sale, de la foștele din Iași până la «Revista Nouă». Și în politică el s'a însemnat prin violentele pagini de satiră din ziarul său, «Traian», închinat luptei contra dinastiei nouă.

A lăsat cîțiva școlari și un număr nesfîrșit de admiratori, de și a murit între slugi și lingușitori de ultima treaptă.

A fost frumos, a fost iubit, a fost mîndru, a gustat larg din mierea cerească a gloriei; os de Domn, s'a visat Domn el însuși. A fost și bogat pe vremuri. A trăit mult și a luat vieții tot ce ea poate să dea.

Și de unde vine atunci acel îndelungat zbcium, acele multe schimbări de ocupație, care au speriat și pe cei mai plecați credincioși ai lui, acea nestatornicie în idei și păreri, acea veșnică înlocuire de prieteni, acea tristă singurătate a zilelor lui din urmă? De ce tăgăduirea din partea «Convorbirilor literare», care l-au învins oarecum, de ce îndușmă-

nirea cu toți frunțașii generației sale, de ce întoarcerea-i mînioasă împotriva tineretului care înțelegea să ducă mai departe opera sa, de ce atacurile nedrepte care aŭ smuls, care ni-aŭ smuls răspunsuri nerespectuoase, pe care nu le-am fi voit ?

Fiindcă, potrivit cu cel d'întăiŭ mediu al său, polon și rusesc — a învățat la Universitatea din Harcov și a venit la noi ca tînăr format —, el avea ca normă a vieții romantismul lui Pușchin și Lermontov, individualismul războinic, care dispune capricios, cum vrea, fără milă, dar cu atita *genială* plăcere, de tot: teorii, idei, sentimente, lucruri, oameni. Sigur și îmbătut de superioritatea sa, el, eroul în sens romantic, a înțeles să-și supuie, cu orice silinți ale sale și suferinți și pagube ale altora, toate.

Teoriile — pentru el ; știința — pentru el ; pentru el literatura lirică, pentru el viața cu miile de izvoare ale plăcerii, pentru el prietenii, gata a se jertfi ca robiŭ vechilor regi barbari. Pentru el, pentru superba lui individualitate, căreia i se închina. Cînd rana adîncă a morții copilei iubite l-a oprit în avîntul biruințelor sale și i-a îndreptat gîndul către alte lumi, el a înlăturat creștinismul pentru toți, legea celor mulți, săraci, și orfanî, și, a făcut, și dincolo de marginile traiului, palatul deosebit al mîndriei sale.

Și, în viață, în simțire, în scris, în gînd, cînd te uiți bine, rămîne mai ales ce ai dat altora, ce ai lăsat de la tine, ce ai jertfit. Prin înstrăinarea de tine însuși capeți și consecvența și stăruința și caracterul, și iubirea oamenilor.

Astfel poți rămînea pentru multe timpuri un stilp de lumină caldă în jurul căruia crește și înflorește viața; *altfel*, bine înțeles, poți să rămîi oricît de

mare, dar ca statuia de sare a soției lui Loth, uriașă, clară, rece și amară în mijlocul pustiului veșnic.

Așa cum a fost însă, neamul său nu-l va uita și, chiar refusându-î iubirea, nu-și va opri admirația față de această strălucită minte omenească ce a scinteiat între noi, și poate că în creștinescul «Dumnezeu să-l ierte», rostit la pragul mormântului ce cuprinde uriașa frunte a cugetătorului și lumina ochilor isteți, se vor topi, pentru cei ce vin după noi, greșelile ai căror marturii, plini de supărare une ori, dar mai adesea de durere pentru mărimea celui ce le săvârșia, — am fost noi.

2 Septembre 1907.

XXXVIII.

IOSIF VULCAN.

Între membrii de «dincolo» ai Academiei nu era unul mai nelipsit de la sesiunea generală decît Iosif Vulcan, care și-a vestit, parcă, de'nainte moartea nevenind în Martie trecut, pentru întâiași dată într'un lung șir de ani. La locul lui de mult statornicit apărea odată pe an chipul bătrînului blajin, cu mustățile albe sucite încă dîrz, cum credea el că se cuvine unui membru al Academiei care iea parte la sesiunea generală. Era nalt, sprinten și avea o mare redingotă neagră. Așa stătea și așa se ridica, încît mai mult decît fața chema luarea-aminte acel bust impunător și țapăn, iar mai mult decît bustul însuși, redingota. Aducea cîteva rapoarte, tot așa : uscate, mîndre, foarte blajine însă. Ținea să fie bine cu toată lumea, începînd, firește, cu cei mai puternici, pentru cari bunul bătrîn avea un adevărat cult ; dar se gîndia și la zeii mai noi și tineri. Și Doamne ce încurcat era dînsul cînd certe, vrăjmășii grozave dezbinău Olimpul, și divinitățile lui, tineri și bătrîni, morali și imorali, cu talent și fără, îi cereau să aleagă ! Se poate atîta cruzime față de un oaspete,

își va fi zis el, înțepenindu-se și mai jenat în solemna lui redingotă ! Atunci făcea ce putea : unuia-î vorbia măgulitor, pe altul îl lăuda în scris. Și, dacă totuși se supăra vre unul și mergea cu supărarea până acolo încît să-l atace pe el bietul, care n'avea nicio platoșă, nu-î întorcea răul cu rău. Doar redacta și el, după multă chinuire de sine, două-trei rînduri de tînguire elegiacă și, apoi, cînd înțilnia pe dușman, nu știa cum să se apropie de el, cum să-l descrețească și să-l împace. Avea toată bunătatea slăbiciunii, dar poate și mai mult decît atita...

Sărmanul bătrîn ! Și era ușor să-î faci plăcere. Nu cerea laude, și ar fi spus însuși că nu i se prea cuvin mari. Îi ajungea o invitație, un semn de atenție. Odată a tipărit o' cartă de vizită în revista lui ! Dar, cînd era acasă, între oameni pe cari-î cunoștea bine, pe cari-î știa că au mai multă bunăvoință de cheltuit cu el și-și aduc aminte mai bine de folosul ce au avut pe urma lui, atunci cînd, la adunările «Asociației», ale asociației pentru Fondul de Teatru, la alcătuirea căreia avuse o parte însemnată și la care el era acuma orînduitorul și căpetenia recunoscută, se represintău piesele sale, și se așeza scaunul său de președinte, și se aclama persoana sa, o ! atunci redingota se umfla mîndră, minile stîngace făceau gesturi largi, cîte o scînteie scăpăra în ochii pașnici și glasul, *chiar* glasul se auzia. Acolo să fi fost ca să știi cine e Iosif Vulcan ...

* * *

Răposatului i se va mulțami pentru îndemnul ce a dat în vederea introducerii la Romîni din Ardeal și Ungaria a aceluî mijloc minunat de cultură și

moralisare, care este, care poate fi, dacă se află în mîni bune, Teatrul. Cînd se va ridica în vre-un centru mai fericit cea d'întăiū zidire de teatru românesc, aceia va cuprinde poate chipul lui Vulcan, făcut în marmură sau bronz, așa încît el să se cutremure de bucurie în mormîntul său.

În istoria literaturii românești mai nouă, el nu se va însemna prin versurile sentimentale ce a scris, nici prin cele cîteva pagini de prosă risipită pe meleagurile uitării a doua zi după ce a fost scrise: un roman, nuvele, piese de teatru, nici prin solemnele-i cuvîntări de ocazie. Meritul său cel mare e publicarea, timp de mai multe decenii, publicarea îngrijită, gospodărească, în adevăr prietenească, a revistei «Familia», care a murit dăunăzi, luînd cu dînsa rîstul, dacă nu sufletul lui Vulcan.

Însemnătatea acestei «foi literare», cu poeziile adesea nevinovate, cu povestiri bune de cetit înnaintea tuturor, cu știri de tot felul, — «salonul» lui Vulcan—, cu cronica măritişurilor și a răposărilor, cu ilustrații de împrumut, de prin foile neamurilor bogate, și chipuri de «oameni mari» din Romînime, până la d. Sirbu din Rudăria, premiat al Academiei Romîne—, stă în trei tapte:

Întăiū a ieșit acolo, în Oradea-Mare a Ungurilor și Jidanilor, în părțile acelea răslețe și primejduite unde orîce publicație românească e ca un steag rămas pe o cetate năpădită de dușmani, steag care prin singură fluturarea lui deșteaptă simțul de onoare și chiamă apărătorii.

Apoi că a rupt cu rătăcirile latinești, cu ortografia savantă, cu limba învățată și a scris, urmînd miș-

cării tinerilor din țară, româneasca bună și simplă a poporului, îndemnînd, decî, la întrebuițarea în viață a graiului acestuia ce se dovedea vrednic de literatură.

Și, în sfîrșit, că, de la tipărirea unei cărțicele ilustrate, cu chipurile și biografiile măririlor de «dincoace», până la ultimele publicații de cărți de vizită și cronicî bucureștene, el a ținut legătura cu centrul firesc al culturii neamului, România, despre care niciodată n'a vorbit rău.

Astfel acest om cu puteri modeste, dar cu atîta bunăvoință, a fost unul din predicatorii unității culturale, ceia ce nu trebuie să uite nimeni, și noi, maș ales, cei de aici, nu vom uita.

9 Septembrie 1097.

XXXIX.

DANTE ÎN ROMĂNEȘTE.

Versurile cele mai cuprinzătoare, mai lapidare din orice literatură a oricărui timp, o adâncime până în fundul căreia nu răsbate totdeauna nici cetitorul cel mai bine pregătit — și pregătirea în acest cas nu poate însemna altceva decît cunoașterea deplină a scolasticei medievale și a vieții italiene și universale în veacul al XIII-lea —, un amestec uriaș de tragedie, de superstiție, de închipuire înflăcărată, de simbole pline de înțeles și de alte simbole, al căror înțeles s'a pierdut de mult, icoane care trec desăvârșite, în fulgerul unui singur vers adesea, unind lumea noastră cu altă lume care pentru noi e adesea poezie religioasă, iar pentru contemporanii înfățișa o realitate îngrozitoare sau plină de mîngîiere, și, pe lîngă toate acestea, revelația unei limbi literare nouă, minunată cu mlădiere, ca energie și putință de expresie, dar purtînd încă pe dînsa toată roua scînteietoare și nevinovată a tinereții sale, — aceasta este opera lui Dante.

Fiecare om cult știe ceva dintr'însa: puținii au străbătut-o întregă: poate nimăruî altuia decît specia-

listului ea nu i-a lăsat o impresie de total—așa sîntem de deosebiți față de cugetarea și simțirea aceluși veac bătrîn! —, ci li-au rămas la cei mai mulți icoanele și mai ales acele dulci versuri de dureroasă plîngere a unor vremi nenorocite.

E o întrebare dacă Dante se poate *traduce*; o alta, mai îndreptățită, dacă el *trebuie* tradus. Căci se află oare cine să poată reda versul de bronz, bătut cu ciocanul greu al unei convingeri fanatice, în religie și politică, ce nu se mai întîlnește astăzi? Și se poate păstra acea melodie cu totul particulară ce se desface din strecurarea solemnă a silabelor ce au în ele ceva fatidic, ca destăinuirea zdrumecată a unei Sibile?

Dacă, totuși, se admite că orice popor are dreptul să-și aibă în limba lui capodoperele literaturii universale, apoi traducătorul lui Dante se cuvine a fi un om în vîrstă, purtînd în suflet melancolia multor încercări grele din viață, multor desiluzii iertate și răni tămăduite, un om bun și blînd, înseninat prin lămurirea sufletului său de-a lungul anilor, un singuratec în mijlocul vîlmășagului lumii, la care să ia parte numai de formă, și, în același timp, un spirit care să fi păstrat ceva din naivitatea ce deosebește vremuri ca ale lui Dante și care la el se avîntă, totuși, spre culmile sublimului.

Între scriitorii noștri cu greu s'ar fi găsit aceste însușiri la alt cineva decît la d. Gane. Alegînd pentru anii săi de bătrîneță pe Dante, în lumea căruia s'a cufundat cu încredere într'o călătorie așa de lungă, d-sa n'a greșit. Mai degrabă decît un meșter al formei poetice, îngrijit de efectele unei virtuosități superioare, mai degrabă decît un savant, întreg său pe

jumătate, care să trateze ca un șir de probleme ale cugetării și limbii textul marelui Florentin, era chemat să încerce o astfel de operă grea un scriitor care să aducă o stare de spirit asemănătoare,— prin liniștea-î cam tristă, prin concepția-î de un realism simplu, ce dă de la sine poezia,— cu acel model neatins care e poetul celor trei lăcașuri ale sufletelor.

«Infernul» — i-aș fi zis «Iadul» — iese în a doua ediție a traducerii sale românești. Cetitorul va găsi armonie egală cu sine, limpeziciune de formă, pe alocuri energie în imagini sau în exclamații, totdeauna o rimă naturală și sigură, iar, mai presus de toate, o *tinereță*, o spontaneitate nouă care face cea mai mare cinste traducătorului. În ceia ce a dat generația precedentă, în produsele literaturii mai nouă, cu greu se va găsi o lucrare așa de întinsă, de grea și totuși așa de liniștită și sigură, înfățișată cu așa de puțină pretenție, într'o mișcare așa de firească și cu un zîmbet așa de bun, ca aceasta.

Traducerea «Infernului» nu e un «eveniment literar», ci o faptă bună și folositoare, pe atât de simplă, pe cât de meritorie. Ea poate și trebuie să fie urmată însă de traducerea celorlalte două părți din «Divina Comedie». La vrîsta sa înaintată, d. Gane ni se dovedește destul de tînăr pentru a ni le da.

18 Novembre 1907.

XL.

LICIU ȘI TEATRUL LUÎ ALECSANDRI.

Pe cînd Teatrul, așa de bine condus formal de un director care-și știe meșteșugul și e mulțămît cu atîta, dă «Sherlock Holmes» și operele autorilor evreo-francesi ai literaturii parisiene, — Liciu cutureieră provincia. Pretutindenî e bine primit, și, prin talentul său, prin școala sa superioară și prin deosebitul său simț de datorie, merită o asemenea primire. E altă întrebare dacă piesele de efect, foarte moderne, pe care le alege, sînt potrivite pentru un public care trebuie educat către artă — d-sale i-o spun aceasta; d-luî Davila însă nu, fiindcă ar fi în zădar — și, mai ales, dacă ele sînt vrednice de talentul interpretuluî. Căci cea mai înaltă datorie a unuî artist e să nu consimtă, pentru nimic, a se coborî mai jos decît chemarea sa firească.

L-am văzut pe cel mai cult dintre actorii noștri la o reprezintație a «Pietrei din Casă» și apoi la aceia a «Lipitorilor Satuluî». În amîndouă rîndurile am avut o îndoită uimire plăcută. Pe de o parte, era înaintea mea un artist care ar fi în frunte la orice teatru din lume; sigur, mlădios, demn și adese

ori chiar tragic în mijlocul unor situații care s'ar părea că nu pot da decât efecte comice. Pe de alta vedeam cât adevăr, câtă culoare, câtă informație folositoare îmbrăcată în veșmîntul literar care dă trăinicia, se găsesc în acele comedii pe care Alecsandri le scria mai mult jucîndu-se în Iașul anilor 1840 și 1850.

Iacă noi ne-am deprins cu literatură rafinate, cu risuri suptiri și rele, cu rînjiri dureroase; am avut mai adesea înaintea noastră imitații moderne, expuse crud de o școală francesă nemiloasă, care a fost imitată în toată Europa; ne-am învățat a ne chinui înaintea unor probleme care se aduc pe teatru, fără a li se da, după bunul sfat al vechiului Aristotele, acea soluție definitivă care să ni îngăduie a pleca de acolo cu gîndul împăcat și sufletul adus înapoi în stare de armonie. De la această înălțime ne uităm desprețuitori la farsa naivă a vechiului poet moldovean, care închide și deschide dulapurile, face pe oameni a se bate pe 'ntunerec și aduce, spre recunoașteri și împăcări, pe eroii săi din toate colțurile.

Mulți vorbesc rău de Alecsandri, mai ales ca autor dramatic. Ațiția nici nu l-au cetit. Dar chiar dintre cei ce l-au avut în mîna. Cred însă că oricine va vedea acest teatru, în care toți au mișcarea așa de sprintenă și de sprețară, vorba atît de iute, zîmbetul atît de bun și hohotul așa din toată inima, dar mai ales înfățișează într'o formă așa de simpatică o veche societate dispărută, pe urma căreia au venit însă părinții sau bunicii noștri, — oricine din acești privitori își va schimba părerea. Nu, acesta

nu e un repertoriu de uitat, de aruncat. Pentru învățătura ca și pentru plăcerea noastră, el trebuie chemat iarăși la viață.

Pentru a reda figurile lui Alecsandri se cere însă o bunătate adevărată și, pe lângă dînsa, puțința de închipuire simpatică a trecutului, în legătură cu o deosebită cultură; interpretul trebuie să aibă sînge moldovenesc curat, fire românească adevărată și, deci, modestia, sfiala aceia față de lucrurile însemnate, care deosebește neamul nostru.

Și, așa fiind, cine ar fi mai potrivit pentru învierea și purtarea prin largul țerii a întregului teatru al lui Alecsandri decît Petru Liciu?

Îl văd, parcă, împreună cu tineri entusiaști, avînd în vedere, nu succesul zgomotos și cîștigul și reclama de actori, ci arta și țara lor. Prin el și al lui ar învia toți acei buni cunoscuți ai ieșenilor de pe vremuri, de la Iorgu de la Sadagura până la cocoana Chirița. Ar fi o veselie, un rîs sănătos și senin, o voie bună fără păreche: bătrîni s'ar simți tineri și ar ride de-avalma cu tineretul cel mai nou.

Și, în același timp, s'ar afla că moda de înstrăinare, cu snobismul ce tîrăște după dînsa, e pe sfîrșite, și că innodăm iarăși legătura, neapărată, în orice cultură serioasă, cu tradiția.

28 Ncvembre 1907.

XLI.

LA DESVALIREA MONUMENTULUI LUI ALECSANDRI.

Cînd vor apărea aceste rînduri, cei cîțiva Ieșeni creștini și mulții Evrei ieșeni vor fi avut plăcerea de a vedea pe una din piețele orașului lor chipul de marmură al lui Vasile Alecsandri. Înțeleg din notițele ziarelor¹ că desvălirea statuii s'a făcut cu o pompă deosebită înaintea elementului oficial al vieții românești. Regina însăși a scris versuri întru amintirea aceluși poet, și național, și de Curte, care a fost la bătrînețele sale un oaspete iubit al palatului de libertate și poezie din Sinaia. Fără a mai vorbi de alte ode, de panegirice, dintre care unele aũ fost mai cumpătate, de medaliile rivale pe care le-aũ bătut, întrecîndu-se în uriciune, dintre acei librarî ai Iașilor cari țin să se afirme, cu tot dreptul, la orice manifestație patriotică și culturală.

Toate aceste semne de admirație : statuie, discursuri, versuri, prosă, medaliî evreiești, le-a prevăzut de sigur Alecsandri în cugetările sale asupra viitorului la care se putea aștepta. Sigur de sine însuși, de ușurința creațiunii sale, de farmecul său cuceritor, de

¹ Serbarea s'a aminat.

neapărata simpatie pentru dînsul a celor mulți și celor mari, el a purtat o coroană fără spinii și a strălucit fără să sufere și fără să se mistuie. Și-a trăit viața toată, și lucrul său de scriitor, în loc să i-o fi scurtat prin chinurile iscodirii de gînduri și făptuirii de cuvinte, prin străduințele grele întru lămurirea simțirii, i-a prelungit-o poate prin conștiința stăpînitoare a unei glorii cîștigate răpede și pe care până la bătrînețe a știut să o păstreze.

Cine a cîrțit împotriva lui? Vre-un nemernic a cărui lipsă de talent și de caracter lua orice preț spuselor sale. Cine l-a tăgăduit? Vre-un tînăr, pe care nu-l asculta mai nimeni, și încă și acela cu cît încunjur, cu cîtă sfială și pietate!

Și nu i s'a întîmplat măcar ceia ce se întîmplat rarilor scriitorii cu bătrînețe lungi pe cari mai multe șiruri de contemporanii îi recunosc pe rînd. Nicî după moartea lui critica n'a cutezat a vorbi răspicat, a tăgădui veșnicia semizeului. Din potrivă, poetul mort a fost răsbunat foarte răpede și de acele ușoare atacuri pe care avuse a le suferi fără a păgubi nimic prin ele. Pe încetul, lumea, condusă de scriitorii și de criticii de meșteșug, s'a întors la vechea părere de închinare fără rezervă înaintea lui. El a rămas astfel și de acum înaintea, cu toată întregirea culturii noastre cu toată adîncirea sufletului nostru, cu toată creșterea simțului pentru adevărata limbă românească, așa cum o vorbește și o înțelege acel ce a făptuit-o: poporul, el a rămas decî descriitorul fericit al naturii și al oamenilor de la noi, armonisatorul măiestru al cîntecului popular, vrăjitorul trecutului eroic, aedul renașterii noastre, al luptelor și triumfurilor din urmă, înt'un cuvînt întruparea poetică a geniului național.

Un altul, foarte nenorocit de la un capăt la altul al vieții sale, creînd cu greutate, din măduva și sîngele său, opere care l-au înveninat totdeauna de des-nădejdea idealului neîndeplinit, un altul care n'a aflat măcar în iubirea frățească a tovarășilor, într'o înțelegere largă și deplină a publicului mîngiere pentru această mare și veșnică suferință, un altul pe care dușmanii nu l-au cruțat, pe care proștii nu l-au iertat, prietenii nu l-au respectat, pe care nimeni nu l-a înțeles în întregimea lui, un oarecare Mihail Eminescu, de profesie, rînd pe rînd, actor, revisor, gazetar și nebun, căruia cîțiva admiratori din cei guralivi i-au închinat caricatura de bolovanî într'o piață botușaneană și un bust ca acela de pe mormîntul oamenilor cu avere, la Ateneul din București, acela a numit pe Alecsandri, în cea mai scurtă și mai bună caracterizare: «veșnic tînăr și fericit». Pe cînd el, sărmanul, care lăuda așa de frumos, fără niciun gînd de rivalitate, a fost bătrîn în cugetarea sa cu mult înaintea de vreme și, prin urmarea firească a unor uriașe însușiri nestăpînite, de el însuși sau de mediu: «veșnic nefericit».

Și iată-mă ajuns, cum se va întîmpla totdeauna oricărui din generația mea, care va fi adus a vorbi despre Alecsandri, la neapărata comparație cu Eminescu. Orî cu cît simț istoric ne-am înarma, orîcît am prețui liniștea și seninătatea, orîcît am dori să nu jignim păreri respectabile, nu putem da lui Alecsandri, a cărui faptă o înțelegem și o prețuim, inima noastră, pe care *Eminescu* o stăpînește.

Însă iarăși înțelegem foarte bine, și prin urmare nu învinuim, pe ceilalți cari iubesc pe Alecsandri în același timp în care îi recunosc meritele. Cei ce

fac, un sport din iubirea pentru popor, din iubirea pentru trecut, din iubirea pentru neam, din arta sfântă a poeziei, aceia nu pot cere mai mult decât ce li dă acest bogat și strălucit diletant care a fost Alecsandri. Și iarăși *exteriorii* prudenții, cumpătații, măsurații, pieptănații, gătiții, solemnii și pompoșii nu pot găsi în toată literatura românească un altul din scriitorii mari care să-i mulțamească atât. Că e un scriitor mare, nu încapе vorbă. Dar la el nu va jigni niciodată și pe nimeni un gând adînc și obscur, o simțire care să uimească și să arunce în lături, o comparație care să izbucnească, un strigăt care să zguduie, un cuvînt măcar care să nu se poată auzi oricînd. Acesta e un perfect om de societate, un respectuos al tuturor formelor și convențiilor, un eminent «nici prea-prea, nici foarte-foarte».

Așa fiind, și lui i s'a consacrat ce i se cuvenia mai mult, și admiratorii lui, cari nu dispun de inima lor pentru literatură, i-au dat ce-i puteau da mai scump, cînd s'a ridicat statuia de marmură de la Iași.

Toți aceia cari pot face o deosebire hotărîtă între însemnătatea istorică a unui scriitor și valoarea lui actuală, toți aceia cari cred că asemenea subiecte trebuie atinse, nu cu meșteșug de vorbe înflorite, ci cu o deplină serioșitate de suflet și cu un înalt simț de răspundere, în sfîrșit toți cei cari au despre un scriitor aceiași părere și în zilele obișnuite și în cele extraordinare, vor iscăli această părere.

23 Octombrie 1905.

XLII.

L U E G E R.

Puține nume sînt mai populare în Austria decît acela al oaspetelui nostru. El e, nu numai cunoscut pînă în stratele adînci ale neamului său german și creștin, dar și iubit, cu acea iubire admiratoare și plină de recunoștință care se dă numai luptătorilor fără preget. Primarul Vienei va rămînea, în ciuda puterii de sus, în ciuda intereselor bănești de la mijloc, în ciuda unor anumite uneltiri ce vin de jos, stăpînul orașului său, atîta vreme cît va voi. Și va voi pînă va avea încă de lucru.

Lueger nu e numai un puternic vorbitor, care impune prin căldura ca și prin sinceritatea frasei sale. El nu e numai o personalitate cu desăvîrșire simpatcă, «frumosul Carol», zic ascultătoarele cuvîntărilor sale de la Primărie și din Parlament. El e și un foarte bun gospodar. Viena cum a găsit-o el, începuse a se ticăloși, prin oportunismul sfios al altor primari, din cei cu bunăvoința înceată, fără program și fără țintă; ea se pleca umilită față de marea strălucire nouă, americană și evreiască, a Pestei. Datinile cele vechi o stăpîniau în circulație, în lăminat, în hrană. Lueger a venit cu hotărîrea de a înălța

iarăși la locul ce i se cuvine vechea cetate împărătească, în care s'a născut, unde a locuit totdeauna și pe care o iubește fără de margini. Un timp a fost o revoluție generală pe stradele vieneze : gropi, munți de pietre, tuburi, stâlpi de felinare risipiți pretutindenți și, în desele zile de ploaie rece, bielsug de noroiu negru și cleios. Dar peste câțiva ani, nopțile Vienei scînteiau în lumină nouă, tramvaiele cu aburi încunjurau *Ringul*, trenurile fumegau supt pământ, și unul din cele mai minunate bulevarde din lume se desfășura larg pe locul unde odată duhliă din urîta ripă acel pîrîiaș al Wien-ei, care s'ar numi la noi... Calcaină. Încă odată, Viena se prefăcuse, cu gust și cu îndrăzneală, după nevoile cele mari ale timpului.

Astfel de servicii nu se uită niciodată, și nu oricine le poate aduce. Dar numele de Lueger nu trezește în mintea atîtora amintirea isprăvilor de gospodărie ale primarului pe viață al Vienei, ci el răsună ca un strigăt de chemare în luptă. Lueger înseamnă antisemitul luptător și biruitor.

Nu un antisemit de teorie care să împartă pe oameni după sînge în prietenii neapărați și dușmanii firești. Nu, dar el, mai mult decît oricine, și-a dat seamă de jidovirea răpede, cu toate urmările ei de murdărie, de demoralizare, care amenință Viena sa iubită. Împotriva dușmanului din Leopoldstadt a început el lupta. În zădar a scos acesta, pe lîngă toate trupurile sale, și pe acelea, puternice, ale aliaților, socialiști, cosmopoliți. Scrișnind din dinți mai mult decît odată, barbarii asiatici din cetatea creștină a Împăratului au trebuit să afle biruința lui Lueger.

Dincolo de Leitha însă, acest neam e adevăratul

stăpînitor, în veșmintele medievale și supt steagul revoluționar al Ungariei. Lueger nu poate să iu bească pe aceia cari s'aŭ lăsat copleșiți și cari se laudă, se mîndresc cu această copleşire, pe aceia cari înfățișează în același front pe urmașii cavalerilor de la 1300 și pe «contopiți» din veacul al XIX-lea și al XX-lea. De aici politica anti-maghiară a lui Lueger, care se împacă de alminterea și cu loialitatea sentimentelor sale austriace.

Venirea lui Lueger la noi e o demonstrație; el vine la cei ce se luptă cu Evreimea și cu prietenii ei de pretutindenți. Ca o demonstrație o primim. Strigînd: «Trăiască prietenul nostru Lueger», sîntem siguri că vom afla un răsunset în toate inimile românești.

8 Iunie 1906.

XLIII.

LA MORMÎNTUL LUÎ KOGĂLNICEANU.

O parte din liberalii din Iași au făcut drumul până la cimitir pentru a se închina amintirii lui Mihail Kogălniceanu.

Odată partidul făcea «pelerinagii» la mormîntul lui Brătianu, la al lui Rosetti. De o bucată de vreme, ele au încetat. Marelui organizator și om de ispravă, ca și visătorului cu viața cinstită, politicianului fără arginți, rămas până la capăt puțin poet, nu mai are nimeni să li ceară sfaturi. E bine că măcar mormîntul lui Kogălniceanu e privit încă drept un izvor de inspirație. Dacă toți ce cei au mers să-l vadă, s'au apropiat cu inima curată a omului ce vine să se reînnoiască prin pomenirea faptelor însemnate ale unui mai mare decît sine, atunci oracolul venit de peste pragul vieții a putut spune vorbe ca acestea :

Că nu este un adevărat om politic, patriotic și binefăcător. Înțeleghător al timpului său și pregătitor al viitorului decît acela care, ca Mihail Kogălniceanu, începe întăiu printr'o largă cultură modernă, pe care el, Kogălniceanu, și-o cîștigase în Germania stăpînită de marele curent idealist de la începutul veacului.

Că a fi liberal sau conservator, orî a se zice numai

liberal sau conservator, n'are nicio însemnătate la un biet popor care se luptă să se ridice din cele mai strașnice adîncuri ale sărăciei și lipsei de lumină, dar că are o mare însemnătate pentru un om politic calitatea, puterea naționalismului său, iubirii sale pentru neam. Prin aceasta găsești de la sine drumuri, pe care nu le poți descoperi cu felinarul chior și fumegător al formulei liberale ori cu iasca seacă a datinei conservatoare.

Că nu poate fi un neam trainic acela care se alcătuieste cu adevărat numai din spuma de sus, care, chiar dacă nu e murdară, se va murdări de tot praful pe care-l mătură de-asupra-î vînturile cele mari ale lumii. Ci un adevărat neam e acel ce cuprinde în sine toată viața, veșnic mișcată, totdeauna înnoită și pe deplin curată, a mulțimilor muncitoare și cinstite.

Că nu e un om politic vrednic de acest nume meșterul ce știe să cîștige dușmanii, să ocolească piedecile, să cruțe munca și să scape de primejdie. Ci este numai acela care, văzînd o neclintită și luminoasă țintă, merge îndrăzneț către dînsa, înfrun-tînd dușmanii, mișcînd din loc piedecile, primind în piept primejdiile, cu siguranța că, perind chiar în cale, tot drumul ce a putut să-l facă e cîștigat pentru urmașii ce vor veni neapărat după vitejia lui. Așa a judecat Kogălniceanu atacînd, în vremi foarte nesigure și amenințătoare, chestii ca averea de moșii a străinilor din mănăstirile grecești și ca lipsa de ogor și de neatîrnare a țeranului.

Și, din ce n'a făcut el, acum se desface și această ultimă învățătură: Că un om politic trebuie să-și sprijine fapta pe o viață personală cu desăvîrșire.

curată, căci altfel va fi învins ușor, stăpînit și întrebuințat de alții, mai slabi, mai puțin chemați decît dînsul, cari însă n'aŭ păcate sau știu să le ascundă mai bine. Și astfel, din nenorocire, o țară, un neam vor pierde pe cîrmaciul cel mai bun cînd ar avea mai multă nevoie de dînsul.

Pentru cine poate auzi, — acestea le spune mormîntul lui Mihail Kogălniceanu.

29 Iunie 1906.

LXIV.

LA TRECEREA UNUI EROÛ.

Ultimul dintre Rákóczești, Francisc, s'a răsculat împotriva Casei împărătești de Habsburg, stăpînă a Ungariei cucerite de la Turci, a urmat cu strălucire exemplul altui «rege ungar», Emeric Tököly, a stăpînit o bucată de vreme Nordul Ungariei, a întreținut legături cu anumite State din Apus, ca Franța care-l sprijinia cu căldură ca să facă în năcaz vechilor săi dușmani de la Viena și, la urmă, a trebuit să se recunoască învins. După anul de lichidare 1711, el a luat drumul către țara sprijinitorului său Ludovic al XIV-lea, dar n'a încăput nici acolo precum ar fi dorit și, la urmă, și-a aflat adăpostul, cu tain de la Padișahul, în Turcia, urmînd și în această privință, pe regele Emeric. Pe pămîntul străin s'a stîns el după lungi și dureroși ani de pribegie la 1735 și a fost îngropat la Rodosto, pe malul Mării Negre.

Ungurii nu l-au uitat însă, nici în timpul cît asculta de Austriaci, nici astăzi. În el acest neam dîrz și sigur de sine a văzut pe luptătorul cavaleresc și îndărătnic, care nu-și părăsește drepturile și nu vrea să-și plece capul față de nimeni. În el au mai respectat pe cel din urmă represintant al marii

dinastiil rákóczești, supt care Ardealul stăpînit ungurește a însemnat ceva în istoria lumii.

De mult încă, ei făcuseră planul patriotic și romantic de a aduce din groapa sa depărtată pe cel din urmă care a purtat o coroană ungurească. Împăratul-rege, care iartă așa de mult pentru el și care poate ierta și pentru strămoșii lui, cari aŭ osîndit la moarte ca trădător pe Francisc Rákóczy, n'a avut nimic de zis împotriva acestei pomeniri naționale. Acum cîteva zile Parlamentul din Pesta a votat reabilitarea, curățirea de osîndă, a memoriei Craiului de răscoală. O corabie a marinei austro-ungare a ridicat oasele scumpe Ungurilor. Ea s'a oprit Joi la Constanța. Un tren special a dus cosciugurile vechiului rege și ale tovarășilor săi pe lîngă București, de-a lungul întregului șes al României, prin orașe unde pretutindenți erau libere să-î iasă întru întîmpinare coloniile ungurești cu tricolorul și să răsune astfel accentele limbii maghiare, până la Orșova, unde aștepta primirea cea mare.

Francisc Rákóczy nu e o figură antipatică pentru Romîni. În părțile ardelenе de sus, în părțile maramurășene, el a întîlnit, ca un viteaz ce era, sprijinitori viteji printre țeranii noștri. Vlădica romîn Ion Țirca, pus de dînsul, îi scria ca unui «Craiă al Țerii Ungurești de sus și Ardealului» și-î ură «să biruiască dușmanii Măriei Sale, cum a biruit David Craiă pizmașii săi». Și astăzi se păstrează în cutare biserică veche steagul supt care țeranii noștri, mîndrii flăcăi ai muntelui, aŭ luptat pentru Craiul «Racolțea».

Stînd mai mult pe aiurea, până pe la Cașovia, unde-l așteaptă pomposul mormînt al recunoștinții naționale, Rákóczy cel tînăr n'a putut avea legături mai dese

cu ai noștri de dincoace. Dar bunicul și străbunul său, Gheorghe I-iu și al II-lea, Domni ai Ardealului, au fost buni și statornici prietenii ai lui Vodă Matei din Tîrgoviște și ai lui Vodă Vasile din Iași, și Doamna Elina a lui Matei scria bătrînelului «Crai» prin care ajunsese la Domnie acel care zace acum în singurătatea de munte de la Arnota olteană, numindu-l cu iubire: «părinte și socotitor și învățător de toate lucrurile noastre» și iscăbind ca «fată a Măriei Sale».

Oricîte am suferi de la oricine, e o cinste a neamului acestuia românesc că nu uită binele, măcar vorba bună pe care a primit-o odată, și o cinste și mai mare că el înțelege orînde și respectă vitejia curată, iubirea de neam, jertfa de sine.

De aceia, dacă nu vor suna acum în satele ardeleni clopotele pe care le cere prin poruncă Ministeriul din Pesta, noi toți, și cei de aici, cari am lăsat drum slobod sentimentelor firești ale oaspeților noștri maghiari, și cei de dincolo, cari știu să deosebească între oamenii ce fac parte din același popor, ne descoperim înaintea sicriului în care un erou doarme, înflorat în bătrînele sale oase de duhul țerii sale, și vom zice viteazului cavalier care se întoarce: «fie în veci pomenită la toate neamurile amintirea celui ce a luptat, a suferit, a pribegit și murit pentru neamul său».

Iar a doua zi sîntem iarăși noi, noi, și ei, ei.

19 Octombrie 1906.

LXV.

UN PROFESOR: DIMITRIE A. LAURIAN.

A murit zilele trecute în București și a fost îngropat în mijlocul deosebitei duiosii a multor colegi de școală, foști școlari și prietenii Dimitrie August Laurian, un om care *se vedea* fără ca supt picioarele lui să fie piatra ordinară a unei situații. A fost scriitor cu condeiul ușor și mlădios, ziarist cu simț de răspundere, om de carte care făcuse cu strălucire studii înalte, cuvântător elegant și armonios, dascăl iubitor de chemarea sa, a cărei însemnătate pentru întemeierea unei nouă societăți românești o înțelegea bine; a fost un om politic, pentru că avea vederile sale lămurite și nu înțelegea să le părăsească pentru o ispită mare sau o ispită mică; a fost un om de societate, știind să fie dînsul fără a lăsa jîgniri în urma lui și, în sfîrșit, a fost pentru acei ce-l cunoșteau bine, bine de tot, un prieten pe care, cum au spus-o înaintea mormîntului său, nu-l vor uita niciodată.

Viața acestui om ales e vrednică însă de a fi prinsă și altfel decît într'o scurtă caracterizare generală.

Era fiul lui August Laurian, învățatul cu sufletul tare, cu voința neînduplecată, cu credința nezgu-

duită, cu munca de fier. A fost crescut de dînsul în părerile lui: naționalism românesc înalt, cuprinzînd pe Romîniî de orișiunde, mîndrie ardeleană, conștiință latină, cult pentru limba purificată, pentru ortografia ce lasă să se străvadă obîrșia romană, pentru fapta și scrisul vechii Rome; iubire pentru știința care mîntuie, știința naturii și știința celor în afară de dînsa, nouăle științe naturale și vechea filosofie —, care erau și pentru înaintașul lui Laurian bătrînul, și mai bătrînul Lazăr, cercul merit închinăciunii.

A învățat temeinic, la Nemți, filologie clasică și «filosofie naturală». După o teasă de cuprins filosofic. el intră la 1872 în viața publică, în același timp ca profesor și ca director, și se face, împreună cu prietenul său de anî îndelungați, Ștefan Mihăilescu, redactor al «Transacțiunilor literare și științifice».

E interesant să se coboare cineva prin această revistă în sufletul, doritor de luptă, necruțator și caustic, al tînrului de acum treizeci de anî care la vrîstă de bătrîneță se ducea dintre noi.

Laurian e un ironic care nu primește însă nihilismul dogmatic, afirmarea cu jurămint că totul nu e vrednic de nimic. De sigur că nu-i place starea politică și socială de după Unire, că descopere, cu toată proslăvirea ce făceau să se audă cei mulțamiți și mîndri de isprava lor, «ceva mic, meschin, pocit și putred în ceia ce avem astăzi», că vede, în locul pămîntului cu «rîuri de lapte», dar fără «flori de lumină», al politicianilor, «o țară de muribunzi, veștejită și în agonie, a cărui existență e pusă în chestie la primul țipăt al unui Jidan cu chibrituri». Dar el socoate că se pot îndrepta lucrurile; în trecut se închină marilor figuri eroice, lui Iancu, «legenda Abru-

duluș, lui Bolintineanu, lui Eliad ; în present, el alege tinerii cu aceeași învățătură ca a lui, pe cei mai buni din tinerimea bucureșteană de atunci (Anghel Demetriescu, Gr. Păucescu, și câțiva alții) și, împreună cu ei, înțelege să dea lupta cea mare a educației nouă răzimată pe știință. Știința aceasta îi pare mîntuitoare ; prețuind, cu toate împunsăturile ce-i veniau din cercul de la Iași al «Convorbirilor literare», curentul literar pozitiv și poporan plecat de acolo, el, înfășat încă în ortografia și stilul unui părinte autoritar și vrednic de admirație, crede că se poate aduce tot atîta folos prin cultivarea științelor exacte și naturale și-și caută tovarășii la opera de reformă, în țară și străinătate, de la Tiberghien la dr. Davila.

Revista a mers un an, și acela cu greu. Apoi Laurian și al lui trecură la «Revista contemporană», care luptă cu «Convorbirile» și fu învinsă, pentru contemporani ca și pentru urmași. Între prinșii de război cari-și blestemară soarta mai puțin, fu D. A. Laurian, emancipat de puterea părintească.

Și pe urmă ? Sînt convingerî fecunde și sînt convingerî, mai puțin convinse, careucid. Polemistul literar se făcu ziarist politic de partid, — finul ziarist de la «România liberă» și de la «Constituționalul», — se făcu ziarist fără iscălitură, legiuitor fără răspundere, apoi funcționar fără personalitate, în sfîrșit desgustatul din ultimii ani.

E adevărat că rămăsese profesorul, colegul, omul de societate, prietenul. Acela a murit acum, mult timp după *cellalt*.

2 Novembre 1906.

XLVI.

ALECSANDRI ȘI «LIPITORILE SATELOR».

Am văzut zilele acestea la Teatru «Lipitorile Satului». Înviorată de talentul lui Liciu, susținută bine prin jocul foarte îngrijit al celorlalți actori, îmbogățită cu decoruri foarte potrivite, și unul din ele — al pădurii — chiar cu adevărat măreț, se desfășura în acte care nu sînt, la dreptul vorbind, decît o înșirare de tablouri, vechea tragi-comedie a satului moldovenesc de munte din anii 1840. Iată casa teslarului țeran Ion, cu nevasta lui încă destul de tînără pentru a da fiori unui spînzurat de Grec, iată feciorul voinic al lui Ion, flăcăul amorezat cu atîta curăție de nevinovata orfană Măriuca, iată argatul sîrb Gavril, bețiv și răzbunător cînd e beat. Iată bătrînul Vîntură-Țară, răzeș izgonit din răzășia lui, care urmărește, rătăcind, oriunde pe Lipitorile Satului și se pricepe a le pedepsi. Acesta e un colț, cel țerănesc.

Dincolo uite cîrciuma : satul întreg se strînge la dînsa, bînd și chiuind, făcînd haz de năcaz, de cît năcaz este încă în cuprinsul său. O balabustă, care nu se vede, drege rachiul înuntru, pe cînd la iveală

iese Moise, Moişilică pentru Romîni, Moisachi pentru Grec, cine ştie cum pentru zisa balabustă : un omuleţ în caftan rupt, în ciorapi şi papuci, aşa cum îl ştie Liciu ; o pocitură fără vristă, fără încheieturi, care umblă, tremură, numără, se tirăşte, se strecoară, se milogeşte, ca să se ridice, une ori, într'o mişcare de cămătar care se simte. Acesta e colţul jidovesc : în odaia din fund cu multe pene de gîscă, cu policantru şi linguriţe de alamă galbenă, cu sfîntul corn negru şi sfîntul talăs soios, sînt copiii, mulţi «cuptii», unul pe an, bucuria lui Moise care totuşi nu face credit creştinilor, «goilor» puturoşi şi leneşi şi proşti cari-şi îngăduie şi ei a se înmulţi odată la an.

La curte, în odaia cu velinţe frumoase, cu icoana de la Sfîntul Munte Atos, cu masa şi scaunele de lemn alb şi cu catastifele măiestre pe poliţa ascunsă stă Grecul, cheme-l cum îl va chema, «boierul» prin arendă al satului. Calcă măreţ ca din pod, are giubeaua şi fesul cel lung de acasă şi-şi unge mustăţile suptiri ca să stea dîrze. Abia mîncă şi bea ; are harapnicul în mîna, dar nu bate ; ţipă, dar poate să fugă. Are o singură slăbiciune : îi plac fetele din sat. Pe cele ce le lasă, le tocmeşte posluşnice în casă, cu voia de a-l bate, ca mătuşa Ruxanda ; pe cine se ţine mîndră, e gata s'o iea de nevastă, s'o înveţe greceşte şi s'o poarte în caleaşcă la Iaşi, ca însăşi «chiria» cocoana sa : aşa socoate să facă şi cu Măriuca. Asta e colţul arendăşesc.

Boierii nu se prea văd, — stau la Iaşi sau în străinătate — ; dar uite la caraghiosul de «domn subprefect» cu pălăriuţa de paie şi pantalonii vîrgaţi ; tinerel, spălăţel, foarte găsit. Dar, altfel, e om cum

se cade, judecă bine și se crede dator a «civilisa» pe țeranul moldovean.

Și am văzut cum Moise și Grecul ispitesc cu baniș împrumutului pe Ion teslarul, cum se mînie pe dînsul și-l răpun scoțînd una din scîndurile șchelei unde el lucrează și aruncînd răspunderea pe bietul Sîrb totdeauna cu vinul în cap; am văzut cum caută apoi a ucide cu otravă pe presupusul ucigaș, care a fugit, dar a găsit apoi plăcere să se întoarcă, am văzut pe Grec curtenind, răpînd la curte, scăpînd din cușcă pe Măriuca, am văzut pe Moise tremurînd de frica tuturor felurilor de moarte și mărturisind de frică adevărul și pe «domnul subprefect» făcînd dreptate, luînd pe Măriuca de lingă Grec și dînd-o flăcăului care o iubește.

Apoi perdeaua a căzut asupra tuturor țeranilor mulțamiți și, cînd a fost să plecăm acasă, ni-am zis cu toții: nu, nu e atîta; noi mai știm ceva, domnule Alecsandri, tinere poet senin al anilor 1840!

Iată ce știm noi, după optzeci de ani, asupra acestui sat și celor ce se află, celor ce au venit pe urmă, acolo.

A murit mama Catrina a teslarului. Părechea de însurăței, Nițu și Măriuca, s'a așezat în casa răposatului, bine și gospodărește clădită de dînsul. Cînd începeau a îmbătrîni, a venit veste în sat că Vodă-Cuza, prietenul poetului Alecsandri, a hotărît împrumutarea țeranului. Cum sînt ei însă la munte, cu pămîntul lor, s'au bucurat mai mult pentru alții. Au avut mulți copii, ca din dragoste bună și sănătoasă. Fiecare din ei a fost de zece ori mai sărac decît părinții. Unul a nemerit la dascălul pus de un

boier binefăcător și s'a boierit el însuși. E undeva membru la o înaltă Curte; își zice Theslard și nu scrie niciodată acasă. Ceilalți se luptă cu nevoi grele, și sînt acum niște moșnegi chinuiți. Niște Evrei mari, uniți cu bogătași romîni—acum nu mai e o Moldovă, ci o Romănie regală —, au fierăstraie în munte și taie pădurea de-o rad; acolo cară butucii și bătrîni și copiii lor. Acești copii, oameni în toată firea, au și ei copii, dar din averea Măriucăi a rămas numai un peticel de vorbă-să-fie, copleșit de datorii. Cu săptămînile salahoiesc bărbații în păduri; femeile se dau în dragoste cu orice ciocoiu șugubăț; unele beau basamac și cad pe drumuri. Decorul trebuie cu totul lui tot schimbat. Pe un pămînt stîrpit și slujit trăiesc niște bieți sălbateci desfrînați.

Jos căciulile, moșicilor! Trece în trăsură arendașul munților, regele Carpaților; roșu la față, cu o helară pe nasul coroiat, în blană scumpă, cu o căciulă cum n'a' avut-o nici Vodă Vasile Lupu. Lîngă el, o elegantă doamnă, care-i samănă la nas. Copii în haine de marinar; guvernantă de la Paris. Se vorbește amestecat: cînd jidovește, cînd romănește cu cîntec, cînd «franzuzește». E domnul Mosessohn, care așteaptă numai împămîntenirea pentru a se așeza în «elită», lîngă cutare Scandalopulo, lîngă Cacătăev (franzuzește: «de Kakataeff») Bulgarul, lîngă Svinici Sirbul și domnul de Lumpatus de la «Luceafărul romîn», societate de petrol, lîngă boierimea cea nouă internațională, care primește în mijlocul ei și pe cite un beizadea de beizadea trăind din fum și din datorii. Știți cine e însă acest Mosessohn de la societatea forestieră «Mosessohn, Găstinescu și Compania»? Tata lui era «cuptil» la Moșilică pe care-l puteați

scutura cu bățul peste caftanul rupt, la Moșișică cel mititel și umil, care tremura. Nepotul, «cuptilul» de «cuptil», vine une ori în satul natal, unde un văr ține cârciumă pentru stafiele vinete ale «țeranilor romîni», «preocupația» tuturor mesagiilor și răspunsurilor la mesagiile. Mai este și un cumnat — o, ce berbant drăguț! — care stă la curte fiindcă-î plac fetele. Vin toate la dînsul, care e un om dulce la vorbă și darnic. A botezat un copil primarului, e prieten bun cu părintele de la biserică și a dat afară cu jandarmii pe un rebegit de învățător, care făcea «socialism» pentru Romîni în țara Jidanului. D. Moșișică însuși și balabusta dorm într'un cimitir din Czernowitz, unde aș mers să și petreacă liniștit bătrînețele, pentru că acolo mulți jandarmi păzesc pe Jidanii cari n'aș nevoie să tremure.

Grecul a găsit o fată care l-a luat. Și ce bogat s'a făcut, după ce a ieșit din pușcărie! Cînd a murit, fiind creștin — «hristianòs, frațico» —, era senator. Toți copiii i-a crescut la Paris; pe o fată o ține un marchis oarecare din Spania, pe alta un iuncăr din Prusia, pe a treia un baron din Sicilia, a cincea e prințesă în Rusia, a șesea e după un sublocotenent din Atena, cu a șaptea a ajutat pe un pîrlit de boier muritor de foame, care se coboară de la Mircea-cel-Bătrîn și de la mai mulți țigani din casă, cu cari samănă. Dintre băieții lui, a dat cîte unul fiecărui departament din viața României constituționale. Aș toți automobile faimoase și aș omorît, la un loc, zece «Valahi». Nu și-aș schimbat numele: n'aș de ce; și l scriu chiar cu ortografie «antică». Mari patrioți la tribună Cînd se adună toată familia, se vorbește o limbă care aduce aminte dialectul jucătorilor de cărți măsluite din Paris pe cari localnicii îi numesc

cu cuvîntul «grec». Rasă mîndră, stăpînitoare, dar despre trăinicia căreia n'are idei mari Mosessohn! Cheltuiesc prea mult.

După «domnul subprefect», de la 1840 — se poate să-l uităm! — aŭ venit mulți alții, la cîte jumătate de an. Din ce în ce mai puțin idealisti și filantropici. Cel de-acuma al două-sutelea guvernator în plasă, e un «bărbat politic» în vîrstă de patruzeci de ani. Rasă n-hotărîtă, vorbă moldovenească; la prilejurii mari vorbește însă limba țerii: franțuzește. Fură trei ani, trei ani răbdă. Fabrică alegeri. Îi plac și lui fetele care știu bine menirea lor pe lume. I le aduc jandarmii. Joacă cărți. A fost de zece ori liberal, e acuma a cincea oară conservator.

E sigur că pentru el, licențiat în drept, era nemerit un portofoliu de ministru, dar lumea e nerecunoscătoare. Crede că porcii de aiurea sînt mai bine tratați decît un porc de cîne ca dînsul. Nevastă n'are; copiii cu țerancele îi cresc țeranii: se deosebesc de ceilalți fiindcă nu vreaŭ să meargă la plug, fură găinile și, de la patru ani, se țin pe urma catrințelor. Pentru neamul d-lui Iani și neamul d-lui Moșilică d. subprefect e un «prețios auxiliar»: la ei minîncă, la ei bea, de la ei se împrumută: cînd joacă, adesea, cărți în casa lor, cîștigă totdeauna.

Am ținut să descriem aceste tipuri și fiindcă ele n'au fost nici într'un dulap al Expoziției Naționale Jubilare din România anului 1906.

După optzeci de ani, cînd se va scrie urmarea la acest articol, frică mi-e că povestitorul va vorbi: saŭ de o revoluție saŭ de o cucerire străină.

12 Novembre 1906.

XLVII.

UN DISPĂRUT : VINCENTIŢIU BABEŞ.

A murit Vincenţiu Babeş, membru al Academiei Române, la o vîrstă foarte înaintată. Era un om învăţat, şi, pe timpurile sale, i se încredinţaseră de Romîni de dincolo, cari voiau să-şi despartă cu totul Biserica lor ortodoxă de Biserica Sîrbilor, misiuni de încredere. A fost mult timp magistrat înalt şi deputat în Pesta. A scris puţin şi lucruri de mult uitate,—între altele şi în foaia «Albina». Uitat era şi dînsul, care, trecut de optzeci de ani, putea fi privit, de ani de zile, ca scos din rîndul celor vii. Acum vre-o şese-şapte ani mai venia încă la şedinţele plenare din Mart ale Academiei; mărunţ, slab, o umbră de om, el păstra însă o mare vioiciune neastîmpărată şi glasul supţire desfăşura nervos argumentaţii pasionate.

În politica veche şi-a avut partea, cu deosebire în legătură cu bogata familie de magnaţi Mocioni. În numele acestora mai ales, el şi-a spus cuvîntul şi în timpurile mai apropiate, cînd mai venia pe la sinoade şi consfătuiri. El însuşi n'a avut niciodată idei originale, nici ţinte proprii, — fie măcar şi personale. Dar era unul dintre oamenii aceia cărturari

și dibacî cari servesc bine cauzele altora. Și dibaciū era fără îndoială. Un exemplu: dîndu-i-se la Academie să facă o recenzie despre o carte a unui om pe care-l uraū cei mai mulți dintre colegii săi, el a găsit mijlocul să scape din încurcătură, fără să atace valoarea cărții, spunînd că este numai volumul întâiū — cartea era o culegere de documente cu o lungă prefață, care, aceia, era lucrarea originală și se isprăvia în acest volum d'întăiū. Apoi s'a răspins, firește, și volumul al doilea, pentru că... era numai volumul al doilea.

Ar fi greu de spus dacă era în adevăr pentru «activitate» sau pentru «pasivitate», dacă-î era simpatică ori antipatică vre-o personalitate politică. Îi erau și nu-î erau. Sufletul lui era ferit de toți, chiar de aceia supt steagul cărora stătea, pentru un motiv sau pentru altul: poate chiar că era ferit de sine însuși. Avea un zîmbet rece, cu o strălucire de ghiață în ochii fără odihnă, care spunea aceasta: «Cu omul din mine n'aveți a face; n'am a face, cred, eū însumi».

S'ar săvîrși o nedreptate împotriva memoriei sale însă dacă nu s'ar recunoaște că prin cunoștințele lui de drept, de istorie, prin elasticitatea lui de spirit, prin ușurința lui de vorbă și prin talentul de a umbla cu oamenii mari el a represintat bine pe Romîni de confesia și din Ținutul lui, și astfel a adus serviciū neamului. Din cînd în cînd povestitorul dezvoltării moderne a Romînilor din monarhia vecină va avea să pomenească și numele lui Babeș. Istoricul literar, — mai puțin.

28 Ianuar 1907.

XLVIII.

DR. ISAK.

Din Botoșani vine trista știre a morții bătrînului dr. Isak. De bună seamă că nu e Botușănean care să nu-l cunoască numele. Medic fără arginți, om de o nemărgenită bunătate și milostivire față de orice suferință, prieten statornic al tuturor celor ce fuseseră ajutați de dînsul, cavalier, nobil, aristocrat al sufletului și al inimii, așa a trăit pe acest pămînt al răilor și al nedreptilor doctorul Isak. Venise la noi din țara lui robită și umilită, din Polonia ce sîngeră din sute de răni, venise din vălmășagul revoluției învinse, păstrînd din steagul rupt atîta cît să-și aducă aminte că a luptat cu brațul său de tînăr pentru neamul osîndit. Și, din acest început al său eroic, a păstrat totdeauna atîta cît să fie superior mediului său pînă la adînci bătrînețe, cînd în ținuta dreaptă, în privirea strălucitoare de bunătate, în cinstita și bărbăteasca strîngere de mînă, în dulcea lui românească strîcată și în fapta lui largă, îi trăia încă partea cea mai bună a tinereței.

Dintre cliți oaspeți străini a avut această țară, nimeni nu ne-a înțeles, iertat și iubit mai mult decît acești idealisti pînă la mormînt al revoluției polone.

Isak suferia de toate suferințele noastre fiindcă acolo, în Botoșani copleșiți, murdăriți și demoralizați, nu se putea bucura de nicăo bucurie ce am fi avut noi. Când l-am văzut ultima oară, după ce mi-a vorbit senin de moartea lui apropiată, de patria lui pierdută, de tinereța lui stinsă, — uitându-mi se în ochi pentru a căuta icoana tatălui meu mort, prietenul lui din vremuri, și sărutându-mă des, cum l-ar fi sărutat pe dînsul, — după ce a încheiat toate amintirile și toate lămuririle, el făcu un mare gest de des-nădejde, care se întindea parcă asupra orașului întreg, și zise întâi așa :

«Aici, și colo, și colo, au fost tot Romîni, boieri, prieteni, — acum nu mai sînt. Au venit în loc *caț-lalți*; voi sînteți pierduți.»

Apoi stătu pe gînduri, asămănă în tăcere cele de la dînsul de-acasă cu cele de la noi, și încheie astfel, cu această frază ca o lovitură de topor, una singură, ce dă jos.

— La noi au rupt ramurile Poloniei, dar Polonia o să trăiască. Pe voi, pe voi, v'au smuls din rădăcină!

Și, cit voiți trăi, n'o să uit profeția asta grozavă.

8 Februar 1907.

XLIX.

MOARTEA GENERALULUI LAHOVARI.

În urma unei operații făcute la Paris a murit generalul Iacob Lahovari, ministru de Externe. Era pe vremuri un om însuflețit de dorința de a reformă oștirea noastră, și a luat cîteva măsuri bune în acest sens. Pe urmă însă a fost cu totul cucerit de politicianism, pierzîndu-și în vîlmășagul lui vulgar, pe lîngă însușirile sufletesti, și sănătatea. Combateră violentă a cumpărării tunurilor nouă din Germania l a făcut să nu mai poată ocupa portofoliul Războiului în Ministeriul de astăzi. I s'au dat Externele fiindcă nu i se putea găsi alt loc. Aici a făcut o politică prea puțin dibace, în acea chestie macedoneană, care, cu tot conflictul între Statul nostru și Grecia, cu toate expulsările și manifestațiile zgomotoase, cu toate vorbele mari aruncate la orice prilej, în sfîrșit cu toată călătoria generalului în Apus, n'a apropiat întru nimic pe Aromîni de scopul firesc al silinților lor.

Moartea lui Iacob Lahovari, care nu era tachist, nu putea fi tachist, de și nu se număra printre cantacuziniști, va înrăutăți și mai mult legăturile dintre

cele două tabere, care fac la un loc cel mai slab și mai nenorocit Guvern românesc.

De puțin timp, îi murise generalului Lahovari un fiu iubit; soția sa e greu bolnavă. El însuși căzuse în mari încurcături. Rare ori un om cu însușiri mari de inteligență și voință, cu o largă cultură — a fost, și până dăunăzi, profesor de matematici la Universitatea din București — și cu o strălucită carieră de tinereță, frumos, bogat, purtînd un nume cunoscut, a avut un mai nenorocit sfîrșit decît ministrul Iacob Lahovari.

15 Februar 1907.

L.

GR. TRIANDAFIL.

A murit, Vineri dimineața, președintele Camerei, Grigore Triandafil. Nu era un vorbitor, și-î lipsia cu totul temperamentul și originalitatea. Doctor în drept de la Paris, magistrat de carieră, apoi avocat cu istețime și om bogat, el și-a aflat un rost în politică prin știința sa de a nu supăra și jigni pe nimeni. A fost primar al Capitalei și ministru de Justiție, fără ca orașul București sau Dreptatea românească să aibă a-î pomeni numele pentru ceva. La locul lui era ca președinte al unei Camere în care, dacă nu împăca, prin autoritatea ce ar fi avut, patimile, cel puțin nu le ațîta prin greșelile de tact de care mulți alții s'ar fi făcut vinovați.

În partidul său el lasă, nu atîta un gol, cît un *loc gol*, pe care atîția s'au răpezit să-l cuprindă, de la gloriosul fost ministru Vlădescu, pe care l-ar fi scos înaintea unii dintre Cantacuziniști, până la însuși d. Bădărău, căruia nu i lipsește, de sigur, un deosebit prestigiu, — pentru ca el să se dea, la urmă, cuiva care nu-l ambiționa, bogatul proprietar C. Cantacuzino-Paşcanu. Opoziției îi pare rău de dispariția acestui om blînd care nu credea că e pe

fotoliul de președinte ca să joace rolul de vătaf al partidului său. Publicul... Mulți află acum că președinte al Camerei era pașnicul, calculatul și prudentul Grigore Triandafil. Alții își aduc aminte de o singeroasă glumă a d-lui Carp, pe care Triandafil a primit-o, fără să rîdă de sigur, dar fără să ție năcaz.

Era însă, un om foarte cinstit, și chiar binefăcător în acea măsură mărunță în care știu să fie binefăcătorii bogații noștri în această țară de mare și umilă sărăcie. Era încă printre aceia puțini cari-și fac datoria punctual, penă la jertfă: a murit pentru că se îndărătnicise a petrece, ca prieten, dar mai ales ca președinte al Camerei, până la mormint, pe generalul Lahovari și a ținea o cuvîntare înaintea sicriului.

În partidul său, nu rămîn mulți oameni ca dînsul, cari să răscumpere prin corectitudine și hărnicie lipsa de însușiri pozitive.

1-iū Mart 1907.

LI.

GRIGORE ȘI ADINA OLĂNESCU.

Două suflete bune, ideal și fără comparație de bune, s'au stîns. Un accident de tren în Ungaria a ucis pe Grigore P. Olănescu și pe soția sa, Adina, care se duceau să-și caute liniștea în străinătate, nemaî putînd vedea grozăvia și răutatea vieții românești de astăzi, furia oarbă a unora și răsbunarea crudă a celorlalți.

Nu se poate spune în de-ajuns ce pierde societatea românească prin dispariția acestor firii nobile. Grigore Olănescu era un om de largă cultură, un economist sigur de știința lui, un financiar care nu se lăsa înșelat de meșteșugurile politicianilor cari fac finanțe în dauna țerii. Pe urma lui rămîn scrieri temeinice și curagioase. D-na Adina Olănescu, născută Ghica, era o rudă a vestitei scriitoare Dora d'Istria și moștenise o inteligență și o adevărată pasiune pentru cultură, în toate formele ei; nu era numai o cetitoare cu pătrundere a scrierilor privitoare la trecutul nostru, ci și o cunoscătoare, cum n'am mai cunoscut alta între doamnele noastre, a acestui trecut; singură clasase mica arhivă de familie și hîrțile rămase de la domneasca ei rudă,

Alexandru-Vodă Ghica, cel nobil și bun; cetia curent vechea scrisoare și colaborase la redactarea genealogiei familiei soțului ei.

Și unul și altul aveau, cu toată înrîurirea mediului înstrăinat care-i încunjura, în cel mai înalt grad iubirea literaturii românești. Când Societatea Femeilor române s'a hotărît a organisa în 1904 o școală românească pentru fetele din familiile mari și o serie de conferințe pentru societatea înaltă, sufletul acestei opere culturale, patriotice și naționale a fost Adina Olănescu. Nelipsită a fost buna doamnă la toate conferințele, și în ochii ei strălucitori de înțelegere răpede, în zîmbetul ei fin afla oricînd un îndemn în expunerea sa. Când, în Mart trecut, s'a luat hotărîrea nenorocită de a se da, sfidînd lumea, o reprezentație francesă la Teatrul Național de către «elita» românească, Grigore și Adina Olănescu și-au cheltuit toate silințele pentru ca să împiedece conflictele. Din nenorocire n'au fost ascultați de aceia cari stăruiau în atitudinea lor de la început. Nu voi uita niciodată cuvintele și scrisorile amîndurora în acele zile.

După sîngeroasele ciocniri de pe Piața Teatrului, cînd neînțelegerii și interesele se dădeau înlăturî înaintea studenților «sălbateci» și a profesorului «deschilibrat» care i ar fi «întețit», această familie rară a recunoscut dreptatea cauzei noastre și a înțeles că n'a fost voia noastră a se petrece ceia ce s'a petrecut. În casa lor s'a vorbit de atîtea ori cum s'ar putea face pentru a se începe din nou patriotica operă de înfrățire prin cultură; stăruinții au fost puse de d-na Olănescu și de o parte și de alta, și lămuririle ce am dat în cel mai împăciuitor sens în «Epoca», au fost cerute de această nobilă femeie,

care voiă să se păstreze opera ei iubită de naționalizare prin literatură a clasei dominante, și cu mâna ei chiar a fost scrisă acea scrisoare. Cu durere a văzut apoi că una din părți n'a putut fi câștigată.

Cînd s'a organizat serbarea de înfrățire din April, în care am vorbit lăudînd vechea boierime bună și cerînd celei nouă să-și facă datoria de a o imita, în loje nu era numai d. N. Filipescu, care nu va fi uitat ce a spus atunci «instigatorul» — aș dori s'o spuie astăzi, și de la cavalerismul său o pot pre-tinde —, ci și Grigore și Adina Olănescu. Ei răspin-diseră cele mai multe bilete în societatea bună. Și, la sfîrșit, cînd pe peronul Teatrului aș apărut blîndul bătrîn mărunțel și impunătoarea figură de Domniță, cu liniile energice și cu frumoasa cunună a părului alb, care părea o înviere a femeilor trecutului nostru de credință și de luptă, — uriașe aplause s'aș ridicat din mijlocul tinerimii, din partea lumii întregi. A fost o clipă de triumf pe care nu vor fi uitat-o, triumful jertfei prejudecăților de clasă pentru biruința sufletului național, cuprins în limba, în literatura românească. Adina Olănescu, fericită și jenată, avea lacrimi în ochi.

Banii resultați din reprezentație aș fost împărțiți cu mâna ei; a dat cea mai mare parte asilului de tuberculoși din București, alta «Pîinii Zilnice»; banii oferii «Obolului» aș fost refușati. Și era așa de mîndră că a putut să ajute cu acești bani deosebit de curați o parte din marea suferință omenească...

Amîndoi aș fost dintre aceia cari nu se pot uita, dintre sufletele acelea tari prin nesfîrșita lor bună-tate, prin luminoasa lor inteligență care nu se pot crede stînse. Alții se vor așeza în frumosul palat

alb de pe Calea Victoriei, a cărei cea mai frumoasă podoabă era biblioteca. Pentru alții vor înflori florile din grădină, pentru alții vor veni trăsurile, pentru alții se vor lumina fereștile în serile de primire. Dar pentru mine, pentru noi cei cari i-am cunoscut bine și i-am apreciat deplin, pentru noi toți va fi neconținut acolo micul bătrîn bun, ocupat în cercetarea cărților sale severe, și alba Domniță aplecată asupra scrierilor românești. Și numai glasul lor prietenos și dulce, care de atîtea ori dădea îndemn și mîngîiere, glasul acela nu-l vom mai auzi. Și aceasta va fi una din marile pierderi ale vieții noastre.

5 April 1907.

LII.

O FIGURĂ: VASILE LASCAR.

A murit, după o lungă boală, fostul ministru de Interne al liberalilor în două perioade de guvernământ, Vasile Lascar.

De loc din Gorj, el a fost primar al Tîrgu-Jiiului, apoi, mulți ani de zile, deputat cu deosebită trecere printre ai săi și, în sfîrșit, a fost chemat, pentru energia sa, ca și pentru măsura de care a dat dovadă totdeauna, a conduce departamentul cel mai primejdios și mai gingaș, într'o țară unde a cîrmui înseamnă a prepara alegerile și a mulțami, stăpînindu-î totuși — pentru ca să nu dărîme Statul —, pe partizanii politici. Și a fost un foarte bun ministru, aspru cu funcționarii ce nu-și făceau datoria, cutezînd să-î înfrunte, dacă nu să-î scoată, chiar atunci cînd erau mutre simandicoase de prefecți cu valoare electorală; fără brutalitate și fanfaronadă, a știut să fie tare; fără șiretenie și micî meșteșuguri, s'a priceput să fie amabil cu toți, afară de aceia cari aveau să-î dea seamă pentru greșeli în îndeplinirea funcțiunii lor.

Lascar era avocat, ca optzeci la sută dintre profesioniștii politiceî noastre cari se schimbă la guvern. Făcuse foarte bune studii în Paris, și era privit ca

un cunoscător adînc al dreptului și ca un sigur sprijinitor la judecată. Elocvența de fapte, de logică strînsă, care nu scapă din ghiare subiectul, dar nu poate zbura sus cu dînsul, de prosă bine stăpînită, de aluși usturătoare și de concluzii stringente, a avocatului, a marelui avocat — care nu se coboară la meschinăria —, a avocatului cinstit care nu falsifică și nu scapă prin tangentă și nu zvîrle praf în ochi —, elocvența aceasta plăcută, distinsă și efectivă a strămutat-o și în domeniul politicei, unde era tot așa de greu să-l încurci în argumentație, cum era de neîngăduit să-l întîmpini cu o brutalitate. Figura lui fină, slăbită și îngălbenită curînd de boală, întipărită prea timpuriu de bătrîneță, cu ușoarele barbete albe, influență simpatic pe ascultători.

În ultimii ani ai vieții sale, cînd abia începea să se recunoască de unele individualități isolate din partidul liberal nevoia reformelor care se proclamă astăzi în urletele răscoalei și în bubuitul tunurilor, Vasile Lascar a cutezat să vie cu un program de îndreptări în administrație, program care era, fără îndoială, democratic și venia din cele mai frumoase intenții ale acestui om care pornise, de și de origine boierească, dintr'un Ținut de țărănime. A propus o nouă rînduire a comunelor și o nouă poliție, în care să se afle tinerii culți, cu soarta asigurată prin inamovibilitate; a plănuit o mare operă sanitară în folosul țeranului. Din nenorocire, el n'a aflat, în partidul său ca și în țară, terénul potrivit pentru asemenea prefaceri. Tinerii liberali înaintați, foștii socialiști, l-au combătut cu învierșunare, pentru motive de tactică, învinuindu-l de nesinceritate (s'a spus chiar vorba crudă de «Oltean cu două funduri la

lită»). Bătrînii reacționari săi oportuniști au lucrat mai cu meșteșug; ei s'au mulțămît să «amendeze» legile lui Lascar, să le amputeze și crîmpească așa încît puțin, prea puțin din construcția plănuită de autorul ei se întruchipă în adevăr. O decepție și o amărăciune și mai mari îi erau păstrate însă: era mai ușor să se fixeze circumscripțiile «inspectorilor comunali» cari înlocuiau acum pe vechii subprefecți, să se vîpsească tablele pentru Sfaturile sateștili și pentru infirmeriile rurale, să se coase uniforme nouă ale gardiștilor și ofițerilor de poliție, decît să se afle *oamenii* ce trebuiau pentru a fi inspectori, agenți sanitari, polițiști moderni. S'au mai adaus și atîtea călcări ale legii pentru a se face loc agenților electoralii din cele două partide și tuturor căzăturilor neutilizabile. În cele din urmă zile ale sale. Lascar a putut căpăta astfel dureroasa încredințare că administrația și poliția întemeiate de el nu și-au făcut datoria, că n'au putut ajuta pe țeran ca prieten și nu l-au știut supraveghia ca stăpîn și temnicer; i-a fost dat să audă că un Guvern liberal a suspendat, pentru zilele de teroare de jos și de sus, legea sa de inamovibilitate, până la desființarea ei, ce se prevede.

Spre amintirea lui se îndreaptă însă simpatiile noastre, ale celor cîțiva isoლაți, neînțeleși, jigniți și prigoniți neconțenit, tocmai pentru această tristeță a bunelor intenții venite înainte de vreme, pe care realitatea, grosolană totdeauna, tragică une ori, în această țară, le sfarmă grosolan și crud.

29 Mart 1907.

LIII.

FRÉDÉRIC DAMÉ.

A murit Frédéric Damé. Fusese amestecat în Comuna revoluționară din Paris, și-i era greu să rămie în Franța. A fost adus pentru ziarele liberale. Îndată a început însă a întemeia ziare proprii: *La Liberté*, *l'Indépendance Roumaine*, în parte, și alte câteva publicații franceze aū venit din spiritul său de întreprindere, care nu era servit și de un deosebit talent. A tipărit și un ziar de romane și nuvele traduse din franțuzește, «Cimpoiul», pe care-l înviasi acum în urmă liberalitatea d-lui Tache Ionescu, pe sama celor ce aveaū afaceri pe la percepții. Ziarul cel vechiū era îngrijit și bine ilustrat; se vindea mult: în el am cetit întâiū, cu cea mai strașnică emoție, romanul cu avinturi lirice și cu atâtea scene dramatice al lui Hugo, «93», care, astăzi cînd se impușcă țeraniū, ar fi de actualitate în România.

Scriind ușor, a încercat poeme, piese de teatru, nuvele—, mediocre. A tradus în franțuzește o parte din «Istoria critică» a d-lui Hasdeū. A scris în colaborație și o carte despre Aromini. I se datorește un dicționariū romîn-frances și frances-romîn, care e

cel mai bun și care înseamnă și o contribuție la lexicografia românească.

Împrejurări foarte neplăcute pentru el l-au silit să nu se poată întoarce un timp în țara pe care o părăsise într'un chip care uimise. În Paris a scris pentru Alcan o «Istorie a României contemporane», plină de greșeli și însuflețită de un spirit dușman nouă în multe părți; în altele, el servia pe noii săi stăpîni, conservatorii —, mai ales pe tachisții. A fost aspru criticat. Ștefan Orășanu i-a nimicuit cartea într'un studiu publicat în «Convorbiri literare». Și eu am arătat de ce neîngăduite sentimente e întipărită lucrarea, în «România Jună».

La întoarcerea d-lui Tache Ionescu ca stăpîn al țării, Damé s'a întors în țară. Firește nu ca profesor; i s'a dat locul de inspector financiar. De fapt însă, era răsplătit pentru articolele sale din «La Roumanie», pe care o conducea. Nu pot ști întru cît era răspunzător pentru tonul pe care în atîtea chestii l-a avut acest ziar. Se anunța apariția unui «București în 1907», care trebuie să cuprindă lucruri bune. Sperăm că va ieși.

Dintre străinii ce se așează la noi, pentru a-și face o carieră mai bună decît acasă, Damé a fost, de sigur, cel mai harnic, acela pe urma căruia rămîne mai mult scris, și lucruri scrise mai bune.

10 Mai 1907.

GIUSEPPE GARIBALDI.

Italia întreagă, smulgîndu-se de la nimicurile și ticăloșiile politice de interese, întorcîndu-și fața cu desgust de la procese ca al lui Nasi, tostul ministru dilapidator care vine ca să fie achitat, și de la afaceri ca a bandei de hoști cu situații înnalte, cum e Camorra, asociația poftelor, și a celor criminale, din provinciile sudice,—Italia întreagă, deci, de la bătrîni cari au văzut acele zile pînă la tinerii cari trebuie să fie idealisti dacă acea frumoasă țară este să aibă un viitor, serbează suta de ani de la nașterea lui Giuseppe Garibaldi.

E una din acele serbări care vin la un popor ca o lună ploaie rodnică asupra unor cîmpuri secați de arșiță sălbatecă. Sufletul oamenilor simpli e primitiv și păstrează bine. Dacă învățații, înțelepții, practicii și hîrșiții, după ce-și vor plasa discursul despre Garibaldi și-și vor juca rolul în serbări, vor fi, ca și înaintea, următorii de plăceri cu banul pe care nu l-au meritat prin talent și muncă, poporul va ținea minte și mai bine după aceasta pe marele desinteresat, pe nebunul idealului, pe biruitorul prin credință. Și va zice că, de vreme ce înaintea acestui

chip de om nepractic și lipsit de orice viclenie, se pleacă așa de adînc cei înzorzonați cu decorații și cusuți în aurul uniformelor, toată oficialitatea tru-fașă a Filistenilor, este ceva superior în nepracticitatea poetică și în sufletul curat de dibăcii și ter-tipuri. Și se va simți astfel poporul ca după o slujbă bisericească din acelea care strămută în altă lume mai bună și îndeamnă pe cei ce au fost de față să caute a îmbunătăți și ei lumea.

În fiecare carte de cetire pentru școlari și în fiecare manual pentru cetățeni, ar trebui să fie un capitol despre Garibaldi. Nu Garibaldi tragicul și pomposul, cel cu vorbe multe și mari, pe care-l cunoștea «cuconu' Leonida» cînd se războia cu «Reacțiunea», ci Garibaldi luptătorul, făcătorul de minuni prin vitejie și spirit de jertfă.

Băiat de căpitan de corabie, care copilărește în portul Genevei cu tradiții republicane, în preajma Franciei liberale, pe care a iubit-o pentru că întrupa Revoluția, chiar atunci cînd se vînzolia cu soldații lui Napoleon al III-lea, prietenul Papei și dușmanul libertății italiene. Crește în marele curent revoluționar al lui Mazzini. Pe cînd însă Mazzini e teoreticianul metodic, cînd nu e sentimentalul exclamațiilor multe, acesta e omul faptei. Înțelege bine acest adevăr elementar, pe care alții nu ajung a-l înțelege niciodată: că în societățile omenești se poate trezi oricînd simțul către ce e nobil, frumos și adevărat, și că acest simț capătă puteri uriașe, în stare să zdrobească cea mai dibace și veche alcătuire materială, cu două condiții. Să fie un om — unul singur — în care să se concentreze avîntul, și acel om să nu predice de pe

cuptor, ci să meargă în cele mai depărtate rînduri ale sentinelor pierdute, și dincolo chiar de acele rînduri. Căci, dacă oamenii pot părăsi dreptatea ce suferă și-o pot uita chiar în locul ei de zăcare, ei nu sînt așa de mișei încît să nu alerge după dreptatea care se încinge pentru luptă și sare asupra dușmanului.

Împrejurările din Italia nu se par potrivite tînrului care vrea să lucreze. Nu stă pe loc în așteptare. Merge aiurea peste Ocean, la alții Latini, cei din America, între cari face practica eroismului. Întors, el stă gata să lovească cu sabia lui răsplătitoare, ori de cîte ori neamul lui încătușat se mișcă. Lumea se deprinde a vedea steagul în minile lui. Oficialii se sperie, își scuipă 'n sîn, își boscorodesc la urechi, chiar cei mai geniali dintre cumiți. El n'are a face cu dîșii. Îi place doar de regele Victor Emanuel, fiindcă e și dînsul un emancipat, bun ostaș, bun prieten, bun tovarăș, simpatic și în păcatele sale de risipă și iubire. De ceilalți, tunși, rași, redingotați și împodobiți cu ochelari, ce-i este lui ?

Și valul vine de-l iea. În sfîrșit Piemontul, Casa de Savoia aŭ dovedit că pot «lucra prin sine». În formele protocoalelor aŭ făcut războiŭ, aŭ încheiat pacea prielnică, aŭ anexat. Se opresc. Prevăd o nouă campanie diplomatică după aliați, zece anŭ poate de silinți meșteșugite la Curțile prietene. Garibaldi dă soluția ; cu «cămășile roșii» ce-l încunjură. el înnebunește Sudul napoletan, Sicilia. Mia lui de ostaș se face un mănunchiŭ de legiuni. Cea mai frumoasă parte a Italiei e dăruită regelui nouŭ de acest particular, de acest individualist pe care nu ți-ar fi venit să-l poștești cu cartonul obișnuit la o «recepție» a

Curții. Dacă n'a putut lua și Roma, dacă oficialii, urmînd politica lui, trebuiră să trimeată gloanțe acelu care represinta totuși idealul național al Italiei întregi, el a însemnat prin dîra singelui său drumul pe care se poate merge, prin fapta îndrăzneată, la culmea Italiei *una*.

Biografi singuri sînt osîndiți a vorbi despra Garibaldi bătrînul, deputat, luptător pentru Franța învinsă, pustnic la Caprera, insula lui. Ne oprim aici, la dovada strălucită a puterilor minunate pe care convingerea le trezește într'o fire eroică, în stare să schimbe, de azi pe mîine, o țară.

Mulți oameni superiori în deosebitele ramuri dă și vremea noastră la deosebitele popoare! Ei încap în morminte de marmură în Panteonuri naționale, în statuî de răspîntie, în capitole de istorie oficială. În Plutarh însă, nu. Anticitatea eroică pare a fi petluit ultima pagină a Bibliei eroismului. Căutîndu-se mai bine, s'a găsit un loc pentru Garibaldi. Până acum încă numai pentru el.

28 Iunie 1907.

LV.

NICOLAE GRIGORESCU.

Una din cele mai mari și mai curate gloriї ale patriei și neamului, un mare erou modest al artei, un uriaș lucrător, un intim al naturii cu care vorbea de-a dreptul fără învățător și tălmaciū, un suflet românesc de o energie și lumină geniale aū dispărut. Pot jubila elevii diplomați ai celebrităților apusene, dichisiții și decadenții, profesorii, tehnicianii, diletanții și teoreticianii picturii: marele Grigorescu nu mai este. Și-ți pare în împrejurări de acestea ca și cum o mină pizmașă s'ar răpezi asupra mantiei de glorie și onoare a țerii tale și-ar smulge, pentru a nu-l mai da nicī odată înapoi, unul din cele mai curate mărgăritare ce o împodobiaū.

Ce frumos bătrîn, cu ochii de o strălucire minunată, de străbător diamant negru! Ce aristocratică distincție, ca de prinț, ca de rege, în această față de fiū din popor, care nu era măcar boier și care începuse ca zugrav de icoane! Ce siguranță în mișcări, parc'ar fi fost un tînăr! Ce cumpănire a cuvintelor, luate totdeauna într'ales! Ce bunătate și

simplicitate desăvîrșită în tonul blînd al glasului său care nu se va mai auzi! Ce bucurie în a face bucuria, ce regulă munificență în a răspîndi darul minunilor ce-I răsăriau de la sine supt mîna magică! Ce însușiri rare strînse din mila lui Dumnezeu în același suflet mare de simplu genial!

Va veni o vreme cînd se vor scrie volume despre fapta lui care a cuprins jumătate de veac, din anii săi de încercare ca meșter, de rătăcire în Apus în căutarea tehnicei nouă, până la zenitul de siguranță și măiestrie de armonioasă perfecție a artei sale, până la seninătatea de idilă a bătrîneței harnice care pe încetul jertfește contururile, formele, topește tot mai mult natura în albastrul visului, parcă ar fi coborît tot mai mult cer asupra pămîntului, până ce el însuși, marele singuratec, de mult fără nicîo legătură cu oamenii, s'a deslipit de pe acesta pentru a se pierde în lumina bună a aceluia, pe care era mîndria lui s'o descopere, s'o urmărească, s'o redea.

Se va spune însă oriîcînd ceia ce se spunea, ieri cu mîndrie, azi cu durere, despre mîndria aceasta națională. Se va spune că prin voia unor puteri mai mari decît noi s'a dat în el acestei țeri, acestui neam întreg, omul care să le înțeleagă în toată adîncimea și nevinovăția, în toată mîndria și duioșia, în toată frumuseța și simplitatea, în toată castitatea și poesia lor. El a ajuns astfel cel mai mare poet prin colorii al Romînimii adevărate, al vieții țerănești, al idilei păstorești milenare. Raza ce-I căzuse pe fruntea înaltă, inspirîndu-l pe viață, raza aceia i-a luminat până în ultima clipă de lucru, i-a luminat cu aureolă de ideal pe cei mulți, săraci și nevinovați ai

acestei nații, cu cari, toți, s'a simțit una și al căror măreț înălțător prin artă a fost.

Nu e nevoie să-ți dorim, bătrîne, ca țărîna să-ți fie ușoară. Cui altuia i-ar putea fi mai dulce decît ție. care ai fost prietenul cel mai călduros al acestei țărîne, cu toate florile ei, cu toată podoaba ei, cu toată viața ce s'a desfășurat pe dînsa ? Pe cine l-ar putea ea învăli mai cu iubire, pe cine l-ar cuprinde mai cald în brațe de mamă, pe cine l-ar feri mai cu îngrijire de tot zvonul și vălmășagul zădarnic al celor ce aleargă de-asupra, pentru binele și triumful micii lui ființe ?

Pe malul înflorit al Prahovei, în fața zărilor largi, supt cerul curat al veri, care a fost bucuria ta, în revărsarea de lumină a soarelui, care-ți sărută veșnic pînzele, dormi, poete alb, dar fără bătrîneță, dormi, muncitor neodihnit, dar fără oboseală. Nu-ți trebuie fier și bronz, lux și mîndrie, lucruri ale oamenilor, tu care te afli împreună cu zeii cîmpului și pădurii, tu care te-ai dus cu sufletul între geniile idilei românești. Crucea, însă, să fie, crucea datinei pe movilă, și numele tău singur pe dînsa face cît toate strălucirile gloriilor false laolaltă.

În sufletele noastre ai lăsat însă o icoană pe care nimeni nu ni-o poate lua înapoi, și ea va fi o parte scumpă din comoara pe care n'o arătăm nimăru, dar din care hrănim zilnic munca noastră pentru scopuri care au fost și ale tale, pentru ideale cu gîndul la care ți s'au închis pleoapele asupra dumnezeieștii luminii a ochilor veșnic tineri !

29 Iulie 1907.

LVI.

LASCAR CATARGIU.

S'a inaugurat statuia de marmură a lui Lascar Catargiu, — statuie tare și albă (așa i a fost tare și alb sufletul; succesorilor săi *in spe* li se va face o statuie de nichel). De mult putea s'o vadă toată lumea, ascunsă într'un cerșaf,—unitar în momentele de viață unitară a partidului, spîrcuit cînd acesta se desfăcuse în două, în trei; cîrpit cînd «conservatorii» s'aū fusionat. Poate că inaugurarea s'a făcut, nu numai pentru ca d. Carp să anunțe că are niște proiecte de legi pe care d-sa le-a judecat bune și să trimeată, prin urmare, pe ai săi acasă, unde să organizeze și rezistența (??) —, ci pentru a înlătura o nouă spîrcuire de vînturile toamnei și iernii a cearșafului profetic, care determina soarta partidului.

Lascar Catargiu *vede* acuma. A văzut la un loc oameni pe cari nu el i-a strîns laolaltă și de adunătura cărora, numită cu un cuvînt străin, din acelea pe care el nu le înțelegea, n'are de ce se bucura. A văzut un mare bulevard de risipă, în care se țin lanț case de boieri pe cari el i-ar fi dorit la țară, și de parveniți pe cari nu i-a îmbogățit el, ci *aciilalți*

și, pe urmă, partidul «său», care a urmat aceleași drumuri. Și, dacă va fi și *auzit*, îi va fi fost dat să afle că d. Carp, care doria bătrînului o «îngropare de clasa întâiu», prin urmare și o statuie de marmură și o întreagă paradă de cuvîntări. că decî. succesorul său d. Carp și ceilalți îl socot «mare bărbat de Stat».

Daŭ din umeri statuile? Nu se pomenește niciun cas. Dar de sigur că trebuie să aibă un mijloc de a-și arăta indignarea saŭ măcar plictiseala (știți. așa cum simți plictiseala cînd te năpădesc muștile care totuși te apreciază, găsindu-te dulce, saŭ cînd te îndeasă ploile mărunte și reci, care însă corespund unui rost al naturii). Trebuie să aibă, decî, și ele, statuile, un mijloc pentru a spune ceia ce noi, oameni, spunem prin ridicarea din umeri,— suprem și scurt argument. Căcî altfel s'ar desagra de desperare, ar cădea jos în pulbere desnădăjduită.

Și să știți că așa a făcut Lascar Catargiu cum este astăzi în statuie.

«Mare bărbat de Stat?» «Apreciator al talentelor?» Spunător de cuvinte mari? Ironist, mă rog? Ce glume proaste!

I se zicea și Lascar Catargiu, dar el era «cuconu' Lascar». Învățase și el, dar nu prea. Nu cetia. N'a scris niciodată. N'avea niciun talent de vorbă. Dar avea, într'o lume care umbla cu pălăria ca să prindă stelele din cer și găsia adesea supt pălărie ce se află pe pămînt în marginea drumului, avea, prin urmare, un talent, mai puțin: o facultate, am nemeri mai bine zicînd: un simț un instinct acela de a ști

ce se poate. Căuta și nemeria dacă «se poate, bre omule» (se zice că vorba așa) sau «nu se poate, bre omule». Rosetti, pentru care trebuie să fi avut cea mai mare lipsă de prețuire, zicea: «Voiește și vei putea». Frumoasă maximă francesă! Acestălalt însă, Moldoveanul, de moda cea mai veche, și, astăzi, mai rară, zicea: «Se poate? Voiește». Dar numai *dacă se poate.*

Căci era gospodar înaintea de toate, om al pământului și al casei sale, cu cerdacul său, cu ogorul său, cu bătrina sa, care uite a plecat și ea tocmai în această zi a gloriei lui ca să-î ducă, parcă vești de pe lumea aceasta, a oamenilor zăpăciți. Advocatu', poetul, savantul teoretic, aceia sînt oameni deprinși a crea, în domeniile lor, *dincolo* de realitate. Și fac tot așa în politică. La țară, la țarină însă nu se face așa: acolo ce se poate, e suveran.

Și poate că această filosofie a veșnicului tăcut e cea mai mare. Cînd e servită însă de o energie și răzimată pe o cinste, cînd e legată de alt mare instinct: al interesului public.

Așa a fost *el*, iar *toți* ceilalți ce se gudurau pe lîngă marmura lui, sînt *altfel*.

Și, cînd se suiau la cer, spre stihia cea mai de jos numai, cuvîntările acestor meșteri și maieștri, erau slobod să te gîndești la deosebirea ce este între focurile de artificii cu litere, cu embleme, cu figuri, roșii, verzi, albastre, — o d-le Tache Ionescu și o d-le Carp, plus ceilalți cîți ați fost! — și între un foc de țeară simplu, luminos și cald, care împrăștie stafile întunecului și izgonește fiarele.

4-jū Novembre 1907.

LVII.

DR. I. RADOVICI.

În adîncurile mării albastre de primăvară s'a coborît pentru a-și găsi odihna de durerile sârmanului său trup și de suferințele unui suflet nobil ale cărui avînturi toate se sfărmau de stîncă bolii crude, d-rul Ioan Radovicî. Cu el dispăre una din cele mai nobile figuri ale tineretului nostru, unul din oamenii cei mai aleși prin cultură, inteligență, inimă caldă. prietenie sigură și cavalerism eroic pe cari i-a avut această țară. Prin moartea sa silnică, de om care jertfește o rămășiță de viață pe care n'o mai crede folositoare pentru mulți alții cărora li închinase toate puterile sale, se desăvîrșește una din cele mai strălucite fapte de altruism pe care le poate pomeni istoria poporului nostru.

Cu lacrimi în ochi pentru pierderea acestui om excepțional, căruia-i păstrăm toată simpatia pe care trebuia s'o trezească sufletul său curat și frumos, amin'esc ca un exemplu pentru generațiile ce se ridică istoria sacrificiului pe care l-a făcut dr. Radovicî.

Însănătosit pe deplin, după multe îngrijiri și prin

hotărîrea unui caracter de oțel, dr. Radovicî se bucura de tot ceia ce viața poate să ofere unei individualități superioare. Tînăr, bogat, încunjurat de iubirea prietenilor și de respectul adversarilor, împăcat în conștiința sa, bucuros de muncă, fericit că putea să ajute pe săracii întru apărarea și alinarea cărora era totdeauna gata, el primi vestea răscoadelilor țerănești din Mart 1907, a celor d'intăiū salve în carne vie, a celor d'intăiū nenorociri revărsate asupra țerii.

Pentru a cruța pierderi de vieți imense trebuia ca noul Guvern să dea județelor conducători experienți, energici, dar mai ales drepti și miloși. Ei nu se puteau afla decît în cele d'intăiū rînduri ale societății românești, printre aceia cari nu primesc de obicei un post ca acela de prefect.

Din fericire s'au găsit astfel de oameni, gata să pornească lupta împotriva patimilor deslănțuite fără a pedepsi dreptatea răzvrătită în folosul nedreptății apărute de lege și datini. Cei mai mulți erau oameni voinici, cari aveau puteri de cheltuit. Meritul lor e, de sigur, mare, dar până la sublimul altruismului se ridică omul șubred, încă bolnăvicios, care începu opera sa de prefect, știind aproape că scrie ultimul capitol al vieții sale minunate. Acela a fost Radovicî.

S'a întors din Vasluiū, județul său, unde nu se vărsase o picătură de sînge, cu totul stors de puteri. L-am văzut atunci, și fața lui spunea în de ajuns că sacrificiul era consumat. Noptile de veghe, grijile îndelungate, luptele crîncene cu destrăbălarea, prostia, neomenia chemaseră boala înapoi. Lumina frigurilor scînteia în ochii buni și transfigură fața expre-

sivă. Se îmbrăcase în cămașa morții. De-atunci nu s'a mai întremat. Când, după vacanță, începură, în comisia parlamentară, discuțiile noilor legi agrare, el văzu foarte bine că se înșelase în speranțele pe care le pusese în liberali, atribuindu-li el, fostul socialist fervent, o mare misiune revoluționară în folosul săracilor, îndelung apăsați și chinuiți. Trebui să părăsească țara în curînd, după raza de lumină caldă care mai ține pe bolnavii în trupul cărora viața se stinge încet, și veștile pe care le primia acolo în Italia îl întăriau tot mai mult în desilusia sa definitivă.

Ar fi vrut să se poată întoarce, să aibă o zi de vigoare mai mult decît omenească, să vie în Camera țirguielilor și «acordurilor» și, într'o ultimă încordare titanică, să arunce ultimele adevăruri în obrazul celor cari, la glasul său, ar fi plecat frunțile. Această mulțămire însă n'o avu.

Acuma e dincolo de hotarul vederii noastre, al înțelegerii și chibzuielilor noastre. E acolo unde am voi adesea să fim, cînd viața-și grămădește prea mult loviturile, asupra noastră și asupra celor iubiți de noi. E unde nu-l putem urmări.

Printr'o supremă mișcare de discreție aristocratică, el a îndepărtat de la țărîna lui pompa prohodelor și discursurilor, a zădărniciilor și ipocrisiilor. S'a sfîit pare că și de plînsul lacrimilor celor mai adevărate. Valurile amare trec asupra lui, și ele nu ni-l vor da niciodată înapoi, cu fața-i de tristeță și frumoșii ochi scînteietori, acuma închiși în adormire. Dar în sufletul tuturor celor bunți cari l-au cunoscut va fi pentru dînsul un cenotaf de amintire, către care ne

vom îndrepta spre mărturisiri și sfaturi ca față de prietenul viu, și odată acest neam, ajuns la înțelegerea celor cari în adevăr l-au iubit, va ridica un monument văzut *eroului*.

24 April 1908.

LVIII.

«CUGETĂRILE» D-NEI ADINA OLĂNESCU.

Ar fi fost păcat ca o așa de frumoasă inteligență, ca o forță morală așa de curată și de puternică și o simțire atît de aleasă ca ale d-nei Adina Olănescu să dispară fără să fi lăsat acele urme scrise în care, cînd voiești, poți să afli iarăși sufletul simpatîc și prieten care s'a pierdut.

Adina Olănescu n'a tipărit nimic; pentru o fire ca a ei ar fi fost o pretenție puțin potrivită pentru rezerva superioară de care credea că trebuie să se încunjure viața femeii. Nu numai că n'a tipărit, dar nici n'a comunicat cuiva din aceia cari o încunjurau mai aproape chiar, ceia ce găsise cu cale, ceia ce simțise nevoia de a îmbrăca în formă trainică, din gîndurile ei care se opriau asupra întrebărilor mari ale moralei, ale credinței creștine—fiind ea, femeia foarte cultă și de o înțelegere superioară, o *credincioasă* din acelea care nu cred numai cu sufletul, ci și servesc lui Dumnezeu mai ales cu dînsul —, precum și asupra grelelor probleme, care chiamă la o discuție veșnică, ale filosofiei și științelor, în partea ce privește, nu constatările, ci legăturile și valoarea lor.

Din fericire aceste cugetări și considerații, aceste mărturisiri și îndemnuri ca pentru sine însăși, aceste efusiuni în singurătate, aceste *fixări* de adevăruri ajunse personale prin experiență prin găsirea și încercarea lor, — s'au păstrat Adina Olănescu a avut și moștenitori pioși. Tot ce o încunjura și purta așa de puternic pecetea gustului și simțului ei deosebit s'a împrăștiat, dar au rămas foile de hirtie care cuprind aceste rare și ferite spovedanii.

Un întreg volum le dă astăzi. Va fi cetit de toți, căci așa trebuie, dar mai ales e o cetire care se impune femeilor. Celor ce muncesc în viață și prin aceste pagini vor putea găsi mai bine drumul spre înălțimi, dar și acelor ce nu muncesc, nu cred, nu-și atribuie vre-o chemare și vre-o răspundere, ci lasă drum slobod unui individualism sălbatec sau pervers, ajutat de toate îndemănările vieții. Pentru acestea cartea Adinei Olănescu, pe care vor trebui să se arate că au avut-o în mână — căci și ea era, prin nume și avere, din ceata lor —, va fi o strașnică muștrare și o aspră lecție, arătându-li în cuvinte care *taie*, prin adevărul ca și prin blindeța lor, că viața nu e un teatru de varietăți picante unde anume persoane au, de drept, locuri în loje sau în stalurile întâi, ci un câmp de încercare, de pregătire, o tabără uriașă a muncii, în care oricine are a se îngriji, nu numai de plăcerea lui, ci de datoria ce i-a căzut, de ajutarea celorlalți în datoria de care sînt legați, de sprijinirea prin activitate și jertfă a conceptelor superioare care se cheamă: țară, neam, civilizație.

Li urăm să li folosească Orice ni-am da samă de rivalitatea firească a claselor sociale într-o singură societate, nu ne putem despărți de dorința unei vieți

naționale unitare și depline care să cuprindă și să domine conflictele firești, cu acea putere cu care idealul senin se boltește de-asupra frământărilor materiei rebele. Și în vederea acestui ideal avem nevoie și de oameni! aceia, — pentru persoana lor, cit și, mai ales, pentru numele ce-l poartă, pentru bogăția și puterea ce se află încă adunate în ei.

2 Mai 1908.

LIX.

10 MAIU ȘI VODĂ-CUZA.

Un nou «Zece Maiu» trece în filfiit de steaguri, în cîntec de musicî, în sunet de arme, pe cînd oficialitatea, în uniforme aurite ori în plastroane cromolite, se închină, și undeva, într'un colț, un smerit credincios al dinastiei, dîndu-și seamă de însemnătatea acestui puternic sprijin al vieții noastre contemporane și de valoarea pentru viitor a acestei garanții, aclamă pe Măria Sa Biruitorul, stăpînitor de țară timp de jumătate de veac, pe Regele bătrîn, care, pregătindu-se pentru ziua înfățișării marțiale ce se așteaptă de la purtătorul Coroanei românești, străbate Dunărea triumfal, primind salutări oficiale puțin trainice, călduroase rugăminți ale țerănimii scotocite din bordeie, — care știe că, din moși-strămoși, are dreptul să ceară, fără niciun mijlocitor, de la Măria Sa, și nu face greșeala de a-i pune în socoteală gloanțele și ghiulelele din Mart 1907, — și omagiile interesate și viclene ale suveranilor de peste Dunăre, — cari se închină Regelui ca rege, Hohenzollernului ca Hohenzollern, bătrînului cîrmuitor pentru bătrînețele sale și păstrează României același despreț, pe care, cu ajutorul lui Dumnezeu și dacă

țara aceasta va încăpea în mîni bune, va veni vremea să-l înlăturăm prin biruinți culturale sau să-l pedepsim cu arma.

«Trăiască Regele» e strigătul pe care, dacă nu anumite sentimente, măcar cea mai superficială judecată a împrejurărilor și cel mai elementar simț de loialitate la acest popor, așa de loial în masele sale, trebuie să-l smulgă oricăruia din cetățeniî Romăniei, supuși Măriei Sale, pentru că în Măria Sa vedem întrupată azi Romănia însăși, precum sufletul Romăniei de mine dorim să-l vedem întrupat în tînărul care va conduce-o după Măria Sa Carol I-iu.

Măria Sa, orice ar zice lingușitorii — urită, dar norocoasă speță! —, are înaintași, uniî depărtați, de o mărime uriașă. Și nu poți uita niciodată, și nici cu acest prilej de 10 Maiu, pe acela care a gătit pentru Măria Sa «prințul străin», dorit și de dînsul, această încăpătoare casă a Romăniei unice întemeiată pe base nezguduite.

Acum cîteva zile, la plecarea Bucovinenilor, am fost, pentru întăiași dată, la mormîntul din Ruginoasa al lui Alexandru Ioan I-iu. Tineri entusiași și oameni cari unesc convingerile cu acel curaj ce trebuie pentru a le mărturisi public în această țară, au mai fost pe acolo, pentru a pomeni ziua liberării țeranilor prin acest Domn care, coborîndu-se din vechi și bunî boierî romîni, nu moștenise păcatele lor și nu înțelegea să le păstreze celorlalți. Eu, și destui din cei ce erau cu mine, nu văzusem niciodată acest mormînt încunjurat de o taină tristă și de o amară ironie, acest mausoleu ale căruî proporții meschine sînt acelea ale simțului politic, ale puterii de judecată și recunoștință, ale respectului față de

morţii mari în lumea stăpînitoare a politicianilor romîni din ultima jumătate de veac.

Am trecut printre ţeranî dintre cari unii foarte smoliţi la faţă adecă Țiganî curaţi cari se milogiau teatral, am văzut un parc în paragină prin care se plimbau ca stăpînî, cu aierul cuiva care petrece într'o grădină de vară, străinî ca și noi. Am văzut un mare castel nelocuit, în dosul geamurilor căruia se vedea slugărit petrecînd ca la cîrciuma din sat, și mi-a ieșit înaintea un moșneag zdravăn pe care nu știu cine mi-l presintă cu pietate ca pe «vizitiul lui Vodă-Cuza» și care juca destul de bine rolul său de relicvie vivantă. Un cimitir cu cîteva morminte numai, în stil romantic banal: înaintea unuia cu inscripția «prințul Alexandru Cuza» — *fiul* —, cîțiva tineri de școală cîntau un imn, crezînd că au aflat locul de odihnă al lui Vodă însuși.

Am intrat apoi într'o mare biserică, purtînd încă o inscripție boierească de la începutul veacului trecut, a Sturzeștilor - nu se supără d. D. A. Sturdza, cel mai statornic dintre dușmanii peste mormînt ai eroului dezrobirii, fără tunuri și puști moderne, al țeranilor romîni. Prefăcută cu totul, modernisată, spoită de mîni jidovești probabil: o hală luminoasă, bună pentru întruniri, nu pentru reculegere și meditații. Un preot zgribulit, negru și mut. În *partea stîngă* — nu dreaptă — a bisericii, o marmură gravată cenușiu, cu patru floricele de aur și o inscripție avînd greșeli de limbă chiar de la aceste d'întăiu cuvinte: «Cusa Alexandru Jon I-iu». Lumea se îngrămădia într'un cavou îngust, cu scara dreaptă; în acest cavou sînt strămutate oasele celui d'întăiu Domn al unei singure Romăni, liberă în toate cla-

sele cetățenilor ei și mândră față de streinătate. N'a cîntat nimeni; te strîngea de gît *ceva*.

Acest *ceva* se chiamă indignare. Și alte neamuri, Bulgarii de exemplu, și-au detronat stăpînitorii. Dar, a doua zi după moartea lor, meritele cîștigate de ei, însemnătatea lor simbolică în desvoltarea țerii și a neamului a biruit, a *existat singură*. Azi la mormîntul celui-lalt Alexandru, Battenberg, splendid mausoleu așezat în mijlocul Sofiei, păzește între drapele biruitoare stegarul din ziua de biruință de la Slivnița și, în avîntul unui întreg popor, și Suveranul cel nou plecă genunchii pe piatra celui care a știut, luptînd întăi, jertfindu-se pe urmă, să-l lase o moștenire.

Alexandru-Vodă al nostru a fost aruncat cu grabă în pămîntul de îngropare al bisericii de pe moșia sa, o moșie cumpărată, cu care nici el, nici neamul său n'au avut nicîo legătură. Au lucrat răpede și bine îngropătorii, știind cît de viu, cît de periculos de viu pentru reputația lor era acel mort. De atunci au trecut patruzeci de ani, și din aceste biete oase, de ici pînă colo în această biserică fără măreție și fără mister, curge ca și atunci, în ziua morții, izvor de viață și se revarsă lumină. Viață și lumină înaintea cărora cei vinovați se dau încă în lături, îngroziți de ele, cum se cuvine să fie îngroziți de fapta lor.

Și iarăși vor mai trece cîzeci de ani. Țara aceasta va peri în mîrșăvie, pe mîni de politiciani pripiți să-i smulgă și cel din urmă inel din degete, sau se va preface, se va cumînți și innălța. Cred — de și aș munci și fără această credință — că *aceasta din urmă* se va petrece. Și atunci se va putea face opera

cea mare, de *unire sufletească deplină* în cuprinsul hotarelor Romăniei, ca să putem rîvni la unirea materială peste hotarele ei. În acelaşi simţ de cetăţeni se vor uni cei de jos, pe cari azi îi păzeşte noul jandarm jubilar al reformelor, şi cei de sus, păziţi numai de fiara egoismului lor josnic. În aceeaşi iubire a ţerii şi neamului se vor cuprinde toţi acei cari au lucrat în viaţa lor pe pămînt ca să le înalţe şi să le întărească, şi Presentul va da mîna Tradiţiei, ridicată din unghiul prigonirilor şi adusă în lumina recunoştinţei şi gloriei.

Şi atunci vei părăsi locul tău de surgun, în care ai zăcut îndelung, scîrbit de uitarea şi ura celor cari au avut atîta bine din mînile tale, vei porni din colţul tău de moşie, Vodă Alexandre, săvîrşitor şi paznic cavaleresc şi eroic al Unirii romăneşti. Deasupra rămăşiţelor tale vor filfii steagurile Romăniei, în adevăr libere, şi de bubuit de tunuri se va cutremura cenuşa ta. Vei sta, ctitor al ţerii unite, în mormînt de marmură, în locul convenit Voevozilor, în Mitropolia Scaunului tău de Domnie din Bucureşti sau în Mitropolia Iaşului iubit de tine, unde întăiū ai purtat, cu binecuvîntarea lui Dumnezeu, coroana romănească prin voinţa singură a Romînilor.

Şi atunci, *numai* atunci, cînd urile nu vor mai pluti ca făşii de neguri negre asupra lucrurilor de veneraţie şi iubire, atunci se va bolti curcubău de pace asupra ţerii, şi numele care trebuie rostit cu evlavie nu va mai fi nume de vrajbă şi strigăt de chemare la arme pe buzele arse de nevoi şi de patimă ale răsculaţilor din bordeie.

11 Maiü 1908.

TUDOR DE FLONDOR.

Din Bucovina sosește știrea tristă a morții cavalerului Tudor de Flondor, componistul căruia încă dăunăzi, la Sibiiu ca și la București, i se făceau mari și de deplin meritate ovații.

Dintr'un neam care se află pomenit în istoria noastră încă din veacul al XVII-lea și care, rămîind în Bucovina la anexare, a căpătat predicatul nobiliar și titlul de cavaler, Tudor de Flondor a avut doi frați; unul din ei, d. Nicu de Flondor, e cunoscut Bucureștenilor din vremea Expoziției, cînd a cîștigat simpatia generală prin amabilitatea sa; cellalt e d. Iancu de Flondor, care a fost odată șeful partidului național român în vechiul Ținut moldovenesc.

Tudor de Flondor, fire impresionabilă și delicată, visător incorigibil, trăind într'o lume a lui în care banii și alte nimicuri n'aveau nicio valoare și în care oamenii lunecau ca niște umbre pe care nu le poți recunoaște și numi, a fost din tinereță un musicant fanatic și exclusiv, închis în iubirea artei sale. A străbătut-o întregă ca admirator fervent al maieștrilor celor mari și, între audițiile sale, a început să scrie, puind deocamdată în musică versuri de-ale lui Robeanu adecă Gheorghe Popovicî însuși, sau simple cîn-

tece fără valoare. Cine n'a auzit acum douăzeci de ani serenada plină de melancolie lină, «Luna doarme», a cărei musică e de Flondor ?

Spre înălțimea mai mare a operetei s'a avântat în «Moș Ciocîrlan», care a fost pentru Romîniî de pretutindenî o revelație. Operetă țerănească, în care sînt fete frumoase, vînătorî vitejî, Grecî fricoșî și alte ingrediente ale comediilor lui Alecsandri, la care Flondor rămăsese în ceia ce privește literatura. Compositorul dovedea strălucit că-și amintia de multe și putea să combine cu succes amintirile sale. Lipsia însă nota populară, care era de așteptat, și lipsia vioiciunea veselă pe care o cerea subiectul și pe care el, pierdut în reveriile lui triste, nu o putea da.

Și asupra acestuî sfirșit discret se lasă ca o umbră mai adîncă din serbătorirea lui Porumbescu, mort și mai tînăr, dar după ce dăduse glas aspirațiilor unuî neam, în atitudinea de revoltă a unuî Prometeu pe care boala-l roade pe stîncă siguranței în el și în chemarea lui.

18 Iunie 1908.

LXI.

EPISCOPUL NICOLAE POPEA.

În iadul de intrigă și de păcate ale Caransebeșului, unde s'a tăcut întâi de rîs școala și Biserica și presa românească înaintea Ungurilor, a murit de bătrîneță și de inimă zdrobită acela supt numele căruia se săvîrșiseră greșelile și împotriva căruia s'aă întors loviturile — ceilalți simțindu-le prea puțin —, nevinovatul bătrîn Nicolae Popea. Desgustat de ticăloșiile vieții, pe care nu o putea nici stăpîni, nici schimba, el a plecat din noroiul zilelor de azi pentru a duce solie de jale și umilință aceluia în numele căreia — după al lui Dumnezeu — a trăit, a lucrat și a păstorit în viață, marelui său dascăl și părinte sufletesc, lui Șaguna.

În istoria Bisericii românești și a dezvoltării ideilor politice «dincolo», Nicolae Popea nu va rămînea ca o mare figură, dar o figură va fi.

Era fecior de preot din Țara Birsei, dintr'un neam de oameni cinstiți, omenoși, stăruitori și pătrunși de înțelesul moral al vieții. Fratele lui Ioan Popea, a fost unul din cei mai respectați și iubiți profesori ai gimnasiului din Brașov, căruia el i-a dat lecții de

știință și exemplul de neclintit și senin idealism, de nesfârșită rîvnă pentru lege, cultură și neam.

Mîntuind studii bune, Nicolae Popea a cîștigat luarea aminte a lui Șaguna, care nu judeca pe oameni după recomandații și zvonuri, după înfățișare bună și lingușiri tîrtoare, după diplome și certificate, ci după curăția sufletului și după destoinicia la muncă. Ajutătorii cu credință, cu demnitate și hărnicie îi trebuiau marelui arhieru, care a păstorit o Biserică așa cum se cîrmuiește un popor. Între ei a fost un Ilarion Pușcariu, care e încă o podoabă a Bisericii românești de peste munți prin cărturărie și caracter, și a fost Nicolae Popea.

Sînt unele orî ucenici prea buni, cari plîng pînă la sfîrșit moartea învățătorului și nu știu să-î părăsească mormîntul din care să fi luat în sine o parte din suflet pentru a propovădui și mai departe necredincioșilor, pentru a da luptă dușmanilor și a mîngîia pe cei ce așteaptă solie bună în suferințele lor. În era cea luminoasă a Bisericii ortodoxe din Ardeal și Ungaria, Șaguna a fost tot, și după el n'a rămas, ca îndreptare sigură și talent de Guvern, nimica. Un soare ce apune, lăsînd cerul negru care nu mai poate să aștepte, în deasa scînteiere de stele și în călătorie veșnică de luceferi, alt răsărit.

De aici venia la sinoade veșnic sumbru și neîmpăcat, criticînd prin însăși înfățișarea sa, un bătrîn dîrz, cu sprincene stufoase de pustnic, cu privirile razboinice în dosul ochelarilor, cu barba lungă de patriarh, cu mersul unui țeran vechiu de zile. Murmura mult și vorbea în public puțin, iar, de lucrat, renunțase să lucreze, în zile fără de speranță de rele. Aprins și neiertător în lucruri de ortodoxie, dușman

pasionat al «uniașilor», desprețuitor de orice politică în care s'ar cuprinde transacție cu neamul stăpînitor, compătimitor al unei Romăniî în care străiniî, cu limba, cu banul și puterea lor, țin locurile d'întăiî, stricîndu-î caracterul de țară creștină și drept-credincioasă, — el se închidea în sufletul său mîhnit fără să aibă acel îndemn spre îndreptare, care, și în casurile cele mai desnădujduite, încă folosește ceva.

Cînd a fost ales membru al Academiei Romîne, nu s'a speriat nici de nepotrivirea ce ar fi între această demnitate și meritele sale de scriitor pentru memoria lui Șaguna și gloria ortodoxiei romăneștî, nici de gîndul că va trebui, ca să și ție discursul de intrare, să meargă la București — un drum la gîndul căruia tremură Vlădiciî romîni de peste munți. Nepăsător pentru urmări, desprețuitor de șubreda-î sănătate de bătrîn, episcopul de Caransebeș și-a făcut datoria și a cuvîntat despre Șaguna în centrul firesc al vieții poporului său. A zăcut pe urmă, s'a întors într'un tărziî acasă, și porțile schîmniciei sale amărîte s'aî închis asupra acestuî prizonier al idealuluî său, dincolo de veșnicia căruia nu vroia să vadă și să știe nimic.

Ce s'a făcut în umbra luî, mai la urmă nu-î păsa. Ce poate să însemne o greșală, un șir de greșeli, un morman de păcate atunci cînd răul cel mare e aiurea, în părăsirea drumuluî, în căderea steaguluî, în lipsa căpeteniei venite de la Dumnezeu? Dincolo de ușa pecetluită a peșterii sale, s'aî putut răsfăța la soare gîndaciî lacomi, s'aî putut tîrî melciî băloși și s'aî putut săgeta cu limbi veninoase șerpiî. El stătea împietrit înnuntru, cu gîndul la păcatul cel mai mare

și la rătăcirea cea mai rea, așa de împietrit încît nu găsia măcar o lacrimă și o rugăciune.

Dacă este un loc de odihnă al dreptilor, Vlădica Popea va merge acolo. Să nu se întilnească însă cu Șaguna. I-ar cere socoteală de moștenire mai ales lui, ucenicului celui mai iubit. Și n'ar putea-o da, nici pentru alții, de cari nu e chemat a răspunde, dar nici pentru el.

1-iul August 1908.

LXII.

AMINTIREA LUI SIMION BĂRNUȚ.

Membrii «Asociației» aveau de gînd, pînă a vorbit represintantul Guvernului, să adauge la programul de aprobări și banchete, fără măcar, la sfîrșit, un bal frumos, care să pregătească întemeierea cîtorva familii, — a face un pelerinagiu la mormîntul celui mai mare dintre fiii Sălagiului românesc, la locul de odihnă al lui Simion Bărnăț, saŭ, pentru a-l scrie cum se scria, după norme din Roma veche: Bărnățiu. Întrebam, cînd s'a zvonit de acest plan, dacă Universitatea din Iași, pe care aŭ innălțat-o cursurile ținute, anî îndelungaț, de Bărnăț, se va gîndi la acest nobil învățător și formator de suflete pentru a pune pe piatra sa una din acele cununî care nu pot să lipsească.

Pelerinagiul nu s'a făcut, pentru a se dovedi încă odată ce pașnic, răbdător și supus neam de oameni sînt și aceștî Valahî, de cari totuși nu încapе atîta lume. Universitatea din Iași a putut să uite, în dulcea odihnă a veriî, turburată doar de jargonul d-lui filolog Hecht, de vestitul învățător al ei pe vremuri. Numai preotul din Bocșa a făcut slujbă de odihna sufletului; aŭ ascultat cîțiva țeranî, înțelegînd mai

puțin rostul slujbei, iar jandarmii cu pene de cocoș patriotic la pălărie au păzit de o primejdie ce n'a existat niciodată.

Și totuși ar fi spus ceva, cu oarecare înclucire, mormîntul lui Bărnuz. Și mai ales două lucruri.

Cine nu știe vestita lui cuvîntare către adevăratul popor, către miile de săteni doritori de a-și afla vestea mîntuirii din robie și nedreptate, — cuvîntare ținută în Cîmpul cel nou al Libertății, la 3 Maiu 1848? Filosofia profesorului de filosofie a trecut fără înrîurire, și numai cînd s'a vorbit în graiul viu de dureri vii și nădejdi ce înfloriau de fapt în suflete, numai cînd s'a grăit tuturor, în graiul pe care toți îl știu și-l întrebuintează, numai atunci s'a făcut acea sfîntă împărtășenie a sufletelor, care creează momentele mari.

Peste cîtiva ani, Bărnuz predică la Iași, în lecții de drept, crezul național românesc, scoțînd din teoriile sale, răbdător desvoltate, încheierea că sîntem un neam și trebuie să clădim toate ale noastre pe conștiința acestei ființi deosebite, firești și legitime a neamului nostru.

Și a venit un filosof mai nou, mai învățat, poate mai ager, d. T. Maiorescu și cu vioiciunea tinereții i-a distrus sistemul de argumentare. Aici s'a oprit însă, neputînd pune la loc un altul. Și, iată, după trecere de mulți ani, nu negația d-lui Maiorescu, ci afirmația lui Bărnuz ne stăpînește, ne luminează și ne încălzește.

Și astfel s'a dovedit încă odată că ideia însăși rămîne, oricum ea ar fi fost servită într'un timp, prin orice construcții de filosofie și metafizică trecătoare.

Căci rădăcina ei se află aiurea, și nimeni n'o poate smulge de acolo.

Și de aceia mărimea lui Bărnuz nu scade cu ani, și memoria lui nu s'a întunecat odată cu generația ucenicilor săi.

6 August 1908.

LXIII.

MITROPOLITUL IOSIF GHEORGHIAN.

Locul de Mitropolit Primat e liber ; e liber și acesta. Lui Iosif Gheorghian i s'a iertat, după rugăciunile sale, greutatea bătrînețelor, și sufletul său s'a sălășluit în lăcașurile dreptilor.

Dar între acei drepti cari s'aŭ pierdut în sfințenia vieții lor particulare și n'aŭ avut ochi pentru slăbiciuni pe care trebuiau să le înlătore și pentru păcate pe care erau chemați să le osîndească. Bunul părinte Iosif, ocupat cu grija rugăciunilor sale, cu suferințele bătrînețelor, cu traducerea cărților franceze, cu călătoriile în străinătate pentru îndulcirea bolilor, n'a dus Biserica românească înapoi pe drumul pe care-l părăsise de mult, și nici n'a crezut vreodată că ar putea îndrăzni o îndreptare morală așa de grea.

Slab față de Guverne, a venit, a plecat și s'a întors la Mitropolie după chemarea lor.

De aceia mormîntul lui de la Cernica nu va fi un loc de pelerinagiu, ci acei cari vor dori marea prefacere a Bisericii și vor căuta să se inspire de la

înnaintașii lor, aceia vor cerceta morminte mai vechi,
pe care le vor curăți de praful și mușchiul uitării
pentru a îngenunchia pe dînsele.

1-iū_Februar 1909.

LXIV.

CORIOLAN BREDICEANU.

A murit în Lugoj pe neașteptate cel mai popular luptător politic român din Banat, Coriolan Brediceanu, deputat al Oraviței, dar mîndria Lugojului, a marelui centru românesc pe care-l conducea în sensul celui mai strict și mai hotărît naționalism.

Brediceanu, care avea aproape vrîsta de 60 de ani, era totuși un om voinic și plin de viață. Bucureștenii l-au putut vedea cu prilejul Expoziției jubiliare, cînd el a fost unul dintre aceia cari au îndrăznit să vie, și nu pe furiș, ci în vederea tuturor, defilînd mîndru între peregrinii Romînimii de peste hotare cu ochii la tricolorurile ce filfiau înaintea alaiului pe Calea Griviței.

Nu era un om călduros, și încă mai puțin un entusiast. Nu aștepta dintr'o zi pe alta lucruri mari. Păstra din tinerețele lui unele prejudecăți și credea în biruința neamului nostru printr'o strînsă prietenie cu Austria, cu o nouă Austrie, liberă de a ni face bine. Vorba lui — tot așa de curgătoare în românește ca și ungurește — avea însă energia și avîntul oratorului de temperament. Era un adevărat cuvîntător, dintre acei cari zic drept la inimă.

În Parlament nu vorbise de cîtva timp. Mcartea-i era prevestită de oboseală: poate nu era alt motiv al tăcerii sale.

Disparația lui e cu atît mai de plîns, cu cît el era dintre acei oameni politici, totuși puțini, ai Romînilor de dincolo, cari, ieșiți din popor, păstraă cele mai strînse legături cu dînsul și aflaă crezare la țeranî.

De aceia cu greă va fi înlocuit.

1-iă Februar 1909.

LXV.

P. S. AURELIAN.

Dispare la o vîrstă înaintată P. S. Aurelian, președintele Senatului.

Răposatul a fost unul dintre cei d'întăiū Romîni cari aū avut cunoștințe serioase de agricultură. A studiat și scris cîtva timp în acest domeniu, fiind și profesor al școlii de această specialitate. Cu vremea el a ajuns a cuprinde întreg domeniu al economiei naționale, și acțiunea liberalilor, la cari se alipise, a fost determinată, prin anii '80, de ideile sale protecționiste și industrialiste.

Din ce în ce politica l-a prins mai mult, fără ca acest om rece și cumpănit să fi avut pasiune pentru dînsa. Totuși, cînd o seamă de liberali mai tineri n'aū mai vrut să fie supt mîna aspră și în cercul de idei cam strîmt al d-lui D. A. Sturdza, «drape-liștii» aū gîndit că se poate face un șef de partid din P. S. Aurelian, blînd, împăciuitoar, foarte cuminte, vorbitor cunpătat și plăcut, și, afară de aceste însușiri, economist recunoscut și plănuitor al Casei Rurale. Tulburările pricinuite de nechibzuita izgonire cu poliția a Mitropolitului Ghenadie, care, înainte de toate, represinta, pînă la depunerea

cîrjei, Biserica Romăniei, i au dat prilejul de a înlocui, pe cîteva luni, pe d. Sturdza.

Cîtva timp, partidul a vegetat apoi în opoziție. A fugit răpede în rîndurile oștii celei mari, *fără steag*. Vina acestei deserțiunii a purtat-o de sigur și acela căruia steagul, acum ascuns, îi fusese încredințat. Dar P. S. Aurelian nu ceruse această onoare.

Cum n'a cerut nici pe aceia de a fi președinte al Academiei Romîne, în care calitate iar nu i se puteau aduce critice.

S'a stîns liniștit într'o zi mare a neamului, o zi în care s'au ridicat lîngă vechi steaguri glorioase steaguri nouă, pe care tineretul le-a ținut sus ca să se vadă de departe. Moartea lui a fost un incident; unul mai impresionant pentru mulți însă înmormîntarea lui, la care au venit destui «prieteni politici», dar niciun credincios al vechiului șef, de atîta timp ajuns și el la normalitatea smerită a vieții politice de partid.

1-iă Februar 1909.

LXVI.

A. M O C S O N Y I.

Aşa se scria răposatul, și cu această ortografie se iscăliau și se iscălesc toți din acest neam de Aromîni, înzestrați de la o vreme cu nobileme ungurească.

Răposatul a jucat pe vremuri un mare rol activ în politica Romînilor de peste munți, fără a se gîndi prea mult la legăturile lui sociale și de familie cu Maghiarii. Totuși el impunea Romînilor foarte mult prin nume, prin avere, prin împrejurările, neobișnuite pentru ei, în care se găsea.

Față de direcții mai nouă în politica neamului său de acolo, el s'a arătat foarte rezervat. Rare ori, din adăpostul său feudal, veniau scurte declarații de principii. Totuși în chip fericit se amesteca în politica zilnică, și inspira chiar un ziar bănățean. Altfel își întrebuița vremea cu cetiri serioase și a dat și un opuscul filosofic.

Dispare bătrîn, lăsînd mai mult o mare amintire decît un loc gol.

27 Mart 1909.

LXVII.

DOAMNA ELENA CUZA.

A murit la Piatra-Neamț femeia ideal de bună și modestă care a fost Măria Sa Doamna Elena, tovarăsa lui Vodă Cuza.

Sînt sicrie pe care nu se depun nici florile cele mai din inimă închinare. Orice laudă, orice semn de durere par nepotrivite față de marea simplicitate a ființei pămîntești care, trăind între noi, cei plini de neajunsuri și păcate, a dus curată viața cerească, asemenea îngerilor.

Dintre aceste ființe alese, a fost Doamna Elena, a cărei viață întreagă înseamnă: uitare de sine, iertare pentru alții, binefacere ascunsă de lume.

Odihnească în pace în acel pămînt al țerii despre care spunea că numai cine s'a născut în cuprinsul lui poate să-l iubească!

Pentru noi, cei ai pămîntului acestuia, ea n'a murit: icoana ideală s'a ridicat numai, prin cea din urmă, dacă nu și cea mai grea suferință, ceva mai sus, și un glas din timpurile mai bune a tăcut.

5 April 1909.

LXVIII.

O AMINTIRE DESPRE DOAMNA ELENA.

Pe Domna Elena am văzut-o în zilele serbărilor amintitoare ale Unirii. Îtovărășiam două studente ale Universității din București care veniaă să-î înfățișeze o adresă de omagiu din partea colegelor lor.

Casa ei o dăruise Doamna, d-luî Teodor Rosetti, atunci cînd ea se hotărîse a părăsi țara. Întorcîndu-se — nu știu de ce plecase, dar se întorsese de dor, — ea primi găzduirea unei familii bogate din Piatra-Neamț, care-î puse la dispoziție o căsuță curată și veselă, în care ai fi crezut mai degrabă că se sălășluiește primăvara unei familii de funcționari săraci, decît că în ea se adăpostește aceia care a fost Doamna țerii.

Multă simplitate și la primirea de către personalul străin care încunjura pe Măria Sa. Și multă cuviință rezervată, multă liniște rece. Mi se părea că întru într'un cavou și că dincolo de ușa închisă, în odaia pe care o prevedeam tăcută și înghețată, voiî găsi o umbră din acelea care multă vreme încă flutură în jurul mormintelor mari, fără plîns, fără glas.

Și nu, în acea odăiță neagră, în care se deslușia, în fundul unui fotoliu, dintr'o săracă rochie de doliu veșnic, supt un cauc de călugăriță acoperit cu un văl simplu de lînă, o figură mărunță săpată fin în

fildeș palid, — în odaia aceea era o viață care știa, cetia, afla, care unia cunoștința întreagă a trecutului cu cunoștința desăvârșită a celor de astăzi, era o cugetare sigură și cuminte, era o inimă care bătea pentru tot ce e nobil și ochi în cari nu secase izvorul lacrimilor acelora care țin vii durerile cele mari, ascunse de lume, pe care ele n'o privesc.

Cînd una din cele două fete îi ceti, cu emoția ce și-o poate închipui oricine, rîndurile din închinare, Doamna se ridică, sprijinindu-se greu pe bietele mîni bătrîne, care făcuseră odată atîta bine și care tremurau slăbite în mînele de lînă neagră. O vedeam acum limpede : era o femeie micuță de stat, foarte delicată, pe care o simțiai însă că putuse sta odinioară alături de un Domn, — și ce Domn !

Îndrăzniu a mă uita în ochii ei, — mari, luminoși, adînci în vechile portrete, care răzimau de fotoliul scump, stema țerii. În orbitele adînc săpate, pline afund de o umbră tristă, ochiul rămăsese, în liniștea lui împăcată, viu și puternic, une ori cu căutătura stăpînitoare, alte ori înduișat, bun, plin de binecuvîntare.

Cît se auzi pomenindu-se numele și faptele aceluia pentru care avuse toată iubirea femeii și o iertare, pe care puține o pot da, acest ochiù privi undeva, departe, unde mergea și gîndul tuturor celor de față. Apoi, în arcuitura de jos a orbitei adînci, o lacrimă mare se strecură încet. După patruzeci de ani ea putea să plîngă încă pentru dînsul.

Și vorbi, cu un glas care n'avea îndoielei și zăbăvi și în care slăbiciunea punea doar un ritm încet, care te făcea să simți că acestea nu sînt vorbe ca ale

tuturor celorlalți oameni, că e într'însele ceva imaterial, așa zice aproape supranatural, ca în tot ce privia pe această femeie de mult ieșită din rîndurile grăbite, zgomotoase, pătimase și vulgare ale oamenilor.

Și, în felul ei de a vorbi, știa să amestece două elemente care nu mai merg împreună azi, dar care prin unirea lor făceau și marele farmec al elocvenței marelui ei soț: cea mai desăvîrșită simplitate și cea mai autentică maiestate.

Cînd cetirea adresei se isprăvi, auziiu aceste cuvinte de mulțămire, pe care le întovărășia un ade-vărat gest de suverană:

«Să trăiască România tînără!»

Nu venisem să întreb, și eram bucuros că Doamna însăși întreba despre tot ce poate interesa pe o Romîncă de o înaltă cultură, de o distinsă experiență și care-și iubește adînc țara.

Despre ce a vorbit, răspunzînd, întregind, îndreptînd? Despre ce n'a vorbit, în aceiași exprimare sigură și simplă, pe care o întrerupeau afirmări pasionate, care scuturau tot trupul șubred, înviind în el măreția celor cîțiva ani neuitați!

A vorbit despre Biserica țerii sale, despre marele Veniamin care știu să înlătore pretențiile unui Mihael Sturza și să părăsească un Scaun pe care nu-l putea apăra, fiind și un sfînt și un luptător pentru lege. A vorbit despre lipsa de mîngîiere creștinească a celor săraci, despre preoții aceia cari lasă mortul în drum, dacă li se oferă plată prea mică, și despre pedeapsa pe care a dat-o Vodă-Cuza unuia pe care-l prinsese asupra faptului.

A vorbit despre țeranii, despre durerea cea mare pe care a simțit-o când «un partid liberal a venit la Guvern prin valurile de sînge ale țerănimii liberate de Cuza-Vodă», despre iarna grea pe care o duc cei sărmanii, despre lipsa de nutreț, despre primejdia ce ar putea veni în primăvară din această stare de suferință. A stăruit asupra nevoii unei gospodării nouă și bune pentru adevărata înălțare a acestui popor. Și avea amănunte de bună gospodină asupra culturii prunilor, asupra «povidleț»...

A vorbit despre un singur dușman, despre care, fără o ipocrisie de care un altfel de suflet e incapabil, spusese că l-a uitat și că nu-î pare rău de nenorocirea lui.

Firește, a pomenit, de mai multe ori, pe Domnul Unirii. Îl înfățișa ca pe un om lipsit de toată jubirea pentru pompă, simplu ca orice om de rînd dintre supușii săi; nu, mai simplu, mult mai simplu, străbătînd stradele, pierdut în mulțime.

— Și-î ziceam une ori.. — Stă și se oprește, căutînd cuvîntul: «Măria Ta», i se pare prea solemn, că nu-î zicea astfel. Nu, să spuie cum îi spunea: — Și-î ziceam une ori: Omule, de ce nu te păzești? Se găsește poate vre-un nebun care să tragă asupra ta. Da' el dădea din umeri, lui nu-î păsa...

— Și cîrmuirea era grea pentru dînsul, nu ca pentru alții cari se trezesc de-odată mari și cărora toți li se închină. Că, vezi d-ta, el avea cunoștinți, rudeni, prieteni. Și, oricum, nu putea să se poarte cu dînsii numai ca Domn.

Stătu pe gînduri. Apoi aminti pe Regele și Regina

Italiei, ducînd iubirea și mila lor la Messina, cea mai nenorocită dintre cetăți.

— Și știi de ce o făcea el aceasta? Pentru că era om al pămîntului aceluia...

Tăcu o clipă și, adînc mișcați, tăcurăm cu toții.

Altfel, primia puterea care vine de la Dumnezeu și, fără pretenție, dar fără scădere, ea întreținea legăturile bune cu o Curte nouă, care une ori își aducea aminte de dînsa și o căuta prin telegrame oficioase, în liniștea ei resignată.

I s'a părut odată că aș fi atins păcatul *lui*, care a fost durerea ei, și atunci îmi tăie cuvîntul și începutu, dureros, o frasă care trebuia să-l apere și pe care mă grăbiiu s'o împiedec.

Și a mai spus altele pe care le țin pentru mîngierea și îmbărbătarea mea în luptă, precum țin cu sfințenie rîndurile dictate de dînsa și iscălite cu mîna ei tremurătoare, în care, ca amintire pentru o intervenție în vederea serbării după cuviință a semi-centenariului Unirii, ea dădea binecuvîntarea ei, de octogenară și de Doamnă, copiilor miei.

*

Așa am cunoscut o clipă, o lună de zile înaintea bolii care a răpus-o, pe soția lui Alexandru Ion I-iu, pe Doamna Elena a României.

Am crezut că nu am dreptul să mă opresc de la comunicarea acestei amintiri.

Maiu 1909.

LXIX.

AUREL MUREȘIANU.

Cu Aurel Mureșianu, bătrînul redactor brașovean, nu dispăre numai un om, un scriitor stăpîn pe condei, un cunoscător deplin al politicei, un om de întreprindere și de mare stăruință, un reprezentant pe dreptate respectat al generației mai vechi, ci una din înfățișările gazetarului român de «dincolo», poate mai interesantă orî mai vrednică de stimă decît cuceritoare, populară și simpatică.

«Gazeta Transilvaniei», foaia moștenită de Mureșianu, dintr'o familie aî cărîi membri moșteniau datoriî literare și datoriî de publicist politic, se deosebia hotărît de celelalte organe ale presei fraților noștri din Ungaria. Și această deosebire nu se datoriă redactorilor, tinerî asemenea cu acei cari scriu la alte foi, în stare și ei să aibă patima luptei și să se mîngîie cu vre-o glumă. Ci se datoriă numai și numai lui Mureșianu, care inspira articolele, li dădea tonul, le cetia și le recetia, le îndrepta, le refăcea adesea, le distrugea une orî. El era, chiar de pe patul de suferințe unde a zăcut multă vreme, redactorul, adevărat, veghetor și plin de simțul răspunderîi, al foii sale.

Ea oglindia mai puțin ființa lui sufletească, față de originalitatea căreia fusese, de sigur, când ea mai trăia, tot așa de neîndurat ca și față de originalitatea tinerilor pe cari-i aduna lângă el, ci concepția lui despre menirea unei gazete. Și mai ales a acelei gazete, gazeta lui Iacob și Andrei Murășanu, a lui Bariț, de care se apropia, gândindu-se la acești înaintași, numai cu cel mai mare respect. Așa fiind, redactorul «Gazetei» se simțea dator a da într'un stil măsurat, fără avînt, dar fără nesiguranțe, cetitorilor săi, cari și ei erau speciali, avînd aceiași evlavie față de foaie, știri cu totul sigure și absolut obiective, judecări cumpănite, chiar dacă nu erau drepte, tablourile ale situației în care se vedea silința de a prinde de sus lucrurile mari. S'a atacat caracterul oracular al «Gazetei», care nu era nici pentru activism, nici pentru pasivism, și în multe avea aceiași atitudine ferită; dar în aceasta nu era sfială și mai puțin frica de a intra în conflict cu procurorul și în atingere cu jurații neamului vrăjmaș, ci era numai un covârșitor simț de respect față de greutatea unei probleme politice.

Locul lui Mureșianu îl vor lua alții,—căci nu cred să dispară «Gazeta» și n'ar fi bine, pentru că «dincolo» ea e una din puținele noastre tradiții, și ce ni trebuie poate astăzi mai mult, în orice domeniu, sînt tradițiile. Dacă răposatul redactor ar fi lăsat un fiu ziarist, el ar fi condus, la rîndul lui, potrivit cu normele dinastiei; poate că însă altă vreme, nervoasă, pasionată, personală, nedreaptă, revoluționară, l-ar fi stăpînit, și tatăl și-ar fi privit cu durere un moștenitor pe care nu-l putea deposeda, dar nici schimba. Nefiind acest urmaș de drept, ceilalți, de-

prinși a lucra de mult la «Gazetă», vor trebui să chibzuiască bine pentru a putea uni două elemente neapărate: păstrarea caracterului special al foii, care-î îndreptățește existența, și înțelegerea pentru spiritul timpului, pe care nimeni nu se gîndia să o ceară lui Mureșianu, dar pe care toți o vor cere orîcuî alruia.

Poate că într'o direcție cultural-politică, liniștită și spornică, e viitorul «bătrînei» foi brașovene, ale cării bătrînețe se pot încheia astăzi prin moartea bătrînului ei redactor.

12 Iunie 1909.

LXX.

VEDERILE POLITICE ALE LUI EMINESCU ȘI GENERAȚIA DE AZI.

— PENTRU O PUBLICAȚIE FĂCUTĂ CU PRILEJUL SERBĂRILOR DE LA
14 Iunie 1909. —

Într'o limbă minunată, cu o logică în aparență nezguduită, cu toate mijloacele poetice ale icoanei, fantasiei, ironiei, Eminescu, redactor la «Timpul» conservatorilor, expune și în aceste articole teoria că vremea veche era întreagă bună și vremea nouă e toată rea, și aceasta din pricina înnoitorilor liberali fără știință, talent, practică și sinceritate.

Cetitorul trebuie înștiințat Vechiul regim politic avea groaznice vicii de orientalism. Dar el cuprindea în sine o tradiție serioasă și fecundă, așezăminte care izvoriseră din adâncul ființei noastre naționale, datini care corespundeau însușirilor noastre osebitoare, o viață morală care era a tuturor fiindcă venia de la toți, o solidaritate care strângea necontenit laolaltă o lume națională.

Le-am pierdut pe toate acestea, și e o pierdere uriașă.

Sinceri mulți din ei, nepregătiți și mediocri cei mai mulți, liberalii au vrut să clădească pe ruinele acestor

clădirii modeste un nou palat în stil apusean, a căruia desăvârșire era mândria lor. Îl avem : vara, ne arde, iarna, ne zgribulim de frig, receala năpădește pereții și oasele noastre, fumul ne înneacă, praful ne înăbușă, mirosurile grele ne desgustă, zgomotul încunjurator ne amețește. Dorim de vechea pace, răcoare, trăinicie, de vechile mirezme ale odăilor sănătoase.

Nu le vom avea la loc niciodată. Vremea le-a luat, pe dreptate saă fără. În clădirea nouă trebuie începută însă o întreagă operă gospodărească de adaptare, pe care ambițioșii întemeietorii au desprețuit-o. A căzut casa bună a părinților noștri; datoria noastră e să potrivim casa bună a copiilor noștri.

Trecutul sănătos și plin de cuviință ni va fi sfătuitor și îndreptător la tot pasul. Cu el ne vom înțelege iarăși, dar înțelegerea aceasta nu ne va duce la ură oarbă și stearpă, ci la iubire înțelegătoare, iertătoare și muncitoare.

În critică ne vom putea sprijini pe genialul înaintaș: o vom corecta însă și restrînge. Închinîndu-ne genialei umbre, vom trece totuși pe lîngă durerea ei pentru a căuta munca noastră.

19 Iunie 1909.

LXXI.

VASILE COSMOVICI.

A murit în Paris poetul Vasile Cosmovicî.

A fost un om de talent, știind să făurească versul. Știind mai puțin — era medicinist ajuns funcționar — să găsească ideia. A scris acum vre-o douăzeci de ani la «Revista Nouă», unde nu era printre cei din urmă. Hasdeu l-a îndrăgit, și pentru înfățișarea mefistofelică și macabră a figurii lui cu aspre linii crispate, pentru focul sălbatec al ochilor negri. Și l-a făcut mediu, și Cosmovicî, care ținea mult la bătrînul cugetător, a cărui viață încerca dăunăzi s'o scrie după amintiri povestite de însuși Hasdeu *s'a lăsat* prefăcut în mediu. Numai la urmă cînd a descoperit în sfîrșit șarlatania ordinară care se ascundea sub «spiritismul» lingușitor și exploatator al unora din colegii săi de «ședințe oculte», el a renunțat la jertfa de a se da în spectacol șireților, pe cînd ochii de visionar ironic ai «maestrului» urmăriau pe hîrtie nesiguranțele voite ale unui condeiu inspirat de... «complezență».

I-a venit mai tîrziu ambiția de a lucra pentru teatru, el, liricul de până atunci. A scris o «Doamnă Oltea», care s'a represintat și cuprinde multe versuri bune. Apoi a vrut să redea tragedia lui Miron

Costin, căreia i se poate găsi numai cu greu o vrednică motivare dramatică.

Spre sfârșit, cînd îl chinuia suferințele nervoase care l-au răpus, el a scoborît o treaptă literară, încercînd a reda prin jocuri de cuvinte, mai mult silite, humorul grosolan al unui ostaș român care s'ar fi luptat pe vremea grenadirilor lui Napoleon.

S'a stîns departe, între rudele franceze ale soției sale (a fost de două ori căsătorit la Paris, unde a stat mulți ani de zile). Caracteristica figură de mucenic desperat al suferințelor fizice și al unei ambiții literare foarte vii, pe care n'a avut răgazul s'o servească potrivit cu mijloacele lui, care erau reale. — a dispărut. Să păstrăm un gînd bun pentru vechiul prieten și tovarăș Vasile Cosmovici, — unul dintre cei din urmă romantici sinceri, și rămași până la urmă romantici, fără bani, fără rost, fără titlu, într'o lume de o practicitate așa de grosolană, și să salutăm adînc, acum cînd, tîrziu, i se află moartea, pe omul deștept care n'a știut să ajungă la nimic în România.

Ianuar 1909.

LXXII.

ÎNVĂȚĂMINTE DIN VIAȚA ȘI DOMNIA LUI CUZA-VODĂ¹.

I.

De istoria pragmatică — de fapte — a lui Cuza-Vodă nu mai poate vorbi astăzi, după cartea d-lui A. D. Xenopol, cu oarecare noutate.

Starea izvoarelor împiedecă de la aceasta. Istoricul lui Cuza-Vodă a lucrat după ziarele timpului, după debaterile parlamentare și după unele acte care i-au fost împărtășite.

Din această categorie de informație pot ieși pagini interesante une ori, dar icoana întreagă a vremii nu se poate desface.

În adevăr, ziarul minte; el e făcut ca să mintă, în sensul intereselor unui partid sau altuia, al intereselor deosebiților indivizii amestecați în politică. A descurca adevărul cuprins în această zilnică minciună e lucru greu, și pentru aceasta trebuie să caute cineva îndreptările de aiurea. Fără a mai vorbi de ziarele care prind opinia publică, simțul general

¹ Tema unei conferințe ținute la Huși.

al momentului, în greșelile sale, și-l exagerează pentru a-l linguși, a «bate 'n strună», și astfel a mîna banul la Casa onoratei Administrații. Ce ar fi, în adevăr, dacă ar avea cineva naivitatea de a scrie istorie după judecata cutăruî «Fagure» de la cutare «Adivor»?

Desbaterile parlamentare represintă mărturisiri politice pregătite, foarte adese ori revăzute, mai mult decît odată fundamental schimbate. Sînt un document care nu e totdeauna interesant și care poate fi dese ori puțin autentic.

Actele de Stat care se pot avea mai lesne, sînt menite, ori a face constatări care pot fi indiferente, ori a da supt o anume culoare, acoperind, mistificînd și momind, situația unui moment.

Pentru a întregi și a rectifica, pentru a da icoane adevărate și judecăți drepte, trebuie izvoare de alt fel. Trebuie memoriî și scrisori particulare.

Memoriile se scriu tîrziu — pe basa unor însemnări zilnice une ori, și acesta e și casul cel mai bun —; se scriu de oameni cari au părăsit scena politică și cari nu mai au interese actuale, de oameni cari trăiesc în singurătate și acolo-și culeg amintirile, le orînduiesc și le critică. Le critică avînd acum un simț al datoriei de adevăr, pe care oricine știe ceva o are față de urmași, — generația pe care o respectî și nu cutezi a o minți fiindcă n'ai văzut-o, nu te-ai deprins cu greșelile ei și ștî că te va judeca.

Memoriî avem puține în literatura noastră. Oamenii nu le scriu ușor. Sînt multe motive, adecă defecte, orientale. Ținerea în curent a notițelor pregătitoare, cercetarea și redacția lor cer o muncă

grea și statornică, de care puținii sînt în stare. În al doilea rînd, e în noi încă acea stare de spirit nenorocită, o exagerată și falsă discreție ori sfială, care ne face să nu ne «amestecăm», pentru ca o lume răuvoitoare să nu creadă că la baza manifestației noastre e o dorință de a ieși la iveală, pe cînd, de fapt, oricine a prins în amintirea sa ceva din faptele mari ale unei epoci, ceva din personalitatea unui om hotărîtor, n'are dreptul să ducă în mormînt fărîme de adevăr trăit care nu sînt ale lui. Și, în sfîrșit, atîția cari n'ar fi opriți de aceste motive, nu scriu fiindcă nu cred că pot scrie, deși nu e vorba de un scris împodobit, *literar* — poate cele mai bune amintiri privitoare la războaiele lui Napoleon I-iu sînt ale ofițerilor inferiori, ridicați dintre ostași, ori aie cine știe căruia soldat chiar. E adevărat că și o educație greșită nu pune la îndămîna oricui a trecut prin școli puțința de a scrie cuviincios.

Astfel, cu privire la Domnia lui Cuza-Vodă, n'avem încă memorii. Doar cînd, dăunăzi, s'aŭ serbat 50 de ani de la întemeierea României, unui ofițer de-aŭ lui aŭ vorbit, în ziarele jubilar, cu privire mai ales la crima împotriva onoarei pe care aŭ făcut-o militarii conjurați din Februar 1866. Mărturisirile aŭ provocat polemice, cuprinzînd alte mărturisiri, și cu toatele vor fi de folos aceluși care va fi în măsură a scrie pe larg și temeinic despre acea zi nenorocită.

Scrisori particulare, corespondențe personale și secrete vor ieși poate la iveală, mulțămită mai ales obiceiului de a se vinde, de moștenitori, hîrțile răvășite ale oamenilor cari aŭ jucat un rol în această

țară, anticvarilor evreii, cari le vînd apoi, cu cîștig, Academiei Romîne.

Avem însă două colecții de asemenea acte care fără îndoială se vor publică. Hîrțile rămase în stăpînirea lui Vodă-Cuza au fost păstrate credincios de răposata Doamnă Elena, care le a încredințat fratelui său d. Teodor Rosetti, iar de la d. Rosetti ele au ajuns la prietenul mieu A. C. Cuza. Ele cuprind acte privitoare la persoana Domnului, înainte și după detronare, precum și corespondențe diplomatice de o mare însemnătate.

Alte hîrți au fost luate, în clipa trădării și din însărcinarea Guvernului cel nou, de cineva care mai puțin decît oricine ar fi avut dreptul să scormonească în aceste hîrți cu scopul, mărturisit, de a găsi dovezi de politică rea, de «trădare» a țerii, în corespondența secretă a lui Vodă-Cuza. «Pot să caute cît or vrea, nu vor găsi ce doresc ei», a spus Domnul detronat, după mărturisirea soției lui. Și în adevăr zădarnic scotociră pripit mînile pătimase: din acele scrisori n'a ieșit nimic alta decît ceia ce știa și lumea de atunci și ceia ce știm mai bine noi, cei de astăzi: că toată activitatea publică a lui Vodă-Cuza a fost închinată numai binelui țerii și neamului.

Să nădăjduim că și aceste hîrți vor vedea în curînd lumina.

II.

Până atunci, până la cunoașterea izvoarelor nouă, se va putea vorbi de Domnia lui Cuza-Vodă dintr'un punct de vedere care nu e cel istoric propriu zis.

Căci o epocă din viața unui popor poate fi expusă

din punctul de vedere al faptelor întâi. Le afli, le fixezi, le înșiri și dai astfel, cu luminările și înlănțuirea pe care ești în stare a le da, istoria pragmatică a epocii aceleia.

Poți — și istorie, în adevăratul înțeles al cuvîntului, să se încumete a o face numai cine are acest dar! —, poți să reconstitui figurii să înviți viață în chipuri mari, stăpînitoare. Atunci ai trăit o epocă, și faci și pe ceilalți să o trăiască.

Dar din stabilirea și orînduirea faptelor, din înțelegerea și zugrăvirea figurilor, se desface un al treilea element, care e moral-istoric. Oricine a lucrat pe lume nu scapă de judecată, de o judecată pe care fiecare epocă o reiea potrivit cu alte norme de drept și în altă rază de vedere. De la o vreme se impune o sentință care rămîne, deși revisuirii parțiale, aducînd după ele modificări ale condițiilor unei reputații. mai sînt cu puțință.

Din aceste desbateri, care pot fi foarte pasionate față de anumiți oameni și de anumite timpuri. rezultă însă *învățăminte*, regule de conducere politică, exemple de imitat, care sînt bune în orice vreme și pentru orice popor, dar mai ales bune pentru poporul în mijlocul căruia și cu privire la care s'a desfășurat o activitate politică, s'a afirmat o personalitate conducătoare. Și, dintre generațiile cărora li poate folosi povața și exemplul, aceia care trebuie să fie mai lacomă de a le prinde, fiindcă-î poate ajuta mai mult, e generația care vine puțină vreme după o crisă istorică, după un erou al istoriei.

În acest sens voi să vorbesc de fapta și de firea lui Cuza-Vodă.

Și, pentru aceasta, el poate fi privit din trei puncte

de vedere: cum a înțeles datoria sa de Domn: cum a tratat problemele politice ale epocii sale; cum a purtat povara nenorocirii sale.

III.

Cînd un prinț e crescut pentru tron, cînd din cea mai fragedă copilărie a purtat uniforma, a avut regimente, a văzut presintîndu-i-se arma și închinîndu-i-se steaguri, cînd i-au stat la îndemîină cei d'întăiū oameni ai neamului — atît mai rău pentru cine-l crește, dacă-i lasă la o parte pe aceștia, pentru a lua mediocrități supuse, personalități neclare, orî cine știe ce educatori de meserie, bunî pentru prinți rușești, orî, dacă nu, persani —, cînd astfel de oameni i-au stat decî la îndemîină, pentru a-l iniția în toate ramurile vieții publice, care nu trebuie să fie necunoscute unui Suveran, — atuncî ai tot dreptul de a fi pretențios și aspru față de unul care, ajuns la cîrmuire, arată că nu-și dă seama în de ajuns de datoria de a munci stăruitor pentru binele țerii și neamului său, orî țerii și neamului care l-au adoptat, urmărindu-l cu iubire de la cei d'întăiū pași ai săi în viață.

Așa a fost însă cu Alexandru Cuza, ajuns Domn din întîmplare, prin noroc, — nu norocul lui, care și-a cheltuit viața în șapte anî, ci norocul nostru, cari am folosit de pe urma acestei mărinimoase risipiri de puteri?

Fiū de boier, din familie mare, și nu prea mare, cu avere, și nu tocmai cu multă avere, crescut ca orîce fiū de boier din acel timp. Franțuzește la pension, istorie sacră, istorie antică, istorie a Franciei, «literatură», aritmetică, arte de societate, maniere,

călătorie la Paris pentru bacalaureat, care, oricum, era mai greu pentru un școlar, astfel pregătit, al pensioanelor moldo-române decît doctoratul de acum pentru absolvenții și licențiații Facultăților noastre.

S'a întors în țară. N'a fost, ca Mihail Kogălniceanu, agricultor care să practice agricultura, n'a întemeiat, ca această fire neastîmpărată în genialitatea ei, industrii: a hîrtiei — vechiū sistem fără «încurajări» de la Stat —, a postavului. Desi trăia supt cîrmuirea unui Grigore Ghica, venit prin revoluționari și bucuros de colaborarea lor, n'a făcut administrație. Ofițer cu cariera fulgerătoare — și parcă astăzi nu vedem noi, în alte domenii, cariere așa de fulgerătoare! —, colonelul printr'un capriciu al Caimacamului Vogoridi, simțînd mai mult ce trebuia să fie un ofițer decît deprins la aceasta printr'o școală militară ori prin activitate la regiment, astfel era Cuza în ziua cînd fu ales Domn, ca să nu se aleagă Mihaî Sturza ori Grigore Sturza și ca să fie în stăpînirea celei mai înalte puteri măcar un om simplu și simpatic, lipsit de ambiție personală și — lucru foarte însemnat — dispuînd, ca locțiitor al Ministrului de Războiū, de oștire.

Cunoștea puțină lume, doar cercul de tineri între cari trăise, eleganta lume femeiască din Iași. Pe cei de jos i-a descoperit după ce a luat Domnia; atunci întăiū, potrivit cu datoria lui, a recunoscut el cu bucurie omenia, munca răbdătoare, vitejia, credința care sînt virtuțile țeranului nostru. În sfîrșit, el n'a-vuse legături cu lumea de peste Milcov, care, prin conducătorii ei liberali, foștii republicani din 1848 și de după 1848, dorise un alt Domn, pe generalul Nicolae Golescu, o figură cunoscută în București.

Și, îndată după alegere, — ce s'a întâmplat cu această fire lăsătoare, aplecată către petreceri, străină până atunci de orice muncă statornică, de orice spirit de jertfire? S'a întâmplat că, într'o schimbare subită, fulgerătoare, printr'o genială intuiție a datoriei, omul s'a transformat. Colonelul Cuza e una, Vodă-Cuza alta; cel din urmă a luat de la cel d'întăiu doar anumite prietenii împovărătoare și o singură iubire, pentru care-l muștră mai mult acei cari n'aū iubit niciodată. Încolo, pentru noi un om nou, adevărat nou, strălucit nou, a răsărit în Ianuar 1859.

El a rămas același până în clipa abdicării. Cuza-Vodă nu era um om solemn, pompos, formalist. Nu învățase nicăiri eticheta Habsburgilor și ceremonialul lui Carol Quintul său al lui Filip Tenebrosul; nu știa și nu voiă să știe cum se orînduiesc la un jubileu faitoanele, de la cel mai mareț oaspete străin până la cel din urmă lingău de curte și de ogradă. Eticheta a suferit continuū de pe urma unui Domn care se cufunda bucuros în rîndurile mulțimii, ca să afle, ca să îndrepte, ca să pedepsească și să mîngîie, ca să miluiască pe ascuns de ochii lumii, — cum a făcut apoi păstrîndu-î moștenirea, buna și miloasa lui soție, — cu un cuvînt ca să răspundă nevoii sufleteștii a neamului acestuia, de a fi iubit de suveranul său și de a l iubi în schimb, călduros, fără reserve, din toată inima.

Și totuși el a rămas cel d'întăiu din poporul său. Ceva îl ridica mai presus de ceilalți: aceia că nimeni nu și făcea datoria mai viteaz, mai despre-

țuitor de orice meschină prudență, mai înfruntător al celor mai strașnice primejdii, decât el.

Sufletul lui întreg era schimbat. Prin gura lui nu mai vorbea un om, ci, cum se cuvine pentru un stăpînitor de oameni, un neam întreg. Întruparea națiunii era el în gînd și grai. Cel d'întăiîu fior de mîndrie l-a avut generația de atunci cînd s'aî auzit cuvintele mîndre cu care el vorbea Turcilor, Cabinetelor europene, proclamînd o Romănie mîndră.

Amintiți-vă pe acelea din ultimul mesagiu, cu cîteva luni înnainte de abdicare, acele demne cuvinte prin care nega, de pe tron, orice ambiție pentru sine și, amintindu-și de ceia ce fusese, făgăduia, cu gîndul la principele străin, pe care-l pregătise, un colonel Cuza, bun, modest și harnic patriot, întors între tovarășii săi de odinioară pentru a lucra mai departe la binele țerii și neamului.

Și vorbe mari, în cea mai simplă formă, găsia el, nu numai pentru cei de sus și în clipele cînd privirile tuturor eraî îndreptate asupra lui, ci și atunci cînd în cabinetul său de lucru se îndrepta către un ofițer din cei mai mărunți, chemat ca să audă dojanae saî laude. Căci el știa că, în această lume unde legea nu poate prevedea toate și unde nu se pot fixa răsplătiri pentru orice fel de merite, cel ce face mai mult decât datoria sa are drept la cea mai frumoasă răsplată. care vine din cel mai strălucit și mai nobil privilegiu al unui principe: acela de a face pe cel vrednic să coboare scările palatului saî cu puteri de muncă înzecite și, iarășî, de a face a se pleca fruntea aceluî care și-a călcat datoria fără ca legea să-l poată atinge.

IV.

Acest nepregătit — altfel decît prin puterea lui de intuiție — avu, din cea d'întăiū zi a Cîrmuirii sale, o situație politică așa cum puținii prinți crescuți pentru tron au avut-o înaintea lor: o situație cu totul nouă, cuprinzînd în toate privințele probleme grele care cereau să fie neapărat și fără zăbavă rezolvite.

Administrație modernă și unitară — pentru amîndouă Principatele — nu exista. Finanțele erau într'un adevărat haos. Oastea trebuia înjghebată din două corpuri de militare deprinse a sluji supt steaguri deosebite, și vechiul spirit al companiilor de miliție înlocuit prin spiritul unor regimente luptătoare. Și, în același timp, se ridicau amenințătoare pentru însăși ființa noului Stat problemele cele mari: a situației internaționale a României — unită trecător sau definitiv, pentru un timp numai sau pentru toate timpurile; a înlăturării vechii stăpîniri a mănăstirilor grecești pe pămînt românesc și, în sfîrșit, a împrietăririi țeranilor.

Cuza-Vodă ar fi putut greși în alegerea domeniului unde trebuia să lucreze întăiū energia lui. Ar fi putut să facă precum fac spiritele comode, căutînd o manifestare aparentă, fie și strălucitoare și zgomotoasă, în domenii mici, în care se poate face foarte ușor un fel de dovadă de originalitate, schimbînd, în uniforme ofițerilor, de pildă, catifeaua gulerelor cu astrahanul, înlocuind mantaua cu dolmanul frances ori reglementînd forma chipiului și, iarăși, schimbînd, în ordine administrativă, întinderea

plășilor, numele administratorilor, leafa pe care o primesc ș. a.

Atîția n'ar fi cutezat să înfrunte, într'o situație așa de șubredă și cu atît de puțină deprindere a lucrurilor publice, chestii de o așa de covîrșitoare însemnătate. Ar fi închis ochii asupra greutăților, ori ar fi căutat să scape de ele, în momentele cînd s'ar fi impus mai mult, prin măsurii de oportunism care zăbovesc rezolvirea problemelor primejdioase, dar o și îngreue în măsura zăbăvii aduse.

Domnul din 1859 a îndrăznit să atingă cu un curaj consecvent, cu un cavalerism jertfitor, cu un înalt simț al celei mai înalte datorii, pe care după dînsul nu le-a mai avut nimeni, cele trei probleme de căpetenie. Știa că una-l pune în conflict cu Turcia, care avea pe atunci mulți și puternici aliați, că alta-l creiază protivnic în călugării greci, decî în toată grecimea, atît de solidară, și în puternica Rusia, care, confiscînd acasă averea călugărilor greci, nu înțelegea ca alții, mai mici, să îndrăznească tot așa de mult. Iar chestia țerănească trebuia să trezească dușmănia proprietarilor — afară doar de cîțiva idealisti desinteresați ca dînsul —, cari proprietarii formați atunci întreaga clasă politică, pe care n'o puteai atinge fără a te menii unei singure căderi.

Toate problemele aū fost atinse, cercetate, rezolvite. Dacă legea de la 1864 nu e cum am fi dorit-o, aceasta se datorește silinților învierșunate ale proprietarilor, și mai ales faptului că acel care a *decretat* legea — neputînd-o trece prin Cameră — n'a avut răgazul, — și ce îndelungat răgaz s'ar fi cerut! — pentru a o pune în aplicare așa cum se cuvenia.

Cu aceasta însă Cuza-Vodă iscălise peirea sa. Ea n'a întîrziat.

V.

Am avut în trecutul nostru mulți pribegii, dintre boierii, dintre clericii, dintre Domnii, pe cari-i goniau păcatele lor sau răutatea noastră. Știm ce făceau. Cei vechi mergeau cerșind, din țară în țară, de la o Curte la alta, dintr'un oraș în altul, înfățișându-și genealogia și rugându-se de un ajutor de drum, de un sprijin diplomatic. Unde n'au făcut ei de ris țara și neamul lor ?

În timpuri mai nouă au pribegit, dintre Domnii munteni: Alexandru Ghica, Bibescu, Barbu Știrbei, dintre Moldovenii: Ion Sandu Sturza, Mihael Sturza, Grigore Ghica.

Ce făceau ei după pierderea puterii ?

Părăsiau țara, chiar fără a fi siliți. Îi innăbușia aierul, îi desgusta pământul, îi umpleau de minie oamenii nerecunoscători. Își păstrau prietenii adevărați, partizanii; îi înțețeau în dușmănia față de regimul cel nou, cel puțin până la venirea ca Domn a Principelui Carol. Se întorceau numai atunci când zorile unei a doua Domnii păreau că răsar pentru dînșii.

Doi singuri fac excepție. Acel Grigore Ghica-Vodă care, trăind simplu în străinătate, luptă pentru Unirea cu principele străin, distrugând astfel orice viitor politic pentru dînsul, și care, neînțeles, calomniat, și în ceia ce privește onestitatea sa personală, s'a împușcat mai curînd decît să se apere. Și acel, mai vechiu, Ioan Sandu Sturza, care răspundea, în 1828, ofițerului rus venit să-l ia în primire ca prins politic, aceste simple și memorabile cuvinte: «Spune-ți dumisale că, de vra să mă păzească din poruncă,

să-și urmeze datoria lui cum știe, iar, de vra să-mi facă țereonie, îi mulțămesc, că n'am trebuință de strajă rusească, fiindcă mă păzește Dumnezeu».

Ca dînșii și mai presus decît dînșii a fost în exilul său Vodă-Cuza. Indată ce avu cunoștință de constituirea unui nou Guvern legal, el ceru să fie scos din țară. Nu pentru că o ură, dar pentru că știa bine că prezența sa ar strica o pace de care avea nevoie instituțiile cele nouă pentru a se înrădăcina, regimul cel nou pentru a se consolida.

A plecat. Din străinătate n'a venit de la dînsul nicio protestare, nicio plîngere, nicio ațîțare, pe care le desprețuia de o potrivă. Nobilele lui scrisori către principele Carol, înlocuitorul său, sînt vrednice de a fi cuprinse în orice carte pentru cultura politică a poporului.

Odată ambasadorul frances din Viena s'a oferit să ajute întoarcerea lui pe tron. Cu indignare, Cuza a răspins sprijinul străin.

Altă dată a fost ales deputat, senator, de acea opinie publică românească, înșelată o clipă, zăpăcită, înăbușită mai mult, care se deșteptă însă îndată, plină de recunoștință și admirație, în favoarea lui. A refusat. Pacea țerii lui îi era mai scumpă decît orice alta pe lume.

Trăind așa ultimii săi ani, el a adaus la învățătura că nu trebuie să ocupi locul la înălțimea căruia nu te poți ridica, o a doua: că e dator un Suveran să risce și situația sa pentru a da o soluție curajoasă problemelor mari ale timpului, și o a treia: că jertfa pe care ai făcut-o odată pentru binele neamului și țerii, n'ai dreptul s'o retragi.

LXXIII.

UN AVENTURIER INTERESANT: GHEORGHE BRANCOVICI «BRÎNCOVEANU», FRATELE MI- TROPOLITULUI ROMĂNESC SAVA.

— NOTE DESPRE O CARTE NOUĂ —

În Țara-Românească a trăit pe vremea lui Șerban Cantacuzino, care cuteza să viseze de Bizanț și aștepta mîntuirea de la Nemți, de la catanele Împăratului, un om care și el trăgea nădejde să capete ceva la o sfășiare a Împărăției turcești, pe care mulți o credeau cu puțință după cele din urmă înfrîngerî și pierderî de provincii ale Turcilor.

Sîrb de obîrșie, dar aproape cu totul romanisat, — fratele său era doar Vlădică romănesc în Ardeal, Sava,—Gheorghe Brancovicî era întrebuițat adesea ca agent secret al diplomației, cam pretențioase și cu puțină basă, a lui Șerban. De la o bucată de vreme rosturile lui de pretendent la despotatul Sîrbilor, la Domnia Iliricului, îl despart de noi, dar un timp uneltirile acestui om îndrăzneț și priceput în multe fac parte din istoria noastră.

De aceia publicarea, de învățatul sîrb Ioan Radovicî, a unei întinse culegerî de documente cu privire

la acest aventurier, care era fără îndoială un șarlatan, dar unul dintre aceia cari pot înșela multă lume și lăsa în urma lor o amintire foarte interesantă, nu e fără folos pentru noi¹. Găsim aici actul din 1607 al principelui ardelean Sigismund Rákóczy pentru Vlădica Sava, care-l ajutase a lua Lipova (pp. 6-7), oferta lui Brancovici, din 1673, de a da Împăratului și ajutor de oaste românească.

La această dată el asigură că și fratele său, episcopul Sava Brancovici, de tragică amintire, va «ieși» în posesiunile împărătești, prin Moldova ori Țara-Românească, după ce va fi vândut toată averea familiei (p. 24 și urm.). La 1687 Împăratul, după primirea solului muntean Antide Dunod, călugăr frances, scrie Patriarhului din Constantinopol că «a dat putere generalului său Șerban Cantacuzino, Domn al Țerii-Românești ca să vie, răpede și slobod, cu oștile creștine unite din preajma lui, supt ocrotirea sa» (pp. 37-9). La 27 Octombrie 1688 se face de același un dar lui Brancovici, sol al lui Șerban (pp. 41-2). Din «Țara-Românească», în 1689, Brancovici recomandă, ca «despot, moștenitor legiuit, cu mila lui Dumnezeu, al Iliricului întreg și al Domniei Împărăției de Răsărit, mare-duce al Mesiei-de-sus și de jos și prinț al Sfântului Imperiu Roman, al Sfântului Sava și al Muntenegrului, domn veșnic al Herțegovinei, Sirmiului și Inăului, conte prin părțile Ungariei și cele adause ei», pe căpitanul său Novac Petrovici; redactează acest act secretariul, care nu e altul decât Ieremia Cacavela, viitorul dascăl al lui

¹ *Prilozi za istoriju Srba i Ugarskoj u XVI, XVII i XVIII veku, I*, Novisad (Neoplanta), 1909.

Dimitrie Cantemir (pp. 43-4). În numele său și al Patriarhului de Pecî, Arsenie, el chema în același an pe Sîrbî la Orșova pentru a începe lupta cu Turcii (p. 45). Acolo venise el din București (p. 47). În Iulie el se scria «gubernator al Serbiei, Slavoniei și unde se vorbește limba sîrbească», și primia, din Semendria pe Dunăre, scrisori de la Vlădica Sava de Pecî și de la călugărul Dosofteiu (pp. 48-9).

El însuși dată tot «in Valachia Subalpina». Cu prilejul acestor uneltiri se spune că Brîncoveanu, cînd era încă boier, ar fi vrut «să capete o stăpînire în Serbia, de unde-î vine seminția» (!), cu ajutorul Imperialilor (p. 51). «Expediția» «despotului răsăritean», se isprăvi printr'o mare desiluzie: în zădar aștepta el la Orșova pe Vlădica de Cruședol și alții; abia putu strînge cîțiva ostași, și astfel el crezu că e bine să se întoarcă în Țara-Românească (p. 51).

La 1693 aventurierul era la Viena, de unde dădea diplome slavone, în care lua și titlul de stăpînire al Severinului (p. 74). Marchisul de Baden, generalisim imperial, îl atrage în tabăra de la Fetislam și-l arestează acolo. Dus la Sibiiu, el era trimes de acolo la Curte (pp. 118-9). Austriaciî știuseră să păzească bine pe acest cutezător, care li putea face multe încurcături. La 1705 era la Eger, bine închis. și se plîngea de povara bătrînețelor și de supărările bolii (p. 137).

De șeptesprezece ani își ispășia păcatul de a fi mințit și poftit prea mult în viața lui (p. 158). I se refuză strămutarea la Praga și creșterea pensiei care-l împiedeca de a muri de foame (pp. 162-3). La 1707 Împăratul orînduia unde să fie îngropat Gheorghe, dacă ar cădea asupra lui moarte năpras-

nică (p. 168). În sărăcia și nenorocirea lui el spunea însă și mai departe că e rudă cu Împărații Răsăritului și moștenitor drept al Serbiei (p. 213). Cu toate nădejdele el muria, tot în Eger, la 1711 (p. 216). Lăsa datori și da încă o dovadă cât e de primejdios a servi Casa de Austria¹.

1909.

¹ Între hîrțile lui s'a găsit corespondența lui Șerban Cantacuzino cu principele Ardealului Mihail Apaffy, — azi pierdută.

LXXIV.

ÎN AMINTIREA LUÎ EMINESCU.

Se pomenește amintirea a douăzeci de ani de la moartea lui Eminescu, privit astăzi, și pe cea mai desăvârșită dreptate, ca întruparea cea mai deplină a geniului românesc în a doua jumătate a veacului trecut.

Nu sîntem în stare încă a-l prăznui, — cînd din punctul pe vedere moral nu formăm încă un popor, căci prin înstrăinare ni lipsește clasa de sus, prin ignoranță cea de jos, iar clasa de mijloc românească, întru cît se poate încălzi de amintirea gloriilor noastre intelectuale, se reduce la un număr destul de restrîns de cărturari.

Tineretul, căruia-i revine mai mult decît orîcuî sarcina pioasă de a se închina marilor suflete trecute de aici sus, în lumea unde scînteie, de o lumină limpede și veșnică, viața, decî cugetarea și simțirea aleasă a neamului, — acest tineret nu se poate manifesta încă unitar și disciplinat, ceia ce ar da manifestărilor sale o mai mare putere și un prestigiu netăgăduit. Orîcum însă, și în orice formă: prin cărți, orîcît s'ar recunoaște în ele rostul comercial, prin articole de revistă, în numele deosebitelor cenacule și societăți

în comandită, prin cuvîntări ocazionale, mai ales prin comemorarea din Cernăuți a Bucovinenilor, Eminescu își va fi avut ziua lui. Și, anume, cu deplina recunoaștere a rostului său celui adevărat.

Această reputație întreagă a statornicit-o numai aniî din urmă, mai ales după cunoașterea manuscrisurilor lui poetice, după învierea articolelor de cugutare, de polemică și îndrumare, din care se desfac credințele și convingerile unui suflet cu totul superior. Chiar și în vechea formă, nelămurită, puțin cugtată și sentimentală — din punctul de vedere, înjositor, al nebuniei și al morții înainte de vreme a poetului, sau din acela, tîlcuitor cu tendințe, al comentatorilor interesați, — această reputație nu e prea veche.

Colaboratorul «Familiei» trecuse neobservat. «Dincolo», lipsia simțul pentru mlădierea și energia unei limbi poetice care era nouă, oricît ar fi fost înrîurită de stilul lui Bolintineanu. La noi acest stil era compromis, prin sine însuși, întâi, și apoi prin prea multe reziceri și ecouri, în scrisurile poezilor mărunți din vremea lui Cuza. Eminescu primise înrîurirea lui Bolintineanu, nu din țară, ci din Bucovina, unde, — încă de cînd foaia fraților Hurmuzachi reproducea în foileton, cu lăudătoare recomandații, poeziile acestui sentimental vorbăreț și neglijent, care ajunsese a trece drept un inspirat cîntăreț al amintirilor și idealelor neamului, — fama liricului muntean nu slăbise. Doar Petrinò, cu toate înrîuririle scriitorilor germani mai cetiți prin aniî 1860, purcede în parte, aș zice chiar în bună parte, din Bolintineanu, decît care el are însă hotărîtorul merit al sincerității poetice pasionate.

În țară, unde moda literară francesă stăpîniă, ele-

mentul noú pe care-l aducea încă de pe atunci Eminescu, al căruí suflet era îmbogăţit de reflexivitatea germană, nu putea fi preţuit. Lirismul lui de iubire, din înduioşatele poesií pe care le publicaú mult discutatele «Convorbiri literare», părea prea simplu pentru un gust falsificat de retorica amoroasă curentă. Evocările lui strălucite dintr'un trecut care putea să-l atragă ca pe un romantic, dar care-í era şi cunoscut adînc, intim, prin cetiri îndelungate în vechea noastră literatură — *pe atunci cu totul despreţuită, chiar în «Junimea», şi cunoscută numai ştiinţific, de un Hasdeú* —, nu aflaú cuvenita preţuire, nici chiar în cercul, atît de ironic, al «Junimií», în care umbrele eroice n'aveaú intrare pentru a nu turbura bătaia cu perinele, anecdotele d-luí Caragiani ori mica pornografie curentă. În sfîrşit, d. Maiorescu, doar, şi cîteva persoane din cerc puteaú să aibă înţelegere pentru filosofia care dădea un înalt înţeles «Rugăciunii unui Dac» şi «Satirelor», filosofie care căpătase la poet energia unei credinţe atotstăpînitoare. Şi chiar acel element din satire în care se coboria prezentul, înălţîndu-se prin aceasta şi mai mult gloria, serioasă şi sinceră, omenească şi plină de evlavie, a secolelor viteze şi credincioase, nu putea să aibă primire simpatică: doar societatea de atunci, ieşită biruitoare, pe neaşteptate, din mari frămîntări şi crise politice şi sociale, avea toată admiraţia pentru opera «Í, cu care, şi din neştiinţă, nu putea compara marea operă a trecutului, şi ea n'avea presimţirea crizei morale care trebuia să se declare îndată, urmînd apoi şi până în zilele noastre. De la satira personală a lui Bolintineanu, înăcrit de oboseală şi neliniştit de începuturile bolii sale, de la satira glumeată, de cuvinte,

a lui Baronzi până la *această* satiră, era o distanță uriașă, pe care contemporanii n'o puteau trece.

Nici simțul pentru superioara factură a limbii poetice nouă nu-l avea «Junimea», cu tot numărul însemnat de oameni de gust și de filologi (așa de rare ori oameni de gust!) pe care-l cuprindea societatea. Din gura unui membru al cercului din Iași știu că lectura celor mai frumoase poezii ale lui Eminescu nu era întovărășită de acea evlavioasă atenție care ar fi făcut bine unui suflet așa de delicat, ci cu observații critice jignitoare, cu glume grosolane, cu rîsete inconștiente, — care toate își aflau scusa în «defectele stilistice» ale scrisului lui Eminescu. I se cereau, ca oricui, și în același ton, schimbări. Trebuie să adăugim însă că el, deplin conștient de valoarea operei sale și de îndreptățirea unui grai format din cetirea întregii noastre literaturi și din ascultarea Românilor de pretutindenă, răspegia cu o receală hotărîtă propunerile de schimbare, lăsînd, cel mult, ca ele să se facă, fără știința lui, de obișnuitul redactor-corector al foii.

Nenorocirea lui Eminescu a deșteptat întâiu dintr'o indiferență care ar fi foarte vinovată dacă n'ar fi fost atît de firească, publicul nostru. Acei cari nu urmăriseră pe poet în greaua, îndelungata și marea sa evoluție, luară în mîna cu interes frumosul volumaș alb, cu frontispiciile delicate și împodobit cu chipul, de o seninătate și curăție de o frumuseță liniștită și sigură, de o calmă privire dominatoare al scriitorului fără noroc. În tineretul din școli se porni o nemărginită simțire de milă pentru zeul tînăr care căzuse fulgerat, din Olimp luminos cu flori albe de cireș, mirezme de tei, blonde chipuri iubitoare cu

ochi albaștri în lacrimi, cu fantasmă mărețe de voinică pururea biruitoră, — în Iadul întunecului și scrișnirii dinților. Versurile se cetiră cu luare aminte, atunci pentru întâia dată, și magia lor, acel farmec vrăjit care te cucerește din nou la însutita cetire a paginilor unice, — rămase unice, poate pentru totdeauna —, se trezi și birui. Marele singuratec și neînțeleș pătrunse printr'o înțelegere dureroasă în viața timpului său, și revoluția pe care trebuia s'o îndeplinească în cugetarea, și mai ales în toată simțirea noastră, începu.

Era prin 1886. Între noi, școlarii de curs superior de la liceul din Botoșani, Neagu aduse cel d'întăiu vestea unei nouă Evanghelii pentru tineret. Mai mare decât noi, avînd acum sufletul său de bărbat, cu toate coardele din el vibrînd, el *înțelegea*. Peste un an, la liceul din Iași, noi, cei din clasa a IV-a, înțelegeam cu toții.

Era, de fapt, nu o cetire, întovărășită de simpatie, de entuziasm chiar, a unui poet, ci o inițiere, aproape religioasă, o prefacere sufletească a unor tineri deprinși cu aceeași glumă groasă care rămăsese și în vîrsta matură membrilor «Junimi», cu aceeași atmosferă de materialism cras. Această poezie minunată din cele o sută de pagini ale cărticelei albe ne ridică spre ideal, — în iubire, care mijia nelămurită în sufletele noastre, în cugetare, spre care se încercau întăiu aripile noastre slabe, în taina tuturor depărtărilor și înălțimilor. Dacă e puțină bunătate astăzi în noi, dacă, prin valurile turburii ale unor timpuri de prefacere, ne-am păstrat cei mai mulți curați și nobili în viața noastră de simțire, aceasta lui i-o datorim. Pe pragul deschis al așteptărilor vrîstei nu

lunecău ispititoare fantasme de desfrîu, cu ochiî bolnavi de o molipsitoare beţie, ci se opriău drepte în lumina primăvăratică feţele, blînde, albe, ţiind în mîna, ca sfintele stîlpări pentru gloria Mîntuitorului. crenguţa smerită a florilor albe de cireş.

Supt alte feţe vedeău alţiî pe Eminescu, — alţiî de altă vristă şi de aiurea decît din acea serioasă şi naivă Moldovă a noastră, a căriî inimă bate totdeauna pentru noile veşti bune ale idealului. Dar supt alte feţe ni s'a înfăţişat şi nouă poetul nenorocit. Nu ne-a molipsit cerşitul public, cel puţin indiscret, cu publicare de scrisori şi amănunte desgustătoare ale unei boli urîte, — şi în aceste scrisori se amesteca şi numele surorii lui, Henrieta, pe care mi-o aduc aminte, aşa de asemenea cu fratele ei, zeul tînăr, tot aşa albă, cu faţa de marmură, sigură în liniî, cu ochiî liniştiţi negri, adăugindu-se la această înfăţişare de nerealitate, de frumoasă închipuire, despreţuitoare pentru viaţă, nemişcarea, aproape desăvîrşită, a unei ciudate paralisii de tinereţă. Nu l-am jignit, — am putea zice, de şi era viu, nu i-am jignit memoria, — prin cuvîntările de berărie în folosul unor subscripţiî mai mult sau mai puţin factive, n'am trîmbişat şi crăinicit boala lui, care mai la urma urmei nu-l privia decît pe dînsul, — întru cît îl mai putea privi ceva, — şi pe cei săraci cari-l căutaî în sărăcie, iar pe ceilalţi îi putea îndemna doar la ajutorul ascuns pe care mina stingă nu-l ştie în clipa cînd îl depune dreapta. N'am aşteptat interpretarea socială a d-lui Gherea din «Contemporanul», un fel de «Viaţa Românească» a timpului, mai brutală, dar mai sinceră, mai grosolană, dar mai puţin perfidă, pentru a primi în noi pe Eminescu.

Trecea pe stradele Iaşului un om greoiu, gros, cu mustăţile rase, rău îmbrăcat, împiedecat în mişcări, care-şi smulgea firele de păr de pe faţă şi apuca de turnure pe femeile care-î plăcea. Mulţi se ţineau de dînsul, — Doamne iartă-î! — distrîndu-se. Noi întorceam capul de la el, cum l-aî întoarce de la trupul neînsufleţit, ajuns hidos prin impia descompunere, al unei fiinţe respectate şi iubite. În Botoşani intra apoi, aşteptat de o seamă de lume, lângă Henrieta, nici tristă, nici veselă, ci nemişcată în alba ei figură liniştită, acelaşi om gros, fără vrîstă, pe buza de sus a căruia se desfăcea acum o mustaţă groasă neagră. Acasă la el venia acum des prietenii, ca să afle veşti, care ajungeau pe urmă în presă. Odată lângă piaţa cea mare îl întilniu, tîrîndu-şi greu picioarele bolnave, cu ochii pironiţi în jos. S'a uitat lung la acela care-î salutase geniul, ca şi cum n'ar fi fost la mijloc ceaţa nenorocirii, şi apoi picioarele bolnave tîrîra mai departe pe acel care fusese Mihail Eminescu.

...Şi care n'a mai fost niciodată, de sigur niciodată el însuşi, cu toate scurtele licăriri înşelătoare. Cînd interesaţii îl scoaseră înaintea din nou la Bucureşti, cu «Fîntina Blandusiei», un simţ de ruşine indignată ni strînse sufletele. Moartea, orice moarte era mai bună, şi, cînd moartea cea mai rea desrobi de tirania unei boli înjositoare un suflet care se întrupase pe vecii vecilor în versuri nemuritoare, ca o vedenie urîtă se depărtă de noi. Eminescu se absorbise întreg în gloria sa.

Ea creşte zilnic. Tinerii altor generaţii pot fi robiţi trecător de alte stele, mai apropiate de ei. Lumina lor nu ni e străină şi o primim cu mulţămîtă.

dar, cît privește mîngîierea, îndemnul, religioasa purificare și înălțare a sufletului pe care ai dreptul să o ceri de la poezie, și pe care ea o dă așa de rar. noi, cari am fost tinerii de acum douăzeci de ani, nu mai avem nevoie să căutăm raze. Neclintită și eternă ni le trimite și azi steaua noastră.

1909.

LXXV.

D. C A I A N.

A murit la Focșani, în vîrstă de 71 de ani, profesorul D. Caian, fost director al liceului și primar al orașului.

Caian era de loc din Ardeal. Păstrase, — ca puținî dintre Ardelenii ce trăiesc în țară, făcînd averi frumoase, — dragostea pentru ai lui de acasă și interes pentru cauza cea mare a romînismului. Noua secție a Ligei s'a întemeiat în mare parte prin silințele sale.

A scris istoria Focșanilor pe basa întinsului material inedit pe care-l strîngea de multă vreme, cu o exemplară rîvnă și iubire de știință. A avut bucuria să-și vadă cartea premiată de Academie.

Om hotărît și muncitor, el nu-și va afla ușor urmașul, în toate rosturile în care era amestecată personalitatea sa vrednică de toată stima.

Un partid politic îl numără între membrii săi: noi ni aducem aminte că a semnalat de mult primejdia evreiască.

21 August 1909.

LXXVI.

GIMNASTICUL MOCEANU.

Moartea gimnasticului Moceanu. De loc din Ardeal — Moldován Gergely bătea dăunăzi din piteniul de împrumut spunînd că întăiul nume al lui Moceanu a fost acela, uncurit, de Mociari — el s'v așezat la noi pentru a îndeplini o operă pe care, după ideile și puterile lui, a și îndeplinit-o. A dat o întregă pleiadă de gimnastici îndrăzneți, eroi și, de artiști de echilibristică, și mîndria lui era să-î poată arăta și străinătății, smulgîndu-î aplausele.

A înțeles însă și valoarea danțului popular, și până la sfîrșit avea o mare bucurie să-l joace în mijlocul tineretului pregătit de dînsul. Astfel învățămîntul lui are și o însemnătate actuală.

Era acum un bătrîn de șeptezeci de ani care, ca un adevărat erou al gimnasticeii, nu se dădea. Părul mare, negru, bine îngrijit; ochiul focos și viu, fața rumenă, puțină încetineală doară în mers, care nu era însă obosit. *Figuri*, era în stare a-ți face oricînd.

De cîte ori era vorba ca, într'o serbare cu scopuri naționale, gimnastica să-și aibă partea, puteai fi sigur că-l ai pe Moceanu. Îl aveai fără plată. Și l-ai fi

putut avea și fără mulțămiri. Bucuria lui era că nu l-aș uitat, că nu i-aș uitat arta.

Nu numai o figură, dar și un om de bine, acest reprezentant, dintre cei din urmă, ai Ardelenilor veniți pentru a deschide la noi, cu orice preț, drumuri nouă.

23 Septembrie 1909.

LXXVII.

BARONUL NICOLAE HURMUZACHI.

Din Bucovina ni se anunță moartea baronului Nicolae Hurmuzachi, membru onorar al Academiei Române, care a răposat la 19 Septembrie în vîrstă de 83 de ani. Era ultimul dintre marii Hurmuzăchești, dintre feciorii bunului boier Doxachi, atît de Moldovean, de creștin și de gospodar, dintre mîndrii feciori de boieri răsăriți în Curțile de la Cernauca, unde azi domnește un proprietar evreu, pe cînd biserica se apleacă spre ruină și mușchiul mînîncă piatra mormintelor familiei.

A făcut și el frumoase studii la Paris și la Berlin, pe vremea cînd neamul nostru pretutindenți căpăta cunoștință de el însuși și cînd în aceleași școli din Franța și Germania căuta lumina, pentru a o revărsa larg asupra neamului său, genialul Mihail Kogălniceanu și cîntărețul fără oboseală și durere traianică Vasile Alecsandri. Și el s'a pătruns de fiorii anului '48, cînd frații lui proclamară prin grai și scris că trăiește în Bucovina o nație românească, a căreia este, și trebuie să fie țara de moștenire.

Dar Nicolae Hurmuzachi nu era un luptător, deși lupta neamului său, pe orice teren, nu l-a lăsat

vre-odată nepăsător. A stat la moșie, în mijlocul familiei lui, făcând acele studii de știință care i-au meritat alegerea la Academie, doi ani după ce Austria îl făcuse baron.

La moartea unui bătrîn așa de împovărat de ani, părerile de rău se șoptesc numai. Totuși de fapt cu durere se pomenește trecerea din mijlocul celor vii, cari au munca, răspunderea și suferința lor, a celui din urmă dintre oamenii unei mari generații care prin singură ființa sa putea să fie pentru vremea de azi o mustrare, pentru ziua de mîni un îndemn.

27 Septembrie 1909.

LXXVIII.

POMENIREA LUI ȘAGUNA.

— O PUBLICAȚIE JUBILARĂ —

După cercetări mai îndelungate d. I. Lupaș, profesor în Sibiiu și cel mai bun scriitor istoric din tînăra generație ardeleană, ni dă, cu prilejul anului jubilar, care ar fi trebuit serbat după cuviință, și de toată lumea, cartea sa despre Andrei Șaguna ¹.

Subiectul e foarte întins. Din multe puncte de vedere se poate privi această figură mare —, măreață, n'aș zice, și se va vedea de ce. În două feluri el a fost creatorul Bisericii ortodoxe a marii majorități a Romînilor din Ardeal și Ungaria. A creat-o prin organizarea culturală și școlară, ridicîndu-i starea de supt neînsemnatul Moga, — o turmă de popî pletoși, bărboși și neluminați supt un păcurar adormit cu cîrja în mînă, și, al doilea, prin alcătuirea pentru această Biserică, întărită și înălțată înaintea de toate prin cultură, a unei forme superioare, recunoscute de Stat și îngăduind o manifestație a preoților și credincioșilor care trecea de marginile bise-

¹ *Mitropolitul Andrei Șaguna* ; Sibiiu. 1909.

ricești pentru a fi națională. În aceasta mai mult decît în orice, stă meritul veșnic al lui Șaguna. Dar alături de arhiereul care nu știe numai să binecuvinteze, ci știe să și îndemne luptînd și să înfrîneze cîrmuind, a fost și înțelegătorul nevoilor unei culturi naționale, care a lucrat hotărîtor pentru întemeierea «Asociației», de la care aștepta altceva decît instituția protocolară și personală de mai tîrziu. Și, în desbaterile politice privitoare la noua soartă a nației romîne întregi întru cît e supusă monarhiei vecine, el și-a avut punctul de vedere, pe care l-a represintat cu statornicie, l-a apărut cu talent și a cules biruințele morale ce se puteau culege.

Această parte, mai întinsă, din cartea d-lui Lupaș, interesează mai mult. Cartea ar interesa întregă în cel mai înalt grad, fiind bine lucrată și scrisă foarte limpede, dacă s'ar fi încercat — lucru pe care-l recunosc că e foarte greu — a se înfățișa într'o *singură legătură* toată cugetarea și fapta lui Șaguna. Și astfel însă, trebuie să fim recunoscători aceluia care ni dă mijlocul de a ne lămuri mai bine asupra capitolelor activității marelui arhiereu.

Deci partea mai nouă și folositoare, și prin potrivirea cu împrejurările de astăzi, a cărții de față e aceia care se referă la atitudinea politică a lui Șaguna.

El a fost om împărătesc. Aceasta nu înseamnă că n'a iubit neamul nostru, de și nu se ridicase din masele lui adînci și nu-și trăise tinereța într'un mediu curat românesc, deși n'a legat relații mai strînse cu Romîniî din alte părți, pe cari abia de i-a cunoscut, de și, în sfîrșit, el nu și-a făcut o cultură specific românească, prin cetirea literaturii noastre mai vechi

și prin urmărirea celei contemporane. Chiar să nu fi fost din bun neam aromînesc și să nu fi apucat vremea cînd Aromîniî înstrăinați păstrau în grad înalt conștiința națională, el era dintre acei oameni cari au ca regulă de viață a represinta după cuviință așezămîntul în fruntea căruia ajung. Șaguna a înțeles că acea Biserică ortodoxă e, cel puțin tot pe atîta, o Biserică românească, menită a lupta pentru un neam, și deci în această direcție și-a cheltuit silințele.

Ca unul din conducătorii Adunării din Blaj, ca deputat la două diete ardelenene, ca om de încredere la Viena el a vorbit pentru ridicarea Romînilor la rangul de adevărată nație, inzestrată cu instituții și garantată în desvoltarea ei. S'a deosebit însă de Bariș, care nu era mai puțin patriot decît dînsul, dar avea mai puține însușiri de om politic și era lipsit de basa solidă pe care i-o dădea lui Șaguna Scaunul său de episcop, prin aceia că nu ținea la principatul ardelean ca zid de apărare pentru naționalitatea noastră. S'a deosebit apoi de alții prin resemnarea cu care a primit, după catastrofa din 1867 a tuturor speranțelor, dualismul, și prin combaterea pasivismului,— a desinteresării, adecă, în formele constituționale, de o viață politică nedemnă.

Cu credință a păstrat sentimentele față de dinastie, cu recunoștință i-a primit darurile, cu o supunere tristă desilusiile venite de la «Tronul prea-înnalt». Nu l-a revoltat, nici măcar desgustat, trecerea de la un program la altul, întețirea aspirațiilor naționale și tendința de a le înnăbuși, programul de centralizare și, îndată după aceia, sfișierea unității reale,— toate acestea legate prin firul tare al unui egoism

dinastic, pe care oricine-l va găsi firesc, dar căruia puținii vor crede că se cuvine a i se jertfi ce are o nație mai scump, credința în ea însăși, prin care singură se poate mîntui.

În aceasta stă slăbiciunea lui Șaguna. Că a fost un om mare, aceasta o pot tăgădui numai mințile înguste ori stăpînite de prejudecăți care n'a căuta în aprecierea figurilor istorice. A fost însă dintre oamenii mari cari sînt cu totul din vremea lor, a căror acțiune se desfășură întreagă în marginele posibilului, ale celor *imediat possibile* și cari pentru aceia biruiesc și mor împăcați cu ei înșiși, bucuroși de o izbîndă statornică. Ceva mai mari sînt aceia a căror mîină puternică smulge din viitorul pe care ceilalți nu-l zăresc, folos pentru cauza ce o apără. Ei lasă, nu numai situații, ci și învățături veșnice; de la ei pleacă un drum larg care se pierde în nesfirșitul idealului. Ei n'a vămuit numai vremea lor, ci a găsit vraja prin care orice vremuri pot da tot ce trebuie unui popor. Și sînt alții cari, pe *această* cale, n'a izbutit, cari și-a stors puterile în luptă și a căzut la un colț de drum, pe cînd pe cărarea rătăcirii treceau supt steaguri, în sunet de musică, în aplause și strigăte de biruință, cei mulți, gloata timpului lor; dar, cînd s'a văzut rătăcirea, plătită cu atîtea silinți, și mulțimile s'a întors înapoi, ele a trebuit să treacă pe acolo unde zăcea mortul uitat, și, oricît ar fi fost de grăbite, pentru cît timp risipiseră, a trebuit să afle vreme pentru a presăra țărîină asupra celui căzut și a-i aprinde la cap o luminare ce se hrănește minunat din flacăra ei însăși și nu se stînge în veac.

Dacă te uiți bine, acești oameni, biruatori sau învinși, au o *singură taină*: încrederea în puterile cele adevărate, cultivarea și întărirea lor, pentru ca prin ele să se atingă, mîni orî peste cîteva veacuri, scopul firesc. Cu privire la un neam, taina e simplă: *prin el însuși*.

Astfel privind lucrurile, fapta lui Șaguna se micșurează întru cîtva: instituțiile lui sînt un adăpost pentru cei ce rătăcesc încă pe drumuri străine. Folositor adăpost, fără care ar fi stat în primejdia frigului și furtunilor. Nu-i putem fi destul de recunoscători pentru că le-a întemeiat. Dar va veni o vreme cînd ele se vor ruina, părăsite de neamul nostru, pornit aiurea, pe calea cea grea, dar sigură, ce duce spre izbîndă. Și atunci însă numele lui nu va fi uitat, măcar pentru că a fost un om mare într'un neam care nu-i dă în toate zilele și pentru că a știut meșteșugul de a face să i se ierte această crimă.

1909.

LXXIX.

IVIREA LUI ȘAGUNA.

Pomenirea lui Șaguna vine la timpul său, și astfel după moarte chiar marele arhieru înfruește asupra soartei Bisericii întemeiate de dînsul.

În toată viața lui el a luptat — și a izbutit — pentru trei scopuri, de căpetenie, pentru trei scopuri culturale și morale, afară de scopul, politic, al organizării bisericești autonome, pe care l-a atins.

A vrut să facă din preoții săi oameni de cultură și de conștiință, și reprezentanți adevărați ai nației românești.

A vrut să înalțe demnitatea unui arhieru român așa de sus, încît să poată sta alături cu cei mai mîndri reprezentanți ai oficialității civile și militare.

A vrut ca această Biserică, de cultură și demnitate, să fie pentru cei de altă lege și de alt neam cetate de cremene cu porțile închise.

Astăzi, pînă la primejduirea formelor pe care le-a cîștigat pentru Biserica sa, în care se cuprind cei mai mulți Romîni din Ardeal și Ungaria, sînt greu atinse, din vina multor factori, dar mai ales a celor

cari, așezându-se în moștenirea lui, n'au cerut spiritului său mare să se coboare asupra lor, elementele morale pe care el le-a cîștigat pentru neamul său.

Legătura strînsă între preoțimea românească ortodoxă și cultura românească, steag sfînt și minunată pavază, scade pe zi ce merge. Preotul lasă ca alții, pe lîngă el și împotriva lui, să-î ia locul cel d'întăiu în munca pentru cultură. A fi bun bisericaș și bun gospodar ajunge ca pe vremea lui Moga pentru păstorul de sat românesc.

Al doilea, pe cînd Șaguna găsia uși deschise și ascultare respectuoasă pretutindeni, până la Palatul împărațesc, acum căpeteniile religioase și naționale ale Romînilor sînt tratate peste umăr de te miri ce trecător consilier ministerial, și, față de oameni ce nu știu să-și ție prestigiul, oficialitatea cutează a late din picior și, poate cu uimirea ei, se vede ascultată. În «Telegraful Romîn», foaia lui Șaguna, se recomandă Romînilor politica moderată a lui Babeș Emil, care nu înseamnă altceva decît frică, slugărnice, abdicare. La picioarele statuii lui Kossuth Lajos se tîrăște un episcop românesc. Candidații de episcopie se înfățișează la toate ușile pentru a mărturisi sentimente patriotice și a cerși astfel mila confirmării, prin d. ministru, de Împăratul. În cutare mănăstire, un călugăr cu fruntea plecată, ochii tulburii și mișcările furișe țese, ajutat de cine n'ar trebui, cu niciun preț și pentru nicio legătură de sînge, să se coboare până acolo, intrigă împotriva celor ce se aleg, pentru ca la urmă să ajungă el în locul unde nu-l trimet meritele sale și vrednicia sa.

Și, în sfîrșit, un asalt furios se dă împotriva cetățuiei pe ale cărei ziduri, tot mai dărăpănate din

neîngrijire, flutură în anume ceasuri, ținută de mîni
trădătoare, zdreanța albă a păcii.

Și, de aceia e bine ca, măcar cîteva ceasuri, Șa-
guna să iasă din mormînt, — omul de lume, omul
de carte, stăpînitorul cu cîrja în mîină, Domnul ro-
mănesc de Biserică, ținînd crucea de-asupra slăbi-
ciunilor și patimilor!

4 Octombre 1909.

LXXX.

V. ROLA PIECARSCHI.

A murit bietul Rola Piecarschi.

Ciudat om ! Un Polon adăpostit la noi, venit Dumnezeu știe de unde și de ce. Rău îmbrăcat, stîngaci, milogitor la înfățișare, trăind cea mai sărăcăcioasă viață de boem, fără cămașă pe el și cu păhăruțul alături.

Era de mirare cîte le știa ! Și cu cît simț înțelegea lucrurile noastre. Un foarte talentat pictor decorativ. Foile lui de titlu în colorii tari și linii aspre nu erau lipsite de un deosebit simț al împodobirii. Casa de editură «Minerva» îi datorește mult. Și noi toți cari am tipărit la dînsa. Desemnurile lui Piecarschi au chemat publicul la cetea cărților noastre.

Unde e acuma, i-î de sigur mai bine pribeagului. Aici pe pămînt a avut mult amar. Și, în clipele cînd era singur cu dînsul, singur și cu mintea limpede, va fi curs, într'o tresărire de mîndrie, și o lacrimă asupra suferințelor sale, pentru care și el era vinovat, — între altele fiindcă așa-l lăsase Dumnezeu.

30 Octombrie 1909.

LXXXI.

POMENIREA LUÎ MIHAÎ VITEAZUL.

La 8 Novembre 1909, împlinindu-se 310 ani de la cucerirea Ardealului, Liga Culturală a făcut un pelerinagiū la mormintul de la Mănăstirea Dealului al lui Mihaî Viteazul,— zic mormint, dar mormintul a fost profanat de meşteriî străini de la restaurarea lui Vodă Bibescu, capul scos şi pus pe o masă de lemn, apoi într'un dulap de sticlă, lângă al lui Radu-cel-Mare, ctitorul mănăstirii, şi, pentru a nu fi confundat cu altul, o mînă naiv-profanatoare a scris cu slove mari numele marelui Domn şi mi se pare şi aniî de Domnie.

S'aū înscriş pentru această pioasă călătorie, pentru această comemorare datorită, 270 de persoane din cei 800 de membri bucureşteni ai Ligei. Ministeriul de Lucrări Publice acordase reducere de jumătate. Din tineretul şcolilor aū venit, între alţii, 55 de şcolari din clasele superioare ale Seminaşului Central, alcătuiind un cor de cea mai bună pregătire şi de cea mai desăvîrşită înţelegere a sensului înalt pe care-l avea serbarea. Un număr de membri ai secţiunii Ploieşti, căreia nu i se acordase reducere pe

Căile Ferate, au ținut să vie totuși, cu secretariul lor, profesorul D. Munteanu-Rîmnic, în frunte. De la Pitești a sosit un număr însemnat de membri ai Ligei, purtînd frumoase cocarde tricolore.

Liga înștiințase din timp, invitîndu-i la serbare, pe dd. prefect, primar și comandant de garnisoană din Tîrgoviște. D. prefect Dimitriu, care nu ignorează niciuna din datoriile situației sale, lipsia din țară. Altfel, credem că ar fi știut să aducă pe unii oameni la simțul chemării lor, care nu e numai la birou între funcționari. Gara era pustie, stradele în stare destul de rea. Cu toate silințele, vrednice de laudă, ale d-lui director de liceu Chr. Georgescu și ale d-lui revisor școlar Cherciu, cari ne-au și întîmpinat împreună cu d. institutor Cărpenișanu, puține trăsuri așteptau pe pelerini. Ele au ajuns abia pentru doamne și domnișoare și pentru acei membri ai Ligei cari nu puteau face pe jos, prin noroiu, drumul de patru kilometri până la mănăstire.

Pelerinii au străbătut Tîrgoviștea în cea mai frumoasă ordine, supt steagul Ligei. Așteptau, în cale, mulți cetățeni și un număr de ofițeri cari au salutat steagul. Mai departe însă, am văzut cu mirare tineri ofițeri călărind în preajma mănăstirii fără a saluta steagul și fără a-și aminti că la o aruncătură de săgeată de ei se află în lăcașul său de odihnă ocrotitorul veșnic al oștilor românești, nemuritorul Arhanghel al vechilor biruințe, mucenicul celei mai mari glorie românești.

Representanții Comitetului Central au cerut ca rămășițele lui Mihai să fie așezate la locul lor, în monumentul, oricît de vechiu, care poate fi privit ca un mormînt până ce Liga va da și ctitorului de mă-

năstire, Radu, și acestuî ctitor al idealului nostru, locul cuvenit în mausolee de marmură. A fost o clipă adînc emoționantă cînd trupa a salutat steagul și cînd, la trecerea preotului cu sînta moaște, soldații descoperiți aū presintat armele în sunetele prelungi ale rugăciunii oștirilor.

Protoiereul județului și trei preoți aū făcut slujba, în bisericuța plină de oaspeți, care pînă sus în fundul boltit al cupolei îndrăznețe se umplea de glasurile preoților de mîne cari vor sămăna prin satele pline de întunec și sterpe la suflet sămînța bună a credinței ce izbăvește prin muncă, a nădejzilor ce se îndeplinesc prin faptă. S'aū pomenit robii lui Dumnezeu Mihaî, Stanca Doamna lui, Nicolae-Vodă pribeagul și Florica Domnița, Teodora, mama cu ochii cuprinși de grijă și înnecați în ceața lacrimilor.

Venerabilul președinte al Ligei a găsit cuvinte calde pentru amintirea erouului creștin și român care se pomenia. Locotenentul Tudor Popescu a vorbit ca un ostaș, în graiul ca și în ochii căruia scînteia, sigur de o neapărată biruință, oțelul luptelor pentru neam, și, cînd mîna voinică a tînărului ofițer a lovit pe mînerul săbiei, gata a-și face datoria la chemarea ce se așteaptă, un fior a trecut prin asistenți, — și mulți ochi aū plîns.

În numele tineretului din școli a vorbit un Ardelean, Bota, care în cuvinte simțite a rostit o dorință și o făgăduială, care veniaū și din partea acelor cari-l trimeseseră la școlile din București.

D. căpitan Hergot, comandantul școlii de copii de trupă din mănăstire, și d. locotenent M. Popescu, ajutorul său, ne-aū primit cu toată cinstea și dragostea și ni-aū arătat, prin represintarea unei piese de

ocasier, că tinerii dați în seama d-lor nu primesc numai o pregătire militară, ci și o bună pregătire-sufletească.

În sala de arme, pusă binevoitor la dispoziția noastră, s'a rostit de secretarul Ligei, înaintea tuturor pelerinilor și a unui însemnat număr de Tîrgoviștenii culți și cu sentimente bune, de la cari sîntem în drept a aștepta o înviere a acestui sfînt oraș de mărime românească, o conferință pe care o dăm în resumat, după notele pe care le-a luat cel mai bun cunoscător al Tîrgoviștii, d. Virgil Drăghiceanu.

Învățăturile ce le dă Mihaï Viteazul.

I.

Persoanele sosite cu noi nu mai au nevoie de a fi lămurite asupra scopului cu care am venit noi aici.

O fac aceasta pentru acea parte din Tîrgoviștenii cari au venit să ne vadă și să ne asculte și cărora li exprim — în lipsa celorlalți — mulțămiri pentru primirea ce ni s'a făcut în acest oraș de cultură.

Venim fără niciun scop ascuns și fără niciun sentiment de interes personal ori de partid. Venim pentru biserica în care zace Mihaï-Vodă, venim să prăznuim 310 ani de la împlinirea datei cînd o oaste românească a intrat în Bălgrad, în Alba-Iulia, prin dreptul biruinței, prin răsplata dreaptă a unor silințe mari, a unor grele jertfe. De aceia am venit.

Și eram datorii să venim, chiar în împrejurările în care am venit, pentru că atunci cînd s'au împlinit 300 de ani în capăt de la petrecerea eve-

nimentelor care alcătuiesc epopeia anilor: 1595-1601, cînd s'aŭ putut socoti trei veacuri depline de la isprăvile străbunilor, gîndul societății românești era aiurea, la micile noastre nevoi și patimi, la păstrarea locurilor cîștigate în lupta politică și la aducerea pe căile obișnuite a unor stăpîni noi.

Totdeauna, ca și la serbătorirea zilelor mari ale lui Mihaï Viteazul, țara aceasta a fost prea ocupată pentru a-și pierde vremea în cultul eroilor săi.

Și mai era ceva care a împiedecat comemorația cuvenită. Sîntem deprinși a întreba, cînd e vorba de comoara amintirilor și de flacăra nădejdilor noastre, și pe dușmanii, pentru ca și ei, aliații noștri, să ni îngăduie amintirea și așteptarea. Întrebăm Viena, care întreabă la rîndul ei Pesta, dacă avem voie să serbăm pe acei cari, avînd o inimă, o îndrăzneală, un avînt, și-aŭ îngăduit să cucerească pentru neam fără să întrebe nici Pesta, nici Viena.

De aceia, cînd s'aŭ împlinit trei sute de ani de la marea biruință și de la fulgerătoarea tragedie a lui Mihaï Viteazul de la înfrîngerea lui la Mirislău, de la răsbunarea din Goroslău, de la Călugărenii celui d'întăiu luminiș de săbiï românești libere, de la luarea în stăpînire a pămîntului românesc din Ardeal, de la întregirea prin cîștigarea Moldovei a trupului național românesc desrobit, de la trădarea și măcelărirea Viteazului, aceiași liniște neturburată ca și astăzi stăpîniă în Tîrgoviște, în mănăstirea Dealului.

Măcar astăzi și măcar noi am venit.

Și am fi venit într'un întunec și mai adînc. cu și mai slabe puteri ca să ni facem datoria, către neam, de a lumina.

N'am venit la mormîntul lui Mihaï Viteazul ca la

orice mormînt. Căci sînt morminte închise și altele pe care nimic, nicîo voință dușmană, nicîo tiranie nu le poate închide. Și mormîntul lui Mihaï Viteazul e dintre acelea care nu pot fi închise. Acolo se zbu-
ciumă, neîmpăcat și dureros, idealul nostru, și, cît timp va fi neîndeplinit acest ideal ce se zbu-
ciumă în durere, nu va fi loc și ceas de odihnă pentru
acel mort de acolo care e viū în cugetele noastre,
care e însăși viața, rîvnitoare spre dreptate, spre lu-
mină, spre putere a acestor cugete.

În Tîrgoviștea moartă de azi, noi, cei vii, am venit
astfel să vorbim cu Mihaï, cel veșnic viū în sufe-
rință. Și, în tăcerea de mormînt de acolo, el ni-a
vorbit, după clipa rugăciunilor de pomenire și a
șoptelor de nădejde.

Puhoiul neamurilor ne stăpânește și ne-a stăpînit,
și, față de acest blestem, atîta am știut să facem, —
să ne întrebăm : pînă cînd această nemilostivire dum-
nezeiască, pînă cînd această mucenicie a unui popor
nevinovat? Și n'am înțeles că rugăciunile cerșesc în
zădar mila cerurilor! N'am înțeles că adevărata ru-
găciune, primită de Dumnezeu în orice ceas, este
aceia a muncii, a conștiinței de sine. Cerurile, care
nu aruncă binecuvîntarea lor asupra cerșetorilor, se
deschid, bogate în binecuvîntări, asupra muncii ome-
nești conștiente de scopurile ei, asupra vitejiei, asupra
străduințelor îndărătnice, asupra isprăviilor îndeplinite.

Prin fapta lui, așa vorbește Mihaï. El a venit în-
tr'un present netrebnic, pe care unii îl lingușiau și
se folosiau de pe urma lui, alții îl îndurau, alții
plîngeau și se rugau și cereau dreptate, iar el, înar-
mîndu-se, l-a răspins.

Conștiință nouă și tare, luminată asupra drepturilor noastre și asupra puterilor ce erau în noi, el a izgonit cu sabia de foc a arhanghelului pe acei cari nu înțelegeau că trebuie să plece de pe pământul altui neam. N'a chibzuit prea mult și n'a cerut sfaturî îndelungate înțelepciunii, care potrivește drumul la fapte, mai rare orî decît moralizează pe urma lor după ce, fără dînsa, ele aũ fost îndeplinite. Prin răscoala contra Turcilor, el, stăpînitor slab peste țară slabă, el, nesigur de ai săi, a înfruntat pe cel mai mare Împărat al lumii, stăpîn pe cele mai uriașe puteri de bogăție și de oștire: a provocat lumea turcească, admirabil disciplinată. Un viteaz, — *aceasta* înseamnă, adăugînd la acea slăbiciune, la acea nesiguranță elementul personal care transformă și învinge. Astfel el a putut fi liberatorul acestui neam românesc în glorie și jertfă, nu în socotelî și cerșire.

Și, astăzi, pot să iea aminte cei ce întrebă oracolul, cu mîinile pline de daruri, și staũ pe gînduri între Viena și Pesta, între Împărat și Kossuth, între Kossuth și Justh. Liberarea unui neam se plătește cu sînge, și neamul care n'are în present acest prisos scump de viață pentru a-și pregăti viața viitorului, acela să-și suporte robia în tăcere. Căci nimic nu se poate dobîndi — cum o spunea în biserică președintele nostru, — decît prin tine însuși, prin ce-ți gătești luptînd cu primejdia vieții, cu generoasa risipă a sîngelui tînăr.

Nu pe o cale plină de flori, zvîrlite din dreapta și din stînga, pe cînd de sus plouă lumina cerului albastru, ci pe calea tragică a trupurilor calde, stropite de sînge, se merge drept la izbîndă. Cu ostașii, și nu cu cerșitorii neobosiți ai tuturor vremurilor! Biruința smulsă la Călugărenii lui Sinan-Pașa n'a fost,

astfel, fapta unui singur om, ci a unui neam întreg, a miilor de tineri cari de bună voie s'au coborît supt brazdă, jertfindu-se pentru ca să putem trăi noi, cei de astăzi.

Și iată o întâie învățătură pentru cei ce se duc *acolo* la mormîntul Lui, de unde se revarsă în veșnic izvor cuvîntul de viață: că pentru a putea trăi o viață, ce ți-a fost dăruită, ești dator s'o meriți, ca om și ca neam, în fiecare clipă.

II.

Și a doua învățătură ni vine din greutățile vieții lui, din suferința și moartea străbunului.

După Călugăreni, avîntul războinic îl ducea mai departe, într'un mare vifor de patimă, de primejdie, de osteneală și suferință. Înnainte de-a trece, el, Domnul muntean liber, în Moldova, înnainte de a intra în Iași și în Suceava, făcînd să tresară de mîndrie în mormîntul lui de la Putna Ștefan-Vodă-cel-Mare, unind gloria lui nouă cu sfînta glorie veche, el a intrat în Ardeal, trecînd Carpații despărțirii seculare. În ceasul acesta la Șelimber se înalță țără pomenire, lipsită de recunoștința învinșilor și de tămîia celor de un neam cu învingătorii, movila morților noștri din ceasul cuceririi, asupra cărora n'au curs încă lacrimile noastre juruind răsburare, răsplată.

Dar nu ca înduioșat Domn român intra Mihaï-Vodă în Ardeal, ci, după idealul timpului aceluia, ca mîndru cuceritor. Acel care, în 1595, desrobia Țara cu un mare gest eroic, pătrundea în Ardeal, nu cu acea conștiință care se răspîndește astăzi mîntuitoare, ci ca represintant al drepturilor Împăratului

de la Viena, al dinastiei habsburgice, care totdeauna a știut să întindă mina când a crezut că folosul se poate avea fără risc, să o retragă după ce s'a fript și să găsească pe alții pentru a-și arde minile ca să i-l scoată din flacăra primejdiei.

În Iunie 1598, cinstitul, credinciosul Mihai-Vodă, om al vremurilor de cinste și credință, virtuți pierdute de atunci, jură la mănăstirea Dealului, în fața represintanților imperiali, jurământul de credință împăratului creștin. Deci, el vasal, eroul libertății noastre? Dar nu e deosebire între vasalitatea declarată de atunci, și între cea de azi, nedecarată. Sînt vasalități cu libertate și este o libertate unită cu cea mai păgubitoare robie. Eram stăpîni atunci, la noi acasă, pe bogăția noastră, pe idealul nostru. Azi, în vremea neatîrnării, a gloriei, a strălucitoarei coroane ridicate, într'o ultimă mișcare, de minile tinere care înțepeniau de atingerea morții pe cîmpul de luptă, noi nu mai sîntem stăpîni pe bogățiile noastre, și nu prin tirania din afară, ci prin frica din lăuntru chiar, ni se interzice dreptul de a păstra idealurile noastre.

Și, intrînd în Ardeal, a găsit Mihai multă lume, de nații, suflete și limbi deosebite. A găsit pe Ungurii neîmpăcați, cari strigau că mai bine ar trimete Împăratul din curțile sale un măturător decît să li impuie pe acest «Valah».

A găsit pe Sași, conștienți pînă azi că, dacă sînt acolo și trebuie să fie, o datoresc marii lor nații. luminate, solidare și puternice, ai căror represintanți sînt ei aici, la poalele Carpaților.

Dar a găsit și pe Romîni săi, cari-l așteptau.

Astfel se dovedea și atunci că mai adevărat decât cugetarea critică a celor de sus e instinctul sigur, pornind de la puterile cele mari ale vieții, de la tainele organismelor naționale, al mulțimilor omenești. Și s'a sculat astfel în ceasul izbăvirii, s'a sculat sat cu sat la vestea intrării lui Mihaï. În văile munților, pe întinderea șesurilor, miș de miș, în sate bătrâne, au nădăjduit și au aclamat. Aceia cari, și azi, după trecere de 300 de ani, în robie și umilință, în indiferența noastră desăvârșită față de ei, sînt în așteptarea Craiului, a Împăratului românesc, pe care-l cer cei din Ungaria, cînd n'au dreptate de la Unguri și pe care-l văd în viitor țeraniî bucovineni, cînd, în umbra unei ctitorii a lui Ștefan Împărat, întrebă pe oaspetele din Țară cînd va să vie Împăratul românesc cel nou.

Aceasta era, și e pînă astăzi, după cele trei sute de ani de indiferență din partea noastră, starea de spirit a țerănimii de acolo. Dar Mihaï Viteazul era un om politic — adesea ori așa de puțin și de nesigur lucru, chiar cînd e cineva un adevărat om politic, și nu un biet politician —, și, ca un om politic, el se încredință *factorilor competenți* cari se chiamă azi în Ungaria Andrassy, Apponyi, Kossuth, Justh, iar la noi cum îi știm fiecare. Și «factorii competenți», îndepărtîndu-l de ai săi la fiecare pas, pe neted drum de oficialitate, l-au adus la întrîngerea de la Mirăslău, l-au întrebuițat la Goroslău și l-au tîrît la Trădarea de la Turda.

Mare învățătură. Prin neamul nostru se putea îndeplini trainic idealul, dacă, întru cît era cu putință măcar, eroul ar fi ținut seamă de *acest* factor, *ne*-competent. Tot geniul său militar nu i-a putut asi-

gura însă biruința pe calea *allora*, pe care se rătăciseră pașii săi, după strălucirea ispitei. Călugărenii au fost sfărîmarea porților Iadului, și osîndiții nevinovații strigau din dureri către Arhanghelul izbîndei, dar el a mers înainte, pe drumul de bucurii ispititoare, la capătul căruia îi zîmbia Raiul și-l aștepta prăpastia, și decît Iadul mai neagră. Greșeala de atunci nu mai trebuie repetată. Oriunde e o fărîmă din neamul nostru, de ea trebuie să ținem seamă întăiu. Din pămîntul nostru să scoatem aurul care-î zace în adîncimi.

III.

Și, acum, al treilea învățămînt, cel ce vine, după moartea eroului, din nerăsbunarea lui.

Nicîun om mare nu e așa de mare încît el singur să poată îndeplini o operă mare.

Omul cel mai mare are nevoie de cei mai mici, de dorința de muncă, de setea de jertfă a lor. În această neapărată solidaritate omenească la cele mai înalte lucruri ale vieții e o îmbărbătare și o mîngiere pentru cine n'a fost ales din ceruri pentru a sta în frunte. Nenorocirea lui Mihai Viteazul fu că el se găsi de la o vreme singur cu conștiința lui, cu încrederea lui în sine, cu vitejia și mîndria lui. Oamenii mari însă cresc în puteri prin valoarea morală a societății în care trăiesc. Altfel se înneacă în trivialitatea vieții obișnuite, ori se sfarmă. Sînt oameni cari fac pasul greu d'întăiu, în jos, și în curînd numai un vîrtej al apei murdare arată unde au dispărut; pe mormîntul lor nu se pune nicîo cruce și nu se varsă nicîo lacrimă. Și sînt oameni mari

cari nu consimt a întovărăși, pentru avantajile lor personale, în păcatele ei o societate ordinară.

Ei se zdrobesc. Dar, chiar dacă un astfel de om se zdrobește, zdrobirea lui nu e zădarnică. Peste tragedia lui plutește o amintire veșnică pe care n'o pot nimici acei cari l-au ucis, și, neapărat, vor veni timpuri care se vor curăți prin aducerea aminte a celui care a suferit martiriul.

Așa fu soarta lui Mihaï Viteazul. Dacă s'ar fi sprijinit pe o societate însuflețită de spiritul său, el n'ar fi rătăcit ca un prigonit de soartă pe pământul Țerii căreia-i dăduse libertatea. N'ar fi rătăcit ca un fugar de la Buzău la Argeș, de la Argeș în Oltenia, în mîndra Oltenie unde fusese și el Ban al Mehedinților și care acum stătea nesimțitoare la nenorocirea lui. Nu și-ar fi sîngerat fruntea de treptele «tronului prea-înnalt». Nu s'ar fi întors braț la braț cu Basta și nu s'ar fi întîmplat apoi ce s'a întîmplat la Turda.

O țară întreagă s'ar fi ridicat să-l apere, să-l înnalțe, să-l răsbune, și s'ar fi văzut ce poate face o țară întreagă.

L-a ucis crima lui Basta, dar noi întăiū, strămoșii noștri. L-a ucis siguranța lui Basta că nimeni nu se va ridica să-l răsbune, că după uciderea lui va rămînea partid împărătesc la noi, pe care nu-l va des-gusta nedreptatea și nu-l va cutremura crima.

Astfel Mihaï a perit din lipsa de conștiință a poporului său. Dar veacuri au trecut, și conștiința noastră învie la lumina amintirii lui.

Noi îi vom da capului profanat, scos spre priveala curioșilor și doritorilor de distracție, un mauseleu de marmură. Dar piatra de de-asupra lui nu-l

va închide. O cheie de aur vom păstra-o pentru a deschide mormîntul în ceasul care se va cuveni. Cultura românească-l va pregăti, prin toate așezămintele ei, și prin acesta al nostru în care pătrunde și o rază din alt ideal. Cheia de aur o vom ținea aproape de inima noastră. Și în ziua convenită cu ea vom atinge mormîntul, și el se va deschide pentru a crește puterea conștiinței noastre cu puterea minunată a Viteazului ce așteaptă.

13 Novembre 1909.

LXXXII.

ÎN AMINTIREA PRIETENULUI
AUGUSTIN BUNEA.

Nu se putea ca Romîniî de dincolo, în ce priveşte valoarea lor culturală şi morală, să sufere o mai străşnică pierdere, ca a lui Augustin Bunea.

Fiū de preot din Ţara Oltului, el căpătase învăţătura sa în şcolile romăneştî din Ardeal şi le desăvîrşi la Roma. Întors la Blaj, unde era atîta de lucru pentru oameniî obişnuiţi, dar mai ales pentru oameni aşa de neobişnuiţi ca dînsul, pe cari de mult îi aştepta Biserica unită a Romînilor şi întreg neamul românesc, el a fost, o viaţă întreagă, aşa de plină de fapte, de şi s'a isprăvit aşa de răpede, un îndeplinitor al datoriei. A fost un învăţat în toată puterea cuvîntului, spirit critic, deosebit de pătrunzător, minte constructivă din acelea, rare, care caută a clădi totdeauna din rezultatul sigur al cercetărilor adîncite un sistem, a stăpînit un stil ştiinţific cumpătat şi limpede, dar a fost în stare să se ridice în cuvîntările sale până la cele mai mari înălţimi ale oratorului stăpînit de puternice sentimente nobile.

Ar fi avut dreptul să închidă uşa cămăruţei sale

de lucru și să nu îngăduie ca, grijă materiale să-l tulbure. Totuși de la niciun serviciu pe care-l cerea Biserica sa, și prin ea nația sa, n'a vrut să se dea în lături. Anî întregi, a purtat socotelile moșiilor întinse ale Mitropoliei, dovedindu-se un gospodar eminent și crescînd veniturile din care se ține Biserica și Școala românească. În mai toate comisiunile arhiepiscopiei se poate urmări activitatea sa, aceia pe care o dă un om mai greu, fiindcă nu se răsplătește și nu se vede. În timpul din urmă luase și rectoratul Seminariului blăjean.

În cele politice nu părea amestecat, dar cine dintre conducătorii Romînilor de dincolo n'ar fi folosit din sfaturile lui? Credea într'un viitor al neamului său și păstra nădejdea, pe care și dăunază mi-o exprima în scris, cu toată convingerea, că prin Habsburgi vor veni în curînd zile mai bune.

Rare ori am văzut un om de un merit așa de mare împodobit cu atîta modestie. La Blaj avea o căsuță cu două, trei odăi, în care însă era totdeauna loc pentru oaspeți. La București îi ajungea o odăiță de student la Arhiepiscopia catolică. Un Scaun de episcop n'a rîvnit niciodată, și voturile fricoase de Guvern au știut totdeauna că nu se pot opri asupra acestui om întreg.

Acum cîteva luni Academia Romîna îl alegea membru activ al ei, și așteptam cu toții a-i auzi cuvîntarea de intrare, în care ar fi răsunit ceva din durerea celor încătușați ai neamului nostru. Dăunază pomenia cu acea energie senină care se potrivea cu înfățișarea lui robustă, cu aspra lui figură de Roman, în care străluciau ochi de o neobișnuită lumină fosforică, cu glasul său puternic, pe Iacob Murășanu,

muncitor căzut pe brazdă, fără să știe că brazda celei din urmă silinți a lui nu era nici ea departe. La Societatea de teatru acum în toamnă el a vorbit mai frumos decât oricând, părînd că ridică până la cer durerile alor săi pentru a sili mîngîierea să se coboare asupra lor. Poate niciodată o adunare de Romîni neliberi n'a fost străbătută de fiori ca aceia pe cari puterea lui de cuvînt a știut să-î trezească, într'o manifestare de o îndrăzneală care putea uimi.

Maî sigur de dînsul, maî încrezător în ce ni așteaptă neamul prin acele locuri de suferință milenară, maî bucuros de muncă și de luptă nu fusese niciodată. Și moartea l-a vrut astfel, în clipa celei maî triumfătoare energii. L-a luat fără nicio durere, ca pe un erou, într'o apoteosă tragică a muncii sale.

Și, acum, în chiliuța părintelui Augustin va fi, un timp, pace. Grijiile nu vor maî trezi pe nimeni. Gîndurile mari nu-și vor maî înfășura aripile pentru a încăpea între cei patru pereți ai sărăciei. Lumina idealului nu va maî străluci în târziile ceasuri de noapte cînd se scriu rîndurile care nu mor niciodată, fiindcă nu vei ști niciodată cine ți-a ținut atunci mîna de țărîină. Cărțile prietene nu vor maî spune taina lor ochiului ager obișnuit să le străbată, ci ele vor merge cine știe unde la vre o bibliotecă a tuturor.

Toate vor trece, dragă părinte Augustine. Cine știe ce viață nouă se va sălășlui în locul de unde vor fi ridicat trupul tău învins de osteneală! Dar *sufletul* tău niciun mormînt nu va putea să-l încapă, căci e dintre acelea care aș țintit prea mult spre ceruri în toată trecerea lor pe pămînt ca să nu-și afle în sfîrșit lăcașul acolo. Viu te vom păstra în mintea noastră, noi aceia cari cu tine viu am îm-

părțit rîvniri și am schimbat gînduri, și cari n'avem nevoie să fim acum în chiliuța ta plină de oameni ce plîng pentru a ni vărsa lacrima cu care întovărim trecerea ta la veșnicie.

Veți rămînea vii în viața noastră, și, cînd ea se va isprăvi, vom simți doar că și noi ne ridicăm, din mila aceluiași ideal și din meritul aceleiași jertfe, nctet încet, acolo unde ești tu acum.

22 Novembre 1909.

LXXXIII.

KARL KRUMBACHER.

Marele bizantinist, întemeietorul bizantinologiei moderne, autorul uimitoarei enciclopedii bizantine pe care o întitulase «Istoria literaturii bizantine», conducătorul revistei «Byzantinische Zeitschrift», revista care unia silințele bizantiniștilor din toate țările și neamurile, — a murit la München, unde era profesor la Universitate, în vârstă de abia 54 de ani, «după o mai lungă suferință, dar neașteptat de iute», spune înștiințarea.

Pentru Romîni moartea lui Krumbacher e deosebit de dureroasă. Răposatul ne cuprindea în vastul cerc al atenției sale luminoase. Pentru știința noastră și represintanții ei, el a avut simpatii care nu se vor șterge din inima celor ce au fost onorați de dînsule. Rînd pe rînd un număr destul de mare de studenți romîni i-au urmat cursurile și seminariul, în care nu odată numele țerii și nației noastre a fost numit.

Cade copleșit de o muncă supraomenească, în atitudinea eroică a celui ce nu s'a cruțat în îndeplinirea sarcinii ideale căreia-i închinase viața. Cuvîntul

nostru de durere trebuie să se audă înaintea acestui mormînt la căpătîiul căruia va arde nestinsă candela celei mai curate glorii.

13 Decembre 1901.

LXXXIV.

I. RUSU ȘIRIANU.

A murit în București, unde căutase, de puțină vreme, un adăpost pentru desiluziile, oboseala și boala lui, care a înaintat neașteptat de răpede, I. Rusu Șirianu.

Răposatul a fost, înainte de toate — căci a scris și un volum de nuvele și a alcătuit o mare lucrare de statistică, «Românii din Statul, ungar» și chiar un studiu istoric de proporții mari despre Iobăgie,—un ziarist. A început la noi, făcând învățătura lui la gazetele liberale. Când s'a dus «dincolo» — el era din Șiria-Világos, locul capitulării Ungurilor în 1848 — stagiul său la liberalii din București s'a cunoscut. Un timp «Tribuna Poporului», apoi «Tribuna» a fost el. Aceasta înseamnă că «Tribuna» vădia un spirit isteț, o minte aleasă de om cult și un deosebit talent de a scrie, energic mai totdeauna, une ori cu o mare putere de a înduioșa.

Dar iarăși «Tribuna» lui Rusu Șirianu a urmat până la ultima rătăcire — nespusele înjosiri față de Unguri în interesul candidaturii episcopale Mangra — indicațiile patronilor liberali din București. Până ieri

a mai rămas ceva, cît de puținel și cît de rar, din spiritul de atunci.

Și deputat a fost Rusu Șirianu, și încă unul ales cu mult entusiasm. N'a rămas însă multă vreme. La noile alegeri n'a izbutit. Între el și deputații acestor alegeri, printre cari mulți din foștii săi colegi, a domnit astfel, un timp, receală, apoi dușmănie. «Lupta» de la Pesta a clubului deputaților, ziar salutat cu bucurie de toată lumea, care aștepta o formulă nouă, era menită a distruge vechea «Tribună», opera lui Rusu. El și colegii săi au ținut însă a păstra foii lor o nediscutabilă întăietate.

Pentru deosebite motive Rusu Șirianu se ducea acum cîteva luni la București. Nu bănuia nimeni că se duce să moară. Ardelenii din România vor ști să onoreze mormîntul acestui luptător, căzut de ostenele luptei pe care alții o duc astăzi înaintea.

18 Decembre 1909.

LXXXV.

ADELINA TĂZLĂUANU.

Din Sibiiu vestea tristă a morții doamnei Adelina Tăzlăuanu, născută Olteanu.

D-na Tăzlăuanu a tipărit cărți pentru copii, foarte potrivite și scrise în limba cea mai limpede.

Cine a cunoscut pe această femeie de elită, care răspîndia în jurul ei bunătate și lumină, n'o va uita niciodată. În Sibiiu, unde inteligența și distincția nu sînt rare, ea a fost mai mult decît o foarte distinsă femeie, de o inteligență deosebită. Aducînd din «țară» tradițiile unei vieți sociale de o fineță superioară, ea a dat în scurta-î viață, îngrijind de copiii rămași de pe urma surorii ei și a neuitatului profesor Barcianu, dovezi de o putere de jertfă, de o caritate creștină de care sînt în stare numai sufletele cele mai nobile. Știindu-se osîndită la o moarte timpurie, ea n'a cruțat totuși niciodată puterile sale pentru a face binele. Frumuseța fizică și morală erau unite în persoana ei în chip nedespărțit.

Astfel ea a fost dintre acele ființi iubite de Dumnezeu, dintre acele suflete de înaltă poezie și bunătate, care nu se plîng în zădar, ci care rămîn și după moarte exemplu viu pentru toate vremurile.

12 Ianuar 1910.

LXXXVI

EUGENIU CARADA.

A murit omul care în România a făcut mai multă politică, timp de jumătate de veac, fără să-i fi aplicat cineva legile, fără să-i fi cetit discursurile, fără să-i fi auzit glasul și fără să-i fi văzut chipul.

Carada era un om de o mare inteligență organizatoare, un general de stat-major, conducând mulți ani de zile campaniile unei mari oștiri de la masa lui de lucru, fără să fi comandat un asalt și să fi văzut sîngele unui rănit, și era o voință căreia, ca hotărîre și statornicie, rar i s'ar găsi părechea. A-l privi însă ca o personalitate pe acest «invisibil» și mut, veșnic «ocult», al liberalilor, ar fi o mare greșeală. Carada era și mai puțin și mai mult decît atîta.

Era însuși vechiul liberalism din școala lui Mazzini. A avut într'o tinereță agrementată cu lucrări de literatură, — traduceri, adaptări și imitații pentru Teatrul Național din București, luat în antreprisă de prietenul cu care sămăna așa de mult, Rosetti, — fasa luptătorului «roșu». Polemist îndărătnic și sectar, fără generositate, toleranță și poezie, fără umanitate în lupta lui, el a fost pentru «*Romînul*» lui Rosetti

un redactor ideal. Libertate, de o parte, despotism de alta, lumină decît și întunec, moralitate și imoralitate, virtute și viciu, bine și rău, — mai mult: talent și lipsă de talent, acesta era felul lui de a judeca.

S'a coborît și în stradă, cu gestul cuiva care, într'o clipă solemnă, se suie pe o tribună. Urînd, din toate puterile sufletului său, pe Cuza-Vodă, ca despot și ca «imoral», el a luat parte la tulburările din București, izbucnite în lipsa Domnului, care, la întoarcere, răspunse printr'un larg act de amnistie. A redactat, se zice, Constituția tuturor libertăților pentru noul principe Carol I-iu și a veghiat asupra faptelor lui cu gelosia republicanului fanatic și ireductibil, care, din motive de oportunitate, îngăduie un monarh. L-a prins și pe acest stăpînitor în flagrant delict de anti-liberalism și a lucrat pentru revoluția de la Ploiești, cu foști ofițeri, — Candiano Popescu — și cu ofițeri în activitate. A fost dat în judecată și a trecut înaintea tribunalelor. A trebuit să înceapă o nouă pribegie, în Parisul de unde culesese în tinereță o nestinsă ură împotriva «despoților».

Palatul nu l-a avut ca oaspe. Prin Cameră abia a trecut, văzînd el de la început ce sînt Camerele liberalismului său. Un altul și-ar fi încheiat altfel cariera: cu pălăria de carbonaró pe cap, cu sombrero pe umeri, ar fi căutat o baricadă unde se poate muri pentru libertate, cum a făcut atîția pe cari-î mîna o nestinsă sete a martiriului modern, pentru ideie ori pentru ilusie.

Nu, el a rămas. Din tinereța lui el a păstrat un singur lucru, iubirea exclusivă, stăpînitoare, vrednică de cea mai mare muncă și de cea mai desăvîrșită

abdicare, pentru partid. Ca un părinte care nu mai iese în public cu copilul lui, fiindcă a apucat drumuri pe care le desaprobă de și le înțelege, dar care, la întunec, urmărește toți pașii lui, apărînd providențial în orice clipă de crasă și lipsindu-se de strictul necesar pentru a-i strînge o avere uriașă, astfel a lucrat aproape o jumătate de veac Carada. Alții au fundat Banca Națională și Creditele și celelalte așezăminte financiare ale liberalilor. El le-a creat ca puteri active, menite să ajungă răpede la înflorire. Le-a creat, — el patriotul declamator din piesele de teatru trecătoare,—și pentru nație, pe care o iubia, în România și afară din România, dar cu mult mai mult pentru «ai săi», cari pentru el, care n'avea familia cea mică, erau ca o mare familie, — cu care însă nu ieșia la primblare niciodată.

Bătrînul Mazzinian, prefăcut în cel mai caracteristic și admirabil sector pe care l-a cunoscut România, a dat morții, la 73 de ani, o luptă pe care puținii tineri ar fi în stare s'o deie. Fără voie a părăsit lumea în care până la urmă a stat în rîndurile întâiū ale muncii. Și, ca să-și răsbune, a lăsat un loc care va rămînea veșnic gol, căci nu se va afla, într'o lume care gustă viața cu patimă, un urmaș al virtuților sale de simplitate, renunțare, credință și hărnicie.

16 Februar 1910.

LXXXVII.

D R. L U E G E R.

După suferinți fără nume, îndurate creștinește, cu acel despreț de moarte pe care-l pot avea numai cei cari și-au făcut datoria cu prisos fără a cere nimic vieții, s'a stîns primarul Vienei, dr. Carol Lueger.

În această revistă a mai fost odată prilejul de a se vorbi de această mare personalitate, atunci cînd, în zilele de mișcare ale Expoziției jubulare, tot Bucureștiul alerga să primească, mai bine decît pe un Suveran indiferent, venit să-și vadă Înăltele rude din România, pe unul din marii prietenii ai noștri.

În miș și miș de rînduri, prin sute și sute de cuvîntări, Viena și Austria întreagă vor spune ce au pierdut. Celei d'întăiu i-a redat caracterul creștin înaintea de a face din ea, prin cele mai îndrăznețe concepții și cea mai stăruitoare și desinteresată muncă, un strălucit oraș modern. Cealaltă a căpătat prin Lueger ce avea mai puțin : un suflet. Căci el a prefăcut instinctul dinastic în sentiment austriac, și nu e vina lui că acest sentiment, pătrunzînd în anumite cercuri cu ambiții medievale, a produs fantasma

unuî Gross-Oesterreich de limbă germană și de dinastie habsburgică, gata a primi în castelul său de stilul veacului al XV-lea toate popoarele pentru a le mîntui.

În Viena mulți vor plînge pe *omul* cunoscut lor, pe tînărul frumos și voinic, care fermeca femeile prin singură înfățișarea lui, pe cuvîntătorul plin de sinceritate, de spirit, de istețime populară, care desprețuia și diplomația și parada, pe care se sprijină atîtea reputații oratorice și politice, pe bunul primar totdeauna gata a primi pe iubiții săi *supuși* și a-î mîngîia măcar printr'o vorbă de bun camarad, veselă, din inima veșnic tînără. În curînd personalitatea lui va primi de la cei mulți cari l au admirat, veșmintul legendei nemuritoare.

Va fi mare bucuria în Ierusalim și în Noul Ierusalim maghiar. A murit un dușman care nu cruța.

N'aibă grijă, vor răsări alții. Sînt prea răi acești Iudei și Iudeo-Maghiari pentru a putea să rămîie fără dușmanii pe cari-i merită. Dar un prieten ca dînsul vom căpăta greu noi, a căroră bunătate cine o știe oare! Și de aceia moartea lui, prevăzută totuși de atîta vreme, o aflăm cu un simț de durere deosebită.

1-iă Mart 1940.

LXXXVIII.

BJÖRNSTIERNE BJÖRNSON.

A murit la Paris marele scriitor Björnstierne Björnson, care a înțeles că apărarea dreptății e unul din drepturile cele mai netăgăduite ale unui mare scriitor.

A fost un om din vremea lui, din țara lui, și, prin țara lui, din omenirea de astăzi. Nicîo problemă n'a fost care să nu-î frămînte mintea, nicîo durere omenască de care inima lui să nu bată, nicîun imn către ideal la care glasul lui puternic să nu se adauge.

Țara lui îl va plînge, și, cînd se va isprăvi, mîine, ceasul plînsului, îl va așeza în rîndul celor mari ai ei; mai mult: în rîndul ctitorilor vieții ei culturale și, prin ea, ai vieții ei de Stat, asigurată prin conștiința pe care el a coborît-o în fiecare om de sîngele lui și respectată pentru gloria pe care, față de neamurile celelalte, el a revărsat o asupra neamului său.

Istoricii literari, culturali, politici nu vor mai isprăvi scriind despre dînsul, an de an și veac de veac. Ei îl vor cerceta, îl vor lămuri, îl vor judeca, îl vor lăuda atîta, pînă ce, tot ei, se vor simți da-

torii să-l înjosească. Mai presus și mai trainic decât tot scrisul lor va fi rostirea universală și veșnică prin care se va spune că în veacul egoismului crud și al războiului crâncene a intereselor materiale, în veacul zarvei trecătoare și a îmbulzelilor de o clipă, a fost un om care a trăit o viață întreagă până la bătrînețele patriarhilor în mijlocul ideilor luminoase, a scrisului frumos și a faptelor bune și că pentru aceia Björnsterne Björnson a fost așezat de toate neamurile în rîndurile Dreptilor nemuritori.

19 April 1910.

LXXXIX

UN REGE CARE S'A DUS

A părăsit viața un om care a iubit-o mult în toate farmecele ei materiale, îngrijindu-se prea puțin de celelalte, regele engles Eduard al VII-lea, Împărat al Indiilor.

Oamenii politici cari pot fi judecați și din punctul de vedere al unei superioare moralități personale, al unei vieți private lipsite de orice pată, întrec neșfârșit pe ceilalți, ba chiar se pare că pentru a-i numi trebuie un calificativ mai distins decât acela de oameni politici, de bărbați de Stat. Bărbatul de Stat are însă dreptul de a cere să fie judecat de contemporanii supt singurul raport al folosului pe care l-a adus Statului în serviciul căruia a fost, cu un mandat de represintant în buzunar, cu un portofoliu de ministru supt braț saū chiar cu o coroană pe cap.

Cei mai mari bărbați de Stat sînt acei cari adăugesc ce au primit, augmentatorii patriei, prin consolidarea interioară saū prin ridicarea prestigiului ei. Aceia se nasc însă, nu din orice tovărășie ome-nească, ci numai din acelea pe care, fără să vadă nimeni, Dumnezeu le-a miruit cu sfîntul și rarul mir al divinității sale.

Alții păstrează numai, paznici neadormiți, ce li s'a dat în seamă, apărind Statul de orice dușmănie. Mai sus însă decît această speță comună a oamenilor de Stat e alta : a celor cari asigură și după dînșii țara încredințată conducerii lor.

Între aceștia a fost răposatul rege al Angliei. El a știut să dea acestei țeri un viitor politic sigur, pe care să nu-l poată amenința nimeni. Prin legăturile lui de familie, prin amabilitatea lui, prin garanțiile pe care le oferia un caracter politic lipsit de ambiție — și de talente prea mari —, el a tăcut o Anglie care, din siguranța de astăzi a muncii și culturii sale, făgăduiește o veșnică pomenire recunoscătoare lui Eduard al VII-lea.

30 April 1910.

XC.

CEVA DESPRE ION CREANGĂ

L-aŭ comemorat pe Creangă la Iași. Pentru că acolo i se află mormîntul. De lemn bun trebuie să fie crucea, fiindcă n'a putrezit (lemnul era mai ieftin cînd l-aŭ îngropat). Se zice că împrejur nu-s flori. Dar nici el n'a fost om de floricele ale stilului.

Un scriitor *instinctiv* foarte caracteristic. Ni e drag, nu atîta pentru el, care, orîcît am scotoci noi azi după așa ceva, n'a avut într'însul nimic sentimental, ci pentru ce se vede prin el așa de limpede și de întreg, în tot hazul, în toată sfiala, în toată înțelepciunea și supunerea lui creștinească: neamul nostru. Creangă a fost totul prin acest neam, fiind și rămîind un țeran ca toți ceilalți, mai isteț doar și căzut între boierii cărora li plăceaŭ «prostiile» lui, măcar pentru că se deosebiaŭ așa de mult de eleganțele lor. Dacă e vorba să i se facă vre-un monument la groapă, n'aŭ ce căuta marmură, fier și aur. Ar trebui, în locul crucii de la Iași, crucea din satul lui, așa cum se pune la toți morții, chiar și la aceia cari aŭ fost preoți și n'aŭ știut să rămîie preoți. Fiindcă, orîcum, el tot a rămas preot, în dragostea

pe care o avea ca învățător, fie și de oraș mare, pentru sufletul copiilor dați în sama lui. Și în orice copil este o parte hotărît religioasă, și sînt și taine, sfinte taine, în nevinovăția lui, și este la capăt raiul și iadul, după judecata cea d'întăiu, — a vredniciei.

La crucea lui Ion Creangă aŭ vorbit tineri, studenți, oameni mai învățați de cum a fost el. Ce aŭ vorbit arată legătura strînsă ce este astăzi între cine are înțelepciune din cărți și cine o are numai din încercări și suferințe. Scriitorii n'aŭ fost: redacției «Vieții Românești» nu-i miroase bine studentul și studentului nu-i miroase bine redacția «Vieții Românești»,—redacția și mai ales administrația. Prietenii lui Creangă s'aŭ dus și ei să-l întîlnească pe altă lume. Iar cîte unul din cei cari aŭ lucrat cu dînsul la cărți de școală va fi fost și el, prin mulțime.

Puține știri despre viața lui aŭ ieșit la iveală cu prilejul acestei comemorări. La dreptul vorbind, el a și avut numai atîta viață cîtă poate încăpea într'o căsuță ca a lui. Nu eŭ voiŭ putea să contribuie cu amintiri la biografia acestui scriitor al neamului, — al neamului întreg: prin cei de jos, și de la cei de jos pentru toți ceilalți. Mi-l aduc aminte odată la un congres didactic unde se discuta dacă școala de la sat trebuie să fie și cea de la oraș și unde cei înaintați în vederi, democrații, până la cei mai strașnici socialiști, cereau un singur tip de școală începătoare, pentru ca să nu mai fie vorba de clase. O iluzie care încălzia pe mulți! Pe scena Teatrului s'a suit atunci un om scurt, gros și roșu, cam burtos și îmbrăcat ca un dascăl de biserică; pare c'a scos și o basma de cele mari care se dau la morți și s'a șters pe frunte, pe barbă, pe mustăți ca după ploaie

orî la o căldură mare. Toată sala rîdea, de și știa că va vorbi Creangă, sau tocmai de aceia. El era om bun și s'a gîndit că nu trebuie să-î strice cheful. Și a vorbit ca să rîdă sala și mai departe. A spus două-trei vorbe, încheind cu aceia că e *pentru contra*. S'a rîs mult și s'a trecut mai departe, fără să creadă cineva că s'a emis o părere, de o persoană foarte competentă. Și, față de școala cu un singur tip, cea de la oraș, și pentru sat, aceasta era hotărîrea cea bună: pentru *contra* al lui Ion Creangă.

Peste cîteva luni stătea în biserică, și avea două lumînări la cap. Se uita multă lume la dînsul, - și oamenii învățați, dacă nu chiar de la «Junimea» unde făcuseră atîta haz de dînsul. Nu era un mort urît: căzuse bun sănătos și era roșu la față, cu gura întredeschisă ca pentru a vorbi și lumina făcliilor parcă făcea să-î joace pleoapele apăsate ca pentru somn. Și era în stare s'o fi făcut într'adins. De ce să supere el atîta lume mai supțire decît dînsul care, dacă venise să l vadă, nu trebuia să ducă înapoi acasă o întipărire rea?

Dăunazi foiletam «Gazeta din Iași» a junimiștilor, cari și atunci erau tot așa de tineri ca și acum. Era mare luptă electorală în 1866, pentru cele d'întăiū Camere ale lui Vodă Carol, prinț constituțional, ceia ce avea o deosebită însemnătate. Se făceau mari discuții de principii, la care lua parte și d. Maiorescu, și «Gazeta» publică dările de seamă ale Parlamentului electoral.

A îndrăznit să vie și Creangă, pe atunci preot. Cuvîntarea lui nu se tipărește: nu era la nivel. Dar se arată ce voiă părintele: «învățătura elementară,

care până astăzi nu este încă destul de bine organizată».

Trebuie să fi fost ca la congres. Atîta numai că părintele era tînăr: «un părinte tînăr de ani, frumos de figură, blond de păr», scrie foiletonistul, «bun de gură și viguros ca o creangă de stejar». Glumia, și cine se uită în gura cui glumește? Ride și trece. «Cînd vorbea acesta», urmează tînărul învățat din foiletonul «Gazetei», «se înflăcăra auditoriul cumplit: toți perorau de odată. Talentul său oratoric infecta (*sic*) întreaga adunare, astfel încît, în tot timpul cît avea cuvîntul părintele, luaă fără autorisație cuvîntul cu toții, — nu prea știu pentru ce cuvînt, de și mai că mi-aș explica scopul».

Și iată de ce, ori de cîte ori oamenii cu învățatură vorbesc serios și frumos de chestii grave, cu acel simț de răspundere care deosebește pe omul de Stat, pe profesor, pe conferențiar, pe scriitorul român, și răsare de undeva cîte unul care glumește și se rîde de gluma lui și se trece la ordinea zilei fiindcă el a glumit și ei au rîs, mă gîndesc la Creangă cel din 1866 vorbind înaintea inteligenței și boierimii ieșene și la Creangă din 1889 vorbind înaintea marilor pedagogi și profesorilor de Universitate, — ca Oarecine, care avea în vrîsta lui tot atîta nevinovăție ca el în umilința lui, înaintea fariseilor strînși la Sinagogă.

10 Ianuar 1910.

XCI.

TEOHARI ANTONESCU.

A fost din generația noastră, a studenților cari mergeam în străinătate acum douăzeci de ani cu mai puțină ambiție strălucitoare și rece, sigură de mecanismul ei, decît alte generații. Am studiat la aceleași Universități, am cunoscut în aceleași împrejurări arta și viața modernă, am locuit supt același acoperemînt. Și, cu toate că, în această strînsă colegialitate, n'am fost prietenî, cu dînsul se duce ceva din tinereța mea, și plîng și pentru dînsa cînd amintesc cu adîncă părere de rău pe acest tovarăș de studii din anii tinerii.

Antonescu era un elev al lui Odobescu și un elev al d-lui Maiorescu, iubit de amîndoi și încercînd, cu o recunoscătoare admirație, a se apropia de amîndoi. În tesa sa despre Cultul Cabirilor, ca și în articolele și publicațiile sale următoare, se vede spiritul lui Odobescu: iubirea stilului frumos, cu draperii largi căzînd cam leneș și luxul expunerii, al ilustrației, al ipotezei și reveriei științifice,

În felul de a-și face lecțiile, și chiar în convorbire, era vădită înriurirea d-lui Maiorescu, fără a degenera în acea jenantă caricatură pe care o aflî la alții.

Închis, timp de douăzeci de ani, într'o viață de familie care-î ajungea, el n'a fost un om de acțiune, nici un om de convingeri. Profesorul de arheologie din Iași trăia estetic, într'o lume a lui, pe care o domină un rece ideal de frumuseță eternă. Și aici era încă o înrîurire a unuia dintre cei doi maiștri ai lui.

Se duce încă tînăr, lăsînd totuși impresia unei vieți încheiate, care-î plăcea însă, tocmai prin aceea că, în pacea ei asigurată în toate privințele, nu mai ascundea nicîo surprindere. Nu fără un zîmbet în urmă a întrat astfel sufletul lui în luntrea ce trece peste apele rîului de uitare

17 Ianuar 1940

XCII.

DISCURSURILE LUI V. BOERESCU.

O îngrijire pioasă a pus în mîinile cetitorilor cari nu sînt prea absorbiți de politica nouă pentru ca să li lipsească răgazul de a străbate paginile în care se vorbește de politica veche, — volumul întâi din Discursurile lui Vasile Boerescu. El merge de la începutul carierei marelui cuvîntător și însemnatului bărbat de Stat până în preajma Războiului în care întîmplarea a voit ca el să nu aibă un rol însemnat, apărînd interesele țerii.

Puținî își mai aduc aminte de acela pentru care cu vre-o două, trei decenii în urmă nu se găsiau destule laude din partea prietenilor. Ce nu se uită ! Și în țara noastră mai iute decît aiurea. Iar cei ce au ținut locuri întâi în politică mai degrabă decît alții corifeii ai timpului lor. Astfel cartea a trecut în mijlocul indiferenței generale, cîte un redactor mai binevoitor mulțămîndu-se a strecura titlul ei la bibliografia gazetei sale.

Boerescu merită să fie amintit pe larg cu acest prilej. Domni autorii de pamflete săptămînale sau lunare, în loc să clevească pe urma oamenilor cari

muncesc avînd un scop înaintea lor, ar fi putut să-și cheltuiască istețimea și străbătînd paginile acestui volum.

În adevăr, Boerescu a fost un om politic, și nu un politician. Ba a fost așa de puțin politician, încît clasarea lui în vre unul din partide întîmpină greutate. Și el însuși tăgăduia scurt și cuprinzător și după 1866 rostul partidelor asemenea cu cele din străinătate. I se părea că mai e mult de lucru până la întregirea formelor constituționale și la crearea realității constituționale. Pe urmă soluții clare, absolut opuse, în chestiile mari sociale și naționale, soluții în legătură cu dezvoltarea normală a *claselor* și cu evoluția firească a *ideilor*, ar fi rămas a da partide adevărate.

De sigur că amestecul lui în frămîntările partidelor, adecă, în mare parte, a individualităților ce se tăgăduiau între sine, n'a însemnat o aderare la politica nenorocită care a împiedecat acea creare de realitate constituțională și care azi tăgăduiește osebirile netede, cu neputință de trecut, între idei și interese sociale.

Om învățat, deprins a vorbi, nu ca avocat, ci, în cea mai mare parte, mai ales ca profesor de drept; cugetător politic vrednic de acest nume, om de răspundere și de caracter, el dădea, prin aceste însușiri ale sufletului, talentului său oratoric un fond fără de care orice ușurință de vorbă obosește și desgustă. Însemnate serviciile aduse patriei încă din tinerețe adăugiau o deosebită autoritate criticelor ca și îndemnurilor sale.

Astfel, din toate aceste puncte de vedere, discuția

cu privire la chestia rurală, la credite, la Căile Ferate, aceia care atinge înaintea de Război, împotriva lui Kogălniceanu — și cu cîtă antică demnitate! —, politica externă a României, a o mare valoare și astăzi.

De aici tineretul care intră în politică va căpăta informație temeinică și lecții de purtare demnă și patriotică.

25 April 1910.

XCIII.

O NOUĂ EDIȚIE A AMINTIRILOR LUI DINICU GOLESCU¹.

D. Nerva Hodoș dă o ediție perfectă a notelor de călătorie pe care acum optzeci de ani le publică la Buda, pentru folosul bieteii sale nații umilite și rămase în urmă, pentru învățătura ei prin exemplele civilizației apusene, nu numai a celei materiale, care uimește mai ușor și trezește mai greu emulația «barbarilor» îngroziți de minunile tehniceii, ci mai ales a celei morale —, Dinicu Golescu.

Ediția e perfectă prin reproducerea îngrijită și sigură a textului —, fără d. Nerva Hodoș n'am fi avut *Bibliografia românească veche*, înțeleg : aceia pe care o avem —, prin bogăția știrilor cuprinse în Prefață, prin varietatea multora din informații și prin critica discretă cu care e scos la lumină adevărul. Se dau și ilustrații trebuitoare : un chip frumos al lui Golescu, în toată măreția boieriei sale, care se întrevede mai puțin în scrierea ce urmează, o pisanie de biserică și foaia d'intăiū a ediției originale.

¹ Constantin (Dinicu) Golescu, *Insemnare a călătoriei mele în anul 1824, 1825, 1826*, tipărită din nou și însoțită de o introducere de Nerva Hodoș, bibliotecar-ajutor al Academiei Romine ; București, 1910.

Multe cărți vechi se pot retipări într'un timp, pentru plăcerea și ușurința erudiților, pentru mulțămirea bibliografilor, cărora astfel de daruri ca ediția d-lui Hodoș în condiții de excelentă tehnică, li sînt neprețuite, pentru întîmplătoarea cetire a celor ce nu se mulțămesc numai cu beletristica vremii lor. Unele din ele, foarte puține, se cer a fi tipărite din nou și, apărînd într'un nou veșmînt, exercită o *inriurare necesară* asupra spiritului unei epoce.

Între acestea un loc de frunte-l ieă cartea Golscului.

Și azi avem nevoie de oameni cari să compare starea noastră, de sigur nenorocită, cu starea mai fericită a altor țeri și neamuri. Acel care o face trebuie să ție seamă, înainte de toate, — fără care condiție ar fi dat numai o lucrare de curiositate și interes trecător —, de motivele exclusiv morale al bunei-stări de care se bucură Europa în adevăr civilisată el trebuie să descopere sufletul de muncă și jertfă, de solidaritate și ideal, de credință și speranță care e la baza triumfurilor lumii moderne în stăpînirea și folosirea naturii.

Dacă acest om va fi un biet scriitor ori un mare scriitor, un cugetător de orice treaptă, va fi folos, dar nu așa de însemnat. Doar acesta e meșteșugul scriitorului și al cugetătorului: să se încălzească pentru ce e frumos, bun, nobil, vrednic de omenire și să vadă, din mijlocul societății care-l cuprinde și binevoiește a-l îndura, ceia ce în toate acele privinți e mai presus de stările de lucruri actuale, peste care zboară avîntul simțirii și cugetării sale! Un preot care se închină cu evlavie de dimineață până seara

într'o tovărășie de păgîni, ce poate fi mai firesc! Nu se impresionează nimeni, și conștiința nimănuî nu se zguduie și nu se preface prin acea zguduire.

Altfel e însă cînd unul din acei păgîni cari se uită la cer numai de vreme bună ori rea se trezește, prin voia lui Dumnezeu care l-a pornit pe drumul Damascului și l-a fulgerat cu mila sa, *altul*, cînd el, cel aspru și crud, tîgăduitorul și batjocuritorul, cînd *el* ridică mîinile lui încă pline de sînge spre înălțimile unde nu ajunge omul și pleacă genunchii lui dîrji de luptător și se roagă avînd în glas nevinovăția copilului. Cînd un boier de la 1820, un mare boier, un mare stăpîn de pămînturi și de oameni, scrie cartea de căință, de durere pentru suferința omenească, de rușine pentru «barbaria» românească, pe care o făcut-o Dinicu Golescu, *acesta* e lucrul cel mare. Și poate această stare de spirit a boierimii de la 1820-30 a folosit mai mult pentru întemeierea Romăniei moderne decît toate marile discursuri revoluționare, învățate pe din afară de la 1848.

Mu'te avem dreptul să așteptăm în zilele turburii de astăzi, cînd prin văzduh plutește încă un fum de sînge nevinovat. Mai ales însă așteptăm pe omul care de la înălțimea puterii, a bogăției, a numelui său să spuie despre viața și viitorul nostru, răzimat pe comparații drepte pentru a trage încheierii crude, cu aceeași sinceritate ca Dinicu Golescu, ceia ce spunea întorcîndu-se din «Europa», cu sufletul schimbat, acest fruntaș al vremii vechi.

16 Mai 1910.

XCIV.

I. CODRU DRĂGUȘANU, UN CĂLĂTOR ARDELEAN PRIN EUROPA APUSEANĂ ¹.

Prin anii 1820 Dinicu Golescu, boier muntean cu oarecare educație, grecească și apuseană, cu multă inteligență firească și cu o inimă simțitoare pentru suferințele ca și pentru isprăvile omenirii, străbătea Europa, pentru a-și duce copiii la școli mai înalte sau mai bune și nu credea, la întors, să-și poată lipsi nația de învățăturile ce se desfăceau pentru dînsul, neuitate și îndemnătoare, din aceste drumuri nouă prin lumea mare a artei, a tehnicei biruitoare, a rînduiei discipline, a solidarității omenești, — a civilizației.

Tot atunci însă unul, a cărui amintire s'a pierdut cu totul și de multă vreme, un fecior de «boier» din Făgăraș, cu pergamente și fără avere, trecea în «Țară» pentru a încerca să-și cîștige viața între frații de aceeași limbă. A trăit o bucată de vreme în Prin-

¹ Prelați la «Călătoriile unui Român ardelean», de I. Codru Drăgușanu, Vălenii-de-Munte, 1910. XVIII + 250 pp.

cipatul muntean, sus la Cîmpulung, jos în Ialomița, și, după ce a trăit pe lângă mai mulți și a încercat diferite ocupații, el avu norocul, știind acum și franțuzește, să întovărășească la Paris pe un «prinț» bucureștean, care-l aduse în Capitala culturii apusene și, după o ceartă, îl lăsă acolo.

Ținărul era, nu numai de o inteligență deosebită, strălucitoare și originală, dar și de o mare vitejie în a înfrunta greutățile vieții. Descoperi prietenii buni, prietene cu iubire de soră, și, la urmă, se găsi la biroul unei bibliotecii circulante. Ținu, zece zile, locul de învățător la Puteaux, în Sud. Apoi plecă în Italia, pe care o străbătu cu aceiași siguranță ca satele din Țara Oltului, de unde plecase. Peste câteva luni era «curierul», secretarul de drum, al unui călător rus care pleca din Neapole acasă. Răsăria deci tocmai în Rusia. Și din Rusia se întorcea, cu alt prinț, un *cnear* muscălesc, în Parisul ce-l era așa de bine cunoscut, și mergea cu stăpînul său, bolnav de oboseli războinice, în Elveția.

Se pare că în adevăr acest Român înzestrat cu cele mai bune însușiri ale neamului nostru scria necontenit, pe rînd: din țară, din Germania, din Franța, din Anglia, din Italia din Rusia, din Elveția, de la 1835 la 1843, și de acolo înainte, până la o dată pe care n'o putem ști, unui prieten de acasă, căruia-l amintia locurile de naștere și chipurile de care-l fusese încunjurată copilăria. Cînd se întoarse definitiv acasă, călătorul nesățios de ceruri nouă, I. Codru Drăgușanu (născut, spune V. Gr. Pop, la 1823; de la d. dr. Drăgușanu, fiul său, medic al orașului Sinaia, am putut căpăta și alte știri), ajuns «director

al prefecturii» la Făgăraș, publică la Sibiiu, în «prevezătura» lui S. Filtsch, «tomul I» din «Peregrinulu transelvanu» saū «Epistole scrise den tiere straine unui amicu in patria, de la anulu 1835 pana inchi-sive 1848.»

Cartea e foarte rară. N'o are nici Academia Romîna. Cu o astfel de ortografie și cu atîtea cuvinte fabricate, ea nu se putea ceti.

Azi, cînd apare cu limba de azi, înlăturîndu-se capriciile filologice din Ardealul aceluî timp, e o carte cu totul nouă. Și, de sigur, una din cele mai interesante, mai bogate în idei, în fantase, în puncte de vedere originale din cîte le are literatura noastră. Avem astfel bucuria de a învia un scriitor a căruî vervă originală, al căruî pătrunzător spirit de observație, unit cu zbeguirî romantice și cu apucăturî ironice de care nu e capabil orîcine, îi asigură un loc onorabil în literatura noastră mai veche.

Cîtva timp din viața lui I. Codru Drăgușanu rămîne nelămurit. În 1847 el apare însă ca profesor la Ploiești și la 15 Novembre el rostește un «cuvînt școlastic» la deschiderea cursurilor. «Ioan Germaniu Codru», precum își zicea acuma, nu călătorise în zădar prin lumea largă. El socotia că un învățător e locțiitor al Statuluî și al părinților și, deci, «ca locțiitor al Statuluî are o grea responsabilitate în-naintea lumii, ca locțiitor al părinților o are și mai grea în-naintea lui Dumnezeu». Fericirea spre care tind societățile prin educație o știa el că «stă în chiar inima omuluî, în conștiința sa, în sentimentul virtuții, în curăția cugetuluî, în pacea d'innăuntru».

Și era conștient de datoria ce o aveaă toți învățătorii de atunci de «a forma o generație nouă, apărută de erorile, defectele și viciile» celei vechi, mai ales prin buna creștere, superioară învățaturii, care poate fi une ori numai o condamnabilă «spoitură deșeartă».

«Timpul luminării și al desmorțirii», sosit acum și pentru *România*. cere neapărat îndeplinirea acestei misiuni. Și sfârșitul cuvântării are ceva din muștrătoarea energie a lui Lazăr: «Romînii, Romînii unde e locul ce ocupam odată între popoare, unde e savenirea gloriei și a virtuților străbune?... Virtutea străbună să ni fie ținta tendințelor; pămîntul nostru să-l punem la contribuție prin industrie, negoț și cultură¹.»

La 27 Octombrie 1848 e acum acasă; a doua zi, funcționar ales.

Apoi ne mai întîlnim cu el abia în 1860, cînd, la 17 Octombrie, ca «adjunct pretorial» supt regimul absolutist, mai prielnic Romînilor, el vorbește la deschiderea școlii românești din Cincul-Mare. Data aceasta, era încredințat că sprijinul împărațesc va folosi Romînilor pentru a-și deschide drumuri nouă. Până atunci doar în Biserică dacă se putuse adăposti sufletul țeranului robit, și Biserica, neajutată de Stat și plătită din agonisita puțină a unui neam sărac, trebuia să decadă însăși. «Creșterea în instituțiile străine a fost moartea mai multor ginți.» Școlile nouă vor putea crea însă, prin cultură, viitorul neamului, dacă ele vor fi ajutate și iubite de toți, «până în coliba celui mai de pe urmă sătean»².

¹ *Universul* din 1848, n-1 1.

² *Amicul școlii*, 1860, p. 368.

Peste doi ani era vice-căpitan la Făgăraș și vorbea la examenele din Maiu-Iunie. Amintia că «sărăcia morală», alături de cea fizică, ne-a ținut patru veacuri în loc. Acum «am ajuns însă acel timp de reînviere când nimeni nu se mai rușinează de a fi Român», afară de cel «sărac de înger». «Numai acela e adevărat Român care încă nu și-a uitat de opincă și se jertfește pentru sărmanul popor.» «Om de omenie», și el vrea să folosească toți din «puținele cunoștințe ce mi-am câștigat pribegind în lume», și înaintea alor lui se înfățișează, nu ca un om mare, învățat și puternic, ci «simplu, cum mă cunoașteți din copilărie».

Urmează cu sfaturi bune. Nația să se înțeleagă în sfârșit. «Nu e Ținut, nu e sat, nu e familie unde să nu se ridice unul asupra altuia.» Să primească bucuroși pe noii și prielnicii «dregători» români, cari, oricum, se deosebesc de cei «cari se bucură de bani, de pui și de ouăle» de prin sate, iar, când omul are de lucru cu ei, «orî nu s'a sculat, orî e la masă, orî e prea târziu» și sînt astfel de-o potrivă cu «un hoț și tălhar».

Neînțelegerea poporului nu trebuie să desguste pe dregătorul cel bun. Și, cu acest prilej, se dau, în ton popular, recomandații necruțătoare noilor juri comunalî ai regimului Constituției, cari trebuie să aibă iertarea și mila totdeauna ca îndemn pentru hotărîri mai drepte decît dreptatea. În schimb nici lumea nu trebuie să facă binele numai «de silă». Și, la urmă, sînt pagini întregi pline de coloare și de haz, în care vedem însăși viața de atunci a Românilor de peste munți.

«Cu ocasiunea solemnei încorporări a domeniului Branului cu districtul Țerii Făgărașului», Drăgușan vorbește, la 30 Maiu 1863: el pune în vedere Românilor, scăpați de supt un aspru regim nepopular, că poate-î așteaptă patruzeci de ani ai căinței până să între cu adevărat în rîndul neamurilor, avînd în frunte oameni în stare a-î duce la bine. «Noi am pribegit destul», spunea el cu durere, «am cerșit pînea altora, și ni-a fost amară... Să mergem pe picioarele noastre, după călăuzii noștri, așa cum îi avem, și vom ajunge la ținta dorită¹.»

Membru al Dietei Ardealului, ca deputat de Hațeg, Codru vorbia la 20 Septembrie 1863, declarînd de la început că «nu știe nicîo boabă ungurește», cerînd să se respecte în administrație drepturile limbii românești, pe care o vorbesc două treimi din locuitori și o înțeleg ceilalți².

La 1-iu Iulie 1868 el vorbia în Sinodul ortodox al Făgărașului, arătînd ce se poate numi un popor civilizat. Era încredințat că Romîniî vor merita în curînd a fi numiți astfel, poporul fiind «dotat cu mari talente, — în genere blînd, docil și de-o moralitate exemplară», lăsîndu-se la o parte vîrșile, căpătate, ale nepăsării și beției. Clasa cultă însă suferă de «lipsa de caracter», căreia, orîce s'ar zice, «nimica nu-î poate servi de scusă». Educația e chemată a fructifica însușirile și a înlătura pe încetul păcatele. Lăudînd așezămîntul sinodal, el vorbia de «școala

¹ *Telegraful Român*, XI, 42.

² Manuscrisul d-lui d-r Drăgușanu, pp. 35-44. După manuscris am înrebuințat și cealalte articole.

amărită» ce se păstrează în Făgăraș, «patria lui Negru-Vodă», unde ar trebui «o școală capitală centrală», fie și cu ajutorul «unei colecte la frații noștri din România», unde, adaugă el, «am cunoscuți mulți bărbați generoși». «Reuniuni libere de temperanță», adică de înfrinarea de la băuturi spirtoase, ar folosi și ele mult pentru însănătoșirea nației. Și una și alta s'ar face supt scutul Sinodului¹.

La 1/13 Septembre 1869 vice-căpitanul avea bucuria să-și inaugureze «școala capitală» din Făgăraș, pe care o numi «școala Radu Negru». În cuvîntarea ce o ținu atunci se vorbește de educația integrală, care, dacă nu dă totdeauna oameni superiori, formează totuși un popor. Cultura străină dă suflete înstrăinate, care ajung a urî neamul lor, pe care în chip firesc îl văd tot așa ca și străinii la cari au învățat. Unii merg până acolo încît își ascund și originea².

În același an, încă din 9 Mart, Drăgușanu vorbea alegătorilor săi, «boierii» și alții săteni, strînși la vre-o 500 în biserica ortodoxă din Făgăraș. El arăta obîrșia neamului și-i schișă pe scurt dezvoltarea peste munți. În vremile mai nouă el pomenia faptul că până la 1860 «Romîni n'au gustat recunoștință pentru sacrificiile lor, cu 40.000 de suflete căzute în războiul civil, pentru apărarea Tronului contra Maghiarilor». Față de desconsiderarea Romînilor în cea d'întăi dietă ardeleană după restabilirea Constituției (1860),

¹ *Federația*, no. 104/289, 24/12 Septembre 1869. Scriitorul citează cartea sa «Regulamente pentru vătășii și decurii», 1864.

² *Federația*, 1869, no. 105 208, din 26/14 Septembrie.

prin care se făcu unirea cu Ungaria, față de lipsa de rost a deputaților romîni în dieta comună din 1865-8, el recomandă abținerea, pasivitatea, hotărîtă în consfătuirea de la Miercurea, legea electorală nouă fiind însăși «o batjocură națională». Rugă pe ai lui să nu voteze dușmanî, străinî orî renegați, ca nenorocita nație, de 3.000.000 totuși, a «Slovacilor sau Tăuților, cărora noi li zicem *drotoși*». «O Romînilor, nu cred să vă dejosiți și d-voastră ca drotoși, să vă bucurați de mîncare și băutură și ca Isav să vă vindeți dreptul pe blidul de linte la vrăjmași națiunii voastre¹».

În 1870 scriitorul nostru vorbește la Congresul bisericesc, lăudînd în Șaguna pe «trimesul Providenței», apoi la Beclean ca vicepreședinte al «Asociației», cerînd nouă arme pentru «noile primejdii» ce amenință neamul, arme care se pot afla în arsenalul culturii naționale.

Un discurs din 1873 în legătură cu alegerile sinodale e cel din urmă: și în el se afirmă caracterul practic, luptător al epocii nouă. Și iarăși în cultură vedea el serunul vremii, care trebuie să înțeleagă altfel, adăugim, pe *Deșteaptă-te Romîne*. Astfel, prin munca și jertfa tuturor, vom ajunge să nu mai «măturăm la ușile altora».

Încă la 1871 Drăgușanu ocupa funcția sa administrativă. La 1880 trecea la Sibiiu, în serviciul averilor grănicerești.

Moare în Novembre 1884 — după comunicarea

¹ După manuscrisul citat. pp. 62-72.

fiului său, d. d-r Emil Codru Drăgușanu; mormîntul lui e la biserica din Groapă.

Viața sa întreagă fusese îndreptată după ideile pe care le trezise în sufletul său de tînăr civilizația apuseană, cunoscută în toată întregimea și valoarea ei, ideală și practică.

E un învățămînt în aceasta, și cu semnalarea lui încheiî aceste rînduri menite să atragă atenția din nou asupra unui om de talent care a fost și un om de bine ¹.

27 Iunie 1910.

¹ Soția răposatului d-r Ion Turcu, care a descris excursiile sale prin munții Făgărașului, era sica lui I. Codru Drăgușanu se căsătorise la 1855 cu Elena Georgescu din Birlad.

XCV.

«UN POETA MINOR»: N. VOLENTI.

A murit la Iași, după o lungă boală care era o crudă agonie, mintea fiind întemnițată, lucidă și vie, în trupul mort, N. Volenti, fost magistrat, membru al clubului conservator din localitate, dar, după gustul și aplecările lui, înaintea de toate poet.

Poet pentru prietenii, pentru un public foarte restrâns, dar mai ales pentru el. Că nu-l știa lumea cea mare, de unde vin încoronările pompoase ale regalițiilor literare, de cele mai multe ori așa de trecătoare, ori măcar acele aplause, cât de discrete, din care se hrănește vanitatea omenească, aceasta nu-l interesa. Fondul melancolic, dispoziția sfioasă a sufletului său nu numai că-l făceau să se împace cu lipsa lui de «succes», dar de sigur că l-au împiedecat de a se gândi vre-odată la dînsa. În tinereța vrîstei sale și în tinereța, sociabilă, idealistă, a culturii noastre moderne, cînd doi scriitori puteau sta alături pentru alt ceva decît pentru a-și lua măsura, el s'a simțit dator față de sine să cînte, și i-a plăcut că poate cînta. Sentimente alese și cugetări înalte se găsesc îmbrăcate într'o formă plăcută în puținele scrieri,

tipărite 'n «Convorbiri», retipărite 'ntr'un alb volum uitat și pe care poate rudele orî intimii, dacă i-a avut, le vor învia ca un omagiu adus memoriei acestuî om cum se cade, care nu lasă decît păreri de rău

Din viața sa literară încheiată, el păstrase ochi dulci și blinzi, senina față de frumuseță visătoare, graiul vibrant și încet ca pentru rugăciune, aplecarea spre cei pe cari și-î simția frați în cuget, — însușiri care deosebiau pe poeziile acelor fericite zile de idilă în care-și petrecuse anii cei mai buni. Apoi nu-l mai întilni nimeni. Se arăta numai fereasta unor frumoase case mari, dincolo de perdeaua albă a căroră se stîngea încet un suflet ale căruî legături cu lumea fuseseră rupte de fatalitatea oarbă care cruță mai puțin pe cei născuți ca să fie mai cu deosebire cruțați.

Privirea care căuta de la acea fereastă, ce încadra, lumea lui, apusurile de soare în ceruri strîmte și tresăririle de primăvară în grădinile bogate ale marelui oraș de amintiri, s'a stîns. Lin, ca o rază. Și numai acel cîntec al lui, ferit de lume, ascuns ca un tesaur, rămîne să ni aducă aminte de dînsul.

Pămîntul nu-î va fi greu visătoruluî: el are doar flori pe dînsul!

26 Septembrie 1910.

XCVI.

UN OM CUM NI-AR TREBUI MULȚI:

AL. ȘTEFULESCU.

Acum două săptămîni cîțiva prietenî petreceau la mormînt pe institutorul Al. Ștefulescu, din Tîrgu-Jiuului. Pe lîngă dînșii se adăuseseră cîțiva învățătorî gorjenî cari-șî aduceau aminte ce bun revisor, cu tragere de inimă pentru nevoile lor, fusese, pe vremuri răposatul. Nicîto foaie din Bucureștii n'a pomenit cuvîntări funebre ce s'ar fi rostit la această îngropare. Și nicî n'ar fi fost de nevoie, căci doar cine era să știe, între oamenii cari se preocupă doar de talentele pe care le admiră și de scandalurile pe care le iartă, de politica de azi și de protagoniștii pe cari-i tîrăște în viltoarea ei, cine era să știe de acest modest om de muncă ?

Dacă, în țara aceasta unde nu e nimic mai obișnuit decît mișerabila plăcere de a te întrerupe din lucrul pe ogorul tău pentru a zvîrli o piatră în ogorul, mai sărac ori mai bogat, unde unul ca tine, mai destoinic ori mai puțin destoinic, lucrează același lucru, dacă într'o țară ca aceasta am avea o revistă istorică, recensentul, prefăcut în panegirist, ar înșira

titlurile cărților ce a scris Ștefulescu și ar face critică discretă a lipsurilor lui, care erau reale,— ca și meritele.

Aceasta nu e însă o revistă istorică, și cetitorii nu cer bibliografia exactă a operelor aceluși care a dat, în *Tismana*, în *Istoria Tirgu-Jiului*, în *Gorjul*, în monografiile despre mănăstirile Polovraci și Strimba, despre satul Călești, contribuții documentare pentru cunoașterea țerii, care vor rămânea în mijloacele de informație ale oricărui istoric. Ei nici nu pretind să afle cât de bine știa slovonește institutorul gorjan și care erau defectele de metodă și plan ale culegerilor lui.

Pe dinșii iată ce-i poate interesa. Și, Doamne, pe mulți i-ar putea interesa în această lume de oameni cari se pregătesc cu multă cheltuială, cari rîvnesc foarte sus, cari costă foarte scump, cari se admiră foarte mult și cari dau, în condiții de lucru minunate, așa de puțin! Ne interesează pe toți cari putem avea un simț pentru scopurile cărora li se poate închina o viață omenească și pentru ceia ce poate lăsa în urmă, *sensul* acestei vieți retrase de om fără faimă, și, dacă voiți, fără talent.

Iată un institutor inteligent și energic. Are și el voința moșneanului gorjean, și puterea lui. Va fi fost și un bun vorbitor, căci, dintre toți Olteni pe cari i-am cunoscut, doar colegul meu d. C. Rădulescu-Motru dacă gîngăvește, — și cînd cugetă! Ce excelent material pentru un bărbat politic de provincie, care se simte! Era firesc «să se înscrie: la liberali, la conservatori, la tachiști», să-l mute partidul la București, să-l facă director, mai târziu să-l aleagă deputat. Și la moarte un județ întreg ar fi plîns la

groapa « eminentului nostru prieten » și « adversarului nostru loial » !

Dar ăsta era un om ciudat, — cum doar printre cei de departe, în Ținuturile rurale și rustice, îi mai afli. Voiă să știe ce zice în « pieile de cerb » din săculețele cu documente ale moșnenilor. Erau multe în slavonește. Ce-are a face : o să învețe slavonește ! Și a învățat. A crezut el — naivă închipuire ! — că limba *sanscrită* nu i-ar strica. A învățat-o. De s'ar fi găsit cineva care să-î recomande limba turcească, s'ar fi apucat și de așa ceva. Știa că în Viena se află un mare slavist, profesorul Jireček, — s'a dus la Viena. L-ar fi căutat și în alt continent poate !

Altul s'ar fi mulțămît să știe, să aibă el mulțămirea că în toată Oltenia e singurul om în stare a ceti și traduce o carte domnească slavonă. Dar aici se adauge al doilea element al acestei vieți folositoare și vrednice de a fi luată ca exemplu de atîția profesorii de liceu, împodobiți cu diplome sterpe și cu învățatură zădarnică. Autodidactul s'a aruncat cu patimă asupra comorilor istorice care-î stăteau înaintea.

An de an, cu o minunată răbdare, el a scos din tășulcile țeranilor săi povestea unui întreg Ținut, și a unuia din cele mai interesante ale țerii. O avem acuma la îndemînă, și cel mai iscusit scriitor n'are decît să răsfoiască pentru a căpăta informație destulă.

Dar omul acesta era și un gospodar. Dintre oamenii de știință — și el nu era un om de știință în deplinul înțeles al cuvîntului, și de aceia lucra înaintea, orî de-l țineau în seamă, orî de-l desprețuiau bărbații erudiți ai patriei noastre —, cîți lasă pe lîngă cărțile lor și un drum deschis pentru alții ce

ar veni pe urmă! Ba ai găsi și de aceia cari ar închide bucuros toate cărările după dinșii, numai să se oprească orice cercetare ulterioară. Ștefulescu era însă un om de țară, un *simplu* al acestui pământ. Și de aceia, pe urma străduinței lui și a ciudatului pribeag Rola Piekarski, ajutați și de profesorul I. Moisil, Gorjul singur între toate județele țerii își are Museul —, știut ori neștiut de Cîrmuirile ce trec.

M'am simțit dator a scrie aceste rînduri și pentru școlarii miei, de ieri ori de azi, cari călătoresc cei mai mulți, și vor călători, pe buna șosea, cu avantajii, pe care deosebitele alcătuirii de interese și ambiții așternut-o pentru picioarele gingașe. Am crezut bine să li arăt că în țara talentelor mai trăiește ici și colo cîte un biet om care știe ce să facă din viața lui, pe care nu i-a dat-o niciun șef de partid.

21 Novembre 1910.

XCVII.

UN POET-COPIL : C. D. CRĂCIUNESCU.

(O PREFAȚĂ)¹.

În volumul care se deschide prin aceste rînduri se vor găsi vădite semne ale unui talent însemnat. Tînărul cu ochii frumoși, fața slabă și trupul plecat parcă spre un mormînt înainte de vreme, și-ar fi luat, în cîțiva ani, locul printre scriitorii cei buni ai timpului nou.

Avea o simțire aleasă, care va fi ajutat să-l nimească, o cultură superioară celei pe care o poțî cere de la vrîsta lui și un mare meșteșug firesc al graiului. Versul lui se cetește cu plăcere, fragmentele de prosă aŭ o alcătuire solidă, o închegare sigură, o precizie de cuvînt care impresionează la cele d'întăiŭ rînduri. E o adevărată evocare în aceste scene din cariera lui Ioan-Vodă cel Cumplit.

Împreună cu alți scriitori cari nu și-aŭ putut rosti lămurit nici întăiul cuvînt, Crăciunescu din Craiova e, de sigur, dintre aceia al căror scris nu se gîndește nimeni a-l judeca, dar al căror nume nu are dreptul nimeni a-l uita.

De cîte ori cîte un talent care făgăduia dispare,

¹ La volumul : Constantin D. Crăciunescu : *Versuri și Prosă*.

e datoria celor în mîna cărora a intrat hîrtille lui să le aleagă și să le publice. Poate că și acel care s'a încumetat să zugrăvească furtuna tragică a carierei lui Ioan-Vodă mai avea scrise care să fie descoperite. Ele se pot adăugi mai târziu la cele ce văd lumina astăzi.

Iar cînd, împrejurările de cultură fiind la noi, în sfîrșit și la noi, altele, culegerile de poezie mai veche vor avea altă soartă decît cărțile noastre din seria «Poeților Romîni» pe care nu le cere nimeni, s'ar putea alege din Alexandrina Mihăescu, din Maria Mavrodin, din Crăciunescu, din cîțiva alții cari a avut o soartă omenească tot așa de tristă, materialul pentru un volum de cîntece ce se pot cînta și mai departe decît ziua cînd a izvorit din suflete tinere pe care moartea le prîpia din urmă.

2 Mai 1910.

XCVIII.

MARIA MAVRODIN.

Într'o revistă din Iași, «Frăția Românească», d. Eugen Revent, poet și el, tipări în vara anului trecut câteva poezii iscălite Maria Mavrodin, cu însemnarea că autoarea lor, o studentă, de loc din Roman, a murit, de boala care iea la vrîsta aceasta, alegînd, cu cruzime, pe cei mai buni.

Era o revelație de duioasă frumuseță simplă, de curat dor al iubirii, dar nu fără un simț filosofic al zădărniceii lumii, al marii minciuni a vieții, pe care singură munca o poate înviora și mîngîia, lucru pe care nu-l știu cele mai puternice minți la douăzeci de ani.

Semnalînd, odată cu descoperirea acestui talent, stîngerea lui așa de răpede, d. Revent mi-a trimes două din poeziile Mariei Mavrodin, care au și apărut în «Neamul Românesc» și în calendarul acestei foi.

Încă de la început arătasem dorința de a cuprinde într'un volum versurile rămase după nenorocita fată al cărei luminos suflet s'a desprins așa de curînd, cu toată sfășietoarea ei rugămintă de a trăi, numai de a trăi, oricît de înșelătoare ar fi viața.

Furtună și patimi, mai veniți
Și mult și mult mă chinuiți,

Aprindeți voi țarina rece,
Al morții prag să nu-l pot trece.

Am scris vechiului mieu prieten profesorul N. Apostol din Roman, și el, interesându-se, a găsit undeva, în oraș, o sârmană bătrână nemîngîiată, care-și îngîna suferințele ei de mamă părăsită privind chipul plin de energie și înțelegere al celei duse și cetindu-î scrisul, veșnica-î mărturisire, de vis, de dor, de iubire, de suferință și desnădejde.

S'a învoit cu greu să-mi puie la îndămină acest caiet, care începe astfel : « Aceste sînt poeziile scumpei mele Marii, copiate de mine, nemîngîiata ei mamă ; 1906, August 22 » și se mîntuie cu aceastăaltă însemnare : « Sfirșitul poeziilor scumpei mele pierdute pe veci și eu, sârmană mamă nemîngîiată, rămasă numai cu suvenirea ei ». Am aflat poeziile ce urmează, deslușite pe cît se poate dintr'o copiere pe atît de mișcătoare, pe cît de defectuoasă ; am lăsat însă la o parte trei bucăți de prosă poetică, frumoase ca limbă, dar scrise într'un gen de romantism de mult părăsit și avînd unele falsul ritm de poezie pe care l-a propagat, cu scrisele unei doamne din Iași, una din cele mai vechi reviste de acolo.

Poeziile Mariei Mavrodin sînt scrise între 1903 și 1906 ; un progres se simte, fără ca forma să fi ajuns vre-odată ca a poezilor pe deplin formați. Pentru a urmări acest progres, tabla dă bucățile în ordinea cronologică. În reproducerea lor am păstrat ordinea caietului.

Această cărticică, în care zace un suflet superior și o caldă simțire tînără, va avea, de sigur, și cetitori și judecători cari vor ști cu ce măsură se măsură opera morților cărora nu li-a fost dat a-și trăi viața.

1909.

XCIX.

UN BUST LUI ION GHICA.

Nici nu știți când vin inițiativele pentru un act de dreptate. Unele astfel de inițiative neașteptate, și care de sigur că n'a venit prea curînd, i se datorește împodobirea grădiniî Ateneului cu bustul lui Ion Ghica.

Și e foarte interesant cine l-au comemorat: un liberal ajuns conservator-democrat, un liberal rămas liberal, dar care n'a avut niciodată legături strînse cu Ion Ghica. Prietenii politici, vechii prietenii de aproape, tinerii formați pe lîngă dînsul? Vor fi fost ocupați aiurea, în aceste zile de congrese nouă pentru lucruri și moravuri foarte vechi. Prietenii personali? Dar cine nu știe ce înseamnă în România, să zicem mai larg: la Romîni, «prieten personal»?

Despre politica lui Ion Ghica se pot spune multe. Cel mai adevărat lucru ar fi acela că el a fost unul din oamenii politici, foarte mulți la număr, cari nu fac politică. *Nu pot* s'o facă. În cazul lui special, ar fi făcut politică, și încă așa de activă, în acele împrejurări ale vechiului regim pe care le osîndia, de altfel, din toate puterile sufletului său. Acest liberal,

nu prea liberal, avea aptitudinî moştenite pentru politica de cabinet, care în legăturile dintre State se chiamă diplomaţie, dar care la popoarele nelibere înlocuieşte propaganda largă, crearea şi conducerea curentelor, păstrarea contactului cu o întreagă lume care, odată trezită la viaţă, înţelege a o trăi, şi cu cîtă patimă! A început conspirator, a urmat ca beiu de Samos, reformator în sens european, şi cu mult succes; a încheiat ca reprezentant al României la Londra. În sfătuirî ştia să tacă şi să aştepte; la Ministeriū avea, din educaţia pe care o primise, rîvnirî spre nepărtenirea Statului, aşa cum o aflî mai mult sau mai puţin la Apusenî; în Cameră nu-şi afla locul, deşi ca profesor se dovedise vorbitor. Uniî din tovarăşii săi de activitate nu l-au cruţat mai mult decît duşmanii: puţinî i-au stat în adevăr aproape şi au păstrat despre dînsul o amintire vie şi iubită.

În literatură — a scris şi un roman — şi în ştiinţă, dacă e vorba de evoluţia formei literare, a cuvintelor ori a concepţiei ştiinţifice, abia dacă i s'ar putea face un loc. Ca profesor a funcţionat puţin, de şi în împrejurări care nu se vor mai întoarce ca sens, valoare şi folos al unei catedre. Dacă Ion Ghica se cuvenia de mult să aibă un semn de amintire, aceasta se datoreşte însă, nu acelei politice de nuanţă puţin cam orientală în ton, ori aspiraţiilor spre occidentalism pe care ea le îmbrăca, şi, în sfîrşit, meritelor scriitorului, bărbatului de ştiinţă, ci *însemnătăţii lui culturale*.

A venit într'o vreme cînd, urmărind acelaşi scop, înnoitoriî ştiaū să-şi găsească fiecare drumul său

deosebit, potrivit cu însușirile de care era înzestrat fiecare ; a venit ca represintantul aceluî sfîrșit de veac al XVIII-lea, fără nimic romantic, modern în el. Era omul lecțiilor pe care le primise, al cărților pe care le cetise. Nu poate fi socotit nici ca un inginer, nici ca un matematic, nici ca un naturalist, nici, în sfîrșit, cu toate sfaturile pe care le-a dat în această privință, cuprinzîndu-le într'un volum întreg, ca economist. Dar avea, ca învățătorii săi prin graiū și prin scris, o încredere nemărgenită în știință, în știința pozitivă, exactă, căreia-i atribuia și o superioară valoare educativă, socotind-o ca mijlocul prin care, reformîndu-se toată cugetarea lumii, se poate crea o nouă omenire pe deplin lămurită asupra motivelor, îndreptățirii și urmărilor tuturor faptelor sale, noua omenire fericită a Libertății, Egalității, Fraternității, logic și definitiv demonstrate.

Firește că în această concepție era o greșeală. Nu cu cele trei cuvinte magice, nici cu deprinderea argumentelor și cu practica sofismelor înaintează lumea, ci cu o cultură morală care nu vine din si-logisme, nici nu se sprijine pe teoreme. Dar din acest fel de gîndire putea să iasă un fenomen sufletesc care, acela, înalță și impune : admirația pentru cuceririle științei, pentru supunerea naturii de dînsa, pentru apropierea oamenilor unul de altul și alinarea greutăților traiului. Și sentimentul acesta era la Ion Ghica așa de puternic, încît el dă aripă frasei științifice și amestecă într'o cuvîntare inaugurală, într'o lecție, într'un articol de revistă, paginî de acelea care, prin superiorul lor idealism și energia afirmațiilor de ordin înalt, pot servi la ridicarea sufletului generațiilor tinere.

Un bust ? Cutare primar bucureștean are o statuie întreagă. Poate că lui Ghica astăzi i se cuvenia ceva mai mult: a se pune lângă povestirile lui din viața trecutului, — acele «Scrisori către V. Alecsandri» după care-l cunoaște lumea, — scrierile mărunte risipite prin reviste, pierdute ca broșuri. În ele cred că s'ar găsi, prin astfel de pagini, ceia ce trebuie pentru a-l așeza și mai sus în stima timpurilor noastre.

23 Maiu 1910.

C.

ÎN LEGĂTURĂ CU CARTEA DESPRE GRIGORESCU A D-LUI VLAHUȚĂ.

Cartea de prietenie și pietate a d-lui Vlahuță despre Grigorescu a apărut. E un vrednic prinos adus memoriei celui mai mare artist pe care l-a produs această țară pentru a se recunoaște, înseninată, înălțată și veșnică, în opera lui. Până acum nu s'a tipărit la noi o scriere a cărei înfățișare exterioară să fie așa de mult la nivelul datoriei de recunoștință pe care o înfățișează.

Multe se pot spune despre această biografie poetică și interpretare lirică, prin care autorul ei a dat încă odată dovadă de finul său simț pentru frumusețea atinsă și prin alte mijloace decât ale literaturii, în care ocupă un loc de frunte. Aici vreau să amintesc însă numai două mari datorii pe care le avem față de pictorul țerii și țeranului nostru.

Grigorescu era dintre acei oameni cari se închină în misiunea lor ideală, cari înlătură orice curiozitate profană de la un laboratoriu de artă din care au ținut și știut să facă un altar, cari nu se pot

vedea pe ei decît în ce au ajuns să îndeplinească prin contopirea deplină a sufletului lor cu dumnezeiescul model. Ce poate fi pentru un asemenea om, care a lepădat de mult zdrențele sale vulgare de personalitate — tinzînd a fi numai o individualitate în cuprinsul artei lor —, amănuntul biografic, genealogic, cromologic: accidente, legături cu lumea, de la care de mult s'a hotărît să nu primească nicio înrîurire, oprindu-se chiar de la cetitul în ceasurile libere, pline pentru dînsul de viziuni nouă? Astfel a doua zi după moartea sa marele pictor a intrat în legendă, în acea «legendă de aur» pe care talentul d-lui Vlahuță o schițează astăzi cu măiestrie.

Dar nouă ni e iertat să dorim a afla lucruri pe care Grigorescu însuși nu le-a prețuit și de care n'a vrut să audă. Recunoștința noastră, fără să piardă caracterul ei pios, vrea să le știe. Nu vor fi totdeauna esențiale pentru arta lui prin care s'a înscris în paginile d'întăiū ale vieții neamului, dar, și astfel, până la cel mai «neînsemnat» punct din atingerile cu pămîntul ale acestui om care și-a găsit o cărare în ceruri luminoase, ne simțim datorii a cunoaște. Și, oricum, cel mai singuratec dintre izolați, prin modestie ori mîndrie umană, suferă de aici de jos atingeri care schimbă alcătuirea intimă a aceluī suflet pe care s'a chinuit așa de mult să-l ție mai presus de orice influență.

Avem nevoie de biografia amănunțită a lui Grigorescu. Azi încă ea nu se poate scrie. Dar se cuvine să o pregătească oricine are în păstrarea sa o informație care poate folosi. D. Livianu, care a cunoscut pe pictor în anii de la început, a scris o viață a lui Grigorescu, de proporții destul de întinse, și

o ține gata de tipar : poate că vom putea-o da în curînd. Între hîrțiile răposatului academician Grecescu se află scrisorî inedita ale artistului tînăr, care învăța în Apus o disciplină artistică și se formă într'un mediu care lipsia la noi. Acasă, în locuința de muncă din Cîmpina, fiul marelui inițiator în pictura despre noi înșine posedă de sigur o sumedenie de hîrți asupra cărora și publicul are drepturile sale. Cine ar lua asupra-și sarcina de a cerceta, clasă și întrebuița aceste materiale, ar merita, de sigur, mulțămita tuturor. Să se grăbească: în această țară a noastră lucrurile cele mai prețioase se împrăștie și se pierd răpede, în mijlocul unei indiferențe care arată ce superficială e încă acea cultură cu care ne place a ne mîndri.

Grigorescu nu s'a învoit niciodată la popularizarea, în orice chip, și de oricine, a operei sale. Dăduse forma definitivă, tipul caracterului artistic al unui popor, dar *popular* nu era nici prin gusturî, nici prin ambiție, nici prin dorința de traiu bun. Îi era de ajuns că tablourile lui *sînt*, că le vede, că le văd și alții, cari pot înțelege ceva din ele. A le preface orî a le vedea prefăcute în fototipiî îi era peste măsură de antipatic. Toți cari l-au cunoscut știu cu ce groază se cutremura el la ideia acestei imputî-nări triviale a celor realizate de dînsul cu atîta sîlință a sufletului întreg, setos de a se exprima într'o formă invariabilă.

De sigur că este o mare deosebire între tablourî și cea mai izbutită reproducere a lor. Mai ales cînd aî a face cu opere de acelea în care conturul se înlătură ca artificial, în care coloarea însăși e silită a da efecte care nu par a putea să fie în limita mij-

loacelor materiale, în care, în sfârșit, tendința, tot mai pronunțată, în desprețul oricărei aprecieri, e să dea prin natură un fior de poezie supranaturală.

Însă aceasta e osînda picturii, — fiecare artă avîndu-și osînda de insuficiență. Altfel nu-l putem avea toți pe același Grigorescu. Și trebuie să-l avem. Sîntem astăzi în stare să simțim această nevoie. Ne încunjurăm de propria noastră ființă prin el. Prin mijlocirea lui primim o mai înaltă conștiință de valoarea noastră și o mai deplină simțire pentru elementele ideale care în sufletul nostru așteaptă să fie chemate. O necesitate morală e astăzi să avem supt ochii noștri carăle rătăcitoare, fetele zăgrăvite din nevinovăție și lumină, păstorii încunjurați de natura din care ei fac parte întregitoare, primăvara pomilor și a florilor, scenele clipei eroice a Războiului.

Să aibă curagiul un editor — dar nu fără sfătui-torul său artistic — de a împodobi tot Ținutul vieții noastre naționale cu bune reproduceri din pinzele cele mari ale lui Grigorescu. Ar contribui la educația noastră a tuturor. Sau Casa Școlilor, care a editat splendidul volum al d-lui Vlahuță, li-ar putea da astfel o mai largă răspîndire prin clișeele unei cărți care costă 90 de lei.

24 Octombrie 1910.

CI.

LA MOARTEA LUI TOLSTOI.

Ce greu e să poți trăi pentru gîndul tău, numai pentru el! Să închizi ușile casei și ușile sufletului. Să te întorci spre tine, spre conștiința ta, spre credința ta, dar nu pentru a te opri acolo, ci pentru a intra astfel în legătură cu puterile cele mari și veșnice de unde vine toată acea lume din lăuntru pe care atunci n'o mai poți crede peritoare.

Mare vis, și vis zădarnic. Vis neîngăduit însă, de sigur. Tu ești, nu pentru Dumnezeu de la care socoți că vii, și pe care-l reclami pentru tine, ci tocmai pentru acea lume pe care vrei s'o înlăturî, de care vrei să te ferești, înaintea căreia vrei să te ascunzi. Tu ești pentru soția aceia cu toane bune sau rele, pentru copiii aceia cari-ți samănă ori ba în alcăruirea și îndreptarea lor sufletească, ești pentru vecinii tăi, chiar dacă-ți strică liniștea, pentru cei ce te văd trecînd pe stradă și poate rîd de tine, ești pentru curioșii ce năvălesc în casa ta, cît de bine păzită, cu întrebări sau cu interviewuri, cu acele aparate de fotografie sau de... cinematograf, ești pentru dușmanul tău cel mai strașnic, care pare să aibă,

și el, un drept asupra ta. Om, ești pentru oameni. Și nu pentru a li cruța sarcina de a se îngriji de tine, ci pentru a primi sarcina de a te îngriji de ei.

Filosoful cel mare și dușmanul cel mare al filosofiei, cugetătorul adânc și tăgăduitorul cugetării, creștinul cel entusiast și provocatorul creștinismului care este, — și poate trebuie să fie —, a hrănit și el ultimul vis al *păstrării pentru sine, al ruperii legăturilor cu omul fățarnic și zădarnic*. A fugit din mijlocul gloriei, și a uitat că fuge din mijlocul datoriei, care nu e totdeauna plăcută, dar e inevitabilă totdeauna. A căutat un ascunziș pentru zile, luni, poate ani din urmă. Și, peste câteva ceasuri, el gîfîia în durerile agoniei pe patul improvizat din sătuceanul Astacovo. Acolo-și dădea sufletul singur, pe cînd căsuța care slujește de gară era năvălită de tot ce credea că a lăsat pentru totdeauna în urmă.

Soarta a răspuns astfel la întrebarea lui. Pentru a ieși din viață nu e decît o singură poartă: a morții. Și ce e mai cuminte e să aștepti să ți-o deschidă puterea de la care ții viața. Iar până atunci fii al celorlalți, cît poți mai mult și cu cît mai multă bucurie. Va fi o vreme — și poate e aproape — cînd vei trăi numai printr'înșii. Oricîtă lumină ar fi în Raiul tuturor speranțelor!

14 Novembre 1910.

CII.

D. A. TEODORU.

Un accident de automobil mîntuie zilele lui D. A. Teodoru, secretarul-general al Ministeriului de Instrucție.

Teodoru era o inteligență clară, un vorbitor plin de vervă, un cugetător care avea interes pentru marile probleme, un scriitor elegant, care a scris și versuri, un om foarte cult, care făcuse bune studii istorice. Pe vremuri, ca socialist, se dovedise un călduros prieten al claselor nenorocite. Prins de politica de partid, aceasta-l ridicase la onoruri, dar ne făcea adesea să nu mai putem recunoaște în actele lui administrative libertatea de spirit și lărgimea de vederi a fostului nostru coleg.

Moartea lui neașteptată și așa de grozavă e unul din acele evenimente care arată în ce stă valoarea vieții omenești, al cărei viitor se află 'n puterea naturii inconștiente: în singurele fapte, pe care nimic nu le poate nimici, în ele sau în urmările lor.

12 Decembre 1910.

CIII.

O CARTE DESPRE IORDACHI GOLESCU¹.

Istoria literaturii noastre vorbește despre cărțile care nu s'aŭ cetit. Aceasta e și deosebirea cea mare între dînsa și istoria literaturilor Apusului, care tratează despre cărți care s'aŭ cetit, s'aŭ păstrat, s'aŭ căutat din nou, aŭ fost iubite, admirate și prefăcute de oamenii pe cari ele-î înrîuriseră, în realitate vie, socială și politică.

Și la noi sufletul omenesc simția nevoia să vorbească altfel decît într'o absolută intimitate, și într'o intimitate trecătoare. Voiă să păstreze clipa durerii, a bucuriei, scînteierea fulgerătoare a gîndului, cutremurul zguduitor al faptului. Și atunci boierul lua condeii și însemna, în chirilică răpede, supt formă de cronică, de satiră, de cîntec, ceia ce se mișcase înlăuntrul său. În răgaz de bătrînețe putea să întinerească la cetirea acelor rînduri, și, dacă avea un bun prieten, îi împrumuta caietul —, ca să-l cunoască mai bine.

¹ N. Bănescu, *Viața și scrierile lui Iordachi Golescu*, Tipografia «Neamul Românesc», Vălenii-de-Munte.

În acest timp meșterii de tipar lucrau la Psaltiri și Evangheli, la cărți de tâlcuire și îndrumare creștinească. Acelea *trebuiau* să se publice. Acestealte adesea *nu* trebuiau să se publice. Erau doar ca un fel de Memori secrete, pline de mari primejdii.

Une ori — rar — se găsea în familie câte o fică iubitoare. Fiică, nu fiu —, fiindcă aceia, fiind ei sau nefiind nimic, nu trăiesc lângă vre-o amintire. Ea dădea la tipar manuscrisul. Mai ales dacă-l cerea vre-un tipograf de mărimea intelectuală a unui Eliad ori Kogălniceanu. Și astfel apărea cartea, dar tot ca să nu se cetească. Pentru că vremea ei trecuse, și citi sînt, citi *pot* și *vrea* să fie mai mult decît oameni vremii lor!

Nu e o întîmplare că astăzi Iordachi Golescu învie prin pietatea unor descendente ale familiei, d-nele Golescu și Peticari. Opera de publicare și interpretare a luat-o asupra-și d. N. Bănescu, care a cheltuit atîta timp pentru luminarea împrejurărilor literare din veacul al XIX-lea și a dat dovadă de o pietate așa de inteligentă față de figurile ce tot mai mult răsar înaintea noastră pentru a rosti vorbe de înțelepciune, care, în marea lor vechime, par nouă.

O biografie neobișnuit de bine informată — căutîndu-se și prin dosarele din Arhivele Statului — și de o limpiditate desăvîrșită deschide volumul. Avem apoi satirele în chip de comedie. Studiile lui Golescu îl îndreptaseră spre această formă de înfățișare a nemulțămirii, a indignării, a pasiunii lui răsplătitoare. E vorba de biruri mari, de grozave suferinți, de averi scandaloase, de favoruri compromițătoare. E sfirșitul «fanariotismului» prins de un colaborator al lui, care înțelege, simte și se pocăiește. Fără să fi avut ca

motiv al acesteï stări de suflet nouă, ca fratele său Dinicu, călătorul în «Europa», comparația cu ordinea și nepărtenirea administrației de acolo, dominate de ideia binelui public, Iordachi face aceleași mărturisiri. Numai cît el nu trece dincolo de ele pentru a împărtăși o durere, care e omenească, și e a oamenilor din neamul său. Îi ajunge să denunțe, și în tonul pîrii e ură, temperată doar de glumă, nu milă.

Iordachi Golescu nu era cunoscut ca traducător, nici ca un spirit preocupat de probleme morale superioare. Fragmentele din Iliada sa românească și din cugetările sale pe care le dă d. Bănescu, sînt deci o surprindere plăcută.

Chiar cînd e banal ori trivial, Golescu stăpînește minunat, cu toată ucenicia sa, școlară și literară, în elinește, graiul românesc al poporului aceluia despoiat și batjocurit de fiarele mari și mici ale unei fiscalități odioase. A cules proverbe — prin care-l cunoaștem —, a publicat o gramatică — nu fără interes —, dar, pe lîngă aceasta, a strîns multe alte lucruri, și a avut chiar — acesta fiind și scopul său din urmă — marea ambiție a unui dicționar, pe care a și realizat-o în parte. D. Bănescu l-a semnalat și apreciat: va veni vremea cînd informația cuprinsă în el va intra în circulație.

Această carte era pentru editoare o datorie, a cărei îndeplinire le onorează, și, a fost pentru d. Bănescu o plăcută ocupație, de roadele căreia trebuie să-î mulțămim; nu știu ce va fi pentru cetitorii, dar pentru istoria culturală e încă un prețios izvor și pentru literatura românească o întregire neapărată și de mult cerută.

28 Novembre 1910.

CIV.

GRIGORE ȘTEFĂNESCU.

Dintre membrii Academiei se mai duce unul care era bătrîn numai în numărul anilor — 73, zice necrologul —, dar altfel avea toată puterea fizică, toată hărnicia, toată pasiunea unui om mult mai tînăr. În ușurința cu care pleca la congrese și făcea fără osteneală drumuri lungi, în regularitatea cu care venia la toate ședințele adunării — de la Universitate plecase de mult —, în vioiciunea cu care urmăria toate manifestările vieții publice — în Iunie el presida în București meetingul «Ligei» împotriva silniciei din alegerile de peste munți —, în nervositatea cu care-și manifesta simpatiile și antipatiile, la care niciodată n'a renunțat, se simția, dacă nu tinereța lui, măcar nebiruita tinereță a unei epoci fericite, peste represintanții politici și culturali ai căreia bătrîneța, socotită, prudentă, practică, nu s'a putut înstăpîni pe deplin niciodată.

Grigore Ștefănescu are o lungă carieră de om de știință, amestecat, ca mai toată lumea la noi, din cînd în cînd și în împrejurările politice. A ocupat mulți ani catedra de geologie la Universitatea din

București, a fost și rector — și un bun rector, cinstit, gospodar și părintesc față de studenți, — a făcut parte din Corpurile Legiuitoare, și până în ultima zi a purtat grija unui Museu de Geologie pe care-l atingeau adesea, spre marele lui năcaz, care nu zăbovia cu desmințirea cea mai aprinsă, criticele tineretului. A scris mult, și manualul lui de Geologie l-au avut în mînă atîția dintre școlarii învățămîntului nostru secundar, până ce l-au înlocuit alte cărți, mai apropiate de actualul nivel al cunoștințelor. Nu i-a lipsit norocul în descoperiri pe care nici adversarii lui nu i le tăgăduiesc.

Acești adversari aveau mai multă știință decît dînsul, dar, cînd ei făceau să reiasă deosebirea, uitau un lucru, care trebuie să înrîurească judecata orîcuî. Grigore Ștefănescu făcea parte dintre acei oameni cu nesfîrșită iubire pentru cultură, cu nobil entusiasm pentru specialitatea lor, cu înțelegere pentru nevoile intelectuale ale unui neam ce trec peste marginile unei singure științe, cari, întorși din străinătate, au adus cu dînșii, ei cei d'întăiu, interesul pentru cunoștințele înalte, pentru explicațiile superioare, pentru concepțiile dominante ale lumii. Nu s'au închis în laboratorii, nici în bibliotecă, ci, pe toate căile, prin conferințe, prin cursuri, prin convorbiri, prin cărți, manuale de școală, reviste, ziare, au trezit societatea la o viață potrivită cu civilizația modernă. Ce greutăți au întîmpinat, putem judeca după acelea care astăzi încă se întîmpină. «Revista științifică» a lui Ștefănescu și Aurelian a luptat ani de zile ca să se poată menține între neînțelegători, și numai după cele mai mari jertfe de timp și de bani redactorii ei au trebuit să renunțe la o publi-

cație instructivă și senină, de felul căreia și acum am dori să avem una. Numai cât dorința de a folosi celor cu o neîndestulătoare cultură a slăbit simțitor de atunci, și specialiștii mai mult sau mai puțin bine instalați stau prea sus pentru a vedea în ce necunoștință trăiește încă poporul lor.

Aceste lucruri trebuie amintite, înainte de orice, de câte ori unul dintre cei d'întăiu luminători științifici ai societății noastre românești ne părăsește.

27 Februar 1911..

CV.

G. ORLEANU.

În Gheorghe Orleanu, plecat dintre noi, după îngrozitoare și îndelungate suferinți, în timpul cărora el dispăruse, ascunzându-și în străinătatea depărtată cele din urmă chinuri, — literatura românească suferă fără îndoială o pierdere, precum suferă o pierdere și societatea, în care el se deosebise totdeauna prin purtările alese ale unui om de felul cărora avem prea puțin.

Gheorghe Orleanu, versat ca puținii alții în literatura franceză, mai ales aceia din timpurile mai nouă, era un om de talent. Stăpîniă forma poetică, nu era lipsit de imaginație, și traducерile sale sînt printre cele mai bune ale literaturii noastre. A scris foarte îngrijite sonete și s'a încercat chiar în drama istorică, schițînd într'un moment de entusiasm general, în zilele comemorației naționale din 1904, epoca lui Ștefan-cel-Mare. O parte din această lucrare a fost publicată în «Calendarul Ligei Culturale», pe 1907, și n'a aflat prețuirea trebuitoare.

Dacă numele regretatului poet nu e mai cunoscut, aceasta se datorește și lipselor temperamentului său.

Orleanu era un sfios de lume, un visător străin de realitate, un cetitor pasionat care trăia prea mult în creațiunea altora ca să poată căpăta vre-o-dată acea încredere în sine care e condiția neapărată a creațiilor proprii; înțelegea prea multe și în prea multe chipuri pentru a putea să fie el însuși, să capete acea definiție și persistență a caracterului care exclude influențele, care taie hotare de izolare pentru ca sufletul, îndreptat asupra lui însuși, să dea măsura lui întreagă. Ce a fost mai bun în acela a cărui amintire ne încunjură azi, s'a dus împreună cu dînsul: blîndeța, prietenia, plăcerea de a vorbi cu alții, ignorîndu-se pe sine, dar, în același timp, și puteri care n'au fost lăsate, de cea mai timidă discreție, a ieși în luptă și a învinge.

L-am auzit vorbind de cîteva ori, la București și la Galați, unde stătea. Își scria cele cîteva cuvinte ce era să spuie. Și nu le nemeria nici atunci, pierzîndu-se la cele d'întăiu sunete ale glasului său, care, în acea mulțime, îl impresiona rău. Și totuși, prin icoanele ce-i răsăria în minte, prin stăpînirea stilului oratoric, prin simpatia ce trezia înfățișarea lui de artist cu lungi bucle crețe în jurul strălucitoarei frunți palide, ar fi fost un foarte bun vorbitor.

L-am avut tovarăș de excursie, — într'una înspăimîntat de tot ce se îmbulzește și face zgomot pe lume, pierzînd astfel orice plăcere de a trăi, căci nicăiri pe pămînt zeii n'au lăsat un colț pentru cei ce rîvnesc numai către dînșii. A luat parte cîtva timp la lupta noastră politică și a cules 350 de voturi la Colegiul al II-lea de Covurlui, în alegerile generale din 1908. Apoi se lăsă prins în clubul conservator și se simți așa de jenat de această părăsire,

care la oameni ca dînsul nu e nicîdată o desertare, încît, fără cuvîntul de explicație pe care nu l-ar fi putut scrie, alergă cu o mie de lei în sprijinul societății noastre de editură.

Familia ar trebui să păstreze într'o carte care nu s'ar uita, ce s'a îndurat el să scrie, și mai ales ce a îndrăznit să arunce în circulația literară acest suflet ales, menit să trăiască în liniștită și tăcută fericire și asupra căruia natura și-a încercat cele mai strașnice cruzimi ale ei.

6 Mart 1911.

CVI.

UN EXEMPLU ÎN VIAȚA POLITICĂ A BULGARILOR: DRAGAN ȚANCOV.

A murit în Bulgaria unul din acei oameni cari, cu toate greșelile lor, cu toată schimbarea la față pe care li-a impus-o ambiția, năcazul pe ridicarea altora ori slăbiciunea vrîstei, aș pentru un popor marele, neîntrecutul folos de a înfățișa în ființa lor, rămasă pe pămînt parcă anume pentru aceasta, peste marginile obișnuite ale vrîstei omenești, trecutul de sînte speranțe și eroice lupte ale țerii și neamului lor. Față de tinerii unei vremi bătrîne ei rămîn bătrînii unei vremi care trăiește tînără în amintirea tuturora.

La 1859, anul Unirii noastre, Dragan Țancov începea să publice cea d'întăi adevărată foaie politică dincolo de Dunăre, *Bulgaria*. Supus, ca și patriotii romîni din acea vreme, înrîuririi franceze, din triumfătoare epocă a lui Napoleon al III-lea, el se făcu unit din ură împotriva Fanariotismului, care stăpînia încă toată viața bisericească și culturală a nației sale (pe atunci unchiul d-rului Racovschi, care vrea să fie neapărat șeful socialiștilor «fără patrie» în Ro-

mănia, se luptă din Belgrad pentru vechea ortodoxie de care nepotul habar n'avea; unchiul era un «aventurier», «un cap nesigur și cu toane», scrie Jireček).

În luptele pentru autonomia Bisericii bulgare el își păstră rolul. Făcea parte, ca mai toți scriitorii, din mișcarea «democrației». Când prințul Alexandru luă în 1881 puterea absolută, el se puse în fruntea agitatorilor, dar trebui să meargă la Vrața pentru a medita într'o onorabilă deținere politică asupra «tiranilor». În fruntea coaliției partidelor, el luă conducerea Ministeriului constituțional. Dușmanul său cel mai statornic, liberalul Caravelov, poet cu plete mari, răsturnă pe acest conservator. De atunci Tan-cov ajunse firește dușmanul de moarte al prințului care dăduse puterea lui Caravelov, și el luă parte la criminala faptă a izgonirii celui care dăduse Bulgariei unitate și glorie.

Ura împotriva noului prinț Ferdinand îl înlătură apoi cu totul din rîndul oamenilor politici cari mai aŭ acțiune în țara lor. Ireductibil, amărit, bătrînul revoluționar s'a stîns, lăsînd pentru cine face, chiar cu meritele lui, politica lui, o lecție.

18 Mart 1911.

CVII.

IOSIF STERCA ȘULUȚIU.

Bătrînul, foarte bătrînul președinte al Asociației ardelenene a murit, a două zi după aprinse polemice, și i s'a adus la mormînt laude de care în lunga lui viață nu s'a împărtășit prea mult. Vom avea fiecare parte de lauda pe care n'om auzi-o, și tot e mai bine decît batjocura pe care nu mai ești în stare s'o răspingi.

Iosif Sterca Șuluțiu n'a fost nici un orator, nici un scriitor de frunte, nici un om politic cu vază, care să fi jucat un rol mare: el nu s'a impus recunoștinții urmașilor nici prin așezămîntul pe care netăgăduit să l fi înălțat și întărit, de și i-a fost dat să presideze serbările pentru inaugurarea Palatului din Sibiiu al Asociației. Era și un om cu mijloace materiale foarte modeste, și nu s'a revărsat din dărnicia lui binefacerii asupra nației.

Și cu toate acestea cuvintele de pietate spuse acum cîteva zile în cimitirul bisericii unite a Sibiiului nu sînt numai îndeplinirea unei ultime datorii de bună-cuviință oficială. Măcar acum președintele Asociației trebuia să primească o recunoaștere generală. Și anume pentru trei motive.

În poporul acesta al nostru sînt atîția cari se gîndesc, din neamul lor, numai la ei și primesc bucurios a părăsi și o parte mai mare ori mai mică din trecutul lor personal. Oamenii cari să simtă datoria ce au față de un nume cinstit, față de un înnaintaș respectat, nu prea întilnești. Și meritul lui Șuluțiu a fost acela de a fi făcut parte dintre aceste persoane rare. Nepot al unui bun, blînd și darnic episcop român, căruia soarta prielnică i-a îngăduit a ridica Biserica sa la vechea demnitate metropolitaneană, el n'a uitat niciodată ce datorie-i impunea această înrudire. A trăit în amintirea unchiului său, și memoria acestuia a găsit în el cel mai convins apărător.

Vlădica Șuluțiu n'a invidiat pe marele Șaguna pentru puterile omenești care nu sînt date oricui. Au trăit mult timp bine împreună. Ceia ce Mitropolitul unit i-a recunoscut și, în unele privinți, poate și îngăduit Mitropolitului celuilalt, Iosif Șuluțiu n'a vrut nici să recunoască, nici să îngăduie. A fost un învierșunat detractor ale celui mai însemnat bărbat politic ce a stat în fruntea Romînilor din Ungaria, și n'a cruțat nimic pentru a-l scădea în ochii noștri. Urită faptă, ai zice. Dar, gîndindu-te la motivele ei, o îndreptățiai: mai mult încă, ajungeai la o înaltă stimă pentru omul care, împotriva tuturor, dintr'o nezguduită convingere, unită cu o preferință firească, apăra la lumina zilei, luînd asupra lui tot odiul, o concepție de care nimic nu l-a putut despărți. Simțiai că nu era vorba de dînsul, de persoana lui și de interesele acestei persoane în ponegrirea neîmpăcată a marelui mort, și nu puteai s'o condamni cum fără îndoială în alte împrejurări erai dator a o face.

Știind ce datoriă numele său, Șuluțiu avea, în sfârșit, o prestanță aristocratică, un simț de aleasă demnitate, o supraveghere a purtărilor, cuvintelor și atitudinilor sale, care dădea «Asociației» în unele împrejurări un anume prestigiu pe care cea mai grea muncă sau talentul cel mai recunoscut nu pot să-l dea în aceiași măsură. Era omul marilor solemnități, al inaugurărilor, al comemorațiilor, și, când de la națiile celelalte venia nobilii de veche obârșie și înalții demnitari de Stat, îi părea bine că poți opune morgei lor desprețuitoare reserva rece de patrician a acesti bătrîn fruntaș român.

Prietenii lui au plecat înainte de dînsul; admiratori n'au putut cuceri însușirile lui modeste. Dar cei cari l-au stimat vor simți în anume momente lipsa acestui om care de sigur că nu era cum sînt toți ceilalți.

27 Mart 1911

CVIII.

NICOLAE DENSUȘIANU.

S'a dus dintre noi un om tăcut și aspru, neînduplecat și fanatic, un visionar de gânduri mari, de ipoteze imposibile, de fantastice teorii îndrăznețe. Nu un poet ca Hasdeu, zburînd pe aripile de vultur ale unei închipuirii uriașe, nu o minte superioară filosofică, scaldîndu-se în eterica lumină a ideilor nemuritoare. Nu atîta și așa de mult, ci un îndărătnic al credințelor sale, care *ajungea* în știință, venind de aiurea.

A fost deci Nicolae Densușianu, bătrînul singuratec, care a murit pe ascuns de oameni, străin de dînsul și urîț de dînsul, a fost el un om politic care să-și servească scopurile și prin cărți de isterie? A jucat el, ca orator, ca agitator, ca deputat în Parlament un rol oarecare în acele timpuri de după '48, dar mai ales de după '66, după silnica unire cu Ungaria și pierderea tuturor drepturilor și risipa grozavă a tuturor speranțelor?

Nu: a fost un gazetar literar, un polemist, iar la noi un pribeag. Tipul pribeagului care nu înțelege, nu admite, nu iartă, care nu poate și nu vrea să se

asimileze. Nu unul din acei Ardeleni cari se găsesc bine în cluburile, cafenelele ori saloanele noastre și, odată naturalizați, dar și fără aceia, dau asalt la leafă, la situație, la notorietate. Și era destul de inteligent, destul de energic și de harnic ca să răsbătă, dacă nu prin lingușirea și intrigile, familiare, din nenorocire, altor emigrați din țara de unde ideal, nu poate trebuie să ni se aducă, măcar prin mîndra siguranță de sine, pe care ca anume Ardeleni o avea. Și n'a fost decît bibliotecarul Statului-major, și la mormîntul lui, de unde lipsia Academia Romîna, de și-i fusese membru corespondent, a vorbit doar un ofițer, coleg de slujbă.

N. Densușianu a strîns un material istoric prețios. El a închinat lui Horea o monografie extraordinar de bine informată, care va rămînea și ar merita să fie retipărită. A atras atenția asupra permanenței unei organizații politice la Romîni din Ungaria, și în acest spirit a strîns, din cărți tipărite, cele cinci volume de întregire la colecția «Hurmuzaki». Poate se va vedea ce ipoteze, de sigur mai mult decît odată curioase, se cuprind în cartea de muncă îndelungată în care pretindea să explice altfel decît toți ceilalți vremile străvechi ale acestor țeri locuite și astăzi de Romîni.

Dar mai interesant decît acest scris al său, care cuprinde informație bună și pagini ce nu vor muri, era el însuși. Trăia în acest bătrîn, coborîtor de neameși din jurul ruinelor Ulpiei Traiane, nu mîndria romană, cum i-ar fi plăcut lui, ci o neînvinsă încăpăținare dacă. Și mai trăia ceva: conștiința tuturor suferințelor îndurate de ai noștri acolo, de la cel d'întăiu apărător al țării ardeleni căzut înaintea

călăreților maghiari ai năvălirii până la moartea silnică a tatălui său, în zilele cumplite ale revoluției de la 1848. Acest om părea, cu statura lui înaltă, cu aspra lui privire, cu bătrîneța lui dîrză, cu vorba-î puțină și sila de lume, icoana însăși a nenorocului nostru care nu se dă, a înfringerii noastre care în tăcere gătește după cea din urmă luptă pierdută clipa celei mai apropiate răsbunări.

Și e păcat că s'a dus în mormînt fără să aibă singura bucurie de care sufletul său fără zîmbet era în stare.

3 April 1911.

CIX

C. STOICESCU.

A murit răpede acest reprezentant distins al vieții politice dominante astăzi. Mai ieri stătea în Parlament, bolnav după cât se spunea, dar rumân la față, voinic, bucuros de vorbă și de luptă. Azi două, trei boli neiertătoare l-au răpus.

În istoria contemporană a României numele fostului ministru, în trei rânduri, nu se va pomeni. N'a avut nicio idee care să-i aparție în așa chip încît să nu poată fi despărțită de amintirea lui. Elocvența lui era elocvența generației lui: pregătită, solemnă, fardată; foarte plăcută, dar, dacă nu în acel moment, măcar a doua zi, fără urmări. A jucat și el odată roluri prime într'o piesă proastă care se va uita.

Nu putea suferi pe «socialiștii» cari în ultimele timpuri luaseră tot în partidul liberal, până și speranțele lui de a mai fi ministru. Și puțină dreptate de sigur că avea. La clădirea casei liberale, bună rea, cum e, dar mare, încăpătoare și cu venituri însemnate, niciunul din acești domni și domnișori n'a adus o cărămidă, n'a dat o lovitură cu ciocanul. Dar mai mulți sergenți de stradă cred că recunosc în ei

pe aceia cari, mai de mult, cercaseră să dea foc imobilului în care s'au instalat acum, cu zgomotul, lăfăiala și beatitudinea «intelectualilor» cari n'au muncit și n'au produs.

Dacă Stoicescu nu-î putea suferi pentru acest caracter de usurpator, avea dreptate. Dar, dacă-î ură ca socialist, greșea. Nu sînt și nici n'au fost socialiști. Speța autentică n'a existat niciodată la noi, în ce privește pe indigeni. Caracterele ei sînt idealism, pasiune, și proselitism, disciplină, ostășie, apostolat. Cunoașteți pe cineva care să samene cu această caracterizare ?

Dar de sigur nu era vorba de aceasta. Nu era vorba nici de liberalism. El se stînge prin colțurile de provincie unde sînt bătrîni cu plete albe cari visează revoluția trecînd peste mormintele lor în curînd deschise. «Liberalii» cărora li aparținea Stoicescu, cei d'întăiu epigoni, sînt frați buni cu tachiștii și n'au alte apucături decît socialiștii, fratele cel mic, cu același aier de familie.

Samănă așa de bine, încît nu se pot răbda, pentru că li e cu neputință să încapă unii de alții.

18 Maiu 1911.

CX.

ION ADAM.

În Ion Adam, pe care o boală grozavă-l iea de tînăr după ce i-a întunecat gîndul în ultimul timp, literatura românească pierde una din cele mai originale naturi de artist.

Dacă ar fi luat cineva în mînă orice carte a lui, afară doar de aceia, ieșită dăunăzi, care-l cuprinde glumele populare, hazliile snoave, poveștile simple și fără niciuna din acele pretenții stilistice care pot numai să li strice, ar fi crezut că are înaintea sa pe un estetic crescut în contactul cu civilizațiile apusene care nu mai pot da noutate decît în exagerarea și ciudățenia stilistică, ori în bizareria concepțiilor, în fantasia deslănțuită fără frîu a chipurilor și situațiilor. Mai ales din cele d'întăi nu lipsia diafane figurî de castelane, eroi cu puteri neobișnuite, clipe de un dramatism curios și jignitor pentru gust. E deci tocmai înfățișarea acelor cari vin în mijlocul unei lumi așa de nouă cu oboseala și goana după senzații neîntîlnite pînă atunci a anumitor cercuri «intelectuale» din bătrîna Europă apuseană.

Și nu. Omul era un fiu de sătean, un fost învă-

ător. Fusese și el prin altă lume și cetise și el în alte limbi, dar nu la vrista cînd sufletul se înrîurește și se schimbă. Dacă stăpîniă la dînsul această notă tare, neașteptată, zguduitoare sau tulburătoare, era de vină sufletul lui însuși, suferințele, ce se pregătiau, ale acestui suflet. Așa-I era lui dat să fie, om nenorocit, scriitor cu uimitoare și bolnave licăriri, adesea mai frumoase decît cea mai deplină și sigură lumină.

Și că nu era la dînsul o manieră de împrumut ori un calcul de stilist, că era un om nou în aceste lucruri nouă, sincer și cînd putea fi bănuț de mai multă afectare, că el dădea adevărate visiuni ale lui și combinații logice pentru dînsul, o dovedia adevărul, strălucit adesea, al notărilor și caracterisărilor lui, mișcarea puternică de viață a scenelor lui, coloritul specific românesc al atîtor părți din opera sa.

Cînd va vrea cineva să alcătuiască o carte de ceteră cu ce se găsește mai serios și egal în scrisul românesc nu va culege poate nimic din Ion Adam, dar cînd originalitatea fiecăruia se va desemna în de ajuns, nu știu zău cîți vor putea sta alături cu dînsul.

22 Mai 1911.

CXI.

C. ALIMĂNEȘTIANU.

De un timp moartea culege și printre cei mai tineri. În C. Alimăneștianu, mort la 45 de ani, cînd abia văzuse o parte din îndărătnicele sale silinți încununate cu strălucită izbîndă, nu numai partidul său, care de astfel de oameni are mai multă nevoie decît de avocați frasoni și de diletanți oboșiți, dar țara întregă pierde o forță, o forță neconținut activă, se toasă de întreprinderi nouă, pasionată de-a cuceri, de-a stăpîni, de-a adăugi.

Nu venia din Bizanțul unei familii mari, nici din burghesia orășenească îmbogățită de partidul său, și încă mai puțin făcea parte, cu toată calitatea sa de prieten personal al fostului și viitorului prim-ministru, din acea prețioasă tinerime, atît de înaintată și atît de rafinată în același timp, care se plimbă prin viața noastră politică și socială prea adese ori ca printr'un Parc aux Cerfs.

Nu știu dacă era fiu de sătean, dar de la sat venia. Și era țeran prin partea cea mai bună și mai foloșitoare a sufletului său. Stăruitor, socotit, econom, simplu în moravuri, practic, scurt și stingaci în

vorbă, — «boierii» nu sînt așa. Și era îndatoritor, săritor la nevoie, bun ajutător al prietenilor săi, cum sînt de obicei oamenii dintre cari el s'a ridicat.

De la dînsul nu va rămînea amintirea unui talent strălucitor, ci ceva cu mult mai mare pentru împrejurările de astăzi ale țerii noastre: exemplul unei energii triumfătoare.

3 Iunie 1914.

CXII.

UNUL CARE S'A DUS : EPISCOPUL SZABÓ.

Gherla nu are episcop. Ioan Szabó cel nevăzut a dispărut din mijlocul puținora cari se puteau apropia de dînsul. Acuma își dă seamă aiurea de ceia ce a făcut, și noi n'avem să ne ocupăm de dînsul pentru a reînnoi asupra mormintului acea aspră muștrare indignată care s'a îndreptat totdeauna, fără patimă personală, dar fără puțință de iertare, împotriva celui ce trăia, — între Romîni, dar pentru ceilalți.

Cei mai mulți i-au încunjurat cu negru viața, alții cu negru îi încunjură vestea morții. E o deosebire de judecată. Pe unii îi știm sinceri, — nici nu pot fi altfel, n'au de ce să fie altfel; sinceri îi bănuim și pe ceilalți. Afară de rudele sale vor fi mai fost ochi românești cari să plîngă la acest sicriu care n'a închis nicîo speranță.

Și aceasta e interesant. Îmbucurător însă, nu. Căci asupra unui Vlădică românesc, viu sau mort, nu poate fi decît o *singură* părere. Și activitatea lui nu se poate prezenta decît *dintr'un singur* punct de vedere.

Dumnezeu n'a făcut lumea pentru episcopi, nici pentru catehisme, nici pentru dogme. Ci pentru oa-

menii, pe cari va fi știut de cè i-a făcut, a inspirat dogme, a îngăduit catehisme și a pus Vlădică. Un Vlădică bun e un îndemnător și mîngietor de oameni pe căile însemnate de voința veșnică a lumii. Aceste căi sînt însă ale *neamurilor*.

Vlădică evlavios, curat, cinstit, la o nație nenorocită, prigonită, umilită, fără ca el să-î sară în ajutor, orî cu ajutorul lui adaus la silnicia dușmanilor, — aceasta nu se poate decît pentru mintea infirmă a unui confesionalist cu țeasta strîmbată. Un Șaguna, un Strossmayer, iată Vlădică din mila lui Dumnezeu. Ceilalți doar din mila Papei și a Guvernului străin pot să fie. Dar asta nu ni ajunge.

Și astfel, dacă a fost un cleric cuvios, pot să-l și beatifice în latinește aceia cari au această chemare, dar laude rostite în românește nu pot petrece la săvîrșirea din viață pe cine n'a iubit această limbă a noastră și sufletul ce se exprimă într'însa.

8 Maiu 1911

CXIII.

UN DUȘMAN AL ROMÎNILOR CARE DISPARE.

Ungaria n'a pierdut în Desideriu Bánffy, mort la o vîrstă înaintată, pe un bărbat politic în stare să-i mai aducă servicii. Ungaria, adevărată obștea maghiară sau maghiarizată din această țară; cit despre națiile celelalte, clasificate desprețuitor ca «naționalități», ele nu scapă de un dușman în stare să le mai lovească, ci privesc la încheierea deplină a unui capitol de mult întrerupt al istoriei ungurești.

Între oamenii cari de la moartea lui Tisza cel mare au căpătat puterea în Statul vecin, niciunul n'a avut mai mult decît Bánffy meritul sincerității. Acesta cel puțin nu umbla, ca Apponyi, cu discursuri despre umanitate, cultură și pace între neamuri, nu se îmbrăca în uniforma de Curte care poate să impuie celor apăsaiți, cum face astăzi Khuen-Hederváry, și nu șoptia, ca groful Zichy, cuvinte misterioase despre era nouă de dreptate, pe care va ști s'o deschidă Moștenitorul. Cinic și brutal, dar curajos și primind tot riscul, el își făcea de cap, cu haita de procurori și de jandarmi după dînsul, dar își făcea de capul lui. Cu o nespusă îndrăzneală a luat drumul drept care ducea, în credința lui, la

îndeplinirea visurilor șoviniste, la Maghiaria unitară, cu un singur fel de «buze». A mers cît a putut, cu încordarea tuturor puterilor lui, și, cînd a căzut, nu era nevoie să bați tufișurile ca să l descoperi; zăcea pe acel drum larg al luptei sale, în vederea tuturor, cu picioarele frînte, rănit de moarte.

De atunci a trăit o lungă și dureroasă agonie, pe care mulți ar fi putut-o privi ca o pedeapsă. În noi avînturi către același scop alții se aruncau, schimbîndu se răpede; la dînsul nu se gîndiau. El avea alte căi și nu-l puteau vedea. Iar pentru dînsul personal — dacă nu pentru naționalistul maghiar — era o ultimă satisfacție în acest fapt că, deși căzut, rănit, sfîrșit, altul nu cuteza să-l iasă înaintea pe aceeași cale.

Deosebirea de temperament între dînsul și alți bărbați de Stat unguri, e vădită. Ea cere o explicație, și o dă chipul său, obîrșia sa, numele său. N'avea în vinele sale sîngele de perfidie asiatică al nației sale, pe care o servia. Se născuse în Ardeal, la Cluj, dintr'un neam care trăise în colțul nord-estic al țerii, neam de nobili «opincari», pe cari adevărata nobilime de dincolo de Tisa i-a desprețuit totdeauna. Cu fața lui rotundă, cu ochii mari, focoși, el se abătea de la osoșii săi puhaviți lui colegi de Parlament. Și numele său însuși spune ce era: un «fiu de Ban», de Ban valah în aceste părți de graniță.

Și astfel întîmplarea tragică a voit, pe de o parte, să nu fi avut un mai aprins dușman decît acest frate de sînge, dar ea n'a putut împiedeca vădirea, în această luptă chiar, a înesușirilor acelui sînge.

16 Maiu 1911.

C U P R I N S U L.

	Pag.
Teofil Frincu	5
Un utopist: August Treboniu Laurian	9
Angel Demetriescu.	15
Un «idealist»: Apostol Mărgărit	21
Doctorul Davila	27
Știrbei-Vodă	33
Ștefan Orășanu	39
Andrei Șaguna	45
Alexandru Odobescu	51
Anton Pann.	61
Gheorghe Barițiu	69
O icoană curată: Mitropolitul Veniamin Costachi	75
Eminescu și generația de astăzi.	81
Un orator al generației bătrâne: Nicolae Ionescu	87
Un scriitor pentru popor: I. Pop Reteganul	93
Serbările pentru Schiller	99
Citeva rînduri de «dincoace» în amintirea lui Timotei Cipariu	105
C. Negruzzi	111
Cel d'întăiu volum din operele în proză ale lui Eminescu	117
Mommsen	123
Statuia lui Cuza-Vodă	129
O lacrimă pentru George Popovici	135
Jubileul d-lui P. Poni	143
Jubileul episcopului Popea	147
Un scriitor necunoscut: Mihail Teliman	151
Un eroi modern: Henric Ibsen.	157

	<u>Pag.</u>
Un poet din vremile nehotărîte: N. Nicolescu	163
Un poet basarabean: C. Stamati	169
O personalitate culturală din Ardeal: Ion Lăpădatu	177
Un roman de Eminescu	185
Correspondența lui Alecsandri	191
Longfellow	197
Paginile Alexandrinei Mihăescu.	201
Un cercetător al vieții poporului românesc: S. Fl. Marian	207
Leon Tolstoi.	211
Un arhierie artist: Anastasie Crimca.	215
B. P. Hasdeu	221
Iosif Vulcan	225
Dante în românește	229
Liciu și teatrul lui Alecsandri	233
La desvâlirea monumentului lui Alecsandri	237
Lueger	241
La mormântul lui Kogălniceanu	245
La trecerea unui erou.	249
Un profesor: Dimitrie A. Laurian	253
Alecsandri și «Lipitorile Satelor»	257
Un dispărut: Vicențiu Babeș	263
Dr. Isak	265
Moartea generalului Lahovari	267
Gr. Triandafil	269
Grigore și Adina Olănescu	271
O figură: Vasile Lascar	275
Frédéric Damé	279
Giuseppe Garibaldi	281
Nicolae Grigorescu	285
Lascar Catargiu	289
Dr. I. Radovici	293
«Cugetările» d-nei Adina Olănescu	297
10 Mai și Vodă-Cuza	301
Tudor de Flondor	307
Episcopul Nicolae Popea	309
Amintirea lui Simion Bărnuț	313
Mitropolitul Iosif Gheorghian	317
Coriolan Brediceanu	319
P. S. Aurelian	321

	Pag.
A. Mocșonyi	323
Doamna Elena Cuza	325
O amintire despre Doamna Elena	327
Aurel Mureșianu	333
Vederile politice ale lui Eminescu și generația de azi	337
Vasile Cosmovici	339
Învățămint : din viața și Domnia lui Cuza-Vodă	341
Un aventurier interesant : Gheorghe Brancovici «Brincoveanu», fratele Mitropolitului românesc Sava	355
În amintirea lui Eminescu	359
D. Caian	367
Gimnasticul Moceanu	369
Baronul Nicolae Hurmuzachi	371
Pomenirea lui Șaguna	373
Ivirea lui Șaguna	375
V. Rola Piecarschi	383
Pomenirea lui Mihai Viteazul	385
În amintirea prietenului Augustin Bunea	399
Karl Krumbacher	403
I. Rusu Șirianu	405
Adelina Tăzlăuanu	407
Eugeniu Carada	409
Dr. Lueger	413
Björnstjerne Björnson	415
Un rege care s'a dus	417
Ceva despre Ioan Creangă	419
Teohari Antonescu	423
Discursurile lui V. Boerescu	425
O nouă ediție a amintirilor lui Dinicu Golescu	429
I. Codru Drăgușanu, un călător ardelean prin Europa apuseană	433
«Un poeta minor»: N. Volenti	433
Un om cum ni-ar trebui mulți: Al. Ștefulescu	445
Un poet copil: C. D. Crăciunescu	449
Maria Mavrodin	451
Un bust al lui Ion Ghica	453
În legătură cu cartea despre Grigorescu a d-lui Vlahuț	457
La moartea lui Tolstol	461
D. A. Teodoru	463

	<u>Pag.</u>
O carte despre Iordachi Golescu	465
Grigore Ștefănescu	469
G. Orleanu	473
Un exemplu in viața politică a Bulgarilor : Dragan Țancov	477
Iosif Sterca Șuluțiu	479
Nicolae Densușianu	483
C. Stoicescu	487
Ion Adam	489
C. Alimăneșteanu	491
Unul care s'a dus : Episcopul Szabó	493
Un dușman al Rominilor care dispare	495
